

POROZUMĚNÍ a KRIZE

PODPORA INTERKULTURNÍ VNÍMAVOSTI ČESKÉ
SPOLEČNOSTI PROSTŘEDNICTVÍM ROZBORŮ KRIZOVÝCH
SITUACÍ U VIETNAMCŮ A MONGOLŮ ŽIJÍCÍCH V ČR

DANIELA VODÁČKOVÁ, EVA OBRÁTILOVÁ a kol.

POROZUMĚNÍ a KRIZE

PODPORA INTERKULTURNÍ VNÍMAVOSTI ČESKÉ SPOLEČNOSTI
PROSTŘEDNICTVÍM ROZBORŮ KRIZOVÝCH SITUACÍ
U VIETNAMCŮ A MONGOLŮ ŽIJÍCÍCH V ČR

Daniela Vodáčková, Eva Obrátilová a kol.

Praha 2018

Publikace byla financována hlavním městem Praha z „Programů podpory aktivit integrace cizinců na území hl. m. Prahy pro rok 2018“ v rámci projektu „Krizové situace u vietnamských a mongolských občanů v ČR“, číslo DOT/66/05/001812/2018

Obsah

1. Úvodem	5
1.1 Základní popis publikace	6
2. Projekt vietnamské a mongolské Infolinky Charity ČR	8
3. O členech týmu Infolinky; autorský kolektiv	11
3.1 Co všechno musí operátor umět	16
4. Popis situace lidí z Vietnamu a Mongolska v ČR	18
4.1 Vietnamský příběh	18
4.2 Mongolský příběh	24
5. Migrační vlny	28
5.1 Migrace lidí z Vietnamu do ČR a struktura vietnamské komunity	28
5.2 Migrace lidí z Mongolska do ČR	38
6. Základní úvahy o lidské krizi v kontextu potřeb cizince v ČR	46
6.1 Základní východiska uvažování o krizi	46
6.2 Krize v kontextu migrace a pobytu v cizí zemi	47
7. Metody užívané na charitní Infolince	49
7.1 První psychická pomoc	49
7.2 Informace	50
7.3 Tlumočení	51
7.4 Intervenční tlumočení	51
7.5 Provázení	51
7.6 Krizová intervence	52
7.6.1 Proces krizově intervenčního rozhovoru s klientem na Infolince	53
8. Vedení rozhovoru v kontextu interkulturní komunikace	56
8.1 Průběh rozhovoru, krok za krokem	56
8.2 Interkulturní komunikace ve vietnamském a českém jazykovém prostředí	62
8.2.1 Interkulturní komunikace	64
8.2.2 Úvod do problematiky vietnamsko – české komunikace	68
8.3 Komunikační rituály při telefonickém rozhovoru s vietnamským volajícím	78
8.4 Specifika komunikace mongolských mluvčích	87
8.4.1 Zahájení a ukončení hovoru	87
8.4.2 Oslovení	96
8.4.3 Příbuzenská terminologie	98
8.4.4 Funkce zájmen při oslovení a v komunikaci	103
8.4.5 Navázání komunikace	104
9. Práce s vybranými tématy a příběhy	108
9.1 Práce s vybranými vietnamskými příběhy a tématy	108
9.1.1 Vietnamská rodina a interkulturní intervenční praxe	108
9.1.2 Vietnamský a český vzdělávací systém a vietnamské děti	143
9.2 Práce s vybranými mongolskými příběhy a tématy	172
9.2.1 Výchova dětí	173
9.2.2 Onemocnění, psychické nemoci	188
9.2.3 Závislosti, domácí násilí	201
9.2.4 Úmrtí, pohřeb	218
9.2.5 Shrnutí poznatků komunikace mongolských mluvčích	238
10. Závěrem	250

Autoři:

PhDr. Daniela Vodáčková
Mgr. Eva Obrátilová, Ph.D.
Mgr. Jiří Kocourek
Mgr. Ngo Quynh Nga
Mgr. Bc. Otgon-Erdene Erdenebat
Bc. Soyolmaa Sosorburam
Mgr. Van Anh Tranová
Bc. Nguyen Thi Minh Trang
Mgr. Šárka Martínková-Šimečková
Phung Thi Phuong Hien
Mgr. Jan Černík
PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.
Mgr. Bc. Klára Boumová

Klíčová slova:

migrace – integrace – krizová intervence – interkulturní komunikace – telefonická krizová linka
– komunitní tlumočení – rodina – výchova – vzdělávání

1. Úvodem

Daniela Vodáčková

Tato publikace vznikala v letech 2016 až 2018. Pracoval na ní tým operátorek Asistenční infolinky ve vietnamském a mongolském jazyce, jejímž zřizovatelem je Charita Česká republika, a lektorka výcvikového programu zaměřeného především na práci s krizovými stavy u volajících. V průběhu výcvikového programu se ukazovalo, že by bylo cenné práci a zkušenosti konzultantů systematicky zpracovat do písemné podoby. Jde o práci s lidskými krizovými situacemi na pomezí několika kultur. Některé skutečnosti v kontextu krizové a poradenské práce jsou univerzální a všelidské, některé jsou podmíněny kulturními specifiky a interkulturní pracovník si je musí osvojit.

I když v nedávné době Asistenční infolinka ještě rozšířila služby pro ukrajinsky hovořící komunitu, naše publikace se věnuje dvěma cílovým skupinám, s nimiž má pracoviště víceleté zkušenosti. Jde o občany z Vietnamu a Mongolska, kteří přišli do České republiky, i jejich potomky, kteří se zde narodili. Volající mohou hovořit vietnamsky nebo mongolsky anebo i česky.

Zajímavý je konzultantský tým. Tvoří ho převážně ženy, které se do České republiky dostaly se svými rodiči z Vietnamu a Mongolska v devadesátých letech minulého století. Umějí vietnamsky nebo mongolsky a umějí také velmi dobře česky. Další členové týmu jsou Češi specializující se na téma interkulturality a koordinátorka infolinky je navíc svou výchozí profesí lingvistka specializující se na mongolský jazyk. Lektorka týmu, vedoucí autorského kolektivu, se v této oblasti považuje spíše za jejich žáka; předává pracovníkům především dovednosti z oblasti krizové práce, přináší jistý nadhled a propojuje texty do celku, vše ostatní je práce týmu konzultantů a z velké části i koordinátorky infolinky, Mgr. Evy Obrátilové, Ph.D.

O jednotlivých členech týmu se později rozeptšíme více. Důležité je, že všichni, o nichž bude v knize řeč, jsou spoluautory a zároveň také nositeli některých příběhů. Jejich vlastní zkušenost je velmi cenná a cenné na tom je, s jakou sebereflexí dokážou se svými vlastními příběhy pracovat.

V posledním roce jsme ještě autorský kolektiv rozšířili o několik odborníků zabývajících se po sociologické stránce vietnamskými realitami a psychosociální pomocí lidem z Vietnamu.

Jak publikace vznikala? Představte si větší místnost s oválným stolem. Kolem něj sedí asi devět lidí, setkávají se jednou za měsíc na tři hodiny. Obvykle je dopředu určeno téma, s nímž bude skupina pracovat – otázky týkající se pobytu, občanství, kulturality, interkulturality, krajanství, školy, tělesné nemoci, duševní nemoci, partnerských a rodinných témat, výchovy dětí, narození, smrti, spirituality.

Někdy rozebíráme rozhovory, které konzultantky přinesou k danému tématu, někdy

metodou hraní rolí vedeme své vlastní rozhovory inspirované zkušeností některé z konzultantek. Rozebíráme detaily, někdy každou větu, jednotlivá slova, zvuky, tón hlasu. Zábýváme se porovnáváním postojů Vietnámců, Mongolů, Čechů, vlastních postojů. Občas zveme hosty z Mongolska nebo z Vietnamu. Slouží nám to k hlubšímu porozumění života v původních zemích – je snadné v ČR ztrácet kontakt s realitami výchozí země. Mluvíme o rozdílech mezi generacemi: lidí, kteří sem z původních zemí přišli, a těch, kteří se zde v první či druhé generaci narodili.

Rozhovory o postojích nás přivedly k vlastním hodnotovým postojům, které chceme prostřednictvím této knihy předávat. Důležitá je pro nás především úcta. Cítíme ji vůči lidem, kteří prošli nesnázemi, aby se do České republiky dostali, usadili se, vychovávali zde děti, podporovali vlastní rodiny ve svých původních zemích. Hovoříme o vztazích minority a majority a je pro nás důležitý postoj směřující k respektu vůči lidem z různých zemí a kultur. Snažíme se rozlišovat, co je spíše to integrativní a co z toho víc směřuje k udržování hodnot a tradic dané komunity. Uvědomujeme si také sílu spirituálních hodnot, a to nejen proto, že publikace vzniká v prostoru Charity Česká republika (charitní organizace, opírající svou činnost o Etický kodex členských organizací Caritas Internationalis, který mimo jiné akcentuje hodnoty soucitu, respektu, spravedlnosti, solidarity a lidské důstojnosti). V týmu otevřeně hovoříme o účtě k lidem různého vyznání, různých přístupů k životu a spiritualitě, různého pojetí sebe sama. Chceme o lidech smýšlet pozitivně, chceme uvažovat o pravých důvodech třeba i složitého lidského chování, nechceme hodnotit pejorativně, vyhýbáme se expertnímu slovu „případ“. Myslíme na vlastní slovník, lidský a otevřený.

V publikaci ve značné míře pracujeme s rozhovory a na jejich sekvencích ukazujeme některé jevy. Zdůrazňujeme, že z etických důvodů nepůjde o rozhovory plně autentické. Původní rozhovory značně pozměňujeme (nikdy rozhovory s klienty nenahráváme) nebo přinášíme rozhovory modelové, které vznikly během našeho kurzu.

Důležitý je v této knize i jazykový rozměr. Jde o dvě různé cílové skupiny mluvící vietnamsky a mongolsky nebo i česky. Abychom některé skutečnosti mohli lépe uchopit, musíme se úzce vztahovat k mateřskému jazyku. Nelze se starším mužem či ženou hovořit bez správné znalosti oslovení a tím i společenského zařazení. Není možné vynechat zdvořilostní formulace a není možné opomenout i další prvky etikety, jejímž nositelem je právě jazyk. Proto některé části rozhovorů, byť ne plně autentických, budou přeloženy do původních jazyků nebo z původních jazyků. Někdy jsme tak pracovali i v kurzu, vedli jsme rozhovor v původním jazyce a simultánně ho překládali do češtiny.

1.1 Základní popis publikace

Uvědomujeme si, že zde předkládáme dílo poněkud komplikované. Původní idea byla nabídnout stěžejní témata obou jazykových sekcí Infolinky komparativním způsobem,

aby čtenář mohl posoudit, jak se proměňuje uvažování na straně pracovníka, mluvčí-li s vietnamským nebo mongolským mluvčím o běžných nebo citlivých tématech, jak do filozofie vedení rozhovoru vstupují kulturní a rodinné systémy, etiketa, historie, generační témata migrantů a další témata.

Publikace tedy nutně zahrnuje kapitoly popisující historii migrace (kapitoly č. 4 a 5) a sleduje práci operátorů Infolinky z hlediska způsobu, jak mluvit s člověkem z Vietnamu a z Mongolska (kap. č. 8). V rozhovoru s klientem se musí zobrazovat znalost kultury, tradic, musí být patrný respekt vůči člověku, který v České republice zapustil kořeny jen částečně a může být zmatený z mnoha věcí. Opora, které se mu dostává, je hluboce kvalifikovaný kontakt s pracovníkem hovořícím klientovou mateřštinou, který se navíc vyzná v zákonitostech lidské krize (kapitola č. 6), do hloubky respektuje klientovy potřeby vyvěrající z aktuální situace i potřeby vycházející z jeho dosavadních životních zkušeností. Pracovník se navíc dokáže orientovat v čase z hlediska doby příchodu do ČR; s tím souvisí míra integrace v českém prostředí. Je nezpochybnitelné, že to vše je velký nárok na pracovníka, aby si dobře osvojil metodologii (kap. č. 2 a 7) a vyznal se v souvislostech, jak se odrážejí v jazyce – např. v oslovení klienta, v pojmenovávání některých citlivých témat (kap. č. 8), dokázal klienta motivovat a získat pro spolupráci a celkově zprostředkovat klientovi zážitek, že služba Infolinky, byť v původních zemích nemá žádný předobraz, může být záchytným bodem člověku v cizí zemi.

Kapitola č. 9 se zabývá několika konkrétními tematickými okruhy. Zde nejvíc se i našemu autorskému týmu ukázalo, jak velký úkol jsme si připravili. Naše výchozí idea byla představit jednotlivá témata symetricky a pokud možno podobně ve vietnamském a mongolském prostředí. Výsledkem jsou rozsáhlé a do hloubky jdoucí kapitoly vycházející z různých zdrojů a zkušeností pisatelů. Postupně jsme začali chápat, že na to musíme jít jinak. Od klientů a autorů z obou jazykových prostředí jsme měli k dispozici odlišné podněty. Jde o dvě rozdílná jazyková prostředí, rozdílné životní systémy atd. Vietnamská část publikace přináší skutečně velké množství témat o rodině a výchově dětí ve Vietnamu a v českém prostředí. Mongolská část publikace rozebírá ještě další témata, mezi něž patří onemocnění, závislosti, domácí násilí a úmrtí. Přesto kapitulu č. 9 vnímáme v této podobě jako určitý mezitvar, považujeme ji za východisko pro naše další publikační úsilí, zdá se, že mnohonásobně přesahující dobu, kterou jsme pro vývoj textu předpokládali. Přesto si myslíme, že kniha se již v této fázi stane oporou pomáhajícím pracovníkům i studentům, kteří se zabývají interkulturními tématy, přinese diskusi a stane se materiálem, který obohatí výuku.

I z tohoto hlediska si vážíme možnosti publikovat naši práci a zkušenosti pomocí tohoto projektu. Podpora, které se nám zde dostává, spočívá především v motivaci pokračovat v naší práci a směřovat k dalšímu a zřejmě o dost rozsáhlejšímu textu.

2. Projekt vietnamské a mongolské Infolinky Charity ČR

Eva Obrátilová

Projekt mongolské Infolinky vznikl v roce 2008 jako reakce na situaci mongolských migrantů v ČR s ohledem na silící finanční krizi a následnou ekonomickou a hospodářskou krizi v roce 2009. Infolinka tedy měla primárně sloužit k poskytování pravdivých informací a vyvracení dezinformací rozšířených zprostředkovatelskými agenturami ohledně otázek pobytu, zaměstnání, školství, zdravotnictví a souvisejících témat. V polovině roku 2012 byla služba rozšířena o Infolinku ve vietnamském jazyce a od června 2018 o Infolinku v ukrajinském jazyce.

Za posledních 20 let se ustálila na území ČR skupina dlouhodobě žijících Mongolů, jejichž počty se nijak výrazně nemění. V roce 2008 jich z celkového počtu 8 569 mělo 6 874 udělené povolení k pobytu delšímu než 12 měsíců (status dlouhodobého a trvalého pobytu) a v roce 2016 bylo evidováno celkem 6 799 mongolských migrantů, z nichž 6 743 mělo udělené povolení k pobytu nad 12 měsíců. Vietnamská populace je také relativně stabilní, se vzrůstajícími počty dlouhodobých a trvalých pobytů. V roce 2008 bylo k tomuto typu pobytu evidováno 52 918 osob z celkového počtu 60 255 Vietnamců v ČR a v roce 2016 z celkového počtu 58 025 mělo 57 650 Vietnamců status dlouhodobého nebo trvalého pobytu v ČR.¹

Ačkoliv zde velká část z nich pobývá na základě trvalého pobytu, stále neovládají český jazyk natolik, aby byli schopni bez pomoci komunikovat sami na úřadech, institucích, v nemocnici či při řešení obtížných životních situací. Jejich zakázky na pracovníky Infolinky mají častěji také osobní, někdy až intimní charakter, týkají se například témat narození dítěte, rozvodu, homosexuality, domácího násilí, nemoci, umírání a smrti, zajištění pohřbu, sdílení domácnosti se závislým člověkem (závislost na alkoholu či hracích automatech) a jiných témat, která jsou v mongolské či vietnamské kulturní společnosti daleko více tabuizovaná než v českém kulturním prostředí. Přičemž už jen samotná komunikace o negativních jevech je například pro mongolského mluvčího dosti stresová, neboť v mongolské společnosti je stále živé povědomí a víra v sílu slova, a tedy i obava z přivolání či zhmotnění vysloveného.

Služby mongolské i vietnamské Infolinky jsou tedy od samého počátku nastaveny tak, aby se přibližovaly nízkoprahovým službám sociální pomoci. Hovory klientů jsou anonymní a bezplatné, klienti platí pouze úhradu za hovor podle tarifu svého operátora. Mimo telefonický kontakt je možné využít k dotazu na operátora i e-mail a donedávna to byl i chat. Linka je tak dostupná ze všech míst v ČR i pro nemajetné klienty a mohou ji vy-

¹ Údaje jsou uvedeny dle veřejně dostupné statistiky Českého statistického úřadu publikované ve sbornících „Cizinci v České republice“ v letech 2009 a 2017.

užít klienti rozličného sociálního postavení. Přesto v prvních měsících musela překonat nedůvěru mongolských a vietnamských klientů v téměř neznámé služby, ale postupně se na základě kladných osobních referencí klientů stala v rámci populace cílové skupiny známou. Ohledně osobních dat klientů nejsou pořizovány žádné oficiální záznamy a statistiky, ale na základě zkušeností a sdílených informací pracovníků linky lze tvrdit, že služby Infolinky využívají dospělí klienti obou pohlaví, mladého, středního i staršího věku, rozličných profesí spíše střední výše příjmu (dělník, učitel, zdravotní sestra, obchodník, žena v domácnosti) a různého vzdělání (lidé se základním vzděláním i vysokoškolsky vzdělaní), a tvoří tak pestrý vzorek migrační populace z Mongolska i Vietnamu. Druhá a třetí generace vietnamských a mongolských příchozích do ČR je už velmi dobře jazykově vybavena a schopna využívat obecně dostupných služeb sociální pomoci a služeb neziskových organizací, proto se na služby Infolinky obrací primárně nově příchozí do ČR nebo první generace migrantů.

V rámci projektu se zpracovává analýza zakázek klientů s cílem zkvalitnit poskytované služby. Postupem času vlivem narůstajících zakázek na krizová témata se začalo jevit jako nezbytně nutné, aby všichni operátoři Infolinky absolvovali kurzy základní krizové intervence a poté i výcvik poskytování telefonické krizové intervence a byli mentálně i jazykově vybaveni tak, aby byli schopni vést hovor s klientem v krizi. V praxi se však ukázalo, že ne všechny postupy, které jsou funkční v českém kulturním prostředí, lze uplatnit na mluvčí z mongolského či vietnamského kulturního prostředí. Proto jsme začali hledat cesty a pracovat na formulacích a vyjádřeních, které by pracovníkům Infolinky pomohly zvládnout obtížnosti komunikace s klientem v krizi, kterým je vietnamský či mongolský mluvčí.

Na linku volají cizinci nově příchozí i ti, kteří v České republice žijí již řadu let. Tematická náplň zakázek je velmi různorodá. Většina dotazů se týká pobytu v ČR, náležitostí k podání nejrůznějších žádostí, získání povolení k zaměstnání, právních předpisů v České republice a jejich vysvětlení a komentářů. Menší část dotazů se týká možnosti vyhledání a pravidel podnájem, otázek spojených s podnikáním, odvodů na sociální a zdravotní pojištění, možnosti návštěvy příbuzných klienta v ČR a akutního vyhledání lékaře nebo domluvy schůzky. Pokud dotaz vyžaduje poskytnutí sociálního poradenství nebo právní konzultaci, vyhledají operátoři příslušnou službu podle místa dostupnosti klienta, většinou v některém z center služeb pro cizince Charity ČR nebo v jiném centru ostatních neziskových organizací, poskytujících integrační služby, sociální a právní poradenství a další návazné služby.

Kromě poskytování informací zajišťuje Infolinka i komunitní tlumočení po telefonu, zejména v akutních případech u lékaře, při komunikaci se školskými zařízeními a v malé míře i na úřadech. Ve všech těchto situacích se velmi osvědčilo, pokud klient nastavil na svém telefonu hlasitý odposlech či uspořádal konferenční hovor, a operátor tak mohl přímo komunikovat se všemi účastníky tlumočení a lépe se orientoval v celkové situaci. V několika málo případech bylo ovšem tlumočení ze strany státních institucí (Policie

ČR, inspektor živnostenského úřadu) bohužel odmítnuto. Chceme se proto do budoucna zaměřit na propagaci služeb Infolinky ve větší míře také u odborné veřejnosti a státních institucí.

Mimo prioritní poskytování informací a tlumočení spadá do náplně práce operátorů i překladatelská činnost. Nejčastěji se jedná o překlad nebo shrnutí důležitých informací z doporučeného dopisu nebo jiného úředního dokumentu, který obsahuje formulace, jimž klient nerozumí, přestože v běžném životě se již česky domluví.

Na linku volají cizinci nové příchozí i ti, kteří v České republice žijí již řadu let. Během uplynulých let se ustálil počet zakázek na přibližně 700 ročně a linka si vybudovala stabilní pozici a důvěru u klientů. Tu vzbuzuje jistě i tím, že služby poskytujeme bezplatně (klient zaplatí jen běžnou cenu hovoru podle tarifu svého operátora) a anonymně. V poslední době se navyšuje počet dotazů ohledně témat rozvodu, domácího násilí, diskriminace, šikany ve škole, páchání přestupků a trestné činnosti, které by mohli klienti řešit na krizových linkách, ale neumožňuje jim to silná jazyková bariéra. Odkazovat klienty na centra psychosociální pomoci je proto v mnoha těchto případech bezúčelné. Přestože Infolinka nemůže fungovat jako linka důvěry, snažíme se s klienty v krizi a tíživé situaci pracovat citlivě a podle pravidel poskytování krizové intervence. Mnohdy jsme jediným „uchem“, které klientovi v těžké životní situaci ještě naslouchá.

Projekt Infolinky byl financován nejprve z dotací MPSV a SUZ MV, posléze v letech 2012–2018 z dotačního programu „Integrace cizinců“ Ministerstva vnitra ČR a kofinancován z vlastních zdrojů Charity Česká republika. Projekt je plánován vždy pouze na jeden kalendářní rok a o přidělení dotací se dozvídáme až během první poloviny daného roku. Přesto se nám zatím daří linku držet v provozu bez přerušení.

Služby Infolinky Charity ČR budou pokračovat i v roce 2019. Mongolská infolinka je dostupná na čísle 733 676 667 a e-mailu mongol.info@charita.cz vždy v pondělí a ve středu od 9 do 11 hodin a odpoledne od 14 do 16 hodin. Vietnamská infolinka na čísle 605 999 969 a e-mailu vietnam.info@charita.cz poskytuje služby třikrát týdně – v pondělí, ve středu a v pátek, vždy od 9 do 12 hodin a od 14 do 17 hodin.

Aktuální informace jsou k nalezení na www.charita.cz/infolinka

3. O členech týmu Infolinky; autorský kolektiv

Daniela Vodáčková

Než se jako tým představíme, dovolte malou etickou vsuvku. Tentokrát se týká pravidel práce na anonymní krizové lince (také se v ČR používají názvy: linka důvěry, linka pomoci apod.). Podle etického kodexu České asociace pracovníků linek důvěry (1995) je služba telefonické krizové intervence anonymní. Pracovník se klientovi představí pouze názvem linky a nepředpokládá se, že klient řekne své jméno. Jde o vzájemnou ochranu osob, které nemají situaci pod oční kontrolou a zároveň mohou hovořit o značně choulostivých skutečnostech. Váhali jsme, jak tuto skutečnost ošetřit pro naše účely, a nakonec jsme se po zvážení všech pro a proti rozhodli vyjít z anonymity. Jde o velmi specifickou oblast, nepředpokládáme, že naši klienti se začnou pít po této publikaci a po jejích autorech. Uvědomujeme si, že náš tým může mít značný přínos v oblasti, která je ještě málo prozkoumána a není systematicky popsána. Proto jsme se přiklonili k možnosti přihlásit se neanonymním způsobem ke společnému dílu.

Mgr. Eva Obrátilová, Ph.D.

česká národnost, vzdělání: FF UK Ústav jižní a centrální Asie, ukončený magisterský studijní program filologie – mongolistika, ukončený doktorský studijní program „Jazyky zemí Asie a Afriky“

Vystudovala filologii na FF UK v semináři mongolistiky a posléze ukončila doktorské studium programu Jazyky zemí Asie a Afriky. Zabývá se etnolingvistickým výzkumem s přesahem do oblasti psychosociální pomoci, pracuje jako tlumočnicka a překladatelka v mongolském jazyce. Posledních 10 let se také věnuje práci v projektech různých neziskových organizací (IOM, CIC Praha, InBáze, Charita ČR) se zaměřením na integraci cizinců do české společnosti. Od roku 2008 pracuje v organizaci Charita ČR na projektu Asistenční infolinka, která poskytuje služby v mongolském, vietnamském a nově také i v ukrajinském jazyce.

„S charitní Infolinkou jsem spojena od jejího založení v roce 2008, kdy vznikla Asistenční telefonická linka v mongolském jazyce. Prvních pět let jsem pracovala jako operátorka mongolské infolinky s krátkými přestávkami, kdy jsem byla v Mongolsku. Později jsem začala pracovat jako administrátor a koordinátor mongolské, vietnamské a ukrajinské linky. Mohla jsem tak sledovat postupný vývoj linky a dotazů klientů a podílet se na rozvoji a zlepšování kvality linky.

Už od počátku bylo jasné, že pro kvalitní poskytnutí informací nestačí pouze výborná znalost faktických informací a skvělá jazyková kompetence operátorů, ale je nezbytně potřebné osvojit si komunikační techniky s klientem v krizi. Volající na Infolinku jsou totiž ve stresu nebo často přímo v krizové situaci z důvodu jazykové bariéry nemají možnost

využívat běžně dostupné linky krizové pomoci v češtině. Po řadu let jsme vytvářeli vlastní metodiku komunikačních strategií a postupů, včetně technik intervenčního komunitního tlumočení, neboť znalosti a dovednosti platné v českém kulturním prostředí bylo potřeba rozšířit o strategie zohledňující kulturní a interkulturní aspekty hovoru po telefonu s cizincem. Postupně jsme shromáždili bohaté penzum zkušeností a doporučení velmi specifické disciplíny – telefonický hovor s klientem v krizi ve vietnamském a mongolském jazyce. Velké díky patří celému týmu Infolinky, bez jehož otevřenosti, sdílení a kritického myšlení by tento výsledek nebyl možný. Poděkování patří i klientům, kteří na linku volají a ušetřují nám lekce ze „školy života“. Díky jejich dotazům nemůžeme ustrnout.“

Mgr. Bc. Otgon-Erdene Erdenebat

mongolská národnost

vzdělání: Matematické lyceum Murun, Mongolsko

Sociální práce, Mongolská státní univerzita Ulánbátar, Bc. (2004)

Sociální a charitativní práce, HTF UK Praha, Bc. (2012)

Sociální práce, HTF UK Praha, Mgr. (2017)

„Cesta do ČR nebyla těžká, protože jsem vždycky měla jasné cíle a všichni, se kterými jsem se setkala, mně pomohli v různých ohledech. Nyní zde žiju spokojeně a jsem hrdá, protože jsem dosáhla a splnila si svoje cíle, každý den překonám nějakou překážku a zažiju nějaký osobní úspěch a neustále se učím od ostatních.

Operátorkou jsem celých deset let, bože to je doba, na Infolinku jsem nastoupila, když jsem se přihlásila na VŠ, byla se mnou, když jsem napsala bakalářskou i diplomovou práci.

Musela jsem se naučit naslouchat a poskytovat informace, někdy dělat krizovou intervenci a v neposlední řadě se naučit navázat s klientem kontakt. Neustále jsem se musela učit pracovat na sobě, potřebovala jsem najít oblasti, ve kterých jsem efektivní pro klienty a jejich specifické kulturní rozdíly. Musela jsem se naučit mluvit česky, psát výkazy, prezentovat, naslouchat, mluvit s klientem, poskytovat informace, aplikovat různé metody atp. a samozřejmě si zvyknout na jiný životní styl. Když to takhle říkám, tak Infolinka mi umožnila naučit se nejdůležitější věci za posledních deset let.

Během studia jsem se dozvěděla, že existuje vyhoření: Největší příznak je, když začínáte nesnášet klienty, ale u mě to bylo hned na začátku, často jsem nesnášela klienty, kteří měli naivní dotazy, třeba nemohli najít číslo domu na ulici, nebo nenáviděli Čechy. Ale posledních 6 let si už nemyslím o žádném klientovi, že je to úplně hloupý člověk... je to zajímavé či mám štěstí, že něco jako profesní vyhoření se u mě vyskytlo na začátku kariéry, teď jsem na každé službě nadšená a těším se na klienty, a dokonce se trochu modlím, aby se vyskytl nějaký složitější případ. Při řešení některých případů se cítím jako osobní mentor a kouč, zvláště když se snažím adaptovat klienty na český, případně i evropský životní styl. Klientela se také proměňuje, v poslední době se na nás obracejí více

v krizových situacích. Poskytovat pro někoho pomoc v krizových situacích v cizí zemi není dvakrát lehké. Ale podle vedení to zvládám v pohodě.“

Mgr. Ngo Quynh Nga

vietnamská národnost, vzdělání: Ústav bohemistických studií, FF UK Praha

„Přijela jsem do ČR v roce 1995 s maminkou a sestrou za účelem sloučení rodiny s tatínkem, který přijel o pár let dříve. Žiji zde již 23 let.

Zpočátku jsme se seznamovali s metodikou linky, rozšířili jsme si své znalosti v oblasti zákona o pobytu cizinců, o zdravotním, sociálním a vzdělávacím systému v ČR aj. Naučili jsme se vyhledávat informace, tlumočit po telefonu atd.

Důležité bylo naučit se nastavit hranice mezi službami linky a klientem. Umět klientovi říct, co pro něho můžeme udělat, a co už není v rámci služeb linky. Nenechat klienta, aby na nás přenesl svoji zodpovědnost, nedělat za něj to, co by měl a mohl zvládnout sám, a zároveň si zachovat profesionalitu vůči klientovi. Úplně nejtěžší je pro mne práce s klienty v krizových situacích, jako je například smrt, hádka mezi manželi, domácí násilí, klient se zdravotními potížemi nebo klienti s psychickou poruchou. Neustále se s takovými situacemi učíme pracovat, protože nelze předem předvídat, kdo a s jakým příběhem nám zavolá.

Na lince řešíme různé životní situace cizinců. Jejich příběhy jsou pro nás nesmírně obohacující. Supervize a intervize nám velmi pomáhají s duševní hygienou. Školení jsou vybírána dle našich potřeb na lince. Nejvíce užitečné jsou semináře k cizineckému zákonu a nejvíce inspirativní jsou následky na lince důvěry. Velmi ráda pracuji s celým týmem Infolinky.“

Bc. Soyolmaa Sosorburam

mongolská národnost, vzdělání: vysokoškolské

„Cesta do ČR byla náročná, neboť jsem jela vlakem z Ulánbátaru do Prahy. V České republice pobývám již 13 let.

Zpočátku jsem sbírala různé rady/zkušenosti od kolegyní z práce a následně jsem absolvovala různé kurzy na různá témata. Dále mě rozvíjelo uplatňování znalostí v praxi.

Pro mne byla důležitá metoda krizové intervence, neboť bylo zpočátku těžké s klienty hovořit.

Každý pracovní den linky je jiný z hlediska náročnosti. Tomu odpovídají i mé pocity.“

Mgr. Van Anh Tranová

vietnamská národnost, vzdělání: vysokoškolské

„Po mém narození v ČSR jsme se s rodiči vrátili do Vietnamu. Když mi bylo 10 let, maminka se rozhodla přijet za tatínkem do ČR. Žiji tu už 23 let.

Práce na Infolince je někdy psychicky velice náročná. Témata, se kterými se setkává-

me, jsou široká a specifická, proto si myslím, že je důležité, abychom měli profesionální, spolehlivý a přátelský kolektiv, který si vzájemně pomáhá. Díky možnosti se dále vzdělávat v oblasti sociální práce jsem se hodně posunula v pracovním, ale i v osobním životě.

Když jsem přijala nabídku stát se operátorkou linky, nenapadlo mě, že se tato práce stane mým koníčkem. Jsem ráda, že jsem součástí linky, která pomáhá cizincům, aby se necítili ztraceni při řešení svých každodenních problémů v ČR.“

Bc. Minh Trang Nguyen Thi

vietnamská národnost, vzdělání: vysokoškolské

„Přijela jsem do Česka s maminkou, když jsem byla malá. Na cestu si moc nepamatuji, nejspíš jsem všechno prospala. Když jsem dorazila na sídliště, všude byl sníh. Všude bílo jako z pohádky! Byla jsem ohromena. Prostě krása, ale strašná zima.

V Česku žiji skoro 25 let.

Proces osvojování kompetence operátorky Infolinky? Měli jsme a máme neustále ze strany vedení ohromnou podporu a důvěru. Absolvovala jsem kurz od MV ČR ohledně pobytových záležitostí. Dále jsem prošla kurzem krizové intervence. Také pro mě bylo přínosné, že jsem se zúčastnila náslechu v krizovém centru, kam volají lidé s nejrůznějšími tématy.

Musela jsem se naučit spoustu nových dovedností, které mě nesmírně obohacují. To je trpělivost. Porozumění. Hledání klidu v sobě. Umět lidem více naslouchat. Nová slovíčka. Dívat se na věc z různých úhlů a s nadhledem. A spoustu dalších... Také spoustu dalších dovedností si budu ještě muset osvojit.

Práce na Infolince je občas náročná, ale nesmírně obohacující. Lidé přicházejí s různými příběhy, které umí napsat opravdu jen život. Dívám se pak na svět jiným pohledem.“

Další členové autorského kolektivu

PhDr. Daniela Vodáčková, vedoucí autorského kolektivu, editorka

Vystudovala jednooborovou psychologii a český jazyk na Filozofické fakultě UK. Specializuje se na metodu krizové intervence ve spojení s různými cílovými skupinami. Metodu učí ve specializovaných výcvikových programech a zabývá se supervizí zejména pracovišť věnujících se krizovým tématům. Krizí v kontextu interkulturality se zabývá posledních osm let. Učí na katedře sociální práce FF UK. Má soukromou psychoterapeutickou praxi.

Je hlavní autorkou publikace Krizová intervence, Portál 2002, spoluautorkou publikace Krizová intervence v kazuistikách (Vodáčková, D., Brož, F.), Portál 2015, členkou autorského kolektivu publikace Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: Zahradniční zkušenosti, praxe a vzdělávání, Palaščáková, D., ed, Inbáze 2014.

Mgr. Jiří Kocourek

Vystudoval obory sociologie a vietnamistika na Filozofické fakultě UK v Praze, studoval na Národní univerzitě v Hanoji. Je akreditovaným mediátorem a lektorem Asociace mediátorů České republiky, soudním tlumočnickem do vietnamského jazyka a předsedou South East Asia – liaison, zs. Vyučuje komunitní tlumočení na Ústavu Dálného východu FF UK a Základy dějin a kultury JV Asie v AKCENT College. Zabývá se problematikou interkulturní komunikace a interkulturní práce, integrací a rozvojovými projekty v Gruzii a ve Vietnamu. V rámci zmíněných témat provozuje lektorskou činnost na různých stupních a úrovních škol, včetně univerzit a věnuje se dalším cílovým skupinám. Zabývá se aplikovanou sociologií se zaměřením na společensko-sociální problematiku a problematiku mezilidských vztahů. Je členem různých projektových a výzkumných týmů soukromých, nevládních i vládních organizací. Je autorem různých publikací a analýz na daná témata (www.jirkoc.cz).

Mgr. Šárka Martinková-Šimečková

Je absolventkou oboru kulturologie na FF UK v Praze. Její specializací jsou česko-vietnamské vztahy, vietnamská migrace a komunita v ČR. V rámci daných témat realizuje výzkumy, publikuje a je rovněž autorkou námětů a výkonnou produkční tříd celovečerních filmových dokumentů (Kdo mě naučí půl znaku, Banánové děti a Země snů; režie Martin Ryšavý). Od roku 2007 působí jako místopředsedkyně sdružení South East Asia – liaison, z. s. (dříve Klub Hanoi, o. s.).

Phung Thi Phuong Hien

Studovala vietnamský jazyk a literaturu na vysoké pedagogické škole ve Vietnamu. V současné době studuje doktorandské studium na katedře pedagogiky Filozofické fakulty UK se specializací na didaktiku. Kromě toho se zabývá i multikulturní výchovou z hlediska podmínek vietnamských dětí, které žijí v ČR.

Mgr. Jan Černík

Spolupracoval na výzkumných projektech Akademie věd ČR a IOM Praha. Podílel se na projektech Zahraniční rozvojové spolupráce ČR v zemích Východního partnerství. Na poli mezinárodní migrace se především věnuje neformální ekonomice a pravidlům jejího organizování.

Mgr. Bc. Klára Boumová, editorka

Vystudovala kulturologii na FF UK a husitskou teologii a religionistiku na HTF UK. Pokračuje v doktorském studiu na FF UK v programu Jazyky zemí Asie a Afriky se zaměřením na oblast Vnitřní Asie (Tuva, Sibiř). V letech 2012–2016 a znovu od druhé poloviny roku 2018 je migrační koordinátorkou Charity ČR a vedoucí projektu Infolinky.

3.1 Co všechno musí operátor umět

Daniela Vodáčková

Koncept Infolinky byl na začátku zacílen především na poskytování informací a odborné poradenství. Postupem času se ukázalo, že to nestačí a klienti potřebují kromě informace a odborného poradenství tlumočit po telefonu, krizovou intervenci, v některých případech mediaci a provádění v krátkodobém či delším horizontu.

Z toho vyplývá, že spektrum dovedností operátora musí být široké.

Původní představa Charity Česká republika se ukázala brzy jako nedostačující, potenciálním pracovníkem původně mohl být student vietnamistiky nebo mongolistiky na úrovni bakaláře.

Brzy se ukázalo, že přiměřenější požadavek je, aby pracovníci Infolinky byli vysokoškolsky vzdělaní rodilí mluvčí, kteří sami prošli integračním procesem v ČR, jsou hluboce zorientovaní v českém kulturním prostředí, ale neztratili kontakt se svým původním kulturním prostředím.

Později se ale ukázalo, že ani tohle samo o sobě nestačí. Cca 40 % procent zakázek vykazuje jiný charakter než pouhé poskytnutí informace. Volající se nacházejí v silných emocích, v krizových stavech, ve složitých životních situacích, někdy jde o osamělé a různě ohrožené lidi, kteří nemají pro svou jazykovou bariéru možnost využít jakýchkoliv služeb v češtině, může jim dělat problém volat i na záchranou službu.

Rozsah služby by se dal přirovnat k náplni interkulturního pracovníka, což je dle Katalogu Národní soustavy povolání a Národní soustavy kvalifikací nová profesní role integrující jazykové a kulturní znalosti a dovednosti a psychosociální dovednosti s těžištěm a důrazem na krizovou pomoc.

Vzhledem k tomu, že volající kontaktují službu bez objednání, operátor by měl být pohotový ve svých reakcích a pracovat víceméně bez přípravy. To klade vysoký nárok na odbornou přípravu a na schopnost a dovednost přiměřeně jednat. A to všechno směřovalo k specializovanému tréninku v krizové intervenci.

Pracovníci Infolinky v zájmu dovedností komunikovat v krizových situacích absolvovali:

1. Výcvik v základní krizové intervenci v rozsahu 56 hodin.
2. Výcvik v telefonické krizové intervenci 120 hodin.
3. Náslechy na Pražské lince důvěry.
4. Specializovaný výcvik zaměřený na interkulturní práci v krizových situacích po telefonu v rozsahu 60 hodin.

K službě standardně patří supervize a průběžná odborná školení, pravidelné schůzky, hodiny rozhovorů o příkladech dobré praxe a podobně.

I psaní této publikace je určitou reflexí naší práce.

Dalo by se říci, že pracovník Infolinky umí:

1. Dobře a bezpečně navázat kontakt s volajícím, a to i ve chvíli, kdy volající pláče, zlobí se, křičí, mlčí, má obtíže se vyjádřit, stydí se, na začátku se cítí být nebo je v akutním ohrožení života nebo nedokáže svoji situaci vyličit pravdivě a přichází s nějakým náhradním příběhem anebo mu jeho kulturní zvyklosti nedovolují mluvit zpřímá o tabuizovaném tématu.
2. Umí posoudit situaci pomocí správně volených otázek a reakcí, které klientovi umožňují se rozpovídat (povzbuzující formulace, reflexe, nabídka zástupných slov, parafráze, rekapitulace, použití kulturních metafor apod.)²
3. To vše se děje za podmínky, že pracovník je zorientovaný v dění ve své původní zemi i v ČR. Udržuje kontakt s kulturními prostředími, čte, vzdělává se, mluví s krajaný, zná zákony, orientuje se v příslušných institucích (MV, MZ, cizinecká policie, statuty azylanta, migranta, pobytová agenda, tedy se vším, co souvisí s pobytem cizince na území ČR, zdravotnické a sociální služby, vzdělávací zařízení apod.)

K výbavě pracovníka patří dovednost interpretovat informace z dokumentů a listin klientovi.

Na základě vhledu a posouzení do situace umí pracovník zvolit vhodný postup, jak je blíže popsáno v kapitole číslo 7.

2 Příklady zástupných slov či kulturních metafor jsou uvedeny v kapitole 9 u příslušných témat.

4. Popis situace lidí z Vietnamu a Mongolska v ČR (od první migrační vlny do současnosti)

V průběhu kurzu se ukázalo, že nikdo z nás Čechů neví přesně, jak to tehdy bylo, když začali první lidé z obou zemí přicházet do ČR. Konzultantky z Vietnamu a Mongolska pomáhají oživovat staré rodinné historie. Zkoumáme, rekonstruujeme. Je patrné, že pokud se naše kolegyně narodily už tady v ČSSR nebo byly při příchodu hodně malé, budou i ony chvílemi hledat a tápat. Některé původní rodiny tuto historii spolu sdílejí, některé o ní téměř nemluví, někdy ve snaze zapomenout anebo není dost času na předávání. Věnujeme se téměř devět společně strávených hodin rekonstrukci toho, jak to tehdy bylo. Vznikají dva základní fiktivní příběhy (a několik drobnějších alternativních), rekonstrukce obsahující autentické vzpomínky. Hrdinové našich příběhů dostali jména. Volili jsme neutrální a bezpříznaková jména typu „Petr, Jan, Markéta“, pokud by to byla jména česká. Nechceme, aby z volby jmen bylo patrné, zda protagonisté jsou z města či venkova a k jaké společenské vrstvě patří. Trochu jinak jsme postupovali u jmen vietnamských dětí, tam jsme se řídili dobovým kánónem a společenským kontextem, jak bude v dalším textu patrné.

4.1 Vietnamský příběh

Ngo Quynh Nga, Šárka Martínková

První generace

Mai vystudovala ve Vietnamu střední potravinářskou školu (v doslovném překladu „konzervářskou školu“) a po ní nastoupila do společného československo-vietnamského podniku Rybena Žalhostice v Haiphongu, který tam zpracovával mořské ryby, krevety atp. Vedení podniku v té době dostalo za úkol vybrat 30 vzorných mladých pracovníků (z rodin, které si to zasloužily) na práci dělníků v litoměřických mrazírnách. Když se Mai dozvěděla, že byla na čtyřletý pracovní pobyt do ČSSR vybrána, měla obrovskou radost. Odjezdu však předcházela lékařská prohlídka, která měla potvrdit dobrý zdravotní stav pro danou práci. Mai byla tehdy velmi hubená, nevážila ani 40 kg, a bála se, že prohlídkou neprojde. Před vážením si proto dala do každé kapsy jednu konzervu, aby váhu přelstila. Povedlo se a v roce 1981 dorazila spolu s 29 kolegyněmi do Litoměřic. Bylo jí 22 let.

První tři měsíce strávily dívky na ubytovně kvůli karanténě. Měly se také učit česky, ale výuka nebyla příliš efektivní. Mai se naučila pouze větu: „Dobrý den, slunce svítí, je hezké počasí.“ Začátky nebyly lehké. V ČSSR neměli mladí Vietnamci úplnou svobodu. Byli pod dohledem, ženy i muži trávili svůj čas zvlášť a měli ho zorganizovaný. Všem dívkám se stýskalo po domově, česky neuměly, práce v mrazírnách byla fyzicky náročná. Do Mai se však zakoukal zdejší zaměstnanec Petr. Petr pomáhal všem vietnamským dívkám, když cokoli potřebovaly – ať už v práci, nebo mimo ni. Mai i její kolegyně nakonec přivyk-

ly pracovnímu režimu i českému prostředí. Jejich nejoblíbenějšími potravinami se staly rohlíky a Salko. Ve volném čase jezdily po návštěvách vietnamských známých a po vzoru zkušenějších Vietnamců si začaly finančně přilepšovat drobným podnikáním – prodejem baterek či cigaret od Chorvatů, šitím džínů aj.; Mai prodávala korálky. První rok se Mai a Petr pouze přátelili, ale rok nato již věděli, že se chtějí vzít.

V roce 1983 začal Petr své martyrium s vyřizováním povolení k sňatku a pobytu v ČSSR pro Mai. Když poprvé přišel se žádostí na vietnamskou ambasádu, nekompromisně jej vyhodili s tím, že tady není místo pro lásku a Mai se rozhodně musí vrátit zpátky do Vietnamu pracovat. Do roku 1980 skutečně platil pro Vietnamce v ČSSR nejen zákaz styku opačných pohlaví, ale dokonce i zákaz samostatných vycházek. V souvislosti s nárůstem počtu vietnamských dělníků v 80. letech došlo sice ke zmírnění zákazů, po roce 1982 byl také povolen vztah Vietnamce a Vietnamky, vyhoštění z Československa ovšem hrozilo Vietnamce, pokud otěhotněla. Petr s Mai však věřili, že když Mai otěhotní, dovolí jí zůstat. Petr se dovolával základních lidských práv, psal dopisy na Ministerstvo zahraničních věcí ČSSR, sehnal potvrzení od lékaře, že Mai nesmí ze zdravotních důvodů nastoupit do letadla, až nakonec vietnamská strana přece ustoupila, ale vyžádala si za Mai „odškodné“. Petr složil na vietnamské ambasádě částku přesahující 20 tisíc korun (což byla na tehdejší dobu obrovská částka) a v roce 1985, půl roku po odletu vietnamských spolupracovnic Mai zpět do Vietnamu, se Mai a Petrovi narodila v litoměřické porodnici dcera Hana.

Období zlatého deště

Když se v 90. letech v Československu změnily společenské a ekonomické poměry, Mai začala podnikat. V severních Čechách si pronajala velký obchodní prostor, ze kterého udělala menší tržnici. Vietnamcům, kteří přijeli do ČSSR podobně jako Mai na práci nebo studovat, byly v roce 1990 zrušeny smlouvy, na jejichž základě u nás pobývali. Ne všichni se ale chtěli vrátit do Vietnamu. Řada z nich zůstala a rovněž se vrhla na podnikání – prakticky tu byla možnost opatřit si živnostenský list a na jeho základě, za účelem podnikání skutečně zůstat a podnikat. Mai svým krajanům pronajímala stánky, v nichž prodávali textil, obuv, hodinky atd. Mai byla pracovitá a doba jí přála. Když se Mai dařilo, rozhodla se pozvat z Vietnamu svých osm sourozenců i některé sestřenice, aby pomohla ekonomické situaci celé rodiny. Bratru, sestrám a sestřenicím pak rovněž pronajala stánky a rodinný byznys byl na světě.

První polovinu 90. let nazývají samotní Vietnamci jako „období zlatých dešťů“, neboť to bylo období největších zisků. Po otevření hranic jezdili zejména do pohraničních tržnic celé zájezdy německých zákazníků, a nejen s levným zbožím dovezeným z Číny mohli vietnamským obchodníkům takřkajíc utrhat ruce.

V 90. letech začal vzkvétat i obchod zprostředkovatelům. Z migrace svých vietnamských krajanů těžili a bohatli převaděči, tlumočníci a další samozvanci, kteří využívali svých znalostí jazyka a prostředí. Dali se rozpoznat podle drahých hodinek a zlatých

řetězů. Jediný bratr Mai – Viet – přijel za účelem sloučení rodiny jako první. Spolu s ním se rozhodl do Čech odjet i jeho kamarád z dětství, Dung. Ten však u nás příbuzné neměl, a tak využil převaděče. V té době existovaly celé sítě vietnamských převaděčů. Nejdříve letěl do Moskvy, odtud se vlakem dostal do českého pohraničí, kde ho převedli lesem přes hranice. Chodilo se v noci a Dung měl štěstí na relativně slušné převaděče; jiní se chovali vůči svým klientům spíše jako otrokáři.

Viet začal ihned po příjezdu se stánkovým prodejem v tržnici své sestry Mai. Dung po příjezdu do Čech využil svých vlastních kontaktů z Vietnamu v pohraničí s Německem a usadil se poblíž Hory Sv. Šebestiána v Krušných horách. Houževnatý Dung se rychle aklimatizoval a brzy začal mít větší tržby než Viet, a tak se na jeho doporučení do těchto míst přesunul i jeho kamarád. Oba přátelé jezdili pro zboží až do Ostravy nebo Košic. Poté, co si zajistili trochu stabilní zázemí (a Dung zlegalizoval svůj pobyt za nikoli levné pomoci krajského zprostředkovatele), vyřídili v ČR dlouhodobá víza pro své manželky a děti.

Vietova žena Linh s dcerou Hien přiletěly v roce 1995. Linh měla sice červený diplom z práv, ale nemohla se této profesi v ČR věnovat, což ji velmi trápilo. Dle tradičních vietnamských hodnot však musela jako žena následovat svého muže, a tak začala pomáhat manželovi s prodejem. Když se jí stýskalo po domově, psala si pro sebe básně o rodině a rodném Vietnamu.

Osmiletá Hien začala hned po příjezdu chodit do školy. Ve Vietnamu sice chodila do 2. třídy, ale švagr Viet – Petr – přihlásil Hien do 1. třídy kvůli češtině. Hien na začátky v ČR nevzpomíná vůbec ráda. Byla jí hrozná zima, tak měla celý den na noze chlupaté bačkory ve tvaru psa, děti se jí kvůli tomu smály, a ona nevěděla proč. Koukala jen kolem sebe a nikomu nerozuměla. Její slovní zásoba se omezila na slova ano, ne a dobrý den. Na všechno odpovídala ano, nebo ne.

Strýčka Petra si však moc oblíbila. Petr ji někdy brával společně s jeho dcerou Haničkou na výlety, někdy u nich bývala i přes víkend. Protože Viet i Linh byli celý den v tržnici, Petr jim pomohl sehnat „chůvu“, která se postará o Hien, když se vrátí ze školy. Vietnamští rodiče institut české chůvy vítají i proto, že se jejich děti naučí dříve česky. Bylo tomu tak i u Hien. Když se po 2 letech naučila díky školní docházce i české „babičce“ více česky, začala po škole pomáhat rodičům ve stánku. Práci v tržnici nenáviděla, protože tam byli každý den, od pondělí do neděle, mráz nemráz, ale věděla, že rodičům pomáhat musí.

Rodičům, které zanechali ve Vietnamu Viet, Mai a jejich sestry, posílali všichni sourozenci peníze. Žel jejich zdravotní stav jednoho dne vyžadoval, aby alespoň jeden ze sourozenců na nějaký čas přijel a postaral se o ně na místě. Karta padla na Vietu, a Linh s Hien se náhle ocitly bez hlavní opory. Přišly dokonce i o bydlení a z důvodu jazykové bariéry nemohly najít jiné. Ujala se jich na čas Polka, která prodávala vedle jejich stánku. Když s pomocí známých našly provizorní byt, byla tam jen malá kamna na uhlí a Hien chodila spát v péřové bundě. Jednou Linh v kamnech zatopila, ale zřejmě byl ucpaný komín, ráno se probudily celé černé od uhlí a měly štěstí, že se neotrávily.

Po roce 2000

Když se Viet vrátil zpět do ČR, ekonomická situace v ČR už byla jiná. Zájem o zboží z tržnic opadl, mnozí vietnamští obchodníci se začali přesouvat do kamenných obchodů. Viet s Linh otevřeli večerku v Chomutově, kam se nejdřív přesunul s rodinou i jeho přítel Dung. Dungovi se dařilo v podnikání, ale nepříliš v osobním životě. Jeho žena byla v ČR nešťastná, a nakonec se i s dětmi vrátila do Vietnamu.

Dung se poté přestěhoval do Prahy, kde si našel i jinou družku, kterou naopak opustil její vietnamský manžel, jenže ta měla „problémového“ syna Kiem. Do ČR přijel za svými rodiči až v 15 letech, poté co většinu svého života žil spokojeně s dědou a babičkou ve Vietnamu a do jiné země se mu vůbec nechtělo. Rodiče ho navíc po příjezdu přihlásili do 5. třídy základní školy, aby se lépe naučil česky. Kiem byl mezi podstatně mladšími spolužáky, kteří se mu posmívali, velmi nespokojený, a řešil to tak, že chodil za školu. V Praze je vietnamská komunita nejpočetnější, jsou tu velkoobchodní centra, v nichž se krajané soustřeďují, a Kiem se nakonec chytil party věkově podobných vietnamských „výrostků“ ze Sapy. V době, kdy ho poznal Dung, bylo Kiemovi 18 let, česky neuměl ani slovo a všechno, co si v Sapě vydělal, prohrál v automatech.

Vietnamské velkoobchodní centrum je pro Vietnamce v ČR centrum par excellence. V případě, že v takových místech imigranti pracují, pak v podstatě nemají potřebu chodit nikam jinam. Kiemova maminka žije v Praze deset let, ale nikdy nebyla v centru Prahy, třeba na Václavském náměstí. Zato do vietnamského centra, ačkoli tam nejedí nakupovat zboží do své prodejny, prostě „musí“. Žije totiž v Čechách už roky, ale česky umí jen názvy zboží a počítat; tady je její svět, kterému rozumí.

Současně měl Dung starosti s vlastním bratrem. Když totiž jeho bratr viděl, že se Dungovi daří, také chtěl do ČR přijet. Dung mu tedy opatřil pozvání, poslal letenku, po příjezdu sehnal bydlení, prodejní místo, vyřídil všechny potřebné doklady, dokonce poskytl kapitál do začátku. Bratr však tuto péči začal brát za samozřejmou a pro osvojení si zdejšího jazyka a své osamostatnění dosud udělal pramálo. V podstatě mu pro to chyběla i motivace. Místo toho začal hrát a sázet.

V té době si Dung poprvé od svého příchodu do ČR dopřál cestu do Vietnamu. Pořídil si letenku od drahé letecké společnosti (aby si příbuzní ve Vietnamu nemysleli, že se mu nedaří) a nakoupil spoustu dárků. V ČR po celý ten čas pracoval od nevidím do nevidím, takže tenhle „návrat“ si prostě musel užít. Zval sousedy v hospodě, chvástal se, jak se mu daří. Ostatně jako všichni jeho krajané, kteří přijedou z ciziny domů. Vietnamsčina má pro Vietnamce žijící mimo Vietnam i zvláštní výraz: „Viet Kieu“.

Nová migrační vlna

V hospodě, v níž seděl Dung a všechny kolem zval, seděl i Minh. Psal se rok 2008, Minhovi bylo 27, byl otcem dvou dětí, nedařilo se mu špatně, ale honilo se mu v hlavě, jak jeho kamarád ze školy před dvěma lety změnil svůj život. Celá rozvětvená rodina se mu

složila na letenku a zprostředkování cesty do ČR. Česko-vietnamská pracovní agentura mu za 6 tisíc USD zařídila letenku, sehnala ubytování, a hlavně práci v jedné plzeňské továrně. Spolužák sice pracoval 12 i více hodin denně, ale díky tomu nejenže dluh příbuzným splatil, ještě si dokázal sám navíc vydělat a zaopatřit svoji rodinu. V Evropě byla v té době konjunktura, podniky prahly po levné pracovní síle a pracovní agentury ji vesele zajišťovaly; zpočátku opravdu nebylo nemožné si nevydělat. A jak tak Minh poslouchal, jak se v České republice jiným Vietnamcům skvěle žije a kolik vydělají peněz, rozhodl se zkusit štěstí také.

Bohužel pro Minha, rozhoupal se v době rozpuku celosvětové krize. Mnohé pracovní agentury, z velké části vietnamské, na ekonomickou situaci totiž nerefletovaly. Dokonce v době, kdy již podniky agenturní zaměstnance propouštěly, protože pro ně neměly práci, některé agentury dále verbovaly nezkušené krajany, inkasovaly od nich i 12 tisíc USD, ale po dovezení do ČR od nich daly ruce pryč. Tak skončil i Minh. Jistý kraján jej spolu s dalšími sedmi Vietnamci přivezl do Klášterce nad Ohří. Ubytoval je v obyčejné stavební buňce a nechal napospas osudu. Když se mu několik dní nedovolali, začali mít všichni opravdový strach. Minh nesehnal peníze na cestu do ČR od příbuzných. Aby získal tolik peněz, musel zastavit dům u banky. A nebyl jediný. A spolu s ostatními spolubydlíci měl ještě další problém, o němž tehdy ještě ani netušil. Všichni přijeli na pracovní vízum, jenže pokud nenastoupí do práce, stanou se z nich „nelegálové“, a bude jim hrozit vyhoštění. Tím by definitivně pozbyli šanci svůj dluh bance splatit a jejich rodina by tím pádem skončila bez okolů na dlažbě.

Počet Vietnamců se v daném období v ČR dokonce zdvojnásobil. Zatímco v roce 1997 pobývalo v ČR legálně okolo 20 tisíc vietnamských občanů, v srpnu 2007 to bylo již přes 45 tisíc a ve stejném měsíci roku 2008 čítala vietnamská komunita už přes 57 tisíc lidí. Drtivá většina nově příchozích z Vietnamu přijela právě na práci v továrnách, kvůli níž mnozí zastavili u bank své domovy.

Minh měl při své smůle přece jen trochu štěstí. Podařilo se mu kontaktovat Dunga, a ten mu přes Vieta sehnal práci u Mai. Sice jen za minimální plat, stravu a střechu nad hlavou, ale pořád na tom byl lépe než spousta jiných, kteří žádné kontakty v ČR neměli. A neměli tehdy ani na jídlo ani na zimní oblečení, když začalo mrznout. Mnohé krajany naopak dotovaly jejich rodiny ve Vietnamu, takže se každý snažil získat jakoukoli práci za každou cenu. Ani Minh u Mai nezůstal dlouho. Musel splácet dluh bance, přitom i na podnikání Mai dolehla krize, neměla kapacitu zaopatřit všechny své příbuzné, natož ty mimo rodinu. Nakonec Minh odešel pracovat jinam, ale nikomu neřekl kam. Mai si myslí, že odešel do Německa, Hien se ale bojí, že vzal v nouzi práci „zahradníka“.³

3 Myšlena nelegální pěstírna marihuany.

2. generace, život Hien

Hien od svých 10 let tlumočila rodičům na úřadech, na cizinecké policii, u lékaře, i ve škole na třídních schůzkách. I když se doma mluvilo vietnamsky, chůvin vliv a škola začaly postupně ovlivňovat u Hien vietnamštinu, takže mnohá nepoužívaná slova zapomínala. I když se s ní rodiče neučili, Hien měla vždy velmi dobré známky, a ani by si netroufla domů přinést vysvědčení bez vyznamenání. Rodiče jí kladli na srdce, že coby cizinka musí mít daleko lepší výsledky, aby mezi Čechy uspěla.

Hien tedy pomáhala rodičům v obchodě, učila se a fungovala pro ně jako plnohodnotný tlumočník. Na základní škole se setkala s dětskou šikanou, protože byla jiná, ale na gymnázium vzpomíná ráda. Měla spoustu českých kamarádů a přejímala i jejich hodnoty a názory. Někdy si pak kladla otázku, kam vlastně patří? Je Vietnamka nebo Češka? Čeští kluci se jí docela líbili, ale byla velmi ovlivněná názorem rodičů, že Čech by pro ni nikdy dobrý manžel nebyl. Ačkoli měli v rodině Petra, díky němuž vlastně mohli do ČR přijet, nikdy se nenaučili natolik dobře česky, aby se mohli více seznámit s někým dalším z majority. Přejímali jen názory na Čechy od ostatních krajanů, s nimiž byli ve styku.

Hien vystudovala k hluboké spokojenosti rodičů Vysokou školu ekonomickou, kde studovala řada dalších jejích vrstevníků s podobným osudem. Poznala mezi nimi i svého budoucího manžela Trunga. Trungův tatínek v ČSSR vystudoval vysokou školu, „stavárnu“, nějaký čas dělal předáka (tlumočníka a dohlížitele) pro vietnamské dělníky v ČKD a po roce 1989 se pár let živil jako tlumočník a zprostředkovatel, což mu sice vynášelo peníze, ale netěšilo ho to. Nakonec se jako jednomu z mála jeho vrstevníků Vietnamců skutečně podařilo získat práci v oboru, který vystudoval. Trung ani Hien však vysokoškolské diplomy, na něž byli jejich rodiče tolik pyšní, nijak nevyužili. Otevřeli si vietnamskou restauraci v Praze, neboť vietnamská kuchyně se právě dostala do módy a bylo třeba toho využít.

Rodiče Hien vědí, že ji české prostředí poznamenalo, ale jak najít vlastní cestu ke svým kořenům, nechali jen na ní. Hien to vzala přes jídlo. Její rodina se v ČR vždy snažila udržovat vietnamské svátky, tradice a zvyky, ačkoli přejala i ty české, hlavně Vánoce. Z těch vietnamských slaví nejvíce Lunární nový rok. Tento největší vietnamský svátek (něco mezi českými Vánocemi, Silvestrem a Velikonocemi) byl vždy příležitostí, kdy se celá rozvětvená rodina sejde, uvaří se spousta dobrot a všichni si na nich pochutnávají.

Hien a Trung dnes mají dvě malé děti, na které se však snaží mluvit vietnamsky pouze Hien, neboť Trungovi je daleko bližší čeština. Jeho rodiče ho k zachování rodného jazyka nijak nevedli, naopak jej všemožně podporovali, aby uměl hlavně jiné jazyky, kromě češtiny zvládá perfektně angličtinu a francouzštinu. Je to dané i tím, že Trungův tatínek měl jasno v tom, že chce zůstat v ČR a nevracet se do VSR. Po tolika letech zde strávených získal pocit, že do Vietnamu prostě už nepatří. Odcizilo se mu prostředí i kamarádi, rodiče již zemřeli. Děti Trunga a Hien chodí teprve do školy, ale s prarodiči Vietem a Linh, kteří se česky naučili pouze nejzákladnější konverzaci nutnou pro jejich podnikání, si popovídat nesvedou.

Všichni sourozenci Mai jsou stále v ČR. Ne každému se daří, jak by si přáli, mnozí nepustili představu, že jsou tu dočasně a minimálně na důchod se určitě vrátí do rodného města. Zároveň tu ale všichni mají potomky, někteří se narodili až v ČR a dětmi dávno nejsou, česky každopádně umí nesrovnatelně lépe než vietnamsky a doma se také cítí tady.

Současnost

Hanka, dcera Mai a Petra, ačkoli se jako malá za svoji vietnamskou část chvíli styděla, se nyní žije jako česko-vietnamská tlumočnice. Velmi ráda jezdí do Vietnamu, i se synem a svým vietnamským manželem, který přijel do ČR jako malý, podobně jako její sestřenice Hien a její manžel Trung. Nedávno se ovšem setkala s 16letým mladíkem, který přicestoval do ČR podobným způsobem, nebo spíš horším než kamarád jejího strýce Dung. Dotyčné mladíky převáželi v dodávkách, přičemž všem zavázali oči, pak je schovali ve skladu a 5x dokola tento postup opakovali, pravděpodobně aby dané převaděče ani přesnou cestu nikdo neměl šanci později identifikovat.

Hanka si moc dobře pamatuje Minha, kterému její maminka pomohla v nouzi. Opět se setkává s novými Vietnamci, kteří přijíždí na práci do ČR, protože je znovu konjunktura a poptávka po pracovní síle. To je ovšem současnost a Hanka neví, co přinese budoucnost...

4.2 Mongolský příběh

Eva Obrátilová, Otgon-Erdene Erdenebat

Následující příběhy vycházejí ze vzpomínek, osobních zážitků a událostí našich mongolských konzultantek doplněných fragmenty dalších zkušeností Mongolů žijících v ČR.

90. léta:

V 90. letech přijela Mendee do České republiky pracovat. Asi rok potom za ní přijely sestra s maminkou na návštěvu. Neměly pracovní vízum a mohly pracovat jen načerno. Brzy ráno pracovaly v pekárně a uklízely různé prostory pro agenturu. Zůstaly v ČR načerno 2 roky, bez dalších víz a povolení se pak přesunuly do Francie, a pak do Švédska, jely autem, hranici do Německa a Francie přešly přes pole. Cílem mnoha žen bylo uzavřít smíšené manželství s někým na Západě a polepšit si.

Slyšely od známého, který po deseti letech pobytu v ČR odjel autobusem někam do Evropy, že je to tam dobré. Moc informací si nezjišťovaly, stačilo jim takové vágní ústní doporučení, podpořené vlastní touhou, naivitou a dávnými přáními o krásném životě v Evropě. Lidé, kteří uspěli, se na návštěvě v Mongolsku okatě předváděli se svými krásnými věcmi, skutečný popis tvrdé práce za menší mzdu nikdo nepřiznal. Rozdávali dárky a popisovali situaci v Evropě a možnosti vydělat si hodně vzdáleně od reality.

Také Mendee tehdy dostala boty od Bati, které se jí moc líbily a ostatní jí její „batovky“ záviděli.

Situace po roce 2000:

Amar je dvacet šest let a studuje v České republice vysokou školu. Přijela do Čech i s mladším bratrem za rodiči, když jí bylo deset let. Její rodiče se jmenují Ojuna a Bat. Oba přišli do ČR společně jako pár. V ČR už tehdy bydlela jejich teta, která v 80. letech přijela na smlouvu o výměně socialistických pracovníků, a pak v 90. letech v ČR zůstala. Teta žila s manželem a pracovala v závodě jako šička. Pobývala v České republice už dlouho, takže znala obstojně český jazyk, dělala tlumočnicku pro firmu, spolu s personálním oddělením zařizovali pobyt pro další lidi z Mongolska. Každá firma se snaží mít svého styčného pracovníka pro komunikaci s mongolskou skupinou zaměstnanců. Navrhla rodičům, že by mohli pracovat v ČR a Amar s bratrem studovat. Ojuna byla v Mongolsku učitelkou v mateřské škole, připravovala děti do první třídy v přípravném kurzu, Bat pracoval na stavbě jako inženýr. V České republice začali pracovat jako dělníci, chtěli asi, aby Amar s bratrem studovali v ČR. Představovali si, že na tom rodina bude ekonomicky lépe, pohoršili si ale kariérně.

Rodiče (Ojuna a Bat) přijeli do ČR v roce 2002. Museli zaplatit 1000 dolarů zprostředkovateli. Teta jim dala kontakty, tetě také dali jako poděkování menší obnos 100 dolarů. V Mongolsku je to tak, že když někdo pro někoho něco důležitého vyřizuje, tak aby se neurazil, je potřeba ho odměnit. Zprostředkovatel byl Mongol v ČR, v Mongolsku měl spolupracovníka, který dohazoval lidi.

Pak rodiče stejně ještě museli platit v Mongolsku poplatky na ambasádě za vízum. Potřebovali vízum z české ambasády v Mongolsku. V té době hrály velkou roli úplatky a známosti. Část peněz z 1000 dolarů dal zprostředkovatel české ambasádě v Mongolsku, aby vyřídili vízum do ČR pro Bata i Ojunu. Bat a Ojuna se znali pouze s tetou, té předali peníze, teta dala peníze zprostředkovateli a ten část úřadu. Vše probíhalo velmi živelně, cílem bylo dostat se do ČR. Úplatky se v Mongolsku nepovažují za korupci, je to očekávané chování, v Mongolsku to bylo normální, nikdo to nepovažoval za korupci, byla to služba, běžné chování s úřadem, běžná komunikace, běžně se o tom mluvilo. I vrátnému se dával malý obnos, aby pustil lidi na úřad. V současné době se to zpřísnilo, za takové jednání už dnes lidi z úřadu vyhodí. Úkolem zprostředkovatele je zařizovat práci a podávat informace, co si mají lidé připravit. Zprostředkovatel obvykle vyplnil žádosti, našel práci, ubytování, komunikoval s firmou. Podle toho, jak byl dobrý, si mohl říct o 1000 dolarů nebo až 2000 eur za zprostředkování. Od agentury či zprostředkovatele se ale člověk většinou dozvěděl jen přibližné informace, tvrdili, že není možné říct, na jaké pracovní pozici bude pracovník pracovat: „Dáme vás, kde bude volno, co budete dělat, to se dozvíte, až dostanete vízum.“

Po podání žádosti čekali rodiče na vyřízení formalit několik málo měsíců. Dříve se

čekalo něco mezi půl rokem a rokem na štítek do pasu, ten fungoval jako vízum. Rodiče přijeli v roce 2002 do Olomouce, Ojuna šla v OP Prostějov, Bat šel taky. Dostali vízum, měli vyřízené dokumenty a všechny potřebné papíry, měli pracovní smlouvu. Vlakem jeli týden přes Rusko a brali to jako krásný výlet. Do ČR se jezdí vlakem, protože si lidé vezou věci a je to levnější. Stálo to tehdy asi 5000–6000 korun pro oba. Na nádraží dorazili ráno v 6 nebo 7 hodin. Když člověk přijede, většinou je ráno a zima a je nutné doufat, že vás někdo vyzvedne. Mohlo se taky stát, že zprostředkovatel se o víkend opil a ráno se mu nechtělo vstávat. Tohle lidi v nadšení, že pojedou do ciziny, dopředu nenapadne. Mezi Mongoly se vypráví příběh ženy, která strávila na nádraží dva dny a čekala a čekala, někdo z nádraží jí našel noclehárnu. Taky vyprávějí o ženě, které řekl zprostředkovatel, že se sejdou na Můstku, ale nesešli se, ona tam chodila pořád dokolečka, dělala si značky na zdi, protože se vůbec nedokázala zorientovat pod zemí s tolika vstupy a východy.

Lidé většinou jezdili ve skupince, třeba 50 Mongolů, a čekali, že je vyzvednou a zavedou do továrenské ubytovny. Přijeli do Prahy, tam je vyzvedli a po menších skupinách pak jeli třeba do Pardubic, Litoměřic nebo do Blanska. V některé továrně si lidé tlumočí navzájem. Nebývá tam oficiální tlumočnick.

Ojuna a Bat měli štěstí, že je vyzvedl zprostředkovatel na nádraží. Zavedl je do ubytovny. Jako manželé dostali společný pokoj. Šli se se zprostředkovatelem zaregistrovat na policii a zřídit si účet v bance. Hned první den v ČR šli potom do práce.

Pokud zprostředkovatel lidi nevyzvedával, nevědělo se o tom. Ani Mongolové žijící pospolu na ubytovně si to mezi sebou neřekli, protože se styděli. Hlavně po návratu nikdy doma v Mongolsku neříkali všechny ty strastiplné věci, co se jim přihodily.

Lidé na ubytovnách tráví v poměrně malé skupince spoustu měsíců a let a často vznikne „ponorková nemoc“. V práci i ve dnech volna potkávají stále ty samé tváře, navíc spolu občas i soupeří o lepší pozice v továrně nebo o nějaké jiné výhody na pracovišti. Mezi lidmi ve skupince někdy vznikají pomluvy a velká žárlivost, je to často velmi nepříjemné.

Ojuna a Bat se později rozhodli, že kvůli nízké mzdě změní práci. Požádali o pomoc tetu. Nejříve bydleli v hotelu, ale bylo to drahé. Teta jim sehnala podnájem. Rodiče pak sehnali práci za větší mzdu a po dvou letech poslali pro děti. Amar začala chodit do školy, rychle se naučila mluvit česky a začala tlumočit na úřadech pro rodiče a známé. Teta ze začátku rodině pomáhala. Směřovala je, pomohla vybrat školu pro děti. Amar později tlumočila i tetě.

Mongolské děti mluví doma s rodiči i mezi sebou mongolsky, jako druhá generace příchodců ale s Mongolskem kontakt nemají a neznají nové výrazy. Používají spíše zastaralý hovorový jazyk z doby odchodu ze své země. Běžně nepoužívají psanou mongolštinu, s mongolskou gramatikou a písemným projevem mají dost obtíže.

Amar s bratrem hodně pomohla škola, splynuli tam s českými dětmi a našli si kamarády, i když to bylo obtížné, ostatní děti si od nich ze začátku držely odstup a učitelky je vždy dávaly dohromady do skupinky spolu s Vietnamci, i když ani s nimi si nemohli rozumět.

Jiní lidé z Mongolska často pracovali v Jihlavě, do ČR přicházeli hlavně vzdělaní lidé, byl to trend, móda, dostat se do zahraničí. Většina lidí se ani moc nezajímala o to, co je tady čeká, neměli dost reálných informací a snahu si je zjišťovat. Mezi lidmi v Mongolsku se mluvilo o tom, že počasí je tady lepší a na stromech roste ovoce a že Češi jsou už přejedení. Ovoce je v Mongolsku totiž hodně drahé.

V roce 2009 se velká část Mongolů vrátila přes program dobrovolného návratu domů. Patřili mezi ně většinou ti, kteří nechali děti doma u babičky nebo u příbuzných. Situace byla pro ně mnohem těžší, než očekávali. Dostávali nižší plat, než jim ve firmách slibovali, posílali přitom domů peníze. Pak přišla ekonomická krize a neměli na letenku domů.

Dnes to, podle všech indicií, chodí tak, že skoro ve všech firmách je nějaký Mongol, který dodává cizince těm firmám. Není jasné, jestli je to načerno nebo oficiální. Něco je asi oficiálně, ale lidé si pracovní místo a další služby pojišťují dalšími penězi, které jsou ochotni vyplatit. Funguje to hlavně přes facebook a webové stránky, různé agentury mají také reklamy na nábor lidí v Mongolsku.

V současné době už mezi Mongoly vyrůstá třetí generace. Jsou to děti česky mluvících rodičů druhé generace. Možná bude třetí generace hledat svou původní identitu. Lidé z druhé generace ještě rodičům i starším sourozencům vykají. Ve třetí generaci se tato tradice už asi vytratí. Jsou to děti s českým občanstvím, které už mongolsky skoro nemluví. Pokud na to rodiče dbají, hlavně matky, doma se mongolsky mluví, děti mezi sebou ale už od školkového věku mluví česky. I když se rodiče snaží potomky narozené v ČR učit mongolsky, někdy je to problém, děti pořád mluví víc česky a nerozumějí babičce. Na léto sice jedou do Mongolska, ale nerozumějí jazyku a nechápou mongolskou kulturu. Co je vlastně pro takové dítě mateřský jazyk?

5. Migrační vlny

V této kapitole představíme celý proces migrace lidí z Vietnamu a Mongolska do České republiky. Porovnáme-li obě národnostní menšiny; nešlo ani o stejná časová období ani o podobný počet osob, které do ČR přišly. Historie příchodu lidí z Vietnamu je v České republice výrazně starší, což znamená, že v současné době na českém území žijí lidé ve třetí i v počínající čtvrté generaci. Generační procesy u mongolské menšiny nejsou v porovnání s vietnamskou menšinou tak zřetelné a přehledné.

5.1 Migrace lidí z Vietnamu do ČR a struktura vietnamské komunity⁴

Ngô Quyñh Nga

Historie a důvody migrace do České republiky

Na území ČR najdeme převážně obyvatelstvo z etnika Kinh (Việt), které tvoří 86 % vietnamské populace. V roce 2013 uznal český stát Vietnamce národnostní menšinou. V právním kontextu platí tento oficiální status vietnamské menšiny jen pro občany ČR s vietnamským původem. Vietnamci v ČR nejsou zastoupeni jen osobami s českým státním občanstvím, ale převážně migranty, kteří mají jiný pobytový status. Z tohoto důvodu budeme místo pojmu vietnamská menšina uvádět **vietnamská komunita v ČR**. V České republice jsou Vietnamci po Ukrajincích a Slovácích třetí nejpočetnější skupinou cizinců. Pro porozumění současnému vývoji vietnamské komunity a chování generací je důležité vědět více o pozadí celého procesu migrace.

Migrace je dlouhý proces, který začíná už v zemi původu, v níž se jedinec z nějakého důvodu rozhodne pro odjezd z vlasti. Po příjezdu do cílové země následuje sled povinností, které je potřeba zařadit pro přežití v nové zemi – legalizaci pobytu, bydlení, práci, nutnost naučit se místní jazyk a poznat tradice v nové zemi. Dle Broučka (2003, s. 20) má majoritní společnost většinou tendenci vnímat a hodnotit imigranty přicházející do českého prostředí bez dostatečného akceptování příčin a důvodů jejich migrace. V blízké historii můžeme sledovat různé okolnosti a důvody vietnamské migrace na území dnešní České republiky a jejich postupné proměny: od politicky řízené a časově ohraničené migrace před rokem 1989 došlo po roce 1989 k dobrovolnému, převážně ekonomicky motivovanému opouštění

4 Text této kapitoly je vybrán z mé diplomové práce s názvem *Hledání cesty ke kořenům: jazykový a sociokulturní management mladých Vietnamců v České republice*, Praha 2016, a pro účely této publikace byl upraven. Má diplomová práce popisuje život mladých Vietnamců z jedenapůlté a druhé generace, tedy potomky Vietnamců, kteří se v České republice usadili na konci 70. a v 80. a 90. letech. Soustřeďuji se zde hlavně na jazykový a sociokulturní vývoj, který vyplývá ze života ve dvou rozdílných kulturních prostředích. V tomto textu vycházím především z kapitol: „Proces historie migrace Vietnamců do České republiky“, „Struktura a specifické rysy vietnamské komunity“, „Generace Vietnamců žijících v České republice“ a „Vietnamská rodina a proměny související s pobytem mimo původní zemi“.

původní země. Pro dobrovolnou vietnamskou migraci je typické, že se zakládá na kolektivním, resp. rodinném rozhodování, vedoucím ke zlepšení ekonomické situace rodiny.

Do tehdejšího Československa přijížděli Vietnamci v několika vlnách. Podíváme-li se blíže do této historie, tak zjistíme, že první jednotliví Vietnamci přišli do ČSR již před rokem 1950, a to na základě angažovanosti Československé republiky v indočínském konfliktu z roku 1948. Vietnam tehdy intenzivně hledal pomoc v boji proti Francouzům na evropském kontinentu a Československo se jevilo jako výhodné z hlediska strategické polohy. Za skutečný počátek spolupráce obou zemí se však považuje až 2. únor 1950, kdy byly navázány první diplomatické vztahy mezi Československem a nově vzniklou Vietnamskou demokratickou republikou (VDR). Navázání oboustranné spolupráce přinášelo oběma zemím určité výhody, Československo potřebovalo nové pracovní síly, a naopak VDR hledala ve zbídačeném stavu země po válce možnost vzdělání svých pracovních sil v různých odvětvích. Pro obě země bylo též výhodné získat trh pro odbyt svých produktů.

V tomto období najdeme v Praze prvního vietnamského usedlíka. Přijel do Československa se dvěma dalšími studenty, kteří dostali stipendium na elektrotechnické fakultě ČVUT. Další příchod Vietnamců můžeme zaznamenat po vítězné vietnamské bitvě s Francouzi u Dien Bien Phu v roce 1954. Československo v rámci pomoci poválečnému Vietnamu přijalo v roce 1956 na dlouhodobý pobyt 100 vietnamských „sirotků“, resp. dětí válečných invalidů a funkcionářů. Všechny děti byly umístěny v dětském domově v Chrástavě u Liberce. Některé z nich v Československu dále studovaly, ale většina se po pár letech na popud vietnamské strany vrátila zpět do Vietnamu. Vzpomínky těchto „sirotků“, dnes již pánů a dam v důchodu, na tehdejší Československo zachytil režisér Martin Ryšavý v dokumentárním filmu „Kdo mě naučí pít znaku“ (Ryšavý, 2006).

Po skupince dětí umístěných v Chrástavě následovaly od počátku 60. let na základě mezivládních dohod skupinky vietnamských studentů a stážistů převážně technických a ekonomických oborů. Někdy se ale objevili i studenti mířící na jiné vysoké školy, jako je DAMU nebo FF UK.

Studenty v letech 1967–1974 doplnilo 2146 praktikantů do textilního, stavebního, sklářského, chemického, strojírenského a metalurgického průmyslu (Kocourek, 2006, s. 95).

Další příliv 5000–6000 vietnamských učnů nastal v letech 1974–1979. Jejich pobyt byl stanoven na sedm let a jazyková příprava trvala 6 měsíců. Největší nárůst učnů, studentů a dalších vietnamských migrantů, kteří přijeli za účelem zvyšování kvalifikace, byl zaznamenán v letech 1979–1985, a to na základě Smlouvy o přátelství a spolupráci Československé socialistické republiky a Vietnamské socialistické republiky (VSR), jež byla podepsána při návštěvě prezidenta Gustáva Husáka ve Vietnamu. Celkem se jednalo až o 30 000 osob. Od roku 1985 nicméně tato vzrůstající tendence klesla, a to zhruba na 17 000 osob za rok (Martinková, 2007, s. 12).

Cílem pobytu studentů a učnů v ČSSR bylo nejen získat vzdělání, kvalifikaci a praxi pro vlast, ale i pomoc zlepšit ekonomickou situaci svým rodinám ve Vietnamu. Jejich po-

byť nebyl volný, ale hlídáný ze strany vietnamské ambasády prostřednictvím tlumočnicků a vedoucích skupin. Zákazy spočívaly například v tom, že se Vietnamec nesměl stýkat s Vietnamkou, a pokud ano, jen za přítomnosti třetí osoby. Intimní vztahy s majoritou představovaly „katastrofu“ a všechny tyto „delikty“ řešila ambasáda návratem do Vietnamu. Všichni museli povinně chodit na politické školení a absolvovat výklad způsobů chování v ČSSR (podle Broučka, 2003, s. 24). Vietnamci nesměli chodit sami ven, ale jen ve skupince po třech. Ve výčtu podobných zákazů bychom mohli dále pokračovat. Velkou motivací pro studenty, aby mohli nadále zůstat v ČSSR, se stal studijní prospěch s červeným diplomem.

Významným mezníkem mezi věkem bilaterálních smluv a věkem volnosti, tedy svobodného podnikání, byl rok 1989. Sametová revoluce a pád komunistického režimu v roce 1989 měly vliv i na život Vietnamců žijících na území ČSSR. V roce 1990 přerušilo Československo s VSR své politické a hospodářské styky. Bilaterální smlouvy pozbyly platnost a začal být vyvíjen tlak na návrat vietnamských občanů do země původu. Jedinou možností setrvání na českém a slovenském území bylo založení společnosti s ručením omezeným.

Po roce 1990 mohla éra volného podnikání začít naplno. Pro Vietnamce, kteří chtěli v ČSFR zůstat, se stala možnost změny účelu pobytu z pracovního nebo studijního na podnikatelský typ dlouhodobého pobytu jediným řešením. Protože původní představa zdejšího výděлку se vlivem politických událostí nenaplnila, nezbyvalo než se přizpůsobit novým právním a migračním předpisům. Podnikatelský duch se objevil u mnoha Vietnamců už v předchozích letech, když načerno prodávali svým českým kolegům z továren (a nejen jim) nedostatkové zboží, jako např. džíny, hodinky, rádia, walkmany nebo baterie. Nová politická, migrační a ekonomická transformace země byla pro Vietnamce odrazovým můstkem pro založení živnostenského listu.

Vietnamští obchodníci začínali se stánkovým prodejem, který soustřeďovali na místa s možností velkého výděлку – tedy do pohraničí a do velkých měst. Trh zaplavili tehdy nedostatkovým spotřebním zbožím. Prodávali smíšené zboží dovezené z Asie, levný textil, obuv, elektroniku atp. Ve větších městech jako Praha, Ostrava, Brno vznikaly první velkoobchodní tržnice, kam se jezdívalo pro nákupy zboží. Tato soustředěnost do měst byla prvním příznakem počátku vytváření lokálních sítí vietnamské komunity na území dnešní České republiky. Vietnamskou komunitu pak doplnila další vlna již čistě ekonomické migrace z VSR. Nově příchozí Vietnamci využili možnosti pobytu za účelem sloučení s rodinnými příslušníky, kteří již byli na území ČR usazeni. Často tu pobýval např. jeden z manželů, nejčastěji muž, nebo jeden z rodinných příslušníků. Po otevření podnikatelských možností vznikla často potřeba dalších pracovních sil, nejlépe z řad vlastní rodiny. Vietnamci tak na základě rodinné pospolitosti využívali možnosti pozvat do ČR své příbuzné, aby jim byli nápomocni v začátcích podnikání.

Nově příchozí Vietnamci do ČR od 90. let však byli na migraci do České republiky

přípravení výrazně méně. Předchozí vlna (před rokem 1989) byla tvořena z vybraných jedinců, kteří se jezdili do Československa vzdělávat. Nyní ovšem Vietnamci do ČR přestali přijíždět za účelem vzdělání, nebo aby poznávali krásu České republiky. Jediným cílem bylo vydělat si peníze a zlepšit ekonomickou situaci rodiny. Vietnamci byli často ke svým rozhodnutím odjet z VSR motivováni mýtem „bohatého Západu“ (Freidingerová, 2014), který vytvářejí *Việt kiều*⁵ (označení pro Vietnamce žijící v zahraničí). Tito Vietnamci při svých rodinných návštěvách ve Vietnamu vytvářejí dojem, že se mají na Západě velmi dobře, když mohou jezdit na dovolenou do Vietnamu apod. Realita je často jiná; vietnamští příbuzní nevidí dřinu, kterou jejich příbuzní v ČR denně vykonávají.

Kvůli neznalosti českého prostředí, právních předpisů aj. byli nově příchozí Vietnamci odkázáni na své příbuzné nebo museli často využívat ne právě levných služeb dích vų (zprostředkovatelský servis), jež jsou typické pro vietnamskou komunitu žijící v ČR. Zmíněné zprostředkovatelské služby poskytovali Vietnamci znalí zdejších poměrů, kteří žili v ČR déle. Byli to často tlumočníci, kteří využívali, až zneužívali neznalosti nově příchozích. Jejich servis zahrnoval vyřizování veškerých právních úkonů, administrativních dokumentů, povolení k pobytu, účetnictví, doprovody k lékařům, na úřady apod.

V dalších letech, konkrétně od roku 2007, v důsledku ekonomického růstu a nedostatku pracovních sil hlavně v továrnách můžeme vysledovat nový fenomén v podobě novodobé pracovní migrace. (Tento fenomén se netýkal jen nově příchozích Vietnamců, ale i těch, kteří pobývali v České republice delší dobu, ale v podnikání se jim kvůli velké konkurenci nedařilo). Nový nábor pracovníků z Vietnamu do továren v ČR probíhal zejména přes pracovní agentury, jichž v té době vznikl bezpočet. Mnoho těchto nově příchozích Vietnamců přicházelo do České republiky z vietnamského venkova a na to, aby mohli být přes pracovní agentury zaměstnáni v českých továrnách, si vzali obrovskou půjčku. Bez vzdělání, informací, zkušeností a s mýtem „bohatého Západu“ byli tito Vietnamci často vykořisťováni, ať už pracovními agenturami nebo zaměstnavatelem.

Zanedlouho navíc na mnohé novodobé vietnamské dělníky čekalo nemilé překvapení v podobě ekonomické krize. Práce v továrnách byla nasmlouvána jen na krátkou dobu. Smluvně většinou byla ošetřena, ale jen s pracovními agenturami. Pracovní agentury měly smlouvu s dotyčným pracovníkem. Firmy se tím vyhnuly nutnosti provádět přímý nábor a řešit nezbytné administrativní úkony spojené s přímým zaměstnáváním cizinců, zároveň jim tento mechanismus umožnil vyšší flexibilitu v nabírání a propouštění a celkově snižoval závazky vůči zaměstnancům. Po zániku pracovních smluv však dělníkům pracovní povolení zaniklo a s ním i vízum. Situace nutila vietnamské pracovníky vrátit se zpět domů, ale nikdo se vracet nechtěl kvůli velkým dluhům i ostudě, že na Západě neuspěli.

Od roku 2014 zavedlo MV ČR nový typ pobytu na základě zaměstnanecké karty. Jde

5 *Việt kiều* je ustálené slovní spojení, které vymysleli Vietnamci žijící mimo území VSR. Přívlastek *kiều* znamená „žít u někoho dočasně / žít dočasně na jiném místě.“

o dlouhodobý pobyt za účelem zaměstnání. Na základě tohoto typu pobytu začali Vietnamci znovu přijíždět do ČR. Od roku 2016 se ale tento druh pobytu pro občany Vietnamu nevydává. V rámci dlouhodobějších pobytů lze v současné době do České republiky přijet za účelem sloučení s rodinou nebo za účelem studia.

Jedním z problematických bodů se stal registrační systém Visapoint. Šlo o poruchový a hodně pomalý systém podávání žádostí o pobyt v České republice. Celý proces vyřízení pobytu mohl trvat i roky, proto si někteří zájemci pro získání pobytu v ČR najmuli zprostředkovatele, kteří měli jiné cesty k tomu, aby provedli podání. Systém Visapoint je od roku 2017 vypnutý.

Struktura vietnamské komunity

Vietnamská komunita má v České republice svoji historickou tradici, která zasahuje do 50. let minulého století. Od té doby se vietnamská komunita značně proměnila a etablovala. Vytvořila si vlastní mechanismy fungování a její charakter hodně závisí na tom, z jakých vrstev se skládá. Komunitu můžeme rozdělit na tři skupiny podle doby příchodu (Freidingerová, 2014, s. 94-104):

1) Starousedlíci

Mezi starousedlíky řadíme jak příchozí z let předrevolučních, tak po sametové revoluci. Tito lidé tvoří pevný základ vietnamské komunity. Obě skupiny přijely v různém období a za rozdílných podmínek. Obě skupiny se však od 90. let podílely na vzniku a formování dnešní podoby vietnamské komunity. Tyto dvě skupiny spojuje maloobchodní podnikání jako základ obživy. Podnikání není směřováno jen směrem ven k majoritě, ale i dovnitř komunity. Někteří jedinci z této skupiny starousedlíků využili neznalosti prostředí u nově příchozích a založili si zprostředkovatelský servis postavený na plné klientově důvěře k poskytovateli služby, jakkoli může být pochybná. Dalším společným rysem těchto dvou skupin je stejný pobytový status. Většina z nich má trvalý pobyt, dorozumí se česky (část z nich svoji jazykovou vybavenost využívá k poskytování tlumočnických služeb a část se s majoritou dorozumí na základní úrovni postačující k ekonomickým aktivitám a k jednání s úřady). Typický je také zaběhnutý rodinný život. Většina z nich má za manžela nebo manželku Vietnamce nebo Vietnamku, ovšem ani smíšená manželství nejsou již výjimkami.

1a) starousedlíci z doby před rokem 1989

Pro tuto skupinu je příznačná velká vnitřní provázanost mezi sebou. Vyplyvá to z charakteru pobytu v období, v němž se do tehdejšího Československa dostali. Všichni přijeli bez rodiny na časově omezenou dobu (4 až 7 let). Pobyt v jiném kulturním prostředí, bez rodinné opory přinášel stesk a smutek po domově. To vše krajany spojovalo a vedlo k větší provázanosti; ve skupinách se všichni navzájem znali; sdílení podobných pocitů a vzá-

jemné pochopení – to vše nahrazovalo rodinnou oporu. Podle Freidingerové (2014, s. 97) k tomu dopomohla izolovanost od majoritní populace i organizovaná socializace v podobě výletů po českých hradech a zámcích, pingpongových a fotbalových turnajů, pěveckých soutěží a politických školení. Blízké vztahy mezi sebou Vietnamci z éry socialismu udržovali i po návratu do Vietnamu. Tomu nasvědčuje i společná činnost ve spolcích, které ve své domovské zemi později založili – např. Společnost vietnamsko-českého přátelství v Hanoji nebo Klub Praha v Ho Či Minově Městě.

1b) starousedlíci z porevolučních dob – 90. léta

Tito lidé přicházeli dobrovolně na území dnešní České republiky na základě vazeb s předchozí skupinou starousedlíků. Díky rodinným vztahům nemuseli vynaložit mnoho úsilí, aby se zorientovali v novém prostředí. Vybraní jedinci přijížděli na základě kolektivního výběru rodiny. Zpočátku to byli většinou muži. Poté, co vytvořili stabilní zázemí, začaly za nimi přijíždět manželky a děti. Na rozdíl od migrantů ze socialistického období, kteří se v Československu vzdělávali, nepoznala tato skupina český vzdělávací systém a ani se dále neškolila ani aktivně nerozvíjela. Poznali jen práci v náročných podmínkách a veškeré úsilí soustřeďovali výhradně na výdělečnou činnost (Freidingerová, 2014, s. 98). Obecně byli konzervativnější, co se přejímání českých zvyků týče, a to z důvodu minimálního kontaktu s majoritní společností. Dnes to však už neplatí a rozdíly mezi nimi a předchozími starousedlíky jsou minimální.

Potomci starousedlíků

Potomkům starousedlíků se budeme věnovat v dalších kapitolách. Jedná se o děti, které se již v České republice narodily, nebo přijely v raném věku. Tyto děti dělíme buď do druhé, nebo do tzv. jedenapůlté generace. Do druhé generace patří děti narozené v České republice a do jedenapůlté generace řadíme děti, jež přijely do ČR jako malé. Na rozdíl od svých rodičů měly tyto děti možnost navštěvovat české školy, ve kterých se velmi rychle zorientovaly, a čeština se pro ně brzy stala hlavním komunikačním jazykem.

2) Nově příchozí (ekonomičtí migranti)

Nově příchozí migranty dělíme na ty, kteří přijeli jako rodinní příbuzní starousedlíků, a na zcela nově příchozí pracovní migranty. Do této skupiny patří migranti z Vietnamu, kteří přijíždějí do České republiky od přelomu století po současnost. Charakteristické pro ně je, že přijeli v době přísných migračních zákonů a horších ekonomických podmínek. V té době maloobchodní podnikání starousedlíků procházelo krizí. Stále více Vietnamců se z pohraničí, kde se podnikání v předchozích letech dařilo, stěhuje do jiných měst a vesnic, aby zde otevřeli kamenné obchody. Pro ty, kteří už byli v těchto místech trvale usazeni, znamená stěhování Vietnamců z pohraničí větší konkurenční prostředí. Vietnamci jsou v této době donuceni změnit maloobchodní prodej smíšeného zboží na večeřky, nehtová

studia nebo restaurace. Všechny ekonomické změny vedou k tomu, že je potřeba mít alespoň základní znalost pobytových, živnostenských, daňových a jiných právních předpisů. Nově příchozí více spoléhají na pomoc od svých příbuzných a hůře se integrují do majoritní společnosti.

Od roku 2009 se však změnila migrační zákony a jednou z podmínek k získání povolení k trvalému pobytu je úspěšné vykonání zkoušky z českého jazyka úrovně A1. Pro nově příchozí se výuka českého jazyka stala povinností a status trvalého pobytu silnou (a bohužel i jedinou) motivací k jeho zvládnutí. Po získání povolení k trvalému pobytu nicméně jejich motivace ke zlepšení dosavadní úrovně českého jazyka klesá. Plánované povinné integrační kurzy⁶ pro nově příchozí a zvednutí úrovně A1 na A2⁷ by mohlo Vietnamce k prohloubenější integraci motivovat více.

2a) rodinní příbuzní starousedlíků

Svou ekonomickou aktivitou navazují na předchozí skupinu prostřednictvím sledování zajetých cest v podnikání starousedlíků. Často jsou zaměstnání u starousedlíků v obchodech jako další pomocná síla rodiny. Po čase jim obvykle rodinní příslušníci přenechávají svoje obchody nebo jim pomohou se vstupní investicí do nového obchodu. Tato skupina je hodně závislá na pomoci starousedlíků a nějakou dobu bude ještě trvat, než se do majoritní společnosti aktivně začlení.

2b) nově příchozí pracovní migranti

Příjezd této skupiny je reakcí na konjunkturu a nedostatek pracovních sil v továrnách. Nábor nových pracovníků probíhá přes pracovní agentury, které slibují velké výdělky. Náboru se účastní většinou Vietnamci z chudých vesnic a do České republiky míří s nulovými informacemi a povědomím o své práci. Čas teprve ukáže, zda budou mít tendenci trvale se usadit v České republice a integrovat se do majoritní společnosti.

Specifické rysy a charakter vietnamské komunity

Faktory vedoucí k izolovanosti komunity

Pro vietnamskou komunitu je charakteristická uzavřenost, soběstačnost a provázanost mezi jednotlivými skupinami. Od počátku vzniku se komunita formovala spíše dovnitř. Vytvořila si vlastní autonomní mechanismy fungování, které vedly k její izolovanosti. Uvnitř komunity existuje i hierarchie moci. Podle Broučka (2003, s. 13) se v posledních letech existence komunity vyvíjí ve dvou rovinách zcela protichůdných tendencí:

6 V současné době je možné kurzy navštěvovat dobrovolně. Probíhají v rámci projektu „Vítejte v ČR“. Dostupné na <<http://www.vitejtevcr.cz/>>

7 Ministerstvo vnitra plánuje zvýšení úrovně po roce 2018, a to z integračních důvodů.

A) izolace se mění v ghettizaci

B) nutnost praktické komunikace s majoritou a jejími institucemi se netransformuje v široký rámec integrace (jak by si přál stát), nýbrž se projevuje postupující vnitřní strukturalizací a vnitřní autonomní stratifikací vietnamského etnika v ČR jako celku, a především na úrovni jednotlivých lokálních komunit ve výrazných střediscích (Cheb, Aš, Potůčky, Železná Ruda, Praha, Brno aj.) a zvláště tam, kde jsou velkoobchodní tržnice (Brouček, 2003, s. 13).

V letech 1990–1992 si díky ekonomické transformaci pořídilo mnoho Vietnamců živnostenské oprávnění. Jejich obchodní aktivita se soustřeďovala na místech slibujících největší zisky. Obchodování se stalo pro Vietnamce periodickou činností, která spočívala v nákupu zboží za účelem dalšího maloobchodního nebo velkoobchodního prodeje. Zpočátku se obchodní aktivity Vietnamců soustřeďovaly na stánkový prodej. Později stánkový prodej přeorientovali na kamenné obchody, večerky, nehtová studia a restaurace. Místa s největší koncentrací vietnamských obchodníků se soustřeďovala do pohraničí a do větších měst.

Jak zmínil Brouček, ghettizace se často projevuje ve specifických tržnicích, kde si veškeré fungování a rozložení hierarchie moci nastavili sami členové komunity. Nejvýše v pomyslné hierarchii moci stojí majitelé velkoobchodních tržnic (nad nimi je patrný už jen vliv vietnamského velvyslanectví v Praze). Tito lidé pronajímají svým krajanům svoje prodejní místa a zpravidla patří ve vietnamské komunitě k těm nejmajetnějším. Menší tržnice můžeme najít např. v Chebu (Dragon a Svátý Kříž), v Potůčkách, v Brně nebo v Ostravě. Větší velkoobchodní centra najdeme hlavně v Praze. V pražských Malešicích funguje čínsko-vietnamská tržnice HKH a na Praze 4–Libuši vzniklo po několika neúspěšných pokusech v jiných částech Prahy 4 největší obchodní a kulturní centrum vietnamské komunity, známé jako SAPA. Často se této tržnici přezdívá „Malá Hanoj“.

Kromě ekonomických aktivit spočívajících ve velkoobchodním prodeji smíšeného zboží dovezeného z Asie, Polska či Turecka se tato centra stala dle Kocourka (2006, s. 108–109) správním, kulturním, mediálním a komunitním místem. Sídí zde významné vietnamské podnikatelské subjekty i neziskové organizace, které se starají a podporují vietnamskou komunitu v ČR. Najdeme zde i školku a vzdělávací centra pro vietnamské děti, je zde organizováno doučování z matematiky, z češtiny, vietnamštiny a dalších jazyků a školních předmětů, nebo přípravy na přijímací zkoušky na střední a vysoké školy. Mezi nejznámější „školy“ v Sapě patří již dlouhodobě fungující GD škola a Aviette. Neziskové organizace tu pro vietnamské zájemce často pořádají kurzy českého jazyka.

Pro potřeby komunity zde fungují kadeřnictví, tančírny, škola bojového umění, obchody s asijskými potravinami, restaurace s tradičním vietnamským jídlem, cestovní kanceláře, obchody s vietnamskými knihami a časopisy, svatební salóny aj.

Je zde také místní buddhistická svatyně, konají se tu obřady, modlitby a oslavy buddhistických svátků. Kulturní a komunitní akce se odehrávají v konferenčních prostorách

největších restaurací. Pořádají se zde např. svatby, přátelské plesy, oslavy lunárního nového roku, volba vietnamské miss, talentové soutěže atd.

Mezi nejčastěji poskytované služby, jichž v tržnicích nalezneme vskutku požehnaně, patří již zmíněný zprostředkovatelský servis, který nabízejí zkušení Vietnamci svým méně znalým krajanům, kteří neměli kvůli „mýtu návratu“⁸ (Freidingerová, 2014) velkou motivaci naučit se česky. Do jejich zpoplatněných služeb můžeme zahrnout poskytování poradenství v oblasti pobytových a živnostenských předpisů, vedení účetnictví, tlumočnické a překladatelské služby, doprovody k lékaři, do škol a na úřady, vyřizování kolaudací, řidičských průkazů a jiných dokumentů, realitní a finanční služby atd. Poskytovatelé těchto služeb tím nahrazují svým krajanům kontakt s majoritními institucemi a společnostmi. Vietnamci je hojně využívají, neboť jim šetří čas a kompenzují nedostatky v českém jazyce. Obvykle se plně na tyto služby spoléhají a naivně předávají poskytovatelům služeb svoje osobní doklady a nemalé peníze. Vše probíhá prostřednictvím ústní domluvy a klienti pak bývají často překvapeni, že se stali obětmi podvodu. Nutno dodat, že tyto služby k samostatnosti lidí v komunitě nevedou.

Další známou a velmi často využívanou službou ve vietnamské komunitě je zaslání peněz rodinným příslušníkům do Vietnamu (prostřednictvím firem, jako je např. Western Union). Tento zvyk souvisí s kolektivním rozhodnutím celé rodiny, která se usnesla poslat jednoho ze svých rodinných příslušníků do zahraničí, aby zlepšila svou ekonomickou situaci. Ve vietnamském kontextu se do rodiny v užším slova smyslu zahrnuje i celé široké příbuzenstvo. Rodina se zavazuje sponzorovat cestu potenciálnímu migrantovi a ten na oplátku musí finančně podpořit rodinu ve Vietnamu. Rodinní příslušníci mají často zkreslené představy o tom, jak se členovi jejich rodiny v zahraničí skutečně žije. Často tyto zkreslené pohledy vytváří jedinec sám, který přijede ze zahraničí do Vietnamu rodinu navštívit. Vozí s sebou drahé dary a nehlédí na útratu. Temnější stránku jeho života v České republice samotní příslušníci rodiny nevidí, proto u nich mýtus bohatého Západu neustává kolovat.

Dalším faktorem vedoucím k pasivnímu vztahu k integraci do majoritní společnosti je vznik vlastních novin a časopisů. V roce 1997 vznikl první vietnamský týdeník *Tuần Tin Túc* (Týdenní zprávy), v roce 2000 pak konkurenční *Tuần Lễ* (Týden). V roce 2003 se tyto dva týdeníky sloučily v jeden z nejznámějších týdeníků v komunitě, a to *Tuần Tin Mới* (Novinky týdne), vydávaný firmou Vietmedia. Tato firma vydávala ještě třetí, nejčtenější, zábavní časopis *Thế Giới Trẻ* (Svět mladých). Na druhém místě se na svých pozicích vystřídaly konkurenční týdeníky – zprvu *Vạn Xuân* (Deset tisíc jar) a následně *Xa Xứ* (Daleko od domova). Kromě těchto týdeníků se daly ještě koupit noviny, které byly ve Vietnamu

8 „Mýtus návratu“ mívají nově přichozí i usazení Vietnamci, kteří vnímají svůj pobyt v ČR jen jako stav provizoria, neboť v budoucnosti předpokládají návrat do VSR. Tento mýtus ovlivňuje jejich chování ve všech oblastech a je častým důvodem neochoty se integrovat do české majoritní společnosti.

připravené a v Praze vytištěné – *An Ninh Thế Giới* (Světová bezpečnost) a *Thanh Niên* (Mládež). Výše uvedené týdeníky ve vietnamštině obsahovaly zpravodajské zprávy, různé sportovní a kulturní rubriky, prostory pro reklamu, horoskopy, literární koutek, právní rady pro pobyt v České republice, informovaly o komunitních akcích, o dění ve Vietnamu, v České republice i ve světě. Dnes počet čtenářů těchto týdeníků ubývá. Do popředí se dostaly dnes nejčtenější internetové noviny www.vietinfo.eu, dále např. www.congdong.cz, www.secviet.cz a jiné. Obsahově jsou stejné jako tištěné týdeníky s výjimkou toho, že např. VIETINFO se věnuje ve svých rubrikách i vietnamské komunitě na Slovensku, v Německu, v Polsku a jinde ve světě.

Kromě tištěných týdeníků a novin si mohou Vietnamci koupit satelitní program VTV4 od vietnamské televize, která pro Vietnamce v zahraničí připravila vlastní program informující o dění doma a ve světě. Tyto mediální kanály jsou hlavními zdroji informací pro Vietnamce žijící v ČR.

Provázanost vietnamské komunity a pevné pouto k rodné zemi můžeme vidět i na různých spolcích a sdruženích, které jsou v komunitě hojně zakládány. Jak v České republice, tak i všude jinde po světě mají Vietnamci tendenci vytvářet uvnitř komunity krajaňské spolky. Podle příslušnosti ke konkrétní provincii ve Vietnamu vznikají např. Sdružení vietnamských krajanů z provincie Hải Phòng atp. Za první, oficiálně vzniklou vietnamskou organizaci v ČR považujeme klíčový a nejvýznamnější Svaz Vietnamců v ČR, jenž se podílel na mnoha významných aktivitách v komunitě. Dále vznikají různá sdružení podle zálib, povolání, genderu, náboženské a politické příslušnosti – například Svaz vietnamských tenistů, Svaz vietnamských podnikatelů, Svaz vietnamských studentů a mládeže, Svaz vietnamských žen, Svaz buddhistů, ale i disidentský spolek Van Lang apod. Tato sdružení se podílejí na organizaci kulturních akcí, propagaci svých činností, řešení problémů v komunitě, pomoci jednotlivcům v těžkých situacích nebo zastávají role mluvčích celé komunity. V době sociálních sítí si také nemůžeme nevšimnout jedné z nejvlivnějších facebookových skupin: Svaz podnikatelů pracujících v potravinářství⁹. Tato skupina umožňuje vzájemné sdílení informací, které jsou pro podnikající skupinu prospěšné, např. informace k nově zavedenému systému EET nebo nové právní předpisy.

Dle Martínkové (2010, s. 27) se na semknutosti a separovanosti vietnamské komunity od majority podílí kromě ekonomických důvodů zdejšího pobytu jazyková bariéra a kulturní odlišnosti, ale i vzájemná sociální provázanost a hierarchie komunity. To všechno přispívá k vytváření specifické sociální sítě. Komunita jako celek už nepodléhá organizační struktuře vytvářené z Vietnamu jako před rokem 1989, nicméně stále zaujímá nejvyšší místo na pomyslné pyramidě komunity vietnamský zastupitelský úřad v Praze, jenž politicky ovlivňuje a koordinuje činnost krajaňských organizací a spolků, které zajišťují komunitní aktivity (Martínková, 2010, s. 27).

9 Dostupné na: <https://www.facebook.com/groups/hiephoipotravincyz/?fref=ts>

Na první pohled uzavřená komunita se nicméně začíná majoritní veřejnosti otvírat, a to prostřednictvím mladé generace Vietnamců v ČR. Čím dál více můžeme vidět mladé Vietnamce, kteří berou své české přátele na „seznamovací výlet“ například po tržnici Sapa. Také tržnice se začínají otvírat široké veřejnosti. Mnoho Čechů dnes už jezdí pravidelně do Sapy za vietnamským jídlem nebo nákupem exotického zboží. Řada vietnamských rodin dnes také zakládá v menších městech nebo vesnicích večerky nebo obchůdky, jež často bývají pro majoritu jediným možným místem k nákupu potravin v okolí. Daleko snadněji a přirozeněji se pak mezi vietnamskými rodinami a občany daných měst nebo vesnic navazuje komunikace a vznikají i přátelské vztahy.

Literatura:

ČERNÍK, J., KOCOUREK, J., PECHOVÁ, E. (eds.), 2006, *S vietnamskými dětmi na českých školách*. H & H, Jinočany.

FREIDINGEROVÁ, T., 2014, *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační tendence*. SLON, Praha. Výzkumy:

BROUČEK, S., 2003, *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Akademie věd České republiky, Praha.

MARTÍNKOVÁ, Š., 2007, *Vietnamské etnikum, jeho sociabilita a sociální sítě v prostředí Prahy*. Etnologický ústav, Praha.

MARTÍNKOVÁ, Š., 2010, *Vietnamská komunita v Praze*. Muzeum hlavního města Prahy, Praha.

Jiné zdroje:

RYŠAVÝ, M., 2006, *Kdo mě naučí púl znaku?* MILD production, Praha. Dostupné z

<<http://www.ceskatelivize.cz/ivysilani/20738253740-kdo-me-nauci-pulznaku/?streamtype=WM1>>

5.2 Migrace lidí z Mongolska do ČR¹⁰

Otgon-Erdene Erdenebat

Historie a důvody příjezdu Mongolů do ČR

Mongolsko se nachází v centrální Asii, hraničí na severu s Ruskou federací a na jihu s ČLR. Zabírá území 1 566 500 kilometrů čtverečních a má 2 766 000 obyvatel. Mongolsko je původně zemí kočovných pastevců a tento životní styl dnes stále přetrvává na většině území mimo velká sídla. Mongolsko má kromě hlavního města Ulánbátaru ještě dvě větší města a mnoho drobných regionálních správních center. Život městských obyvatel se diametrálně liší od života lidí na venkově. Více než milion obyvatel žije v hlavním městě Ulánbátaru, celkově je podíl urbanizovaného obyvatelstva v Mongolsku 57 %. Střední délka dožití činí 68 let, věkový medián je necelých 25,8 let. Gramotnost v populaci dosahuje

¹⁰ Text této kapitoly je vybrán z mé bakalářské práce s názvem *Dobrovolné návraty a reintegrace: Průběh dobrovolných návratů a reintegrace na příkladu migrantů z Mongolska* a pro účely této publikace upraven. Práce byla obhájena v roce 2012 v Praze na Husitské teologické fakultě, pro účely této publikace jsem použila a přepracovala zejména čtvrtou kapitolu „*Praxe dobrovolných návratů a reintegračních projektů na příkladu migrantů z Mongolska*“.

97,8 %. Polovina obyvatel vyznává lamaismus, tibetsko-mongolskou formu buddhismu, 40 % obyvatel se nehlásí k žádnému náboženství, poměrně okrajovými jsou islám a křesťanství. Státním zřízením je parlamentní demokracie.

V posledních letech je silná tendence k migraci z venkova do měst, což působí hluboké změny v ekonomickém i kulturním životě země. Důvody migrace lze shrnout do několika následujících bodů, z nichž zároveň vyplývají některé z příčin pracovní migrace do zahraničí:

1. V roce 1990 v Mongolsku skončilo socialistické zřízení a tato náhlá změna následovaná jen velmi pozvolným přechodem k fungujícímu systému tržní ekonomiky s sebou přinesla velký problém nezaměstnanosti.

2. Privatizace stád dobytka (kolektivizovaných kolem roku 1960) a konec shora řízené zaměstnanosti na venkově, úpadek podniků (zvláště potravinářských a zpracovatelských) v regionálních centrech způsobily, že rodiny, které přišly o dobytek jako tradiční zdroj obživy, hledaly v důsledku možnosti relativně volného pohybu v rámci země alternativní obživu v Ulánbátaru. Řada rodin či jednotlivců z venkova zvolila přechod do města jen z neznalosti poměrů či ve snaze nalézt snadnější a pohodlnější způsob života. Na městský trh práce se tak náhle dostalo velké množství osob bez vyučení či vzdělání v oborech uplatnitelných v urbanizovaných sídlech. Část této populace dala před časově a finančně náročnou rekvalifikací přednost lákavě vypadajícím nabídkám práce v zahraničí.

3. 70 % občanů Mongolska jsou osoby ve věku do 35 let. V posledních letech se většina mongolských rodičů snaží pro své děti zajistit vysokoškolské vzdělání, což vyvolalo vznik nepřírozaně vysokého počtu soukromých vyšších a vysokých škol rozdílné kvality. Vysoké počty absolventů rychle převýšily možnosti relevantních pracovních míst. Vzhledem k tomu, že teprve zotavující se mongolská ekonomika nedokázala poskytovat nová pracovní místa, odcházela mládež ihned po absolvování vysokých škol v Mongolsku (především pro velký počet studentů koncipovaných bakalářských programů) za zpravidla nekvalifikovanou práci do zahraničí, protože především nedostatek jazykových kompetencí bránil uplatnění v jejich oborech. Do zahraničí vyráželi také sotva dospělí lidé po ukončení střední školy s plánem získat finance na vysokoškolská studia.

4. Platy na konkrétních pracovních místech v Mongolsku (včetně většiny kvalifikovaných profesí) donedávna zcela nedostačovaly běžným životním potřebám (a přes rychlý rozvoj posledních let dodnes povětšinou nedosáhly míry zajišťující standardní životní úroveň). Například já sama jsem při práci v soukromé organizaci dostávala plat, který stěží dostatočoval na dopravu mezi domovem a prací.

5. V Mongolsku je rozšířena oprávněná představa, že vzdělání a zkušenosti získané v zahraničí se vyplatí při vysoké konkurenci nejen na mongolském trhu práce. Z toho důvodu čerství absolventi vysokých škol z Mongolska odcházejí do zahraničí, aby si na zahraniční studia nejprve vydělali, respektive aby alespoň získali zahraniční pracovní zkušenosti. Řada těchto perspektivních a vysoce motivovaných lidí se však vzhledem

k nízkým platům v nekvalifikovaných profesích, ztrátám zaměstnání a vysokým univerzitním poplatkům dostala do situace, kdy si stěží vydělávají na každodenní přežívání.

Výše uvedené okolnosti byly obecně platné i pro ty, kteří přicházejí z Mongolska do České republiky jako pracovní síla.

Místa pobytu, rozmístění migrantů

Velké množství migrantů z Mongolska, kteří přišli do České republiky za prací v letech 2007 a 2008, pobývalo v průmyslových zónách poblíž velkých měst jako Plzeň, Brno, Havlíčkův Brod či Hradec Králové nebo na vesnicích v okolí Blanska. V současné době žije většina z cca pěti tisíc mongolských migrantů v okolí Prahy, méně jich žije u Brna či v Pardubicích. V důsledku obavy ze ztráty zaměstnání se mnoho migrantů přestěhovalo z původních míst pobytu do hlavního města Prahy. Dříve pobývala větší komunita Mongolů v Novém Boru, ale jejich počet se v této lokalitě snížil, počet mongolských migrantů v Libereckém kraji přetrvává bez větších ztrát, neboť mají stále zaměstnání ve firmě Johnsons Controls.

Trh práce

Pracovní vztahy

Mnohým migrantům zprostředkovává zaměstnání agentura. Ty působí především v Praze a v Brně, kde nabízejí zahraničním klientům vyhledání zaměstnání, hlavně manuální či dělnické práce. Zástupci agentury bývají čeští občané nebo Ukrajinci, kteří hovoří rusky. Vyřizují pro klienty pracovní povolení a platné vízum. Za své služby si ze mzdy klientů strhávají vysoké poplatky.

Další skupinou migrantů jsou lidé, kteří pracují přímo pro zaměstnavatele, nejčastěji to bývají továrny či soukromé zahraniční firmy. Tito migranti, kteří pro zaměstnavatele pracují už delší dobu (několik let), jsou v České republice více usazení a asimilovaní, ale přesto jsou závislí na zaměstnavateli, který místo nich jedná s úřady a vyřizuje důležité úkony. Pokud u zaměstnavatele pracují dostatečně dlouho, mohou takto získat i povolení k trvalému pobytu.

V důsledku ekonomické krize v roce 2009 ztratilo mnoho migrantů stále zaměstnání a šanci prodloužit svůj pobyt za účelem zaměstnání, proto začali využívat členství v družstvech a obchodních společnostech, nejčastěji s pomocí ukrajinských nebo mongolských zprostředkovatelů. Za tuto možnost často zaplatili klienti částku v rozmezí 20 000 – 30 000 korun, ale sami většinou nerozuměli tomu, na základě čeho se jim prodloužil pobyt a co úkony obnášejí, jaké jsou podmínky členství v družstvu nebo společnosti, a co to znamená pro jejich život (podávat daňové přiznání, platit pojištění, atd.).

V situaci, kdy je obtížné najít zaměstnání či zaměstnavatel vyžaduje od svého zaměstnance, aby měl živnostenský list, se migranti snaží o dosažení pobytu za účelem podnikání a sami či přes zprostředkovatele si vyřizují živnostenské oprávnění jako osoby samostatně výdělečně činné. S tím jsou spojeny obdobné problémy jako v předchozích

případech, kdy klienti často neznají svá práva a povinnosti. V situaci, kdy si chtějí prodloužit svůj pobyt, mohou nastat problémy, když migranti nemají podané daňové přiznání, zaplacené důchodové či sociální pojištění. Zároveň je placení odvodových částek pro část migrantů velkou finanční zátěží a někteří z nich se velmi zadlužují.

Nelegální práce

Častým případem je situace, kdy má mongolský migrant domluvené zaměstnání v České republice, ale o tuto možnost přijde, zůstává pak v ČR pracovat načerno a často nezná důsledky takového chování.

Při nelegálním zaměstnávání cizinců dochází k případům, kdy zaměstnavatel nevyplácí mzdu svým zaměstnancům a neplatí jim zdravotní či sociální pojištění, zaměstnanci pak nemají legální možnosti, jak se v takových situacích bránit.

Životní situace Mongolů v ČR

Diplomatické styky Mongolska a České republiky mají šedesátiletou historii. Od samých počátků existovala spolupráce podniků a byly praktikovány mimo jiné výměny pracovníků a specialistů v některých oborech, do roku 1989 v rámci RVHP. Od roku 1991 začali do tehdejšího Československa přijíždět občané Mongolska jako pracovní síla na základě pracovních smluv. Jejich počet se postupně zvyšoval a v době ekonomického růstu mezi roky 2003 a 2008 narůstal obrovskou rychlostí. V roce 2008 pracovalo podle neoficiálních odhadů v České republice 13 000 mongolských občanů. Česká republika byla v tomto ohledu mezi evropskými zeměmi ojedinělá. Hlavní důvody byly dva: Česká republika byla v té době pro Mongoly nejlevnější branou do Evropy a mezi evropskými zeměmi právě Česká republika přijímala, především díky zahraničním podnikatelům, velké množství pracovní síly. V této době podle mých odhadů přijíždělo vlakem do ČR týdně kolem 50 Mongolů. Menší počet migrantů cestoval do ČR letadlem.

Již během této „konjunktury“ se objevovaly první problémy, které se posléze v době hospodářské recese prohlubovaly.

Pro mongolskou pracovní migraci do České republiky je příznačné, že podstatná část Mongolů využívá služeb zprostředkovatele práce, většinou z řad krajanů. Jedná se většinou o fyzické osoby, pokud je prostředníkem na území ČR pracovní agentura, jde často o ukrajinské agentury. Dalšími variantami obcházejícími potřebu získání víza za účelem zaměstnání jsou např. členství v družstvu nebo pracovní stáž. Za zprostředkování práce a vyřízení potřebných dokumentů zaplatí klienti až 2000 eur. Dle mých informací získaných při rozhovorech s mongolskými účastníky projektů je nejčastěji požadovaná částka ve výši 1500 eur. Někteří Mongolové si kvůli získání této částky berou půjčky a musí ručit majetkem, např. bytem. Práce, kterou v České republice mongolští pracovní migranti vykonávají, je převážně nekvalifikovaná, byť oni sami mnohdy mají středoškolské (31,7 %) či vysokoškolské (8 %) vzdělání.

Mzdy mongolských pracovníků se podle mých informací pohybují v rozmezí mezi 7000 a 16 000 Kč za měsíc. Avšak pro dosažení vyššího výdělku musí dělníci akceptovat časté noční směny, přesčasy a někdy pracují 12 hodin denně po celý měsíc. Pracovní doba se u některých mongolských pracovníků může blížit až dvojnásobku plného pracovního úvazku. Ani jiná pracovníprávní ochrana pro mongolské dělníky mnohdy neplatí – absence v době nemoci nebo v podobě dovolené často není přípustná, resp. výplata se v takovém případě bez náhrady krátí o dny nepřítomnosti. Mongolové navíc často nevědí, jak se mohou bránit, nemají např. přehled o existenci odborů či nevládních organizací pomáhajících imigrantům. Některé agentury zajišťují svým pracovníkům také ubytování a kontakt s českými úřady. Migrant se tak může dostat do jisté izolace, a především do kompletní závislosti na svém zprostředkovateli práce, což zvyšuje možnosti jeho zneužití a brání jeho integraci do české společnosti.

V roce 2008 do této situace prudce zasáhla ekonomická krize. Následující tabulka ukazuje vzestup a následný pokles počtu pracovních migrantů z Mongolska.

Počty cizinců mongolské státní příslušnosti s povoleným pobytem v ČR v letech 2003–2011

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Počet osob	1 542	2 052	2 435	3 280	6 026	8 569	5 745	5 609	5386	5338

Mnoho podniků zaměstnávajících cizince zbankrotovalo nebo bylo nuceno změnit působiště. Pracovní migranti byli propouštěni ve velkých počtech a bez jakéhokoli nároku na pomoc, ocitali se přímo „na ulici“. Pracovní agentury reagovaly různě – extrémem, v případě Mongolů ovšem častým, bylo, že agentura, které pracovníkům zařídila vízum, své klienty po jejich příjezdu nečekala na nádraží. Ti se tak ocitli bez znalosti jazyka, bez prostředků a bez legálního pobytového statusu sami v neznámém prostředí, kde se ani v nejmenším neorientovali.

Migranti ovšem uvádějí, že pokud by jim hrozil propad do ilegality v rámci jejich pobytového statusu, uvažovali by o návratu do Mongolska nebo o přestěhování západněji do Evropy.

V souvislosti se zmíněnou hospodářskou krizí a úbytkem pracovních míst přijala česká vláda počátkem roku 2009 opatření k omezení počtu příchozích zahraničních pracovníků. Od února do září 2009 se jednalo o plošné pozastavení udělování pracovních a živnostenských víz občanům některých zemí včetně Mongolska. Od února do prosince 2009 také běžel projekt tzv. dobrovolných návratů, jehož prostřednictvím odesílalo nejvíce cizinců právě mongolské státní příslušnosti. Z celkových 2089 navrácených osob v tomto projektu bylo Mongolů 1342. Důvodem je pravděpodobně ten fakt, že ve srovnání s Vietnamci se Mongolové kvůli pobytu v ČR méně zadlužují, tudíž pro některé mohl být (dočasný) návrat přijatelnější, než pro Vietnamce a pro migranty z evropských zemí, pro které nebyla nabídka finančně tak lákavá, a proto mnozí upřednost-

nili setrvání v ČR, byť s rizikem ilegality pobytu, z obav, že později už by se jim nemuselo podařit do ČR znovu dostat. Kvůli těmto opatřením se počty Mongolů v ČR znatelně snížily. Svou roli mohlo hrát i to, že informace o nedostatku práce a neuspokojivých pracovních podmínkách v ČR se údajně v Mongolsku již rozšířily, a tak zájem o migraci na území ČR poklesl. Ovšem o možnostech studia v ČR se zajímá stále větší počet mongolských migrantů.

Situace mongolských migrantů po návratu do vlasti

Většina Mongolů si představuje, že po návratu z ciziny do Mongolska budou natolik bohatí a vzdělaní, že budou moci finančně i jinak pomáhat svým rodinám. Proto jejich rodiny očekávají, že dotyční přivezou úspory, které našetřili během pobytu v cizině, a tyto poskytnou rodinným příslušníkům, neboť většina rodin vynaložila na počátku mnoho úsilí a peněz, aby vyslala svého člena na práci do zahraničí. Navrátilci se bez ušetřených peněz cítí být zahanbení a musí si po návratu znovu vše vybudovat bez pomoci své rodiny.

Dostupnost informací o dobrovolných návratech

Tradiční způsob šíření informací mezi mongolskými migranty je předávání zpráv ústní formou v běžném styku, poslední dobou se rozšířilo za tímto účelem i užívání internetu a vznikly webové stránky v mongolštině s informacemi pro Mongoly žijící v ČR.

V roce 2011 jsem spolupracovala se serverem www.terguulegch.com na překladu informací, nových rozhodnutí OAMP a měla jsem online odpovídat na dotazy mongolských občanů, ale tato spolupráce byla z časových a finančních důvodů ukončena.

Návštěvnost a povědomí o serveru domavcr.cz není mezi mongolskými občany tolik rozšířena.

Dostupnost informací o AVR

Většina klientů odpověděla, že informace získali z neformálních zdrojů - od známých, příbuzných, spolubydlících. Více klientů uvedlo jako svůj zdroj informace od cizinecké policie a z internetu (pravděpodobně mongolské weby www.orloo.com, www.terguulegch.com). Dalším zdrojem byly neziskové organizace pomáhající cizincům, především IOM, centrum v Plzni, v Mostu a Chebu. Několik osob se o programu dozvědělo na mongolském velvyslanectví.

Z uvedených odpovědí vyplývá, že Mongolové byli sami schopni kontaktovat organizace, které podávají detailní informace o programu – (IOM Praha, Charita Plzeň, Blansko, Litoměřice, Žebřík Olomouc); pouze asi čtvrtině respondentů návštěvu někdo zprostředkoval.

Značná část Mongolů, kteří se do programu přihlašují poslední dobou, ovládá český jazyk na slušné úrovni, a zdá se, že už jsou v ČR dosti asimilovaní. Smutnou skutečností je, že nemají prostředky na návrat do vlasti.

Nejčastěji kladené dotazy, které přicházejí od klientů v souvislosti s AVR:

1. Mám v České republice povolení k trvalému pobytu, ale chci se vrátit do vlasti a nemám odpovídající prostředky, je nějaký způsob, jak byste mi mohli pomoci?
2. Chtěl bych poslat děti zpět do vlasti, moje matka/otec by se chtěli vrátit do vlasti, ale mé příjmy nedostačují na pokrytí těchto nákladů. Můžete pomoci?
3. Podal jsem žádost za účelem prodloužení dlouhodobého pobytu, ale zaměstnavatel mi sdělil, že mi neprodlouží pracovní povolení, je mi jasné, že už nepůjde prodloužit pobyt v ČR a chtěl bych se vrátit do vlasti, nemám však peníze, tak co mám teď dělat?

Je velmi mnoho uchazečů o zařazení do programu, kteří mají v České republice povolení k trvalému pobytu. Moje zkušenosti ukazují na fakt, že zájem mongolských migrantů o návrat do vlasti je stále velmi vysoký.

Interakce

Oficiální mongolské spolky a organizace zaměřené na mongolské občany k dnešnímu dni téměř neexistují. V letech 2007 a 2008, kdy pobýval v České republice větší počet Mongolů, bylo založeno několik mongolských spolků, které se ovšem neprojevovaly příliš aktivně a jejich činnost ustrnula.

Kupříkladu začátkem roku 2007 vzniklo v Havlíčkově Brodě nové občanské sdružení, Svaz Mongolů, které sdružuje občany Mongolské republiky, kteří dlouhodobě pobývají na Vysočině. Činnost sdružení přiblížil internetovému deníku Vysočina-news.cz Gongordžav Batbayar: „Služby Monnet jsou poskytovány ku prospěchu svých uživatelů. Provozovatel telefonní sítě a služeb Monnet sdružuje mongolské občany, kteří žijí, studují a pracují v České republice, svých uživatelů si váží a zavádí služby podle připomínek a nápadů uživatelů, rychle zavádí inovace a má široké pokrytí. Na webových stránkách této společnosti jsou k nalezení různé zprávy a informace o aktivitách Mongolů.“

Prozatím nemáme zprávy o tom, zda jsou vyvíjeny nějaké aktivity v tomto směru a zda byly založeny nějaké spolky například v Plzni.

Přestože se Mongolové v ČR neorganizují do velkých komunitních spolků, pořádají společné kulturní a sportovní události, udržují kontakty s mongolskými menšinami z jiných států EU i států mimo EU, nejvíce s Mongoly žijícími v Rakousku, Německu nebo Švédsku. Společně také slaví tradiční mongolské státní svátky jako např. Naadam a dodržují stejné zvyky jako v Mongolsku, přičemž se snaží představit svou kulturu i široké české veřejnosti. Oproti tomu svátek lunárního nového roku Cagaan sar slaví spíše v rámci jednotlivých rodin a v okruhu blízkých přátel.

Literatura:

ADAMCOVÁ, Nicol, ed. a kol. *Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2006. 80 s. ISBN 80-86506-53-3.

BRÁZOVÁ, Věra-Karin a kol. *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011. 254 s. ISBN 978-80- 87404-10-2

ČESKÉ FÓRUM PRO ROZVOJOVOU SPOLUPRÁCI. *Efektivnost rozvoje – hledání nových cest: český příspěvek ke globálnímu procesu organizací občanské společnosti*. Editor Daniel Svoboda. Praha: České fórum pro rozvojovou spolupráci – FoRS, c2009, 119 s. ISBN 9788090439504 (brož.)

Cizinci v České republice: stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, [2003]–[cit. 14-3- 2012]. Dostupné z: <<http://www.cizinci.cz>>.

ČERNÝ, Jan a Vojtěška HERVERTOVÁ. SOCIOPOLIS O.S. *Politika a praxe návratů v evropských zemích: možnosti transpozice do českého prostředí*. Praha: Sociopolis o.s., 2010, 81 s. Dostupné z: <http://www.sociopolis.cz/index.shtml>

HORÁKOVÁ, Milada. *Vývoj pracovních migrací v České republice v období hospodářské recese*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2010. 113, 8 s., [17] s. příl. ISBN 978-80-7416-069-1.

KARBAN, Petr. IOM PRAHA. *Expertní zpráva IOM pro potřeby vytvoření koncepce Návratového centra* [online]. Praha, 2009 [cit. 4. 4. 2012]. Dostupné z: http://www.emncz.eu/vyzkum_v_oblasti_migrace/vyhledavani_publikaci/cz::BLOCK:PUBLIKACE%7Cid_publikace:33

ŠAFROVÁ, Jana, ed. *Studie EMN o asistovaných dobrovolných návratech: programy a strategie České republiky podporující asistovaný návrat a reintegraci do třetích zemí*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2010. 92 s. ISBN 978-80-254-8735-8.

„Komparace návratových systémů vybraných zemí EU a České republiky“, SOZE 2010, ENF 2008-8 a též „Politika a praxe dobrovolných návratů v evropských zemích“, Sociopolis, 2010, ENF 2008-5.

CZECH HELSINKI COMMITTEE AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS FOR MIGRATION. *The Needs Assessment of Foreigners in Hungary, Czech Republic, Poland, Slovakia and Slovenia*. Praha: Czech Helsinki Committee and International Organizations for Migration, 2010. ISBN 2006 Czech Helsinki Committee and International Organizations for Migration.

Cizinci v České republice: stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, [2003]–[cit. 2012-04-04]. 55. Dostupné z: <<http://www.cizinci.cz>>.

MVCR ODBOR BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY. Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice za rok 2009. 2010. vyd. Praha, 2010. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/antitrafficking/download.action;jsessionid=HsdIT2dW92r403n1Lp61nLRp9j3gPHB0r5NjzTpLvzY3GBGx8bc2I741669820?nodeId=f68e4180-990f-43d9-9b09-a22731c79>

Viz <http://www.iom.cz/aktivita/dobrovoln-n-vraty-a-reintegrace/star-projekty-dobrovoln-ch-nvrat-a-reintegrac-n-asistence/programy-dobrovoln-ch-asistovan-ch-n-vrat-od-roku-1999-do-2007>

ASISTOVANÉ DOBROVOLNÉ NÁVRATY DO TŘETÍCH ZEMÍ. MVCR: MVCR, 2010. Dostupné z: www.mvcr.cz

SOZE O. S. *Dobrovolné návraty Postavení klienta návratového centra*. In: Dobrovolné návraty Postavení klienta návratového centra [online]. 2009 [cit. 5. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.soze.cz/wp/wp-content/storage/enf-dobrovolne_navratypostaveni_klienta_navratoveho_centra.pdf

Projekt dobrovolných návratů – vyhodnocení [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2009. [cit. 27. 07. 2011]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/projekt-dobrovolnych-navratuuspesne-ukoncen.aspx>>.

Program rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Mongolskem na období 2006 – 2010 [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2005. [cit. 25. 07. 2011]. Dostupné z <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/dvoustranna_zrs_cr/priori_tni_zeme/mongolsko/index.html>.

6. Základní úvahy o lidské krizi v kontextu potřeb cizince v ČR

Daniela Vodáčková

V této kapitole se zabýváme obecnými zákonitostmi lidské krize a na tomto základě sledujeme specifika krizových situací u člověka, který dlouhodobě žije v jiné zemi.

6.1 Základní východiska uvažování o krizi

(krize – z řeč. = bod obratu)

Celý náš život přináší množství náročných chvil. Každodenně jsme nuceni se s něčím větším či menším potýkat. Něco z toho patří k běžné životní rutině, něco z toho sami od sebe dokážeme označit jako krizový jev. Krize náš život provázejí zákonitě a přirozeně. Slovo krize patří do našeho běžného jazyka a obvykle umíme sami rozpoznat, co je pro nás krizové, a co ne.

S jistotou můžeme říci, že bez krize není růstu, vývoje, změny. Je něčím, co nás posiluje i ohrožuje zároveň. Náročné a krizové situace nás učí novým postupům, nutí nás rychle se rozhodovat, tvořit, riskovat, ztrácet a získávat. Bez krizí bychom nevyrostli.

Krize samotná je poměrně krátký časový úsek, trvá hodiny, maximálně dny. Zvládnout akutní krizovou situaci trvá také poměrně krátkou dobu. Mohou to být hodiny, dny, literatura hovoří maximálně o šesti týdnech.

Význam krize v životě je nesporný, krize na jedné straně ohrožuje, bere jistoty, konfrontuje člověka s doposud neznámou budoucností, je zdrojem silných emocí, v určitých případech nutí lidi velice vážně se zabývat otázkami života a smrti. Krize má však zároveň obrovský formativní a růstový potenciál. Člověk se pomocí překonávání krize učí, vyvíjí, tvoří. Bez krize není zralosti.

V literatuře je popsána řada typů krize. Známa je například typologie Baldwinova: autor v ní rozlišuje šest základních typů krize, jeho typologie byla u nás rozpracována: 1. krize situační – něco se mimo naši vůli stalo a my čelíme následkům, 2. krize tranzitorní – krize z očekávaných životních změn, 3. krize vývojové – jsou důsledkem nedořešených vývojových úkolů, 4. krize pramenící z náhlého traumatizujícího podnětu – jde obvykle o závažnou životní překážku, která ohrožuje lidský život, 5. krize v kontextu specifické křehkosti, například nemoci, 6. neodkladné krizové stavy.

V širším slova smyslu můžeme hovořit také o krizi hodnot, vládní, hospodářské, finanční, energetické či ekologické krizi.

Individualita a všelidské rozměry krize

Předpokládá se, že člověk je víceméně schopen rozpoznat, že osobní situace, v níž se

nachází, je pro něj náročná a zátěžová, a vyslat signály směřující k žádosti o pomoc. Neexistuje žádné vnější měřítko, podle něž by bylo možné posoudit, zda se jedinec nachází, či nenachází v krizi. Přesto se lze domnívat, že některá témata v životě lidstvo prožívá podobně. Jde do určité míry o životní změny v osobním vývoji (k jejich zvládnutí jsou určeny například přechodové rituály – křest, svatba, pohřeb a další) a o reakci na trauma (akutní stresová reakce nebo reakce, která se vyvine do posttraumatické stresové poruchy – je spíše obvyklé na trauma reagovat v celé škále reakcí).

Krize a normalita, krize a nemoc, krize a specifická křehkost

Krize patří k normálnímu lidskému životu a má formativní potenciál. Z tohoto principu je výhodné při krizové práci vycházet, a to i v případech, že krizový stav byl umocněn nemocí či nějakou specifickou křehkostí člověka – sociální zranitelnost, příslušnost k minoritní skupině, sem patří i pobyt v cizí zemi v kontextu migrace.

Etapy vývoje krizového stavu

Více než krizový stav samotný je ohrožující, pokud člověk ve vhodné chvíli neměl k dispozici dostatečnou pomoc a krizový stav byl vyřešen pouze provizorně. Odezněl, aniž by člověk došel k dobrému řešení, byl potlačen nevhodným užitím léků či návykových látek, byl překryt jinými silnými podněty, byl řešen pouze na somatické bázi, nikoli ve své pravé podstatě. V takových případech vzniká riziko, že člověk uvázne v nedořešeném problému, který se má tendenci zapouzdřit a s přibývajícím časem a pod tlakem dalších okolností proměnit v symptom mající somatickou a psychickou složku. V tomto smyslu se hovoří o syndromu psychologického ohrožení. Člověk v tomto stadiu může prožívat silnou úzkost, může prožívat depresivně, může mít poruchy spánku, někdy je tento stav spojen s pocitem ztráty dobrého zdraví. Neřešený krizový stav může mít vliv na zhoršení dosavadních psychických a somatických potíží.

Jedním z extrémních důsledků neřešené a nedořešené krize je sebevražda.

6.2 Krize v kontextu migrace a pobytu v cizí zemi

Důvody migrace u vietnamských a mongolských občanů jsou především ekonomické. V předchozích kapitolách jsme si ukázali jednotlivé etapy migrace korespondující se společensko-politickými a ekonomickými souvislostmi všech zúčastněných zemí.

Pokud člověk opustí svou rodnou zemi, vydává se většinou do neznáma, a to i za předpokladu, že je zde očekáván někým z rodiny. Pobyt v cizí zemi, a zde je i další rozdíl, přesun z Asie do Evropy, přináší mnoho úskalí spojených s opravdu velkými kulturními odlišnostmi. Cizinci, kteří přišli (a ještě i přicházejí) z obou destinací, neovládali jazyk, měli omezenou orientaci téměř ve všech životních okolnostech a čelili velkému množství administrativních překážek spojených s pobytem na území ČR. To vše je obrovský nárok

na adaptaci, zvyšuje to pocit ohrožení a umocňuje základní stresové reakce. Na vývoji krizotvorného stresu se podílí kulturní odlišnost téměř ve všech oblastech lidského bytí, xenofobní a misantropické reakce některých lidí, různá interkulturní nedorozumění.

Při práci s krizovým stavem cizince je třeba tyto skutečnosti mít na paměti. Je nutné za každé okolnosti respektovat odlišnost, lidskou důstojnost a fakt, že pobyt v jiné zemi některé potíže umocňuje.

7. Metody užívané na charitní Infolince

Daniela Vodáčková

Charitní Infolinka je telefonické pracoviště, určité procento kontaktů tvoří také kontakty prostřednictvím e-mailu. Potřeby volajících, formulované pomocí tzv. zakázky, jsou různorodé.

Zakázku chápeme jako slovy vyjádřené očekávání klienta, co by se chtěl v rozhovoru dozvědět, co všechno by se mělo prostřednictvím rozhovoru stát, jaké potřeby by měly být naplněny. Zakázka může mít kromě vyslovené části i svou skrytou část, která může a nemusí být v hovoru objasněna. Zakázku může formulovat také pracovník. Pracovat se zakázkou patří k jedné ze základních dovedností psychosociálních pracovníků. Blíže o konkrétních zakázkách viz kapitulu 2. Projekt vietnamské a mongolské infolinky Charity ČR. Různé druhy rozhovoru s klienty můžeme rozdělit do několika skupin podle typu poskytované pomoci. Je pochopitelné, že se jednotlivé kategorie hovorů mohou do určité míry prolínat a překrývat.

Z předchozího textu vyplývá, že situaci volajících klientů můžeme chápat téměř vždy jako nepříznivou a krizovou. Můžeme předpokládat, že rozhovor bude ovlivněn řadou silných emocí.

7.1 První psychická pomoc

Tento pojem se do naší odborné literatury dostal z oblasti integrovaného záchranného systému. Jedná se o soubor základních praktických opatření, která mohou záchranáři poskytnout obětem neštěstí ve směru stabilizace psychického stavu, redukce ohrožení a prevence prohlubujícího se psychického šoku. Pojem „první psychická pomoc“ je formulován se záměrem postavit ho vedle „první zdravotnické pomoci“, a také odlišit jednotlivé podpůrné kroky od krizové intervence, která je v tomto kontextu chápána jako rozsáhlejší a v určitém smyslu i systematictější pomoc. Pro naše účely se pojem první psychická pomoc může jevit jako souhrn jednoduchých kroků, které paralelně děláme tam, kde se ke slovu dostává kromě dalších potřeb člověk neklid, nejistota a některé další projevy silných emocí.

Předpokládá se, že první psychická pomoc přinese volajícímu v každé situaci, kromě jasně zformulovaného obsahu:

- zmírnění naléhavosti problému,
- stabilizaci emocí (pracovník umí pracovat se silnými emocemi – pláčem, hněvem, různými projevy strachu a úzkosti),
- zážitek empatie a přijetí (pracovník ví a chápe, že se volající nachází spíše v nepříznivé situaci, prožívá spoustu silných emocí a mnohdy má za sebou zkušenost, že byl někým odmítnut apod.),
- zážitek, že pracovník má do klientovy situace vhled.

7.2 Informace

Pro poskytování informace pracovník potřebuje příslušné znalosti. Buď informaci ví rovnou, nebo ví, kde je možné ji dohledat. Když volající svou zakázku formuluje, je pravděpodobné, že buď nebude úplně přesný, anebo může vycházet částečně nebo úplně z mylné představy. Pracovník v tom musí být předvídavý, klást doplňující otázky, ověřit, jak to volající myslí, vyjasnit, o co se vlastně jedná a o co v dalším rozhovoru půjde.

Někdy klient, poté, co získal informaci, otevírá další část své zakázky. Ta se obvykle týká hlubší vrstvy daného problému. Pracovník obvykle zvolí postup, který odpovídá rozpoložení klienta, může jít spíše o poradenský rozhovor anebo rozhovor obsahující prvky krizové intervence.

Informace s přesahem do poradenství

Metoda poradenství je jakousi nadmnožinou dalších postupů a nelze jednoznačně určit, kde začíná a končí ve vztahu k jiným metodám. Naši situaci ještě navíc komplikuje skutečnost, že telefonický kontakt s klientem je natolik omezený – časem i některými bariérami v komunikaci a dalších možnostech na straně klienta, že nemůžeme předpokládat, že půjde o kontakt systematický a opakovaný. Pohybujeme se tedy spíše na jakémsi rozhraní mezi informováním klienta a poradenstvím.

Cíle takového rozhovoru jsou mnohem jednodušší a pragmatičtější, nežli se dá u odborného poradenství předpokládat. Pokud budeme podrobněji sledovat obecné cíle poradenství, naplníme je do určité míry.

Odborné poradenství v našem kontextu si můžeme představit jako rozšířenou verzi informace, např. jak funguje určitá instituce, systém vzdělávání v ČR, jak se řeší nějaký složitější problém. Pracovník podá ucelenější informaci, a pokud se ukazuje, že s danou věcí bude více hlubší práce, nasměruje klienta na vhodné poradenské pracoviště z okruhu interkulturních a sociálně právních služeb.

Při poradenství cizincům, kteří nejsou zorientovaní v systému a nerozumějí jazyku, se podle E. Dohnalové (2014 in Palaščíková, ed.) pracovník často dostává do situace, kdy buď on, nebo klient chtějí konzultaci urychlit, nebo může mít pracovník tendenci rozhodovat za klienta, případně jej klient žádá, ať za něj rozhodne. Delegace odpovědnosti na pracovníka či jeho netrpělivost při vysvětlování všech souvislostí však klienta k zplnomocnění nevede, naopak jen potvrdí jeho závislost na ostatních.

Jsou zde i další specifika. Mnohdy nejde klientovi nabídnout zdravotnické služby, psychiatrické služby, protože pro to klient nemá žádnou srovnatelnou představu; tyto služby jsou ve Vietnamu a Mongolsku chápány odlišně (např. v Mongolsku i ve Vietnamu ve velmi omezené míře funguje psychiatrická péče, je mnohem obvyklejší v podobných situacích kontaktovat mnicha, šamana, jasnovidce apod.). V našich podmínkách je možné takové služby poskytnout jen v omezené míře (např. buddhistický chrám v Sapě – pro

Vietnamce, buddhistický chrám na Liberecku – pro Mongoly), tyto postupy samozřejmě chápeme a plně akceptujeme volbu službu poskytnout nebo jen do omezené míry.

7.3 Tlumočení

Tlumočení. Jde o dvě možné podoby: A) pracovník tlumočí v režimu konferenční hovor nebo hlasitý odposlech a všechny strany se navzájem slyší. B) Klient s druhou stranou si předávají telefon a pracovník má kontakt vždy jen s jedním mluvčím a nemá všechny informace k dispozici. Nevýhodou je, že snadněji může docházet k posunům informací.

7.4 Intervenční tlumočení

Na specializačním výcviku v krizové intervenci náš tým přišel na to, že tlumočení může být také intervenčním nástrojem. Fakticky se nejvíce blíží komunitnímu tlumočení, které dovoluje a umožňuje tlumočnickovi vysvětlovat a objasňovat, přidávat vlastní komentáře k tomu, co říká mluvčí (soudní tlumočení přenáší striktně to, co bylo vysloveno). Krizové intervenční postup nastupuje tam, kde je evidentní, že je ohroženo klientovo bezpečí, jsou ve hře silné emoce na obou stranách – klient i jeho protistrana (do emocí se může dostat i lékař, záchranář, učitel). Tlumočnick se někdy ocitá mezi dvěma stranami osob, kteří jsou ve stresu, a mohou vznikat nedorozumění. Proto je výhodné, aby v procesu tlumočení aktivně zasahoval a přitom objasňoval, kdy jen tlumočí a kdy intervnuje a ohlašuje, kdy, proč a jak mění svoji roli z tlumočnicka na intervenenta.

7.5 Provázení

Někteří klienti potřebují: hodně mluvit a slyšet se nahlas, potřebují průvodce v osamělosti, někdy nemají k dispozici zázemí rodiny a dalších důležitých osob, víc než co jiného, potřebují být v kontaktu s krajanem, zažít pocit porozumění, mít svědka vlastního příběhu, prostě někoho, kdo bude s ním, kdo naslouchá a přiměřeně reaguje. I to je důvodem, že klienti volávají někdy opakovaně a potřebují delší dobu provázet. Určitý díl hovorů náleží tématům tabuizovaným, o nichž nelze s krajany přímo mluvit, a tak pracovník zajistí anonymitu, ale také krajanské pochopení (pohlavní nemoci, potrat, domácí násilí, psychické onemocnění, exekuce apod.).

Pozn.: Na Facebooku je fórum pro vietnamské ženy, kde účastnice diskutují o citlivých tématech – například manžel usiluje o hrubý sex, naprostá finanční závislost na manželovi, psychické týrání v rodině, nároky tchyně na výchovu dětí (snacha například málo vykrmuje dítě) apod. a hledají cestu, jak z toho v českém prostředí ven.

7.6 Krizová intervence

Pracovník musí souběžně zpracovávat fakta a emoce, musí předpokládat, že volající ve stresu není schopen výhradně racionálního uvažování. Do nároků na pracovníka přistupuje okolnost, že cizinec (krajan) ve stresu bude zvýšenou měrou používat svoje přirozené kulturní vzorce, na chvíli zapomene na české prostředí. Tím vznikne zesílený tlak na dobrou volbu přiměřených výrazů, na nutnost vrátet klienta do reality a do přítomnosti. Také vzniká větší nárok na zpřítomnění opor klientovi. Je to těžší, protože klient zde nemusí mít rodinu, příbuzné, přátele, zázemí, sousedy. Mechanismy, kterými by si pomáhal doma, zde neplatí, nemusí se orientovat v mapě, někdy nemusí znát latinu, nepoužívá e-mail apod.

Pracovník musí umět posoudit ohrožení klienta a hledat spolu s ním zabezpečující kroky, které opět nemusí jít klasickou českou cestou – pobyt v krizovém centru, psychotherapie, rozhovor s dalším odborníkem, např. s psychoterapeutem nebo s psychiatrem, pomoc prostřednictvím organizací pečujících o osoby bez přístřeší, oběti domácího násilí, závislé osoby, osoby v sociální nouzi apod.

Z předchozího textu vyplývá, že situaci volajících klientů můžeme chápat téměř vždy jako nepříznivou a krizovou. Můžeme předpokládat, že rozhovor bude ovlivněn řadou silných emocí. V dalším textu se zaměříme na definici toho, čemu říkáme krize a jak vypadají cílené a propracované postupy, jak krizové situace zvládat.

Krizová intervence je odborná metoda, která vychází z přirozených lidských mechanismů pomoci a podpory v krizi a rozvíjí je pomocí cílených, odborných a reflektovaných postupů.

Všelidské postupy pomoci v krizi

Lidstvo jako druh disponuje řadou přirozených podpůrných prostředků, které napomáhají zvládat krizové situace a jejich důsledky. Přirozenou pomoc v krizi si navzájem poskytují členové rodiny, přátelé, sousedé, spolužáci, spolupracovníci, členové přirozených komunit i náhodní kolemjdoucí či spolucestující. Krizové situace běžně řeší všichni pracovníci pomáhajících profesí.

Cíle krizové intervence

- zřehlednit a strukturovat prožívání člověka v krizovém stavu,
- zastavit ohrožující tendence v jeho chování tak, aby znovu aktivně ovládal svůj život,
- redukovat nebezpečí,
- snížit riziko prohlubování krizového stavu,
- umožnit jedinci, aby se vrátil na předkrizovou úroveň fungování, případně povzbudit jeho pokrizový růst,
- podpořit jedince v jeho kompetenci řešit problém a zprostředkovat mu možnosti, aby dokázal konstruktivně zapojit vlastní síly a využít potenciál přirozených vztahů.

Většina služeb určených cizincům v ČR jako jeden z cílů předpokládá právě pomoc v krizových a nepřehledných situacích. Pracovníci při krizové pomoci používají různé opory – od laických a komunitních až k odborným službám, které jsou spojeny s kvalifikačními výcviky pracovníků. Některé osvědčené postupy z krizové intervence nejsou vůbec přenosné do prostředí cizí kultury, jak na úrovni pojmů, tak postupů. To je také důvod, proč jsme se rozhodli pro modifikaci výcviku v krizové intervenci pro interkulturní prostředí, a ukazuje se, že jde o dlouhodobou a dosti objevnou práci.

Principy krizové intervence

- Krizová intervence má být snadno dostupná telefonem 24 hodin a 365 dnů v roce a co nejnadhěji dosažitelná v rámci osobní návštěvy na krizovém pracovišti.
- Krizová intervence je krátkodobá, kontakt s klientem je omezen na malý počet setkání (jedno až tři).
- Krizová intervence zahrnuje prostor bio-psycho-sociálně-duchovní.
- Krizová intervence se zabývá vztahovým rámcem klienta a zahrnuje, pokud je to možné, ty osoby, kterých se krize týká (pár, rodinu, skupinu, pracovní tým či školní třídu).
- Krizová intervence se zaměřuje jen na ty prvky klientovy minulosti a budoucnosti, které bezprostředně s jeho krizovou situací souvisejí.
- Krizová intervence by měla mít návaznost v další odborné práci s klientem, pokud to situace vyžaduje.

Postupy v krizové intervenci

Základním prostředkem v krizové intervenci je rozhovor. Jeho délka je přizpůsobena aktuální situaci, v níž se klient nachází. Struktura rozhovoru je popsána ve čtyřech (posouzení – plánování – provedení – vyhodnocení), dokonce podle Robertsova modelu v sedmi krocích (posuzuj situaci včetně rizika – navaž vztah – urči hlavní problémy – aktivně naslouchej a vnímej pocity – vytvářej a zkoumej různé možnosti řešení – pojmenuj plán činností – vytvoř dohodu o hodnocení a hodnotící plán).

Formy krizové intervence

Krizová pomoc má podobně jako jiné oblasti sociálních a zdravotnických služeb formu ambulantní, lůžkovou, terénní, domácí a telefonickou.

7.6.1 Proces krizové intervenčního rozhovoru s klientem na Infolince

V dalším textu budeme vycházet z předpokladu, že těžiště hovoru bude spočívat v kombinaci informace s přesahem do poradenství a bude se to dít, což je obvyklé, v kontextu naléhavé situace klienta; rozhovor bude tedy obsahovat i prvky krizové intervence.

Proces krizové intervenčního rozhovoru můžeme shrnout do čtyř základních fází:

1. Posouzení
2. Plánování
3. Provedení
4. Vyhodnocení

Tyto kategorie zahrnují určité dílčí kroky. Uvádíme je podle časové posloupnosti, jak do rozhovoru vstupují. Tyto dílčí kroky můžeme rovněž označit jako nástroje krizové intervence:

ad 1) Posouzení:

Cílem je zjistit, v jaké situaci se člověk nachází:

- a) Zjišťujeme problém, ohnisko problému, spouštěč (poslední kapku).
- b) Zjišťujeme, jak člověk situaci v krizi prožívá (emoce – v průběhu rozhovoru se obvykle vyvíjejí, proměňují).
- c) Zjišťujeme, jak člověk událost v krizi vnímá, vyhodnocuje, co si o tom sám myslí.
- d) Zjišťujeme sebevražedné riziko (můžeme dát i cílenou otázku tam, kde máme obavy a pochybnosti).
- e) Zjišťujeme další rizika mezních reakcí na zátěž – např. riziko agresivního chování.
- f) Zjišťujeme, co potřebuje nyní (zakázka) a jak se jeho potřeby během rozhovoru či dalších rozhovorů rozvíjejí, mění.
- g) Zjišťujeme, jaké má člověk k dispozici vlastní síly.
- h) Zjišťujeme, jaké má k dispozici zdroje v okolí (rodina, přátelé, sousedi, církev apod.).

ad 2) Plánování:

- a) Stanovení krátkodobých cílů
- b) Stanovení perspektivních cílů

Plánujeme s ohledem k jedinečnosti hodnot, potřeb, pocitů, myšlenek, potřeb, socio-kulturního a náboženského pozadí člověka v krizi.

Formy plánování:

- a) Práce s katastrofickým scénářem – většinou je tento krok uvozen otázkou: „představte si, co by se ve vaší situaci mohlo stát nejhoršího?“. Nebo: „Čeho se v této chvíli nejvíc obáváte?“ Klient na otázku nějak reaguje, např.: „Bál bych se, že by mého syna vyhodili ze školy.“ Pracovník dále reaguje: „Pojďme si nyní takovou možnost prohlédnout a budeme se dívat, krok po kroku, co bude dál.“ Ukáže se většinou, že to, co se klient bál vyslovit nahlas, je řešitelné postupně a určitým způsobem.
- b) Hra na jako. Klient si „nanečisto“ představí a nahlas vysloví, co by bylo, kdyby tam šel, nešel, řekl něco, řekl to určitým způsobem apod.

- c) Algoritmy řešení. Klient si zformuluje několik hlavních bodů, které je třeba řešit. Seřadí je podle důležitosti, každému bodu se věnuje zvlášť, zkoumá, co je třeba v dané věci udělat, s kým a o čem musí promluvit, jaké jsou reálné cíle, zformuluje a prozkoumá náhradní možnost, kdyby ta původní nevyšla.
- d) Malé kroky. Smyslem této fáze není klienta zahltit, ale podpořit a strukturovat.
- e) Vytvoření reálného a splnitelného plánu. Vytvoří se tím prevence proti bezmoci a zahlcení silnými emocemi.

ad 3) Provedení:

Nabízí se otázka, co a jak v interakci s klientem pracovník dělá. Jak vypadají procesy, s nimiž zachází; jde o kroky, v nichž je pracovník aktivní a cílesměrně koná.

- a) Pracuje se silnými emocemi.
- b) Navazuje dobrý kontakt s klientem.
- c) Zplnomocňuje (assistance).
- d) Pracuje s klientem na úpravě podmínek a prostředí.
- e) Hájí práva a zájmy.
- f) Stvrzuje, že reakce člověka jsou adekvátní situaci.
- g) Stvrzuje normalitu.
- h) Formuluje jasné výstupy, dohody apod.

ad 4) Vyhodnocení:

Sledujeme průběžně:

- a) Jak se vyvíjí stav člověka během intervence.
- b) Mění se (změnilo se) chování (prožívání) člověka v krizi?
- c) Jak je schopen se nyní vyrovnat se zátěží?
- d) Hrozí nějaká rizika?
- e) Co se člověk o krizi a vlastní krizové situaci dozvěděl?
- f) Vytvořily se nebo se oživily systémy sociální opory?
- g) Jaké potřeby zůstaly neošetřeny?

Literatura:

BAŠTECKÁ, B., FIALOVÁ, R., HOLLÝ, M., LORENC, J., PFEIFFER, J., STŘÍBRNÁ, V., VODÁČKOVÁ, D.: *Výukový materiál Krizová intervence*, projekt Matra, CRPDZ 2004

BAŠTECKÁ, B. a kol.: *Terénní krizová práce*, Grada 2005

K jednotlivým fázím procesu můžeme přiřadit některé ze stavebních kamenů (nástrojů) krizové intervence. PALAŠČÁKOVÁ, D. ed.: *Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: Zahraniční zkušenosti, práce a vzdělávání v ČR*, Inbáze 2014.

ŠPATENKOVÁ, N.: *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2004.

VODÁČKOVÁ, D. a kol.: *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002.

VODÁČKOVÁ, D.: *Výukový materiál Krizová intervence*, Remedium, 2010.

8. Vedení rozhovoru v kontextu interkulturní komunikace

V této kapitole se budeme zabývat několika hledisky komunikace a vedení rozhovoru s klientem ve vietnamském a mongolském jazykovém prostředí. Vztahujeme se především k takovému rozhovoru, který bychom mohli označit jako krizově intervenční. Podíváme se na obecný postup vedení rozhovoru (kap. 8.1) a budeme se do hloubky zabývat specifiky obou jazykových prostředí – vietnamského a mongolského; pro kvalitu rozhovoru je v obou jazycích důležité dobře rozhovor zahájit podle jazykových tradic a dále rozhovor stavět na respektu k jazykovým podmínkám a zvyklostem (kapitoly 8.3 a 8.4). Kapitola 8.2 Interkulturní komunikace v kontextu vietnamského a českého jazykového prostředí přinese obecnější informaci o řadě verbálních i neverbálních komunikačních jevů.

8.1. Průběh rozhovoru, krok za krokem

Daniela Vodáčková

Nyní se budeme v obecné rovině věnovat možnostem práce s rozhovorem od začátku do konce. Pro tento účel jsme použili určitým způsobem pozměněný a anonymizovaný autentický rozhovor. Rozhovory, které téměř ve všech kapitolách uvádíme, jsou obvykle vedeny v původním jazyce. Obsahují proto přepis do češtiny, aby byly zachyceny důležité formulace v původním jazyce. Tím jsou zachovány kulturní specifika a jazyková autenticita.

Naším cílem je však nyní na příkladu ilustrovat a komentovat proces a topografii rozhovoru – jde o obecnou charakteristiku práce s hovorem; pokusíme se s tím nyní vypořádat spíš na jakési metaúrovni, a proto zde pracujeme pouze s češtinou.

Úvod hovoru, přivítání; v této části je důležité použít pro klienty správné oslovení a správné zdvořilostní formulace (Bude blíže komentováno v kapitolách 8.3 a 8.4).

Operátorka: Charitní linka pomoci, dobrý den.

Klientka: Dobrý den.

O: Dobrý den.

Práce s informacemi, ještě úvod hovoru.

K: Dobrý den. Můžu se na něco zeptat?

O: Ano, povídejte.

K: Já tady žiju už deset nebo patnáct let, skoro patnáct let, mám tady manžela. Manžel pracuje a já taky pracuju, my jsme oba pracovali. Teď je manžel živnostník, má nějaký takový živnostenský list, něco dělá a já pomáhám, oba pracujeme. A nedávno jsem přivezla svého vnuka, teď žije s námi. Takže teď je taková situace, vnuk je hrozně hodný a máme ho rádi a oficiálně jsme jeho rodiče.

Operátorka zjišťuje fakta:

O: Aha, a jak je starý váš vnuk?

K: Je mu šest let. Žil ve Vietnamu s matkou, s mojí dcerou, teď je tady, narodil se tak nějak nic moc, takže jsme chtěli pomoci dceři, a myslela jsem, že když přijede sem a bude žít s námi v Čechách, že to bude lepší. Protože služby jsou tu lepší, tak radši, aby tu byl teď s námi. Takže teď žije s námi a my nejsme moc mladí, tak nějak nevím, co mám jako teď dělat.

Operátorka používá shrnující formulaci z techniky aktivního naslouchání.

O: Čili, vnuk teď žije s váma, je mu šest roků, vaše dcera je ve Vietnamu.

K: Ano, ano, je ve Vietnamu, ona pracuje ve významné firmě jako manažerka, pracuje.

Operátorka nyní používá otázku, která zjišťuje zakázku volající.

O: A teď voláte k nám na linku, slyším, že máte nějaký starosti, copak se děje, co potřebujete probrat teď nejvíc?

K: Víte, já jsem studovala ve Vietnamu a pracovala jsem jako zdravotní sestra, tak jsem myslela, že jako zvládneme podat nějakou pomoc a zvládneme pomáhat, tady neumím moc česky, a když potřebuju s ním někam jít, do nemocnice kvůli nemoci, nebo někam k doktorovi, tak mám pocit, že to moc nezvládám, a taky ještě náš syn je aktivní, hrozně aktivní, když já mu něco říkám, tak on mě moc neposlouchá, mám pocit.

O: Aha.

K: On se narodil nemocný. No, co myslíte teď?

Z toho vyplývají další otázky operátorky.

O: A jak nemocný se narodil, co mu je?

K: Má v mozku něco, jak bych to řekla, prostě není normální, nemůže být bez dozoru sám.

O: Souvisí to nějak s tou aktivitou tohle?

Operátorka shrnuje a dále se dotazuje.

O: No my mluvíme o vašem vnukovi, vy jste říkala, že je hodně aktivní, že je hodně živý, že nemůže být bez dozoru, tak jenom si dávám dohromady, co se to děje, co mu je? Co potřebuje?

K: No v tom mozku, oni ho diagnostikovali, že má čtvrtý stupeň autismu.

O: Aha, hm.

K: Já si myslím, že ne, že to není tak hrozný.

Operátorka nehodnotí a dál vychází z klientčiny verze.

O: A co vy si sama o tom myslíte, co mu je?

K: No, jako, když se narodil, tak to bylo špatný, když je tady, mysleli jsme, že dostane nějaký lepší služby ve zdravotnictví, lepší zdravotní služby, jsme to tak mysleli, ale když jdeme k doktorovi, oni chtějí nějaké zdravotní pojištění veřejné, což on to nemá, ještě to nemůže mít, tak je to strašně drahý.

O: Znamená to, rozumím tomu tak, že váš vnuk tady nemá trvalý pobyt, a tím pádem má uzavřený pojištění, který se mu platí, je to tak?

O: Jo. A tím pádem ty zdravotní služby pro vás jsou vlastně dost drahý.

K: No, to je strašně drahý.

Operátorka nyní pracuje se získanými informacemi a dál nepřestává sledovat zákazku klientky.

O: No a teď, abych se v tom vyznala, tak já se vás s dovolením budu trochu ptát na to, co se vlastně děje. Čili váš vnuk je asi hodně aktivní dítě, potřebuje, aby s ním pořád někdo byl. Vy ho tady v Čechách máte vlastně proto, že jste doufala, že pro něj získáte lepší pomoc.

K: No, to jsme si mysleli. Chceme pomáhat dceři, ona je na to sama, pracuje ve firmě, má dobrý plat, ale všechny peníze šly vždycky na jeho hlídání.

O: Jo a to že k nám voláte, tak určitě hledáte nějakou další pomoc nebo hledáte další informace, co byste teď nejvíc potřebovala vědět nebo prozkoumat spolu s náma?

K: Jestli existují v Čechách nějaké služby, že abych ho tam mohla dát, nějaký denní hlídačí centrum nebo něco takového. Že každý den by ho tam hlídali a já bych ho večer vzala zpátky nebo nějaký dlouhodobý pobyt, abych tam mohla dostat zdravotní službu, no asi večer přes noc to asi určitě nejde?

Operátorka ještě pomocí otázek doplňuje informace.

O: Já bych si myslela, že se dá snad něco najít, ale ještě bych potřebovala vědět trochu víc o vaší situaci, jestli dovolíte?

K: Ano.

O: Znamená to, že to, co hledáte, je nějaká pomoc nebo zařízení, který by vám pomohlo vašeho vnuka hlídat nebo ho ochránit během dne, je to tak?

K: Nevím, já mám takovou představu, že on nemluví česky, neumí česky, no, víte, on by mohl mluvit česky, ale s manželem pracujeme.

O: Chodíte do práce?

K: Nechodím, nechodím.

O: Čili vy jste s chlapčkem doma...

K: Doma pracujeme.

O: Jo a pracujete doma. A váš vnuk nemluví česky ani trošku nebo nějaký slova zvládá?

K: Ne, možná jo teď, víte, byli jsme někde na hřišti, říkal nějaký slova, ale neumí česky.

O: Jenom se zeptám, jestli plánujete pro vašeho vnuka školu, školní docházku, jak to vlastně může vypadat s tou školou?

K: To nevím, já jsem to vůbec neplánovala, schválně teď pracujeme doma, abychom byli spolu s ním, no, měli jsme ho vzít dřív sem do Čech, když mu byly skoro dva roky. Ale, představte si, tři roky jsme se marně snažili získat pro něho pobyt, mezitím jsme šestkrát žádali a vůbec jsme to nedostali, až teď. Takže jsme ztratili tři roky, a zatím on dorůstal. Kdybychom ho sem dostali dřív, představovala jsem si, že mu pomůžu.

Operátorka oceňuje, podporuje kompetenci volající. Klientku a její dosavadní řešení respektuje.

O: Jasně. Věřím tomu, že kdyby se vám to podařilo dřív, tak že by to bylo ke spokojenosti všech, jo, úplně to tak slyším.

K: No já jsem si to tak myslela, ale ambasáda nám vůbec pobyt nedala.

Operátorka empaticky podporuje volající.

O: Takže jste si s tím čekáním užili svoje a nebylo to jednoduchý, vidíte?

K: To bylo strašný. Skoro každý rok jsem jela do Vietnamu, abychom žádali, a vždycky jsme dostali negativní rozhodnutí, že nemůžeme dostat vízum.

Operátorka oceňuje klientčino dosavadní řešení i její rodinné hodnoty.

O: No nicméně, asi vyjdeme z té situace, která je, i když chápu, že jste pro to udělala zřejmě toho spousty a děláte. A taky je hezký, že se chcete o vnuka postarat, přijde mi, že toho děláte spousty jako rodina.

K: No, my jako máme jednu dceru, jenom jednu, máme jedno dítě, tak co mám dělat, je mladá, ať si užije život taky chvíli, chudinka, jsme jí chtěli pomoci, od narození je on náš syn, jsem jeho oficiální matka.

Operátorka uvažuje nahlas o možné službě, na niž by volající nasměrovala.

O: No, já jsem přemýšlela o tom, že to nemusí být zdravotnická služba, která by vám mohla s vaší situací pomáhat. Že to může být služba, která je vlastně zaměřená na pořád takhle malý děti, a napadají mě dvě možnosti, samozřejmě bude to vyžadovat vaši přítomnost kvůli tlumočení, ale...

K: No ty tlumočení jsou hrozný, někdo přijde, nějaký tlumočník a vůbec netuším, jestli vůbec umí česky nebo neumí a občas je některý dobrý, ale některý je taky hrozný, no. Z toho už jsem unavená.

Operátorka probírá s klientkou okolnosti kolem její potřeby mít tlumočení do češtiny a klientčinu dovednost orientovat se v českém jazyce.

O: A vy sama mluvíte česky, trochu aspoň?

K: Jo, rozumím strašně dobře, ale moc se neumím vyjadřovat.

O: Takže je to tak, že potřebujete tlumočníka?

K: Ano, potřebuju.

Operátorka popisuje klientce obsah a podstatu služby raná péče.

O: Čili, ty český zařízení, který se nějak zabývají dětma, který mají nějaký speciální potřeby, řekněme, tak mě napadají dvě služby, jednak je to služba rané péče, která funguje tak, že docházejí ke klientům pracovníci k nim domů, a vlastně vytvářejí spolu s tou rodinou plány, jak tomu dítěti pomáhat. Klientem jsou rodiny, kde jsou děti s nejrůznějšími potížemi. Já zatím nebudu vycházet z toho, že by šlo o autismus, prostě budu vycházet z toho, co popisujete, že váš vnuk má tyhle potřeby, že je živý, že potřebujete kromě své výchovy ještě někoho k tomu.

K: Jo, ale jestli se můžu zeptat, ta služba raná péče, jak to zaplatím?

O: Ta vlastně není hrazená z..., nebo abych byla přesná, já nevím, jestli něco z té služby klient neplatí, ale jde to úplně mimo tu sféru pojištění, je to sociální služba, která je pla-

cená z trochu jiných zdrojů, a samozřejmě, že by to znamenalo, s těma pracovníkama detailně probrat vaši situaci?

K: Jak se tam mám hlásit? Kam bych měla přijít?

Operátorka nabízí klientce pomoc s předjednáním a zprostředkováním služby.

O: My vám s tím můžeme pomoci. A můžeme předjednat, můžeme zavolat do téhle služby a můžeme pro vás získat informace, jak je to ve vašem případě, co je možný.

K: Hm.

O: Tak to je jedna věc a ta druhá věc, kterou mám na mysli, je zařízení, kam se s dětmi dochází a asi v této fázi budete potřebovat především informace, a na ty informace by potom mohla navázat nějaká pomoc, například asistenta nebo pomoc v zařízení, kam děti docházejí na nějaký denní program, něco jako do školky. A jsou tam děti, který mají nějaký speciální potřeby, můžou tam být děti s autismem, ale můžou tam být děti, který třeba potřebujou nějakou péči, ale nemusí být vyloženě autistický.

K: Můj syn nemluví česky, jestli tam nějak může být?

O: Já to teď neumím říct úplně přesně, je to speciální situace, kterou bychom pro vás museli vyzkoumat, a bude to obnášet to, že do obou těch zařízení, do obou těch institucí, zavěsí telefonujeme a získáme informace pro vás, a pak z těch informací dál budeme vycházet.

K: Jo, jasně, rozumím. Musím se s někým sejít, a potom možná jo.

Operátorka detailněji probírá s klientkou postup ve vztahu k případnému jednání se službou rané péče.

O: Ano, a samozřejmě že to, že se s někým sejdete, znamená, mít u toho tlumočníka.

K: Tlumočníka mám shánět sama nebo ne? Tam nikdo nemluví vietnamsky?

O: To určitě tam nikdo nemluví vietnamsky, ten tlumočník by byl obvyklý tlumočník, který vám pomáhá.

K: Jo takže mám vzít někoho s sebou.

O: Ano, na tu úvodní schůzku, a pak se uvidí, co by bylo ve vaší situaci nejvhodnější, samozřejmě nic vám neslibuju, abyste tomu rozuměla, ale to, co můžeme pro vás udělat, je, že to za vás prozkoumáme tu situaci.

Operátorka klientku dále podporuje, když se něco z toho klientce jeví jako nesnadné.

K: Jo. Já jsem nevěděla, že existuje taková služba. Já jsem myslela, že to zvládnou sama.

O: No, já vám odpovídám na otázku, jestli taková pomoc existuje, a já se domnívám, že ano. Na druhé straně, možná, že i vy sama potřebujete nějakou pomoc, abyste to zvládala se svým vnukem, abyste si věděla rady, když třeba on se zlobí nebo když utíká, tak co s tím.

K: Opravdu nevím, mám strach, jak to bude dál.

O: A čeho byste se bála nejvíc, z čeho máte strach?

Práce s tzv. katastrofickým scénářem. Operátorka se klientky ptá, čeho se bojí ve vztahu s péčí o vnuka.

K: No, jestli on spadne, utíká přes silnici, když do něj najede auto, pokud on umře, tak co mám pak říct?

O: Aha, vy byste se bála, že může třeba spadnout pod auto?

K: No já z toho mám strašný strach.

O: Jasně. Povězte mi, co takovýho nejtěžšího se stalo v době, kdy už jste ho měli tady u nás v Čechách.

Práce s emoční bariérou klientky, komunikačními potížemi v ČR, dalšími obavami. Objevuje se jedna z podstat klientčina problému. Operátorka vyjasňuje, podporuje.

K: Jednou jsme byli na hřišti, pak začalo takový jeho chování, že když se mu něco nelíbí, tak začne mlátit kohokoli, nebo třeba mlátí sám sebe, tak začal mlátit kočárek, máme ještě kočárek, takže ty děti měly strach, na hřišti ty ostatní děti, a ty matky se koukaly na mě strašně. A nějaká matka mi něco říkala, já jsem vůbec nerozuměla, a asi mi říkala, abych vypadla z hřiště s tím dítětem, a to bylo strašný.

O: Jste si jistá, že vám řekla tohle ta paní?

K: Myslím, že jo, ty Češky jsou hnusný, že jo?

O: Jo, čili to pro vás byla taková hodně těžká situace na tom hřišti.

K: Tak jako nechápou, že se narodilo..., no nevím.

O: A jak je to dávno, když se to stalo? Byli jste tam s kočárkem, tak to už je nějaký rok ne?

K: Ne ne, ještě furt ho vozíme v kočárku, nedávno před několika dny, minulý týden.

O: Aha, aha.

Aha

K: A pak jsem si myslela, že raději nikam nebudeme chodit. No, protože on je malý, jak ty děti, pořád chce ven, nemůžeme ho uzavřít doma.

O: To jistě.

K: A když jdeme ven, tak mi ty hnusný Češky nadávají, že ať vypadnu z hřiště.

O: A na co ta paní reagovala nebo co jí vadilo nejvíc, co myslíte?

K: Nevím, ukázala na moje dítě a pak mi něco řekla. Pak jsem utekla, se synem.

Operátorka klientku podporuje.

O: Já vás jenom chci podpořit v tom, že tohle není důvod, abyste se s vnukem zavírala doma. Že váš vnuk stejně jako všechny děti potřebuje ven a potřebuje na hřiště, a tak dále, a tak dále, a holt jeho projev prostě někdy je divokej, to patří k věci.

K: No, je to tak.

O: Byl nějaký odborník, tady u nás v Čechách, kdo s váma o tom mluvil, kdo třeba vašeho vnuka viděl?

K: Ne, jsem ráda, že jsme ho aspoň přivezli sem. Nikomu jsem nic neřekla. Protože bylo dost problémů s tím, že nejsem jeho biologická matka, a hodně se zkoumalo, jestli opravdu jsem jeho matka.

O: Jasně.

K: Takže jsem radši nikomu nic neřekla.

Operátorka zprůchodňuje možnost, že by klientka konzultovala s odborníkem.

O: Ale jestli tomu dobře rozumím, já si to jen chci ověřit, že jsem o tom uvažovala správně,

ted' přeci jenom potřebujete nějakýho odborníka, kterej by ho viděl a kterej by i s váma mluvil o vaší situaci trochu víc zblízka. Tak jsem to pochopila.

K: No, možná jo, možná to takhle chci, víte co, prostě já vlastně nevím, co chci. Chci jako pomoc, a napadlo mě, že zavolám tam, ale tam nikdo nemluví vietnamsky, tak jsem dostala toto číslo, takže mě to napadlo.

O: To jste dobře udělala, my tady fakt vietnamsky mluvíme, a můžeme o tom mluvit i opakovaně, o vaší situaci, a zároveň si myslím, že to, v čem vám můžeme taky pomoci, je hledat tady v Čechách odborníky, který by vás a vašeho vnuka mohli poznat a mohli by vám aspoň trochu pomoci s vaší situací, která někdy třeba vás může zatěžovat.

Operátorka vytváří prostor, v němž volající se více v problému i ve svých potřebách začíná orientovat.

K: Jo, dobře, takže vy mi říkáte, že existují takový služby, a myslíte, že nemusí být tak drahý. Já se totiž taky bojím, že... Víte co, dcera taky hodně pracovala, všechen plat, skoro sto procent pak šlo na to hlídání a na jeho lék, takže jsem se moc nechtěla do toho pustit, abych musela za to zaplatit, takže hledám nějakou takovou levnou nebo...

O: dostupnou službu.

O: Ano, já o tom uvažuji stejně jako vy, nemám na mysli zdravotnickou službu, mám na mysli službu, která je financována v rámci sociálního balíku peněz, v rámci jiných peněz, s vzhledem k tomu, že to přeci jenom není standardní situace pro to zařízení, tak asi je potřeba o tom nejdřív mluvit, my můžeme vést ty rozhovory v této chvíli za vás, a zjistit, co je ve vaší situaci možný a co vám takové zařízení může nabídnout.

K: Jo dobře, tak potom mi zavoláte nebo mám já zavolat?

Vytváření dohody o dalším navazujícím rozhovoru.

O: Víte co, dohodneme se tak, že byste nám zavolala pozítří touhle dobou a nemůžu úplně stoprocentně slíbit, je to speciální situace, o který mluvíme, jestli budu mít všechny informace, ale nějaký mít budu určitě.

K: Dobře.

O: Tak z toho vyjdeme a budeme pokračovat dál.

O: Tak nám zavolejte zítra a budeme pokračovat. Zatím na shledanou a budu se na vás těšit.

Operátorka se loučí a pobízí klientku, aby znovu zavolala.

8.2 Interkulturní komunikace ve vietnamském a českém jazykovém prostředí

Jiří Kocourek

Základní klíčové momenty komunikačního procesu

Komunikaci s klientem z odlišného kulturního zázemí, navíc prostřednictvím telefonu, lze z hlediska komunikační teorie považovat za specifickou. Obecně je komunikační proces

mezi dvěma subjekty ovlivňován mnoha různými faktory. Z hlediska analýzy komunikace na lince se zde z interkulturního hlediska budeme věnovat zejména odlišným hodnotám, odlišným komunikačním stylům, odlišnému kulturnímu zázemí, odlišnému jazyku a absenci možnosti neverbální komunikace a očního pohledu.

Na komunikaci se lze dívat z různých úhlů pohledu, může se lišit mezi jednotlivými skupinami i jednotlivci. Z hlediska procesu poznávání je komunikace transformačním procesem, ve kterém se při snaze chápat motivy sdělení mluvčího neustále ptáme sami sebe, co může být dále za hranicemi nám známého světa.¹¹ Hodně závisí i na tom, zda komunikujeme o něčem, co již dobře známe, nebo co k nám dorazilo jen zprostředkovaně. Náš způsob komunikace je výrazně závislý na tom, z jakého prostředí pocházíme, do jaké míry se dobře známe, z jakého prostředí je ten, s kým komunikujeme, do jaké míry se nám daří odhadnout, jaký je, a v jakém kontextu a podmínkách komunikace probíhá.

V rámci komunikace na naše smysly působí určité přímé vjemy. S projevem mluvčího se setkáváme většinou prostřednictvím našich zrakových a sluchových vjemů. Na základě těchto vjemů si dále vybíráme informace, vyhodnocujeme je a utváříme si obrázek o sdělení. To určitým způsobem „deverbalizujeme“¹²; proces myšlení analyzuje význam celého sdělení. Tento význam poté porovnáváme s našimi již získanými zkušenostmi a „interpretujeme“ sdělení mluvčího. Na celém procesu vzájemného porozumění je tedy velmi důležité, jaké primární podněty získáváme (zrak, sluch, případně i hmat, čich), ale také do jaké míry naše interpretace sdělení zkresluje či nikoli. Na vyjádření popsaného procesu se velmi dobře hodí koncept „ledovce“¹³. Nad hladinou moře pluje určitá kra, podle které však bez bližšího prozkoumání jen těžko odhadujeme, jak bude tato kra vypadat pod hladinou moře, zda je větší či menší, zda je nebezpečná či nikoli. Kra nad hladinou je projev, který při komunikaci sledujeme (výraz, slovo, věta), kra pod hladinou moře připomíná skutečný důvod, motiv, proč dané slovo bylo mluvčím vysloveno.

Proto je pro komunikaci důležité, aby zúčastnění znali nejen toho druhého, ale také vlastní procesy interpretace, aby byli schopni je reflektovat a správně tak sdělení vyhodnotit. Proto je velmi důležité, aby pracovníci na lince byli schopni dobře reflektovat sami sebe, vlastní procesy poznávání světa, způsoby interpretace, stereotypy, ke kterým se uchylují, aby tak byli schopni efektivněji odhadovat sdělení, které k nim přichází. Zároveň však je třeba, aby dokázali dobře analyzovat sdělení druhé strany na základě interkulturní analýzy vzhledem k tomu, že většina volajících pochází z odlišného kulturního prostředí,

11 Viz Janebová, E. a kol., 2009: *Interkulturní komunikace ve škole*. FFUK, Praha, s. 6.

12 „Podle interpretativní teorie probíhá tlumočnický proces ve třech fázích. První fází je porozumění výchozímu textu, druhou fází je deverbalizace, neboli syntéza jazykových významů a výchozích znalostí tlumočnicka, oproštěných od formálních struktur výchozího jazyka. Třetí fází pak tvoří nezávislá reformulace deverbalizovaného smyslu v cílovém jazyce.“ Malkovská A. 2012: *Strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka* (rigorózní práce). FFUK, ÚTRL, FFUK, Praha. s. 25.

13 Velmi stručně v Mgr. David Karel, Ph.D., Ing. Naďa Karlová: *MEDIACE PRO PEDAGOGICKÉ PRACOVNÍKY*. http://old.projekty.ujep.cz/podpuc/wp-content/uploads/2014/06/Mediace_pro_klicove_pracovniky-2.pdf.

navíc se může ocitát v určité zátěži, krizi. Co znamená, když se volající usměje? Co znamená, když si začne stěžovat na své okolí? Pod hladinou se mohou skrývat různé odpovědi.

Úsměv u jednoho člověka může znamenat souhlas, u druhého příjemnou náladu, u třetího skrývání určité informace, u dalšího nepříjemnou situaci apod. Odborník a profesionál, pro kterého je při výkonu profese podstatná analýza komunikace, by se měl na analýzu obsahu sdělení zaměřovat. V interkulturním prostředí nestačí vědět, že se dva příslušníci odlišných kultur budou lišit svou komunikací, ale je dobré myslet na to, že dva stejné projevy těchto mluvčích mohou znamenat dva odlišné motivy, proč je mluvčí vyslovili. Naopak, dva odlišné projevy komunikace mohou znamenat stejné motivy napříč kulturami. Jestliže se někdo směje, může to být interpretováno jako velmi příjemný pocit, naopak v jiné kultuře jako pocit velmi nepříjemný. Naopak, jestliže někdo pláče, zatímco v jiné kultuře se mluvčí může mírně usmívat, oba projevy mohou svědčit o zármutku.

„Největším problémem komunikace je iluze, že jí bylo dosaženo.“ George Bernard Shaw

Pokud v komunikaci zjistíme, že druhému nerozumíme, nedokážeme vyslané sdělení chápat, máme přece jen stále příležitost se zeptat, dále sdělení zkoumat a ověřovat si, zda jsme ho dobře pochopili. Mnohdy se ale díky výše uvedenému stává, že máme pocit, že jsme mluvčího velmi dobře pochopili, a tak se dále neptáme. Odcházíme spokojeni, že ke komunikaci došlo, jenže i v situaci, kdy jsme nedokázali zjistit, že stejný projev mluvčího vycházel ze zcela jiných motivů, než jsme si chybně interpretovali my. Zkreslení tohoto typu není vůbec výjimkou. Těžko se nám interpretují sdělení, která vycházejí ze zkušeností, které sami nemáme.

Někteří odborníci na psychologii uvádějí, že pokud vedou diagnostický pohovor s příslušníkem odlišné kultury, mohou v některých případech ztrácet až 70 % důležitých informací potřebných pro interpretaci sdělení¹⁴. Ze stejných důvodů například někteří psychologové v prostředí vězeňství¹⁵ odmítají realizovat některé testy s cizinci za přítomnosti tlumočníka. Z uvedených důvodů je nutné, aby pro práci na telefonní lince měli pracovníci trénink nejen v metodách poskytování pomoci, ale také v dovednosti efektivní analýzy sdělení mluvčího, který jednak pochází z jiného kulturního prostředí a jednak ho při tom pracovníci nevidí.

8.2.1 Interkulturní komunikace

V historii se již dávno mnoho autorů interkulturními rozdíly zabývalo. Můžeme jmenovat například Hérodota, Marca Pola a mnoho různých dalších autorů. Tematikou odlišnos-

14 Vychází z rozhovorů s odborníky na komunikaci, kteří mají zkušenosti s komunikací s cizinci v rámci projektu Komunitní rodinné interkulturní česko-vietnamské centrum Praha – Libuš, který byl realizován v letech 2017-2018.

15 Vychází z rozhovorů s odborníky na soudní psychologii, kteří diagnostikují a testují cizince v rámci projektu Integrovaná vzdělávání odsouzených ve Věznici Kynšperk realizovaný v letech 2016-2018.

ti kultur je prodchnuto mnoho děl světově známé i neznámé literatury. „V moderní době učinil první pokusy vedoucí k vytvoření teorie interkulturní komunikace ve své knize *The Silent Language* (Tichý jazyk, 1959) americký antropolog Edward T. Hall. Na základě potřeb americké diplomacie rozšířil tehdejší antropologické pojetí kultury o komunikaci (Jandt, 2010, s. 44). V roce 1974 vydala americká Národní asociace pro komunikaci (National Communication Association) svoji první ročenku nazvanou *Mezinárodní a interkulturní komunikace*. Obrat v zájmu o interkulturní komunikaci byl zaznamenán v roce 1983, když prestižní americké nakladatelství Sage vydalo VII. ročenku pod názvem *Teorie interkulturní komunikace*, která shrnovala dosavadní teorie (Gudykunst, 2007, str. VIII). Od té doby bylo na různých kontinentech vytvořeno mnoho srovnávacích výzkumů komunikace.“¹⁶

Interkulturní komunikaci můžeme zkoumat z pozice sociolingvistiky a lingvistiky, sociální psychologie, etnografie, antropologie, sociologie, psychologie, dále pak z pohledu aplikovaných disciplín, jako jsou aplikovaná psychologie, aplikovaná pedagogika, aplikovaná sociologie, management, marketing apod. V literatuře se kromě pojmu „interkulturní komunikace“ objevuje také například komunikace transkulturní, kroskulturní, mezinárodní či globální. V anglicky psaných statích můžeme nalézt termíny: interkulturní (intercultural) a kroskulturní (crosscultural).

Komunikace je vyjádřením motivu, způsobu myšlení a jazyka mluvčího. Jazyk je vyjádřením kulturně skupinového způsobu pojmenovávání světa stejně jako individuálních myšlenkových procesů jednotlivce. V některých kulturách pojmenujeme člověka, který se chová k ostatním eticky, jako „dobrosrdečného“, v jiných jako „dobrobříšného“ (vietnamsky: *tốt bụng*). V některých kulturách nazveme úřad, který má na starosti správu financí státu a výběr daní, jako „finanční“ úřad, jinde jako „daňový“ úřad (vietnamsky: *thuế*). Zeptáme-li se pěti osob, které sedí ve stejné místnosti, jak by tuto místnost pojmenovaly, získáme například odpovědi jako: místnost, třída, zasedačka, bílá apod. Různé osoby pojmenovaly tuto místnost jinak, vzaly v potaz jiné priority, jinak o ní uvažovaly a jinak vybraly zástupný termín. Například myslely na účel, pro který se místnost používá, zobecnily, upřednostnily barvu apod.

Kultura sama o sobě je odrazem skupinových procesů, stejně jako individuálního vývoje. Výzkumy osvojování si kulturních hodnot jednotlivci a utváření osobnosti kulturou se zabývali například M. Meadová („Dospívání na Samoi“, 1928), R. Linton („Studium člověka“, 1936) apod. Metodologii zkoumání kultury v praxi, a to jak ovlivňuje člověka a jaký je vztah mezi jedincem a kulturou, dále rozvíjeli autoři jako D. Freedman, E. O. Wilson, C. Lévi-Strausse, C. Geertz apod. „Stručně lze pojem mezikulturní komunikace vymezit jako reflexi komunikačního procesu mezi individuálními a nadindividuálními subjekty příslušejícími k rozdílným kulturním systémům. O efektivnosti mezikulturní komunikace lze

¹⁶ Janebová, 2009, s. 7.

hovořit, pokud v procesu interakce nedochází ke zkreslení předávaných informací, které by vyplývalo z rozdílnosti daných kulturních systémů.¹⁷

Pro analýzu interkulturní komunikace je podstatné analyzovat vlastní komunikaci a kulturu, komunikaci a kulturu mluvčího a obě komunikaci komparovat. Pokud spolu dva mluvčí z odlišných kultur komunikují intenzivně, může vznikat jakási nová nadstavba založená na bázi proběhlé komunikace a vznikajících vztahů, kterou někteří autoři nazvali „třetí kulturou“.¹⁸

Kultura

Obecně lze chápat kulturu jako reakci člověka, resp. společnosti na životní prostředí. „Kulturu v syntetickém slova smyslu můžeme chápat jako soubor artefaktů kultury jakoby důsledků chování a jednání osobnosti (materiálních objektů zhotovených či modifikovaných členy dané skupiny), sociokulturních regulativů kultury, temperamentu a charakteru osobnosti (normy, hodnoty, vzory chování...) a idejí kultury, názorů a postojů osobnosti (předmět vzdělávání, ideologie, světový názor, filozofie, náboženství) sdílený a předávaný jejími členy.“¹⁹ Jazyk a komunikace jsou procesy, které jednak kulturu utvářejí a jednak jsou jí zpětně ovlivňovány.

Pokud bychom měli hovořit o úrovních, na kterých se odlišnosti kultur zmiňují, mohli bychom se pohybovat například na rovině intercivilizační (Baar, 2002), kultury „Západu“ a „Východu“, nebo „Jihu a Severu“. Kultury se mohou dělit i na „americkou“ nebo „euroamerickou“ versus „konfuciánskou“ či „východní“. Mohou se dělit podle společné hodnotové orientace (Kluckhohn and Strodtbeck, 1961), dimenzí kultur (např.: individualismus v. kolektivismus, (Hofstede, 1980), nebo kulturních vzorců (Pardon a Shil, 1951). Kultury se mohou lišit v pojetí konstruktů „pravdy“, „lásky“ (Průcha 2004). Často se hovoří také o kultuře konkrétních skupin profesních (lékaři, soudci), zdravotních (neslyšící, mentálně postižení), genderových a dalších (fanoušci, zájmové skupiny).

Velmi často citovaný výzkum pana Hofsteda zjistil statisticky významné odlišnosti v sociální nerovnosti a vztahu k autoritě – definované jako vzdálenost k moci, vztahu mezi jednotlivcem a skupinou – definované jako kolektivismus versus individualismus, dále v pojetí „mužskosti“ a „ženskosti“ – maskulinita a femininita, ve způsobu nakládání s nejistotou a zvládání agrese a vyjadřování pocitů – definované jako dimenze vyhýbání se nejistotě a ve vztahu k budoucnosti – v krátkodobé a dlouhodobé orientaci.²⁰

Další teorie se zmiňují například o tom,
– jak lidé z dané kultury zvládají konflikt a „ztrátu tváře“ v závislosti na svých kulturních

17 Lehmanová, Z., 2002: In: *Kapitoly z multikulturní tolerance Praha 2002*, sv. 17, ed. Člověk a jeho práva, s. 38.

18 Lehmanová, 2002, s. 39.

19 Kocourek, J., In: *Kapitoly z multikulturní tolerance III Praha 2006*, svazek 19, ed. Člověk a jeho práva, s. 79.

20 Hofstede, G., Hofstede G. J. 2006: *Kultury a organizace*. Software lidské mysli, překlad Luděk Kolman, nakladatelství LINDE, 2006, s. 28.

hodnotách a normách. Kultury, jejichž příslušníci se orientují při svém jednání na druhé, nazývá teorie kultury „kolektivistické“, (Face-Negotiation Theory)

- jaké vzorce neverbálního a verbálního jednání jsou v dané kultuře očekávány. Například v případě, že druhá strana nesplní očekávání neverbálního vzorce (fyzickou blízkost), může to působit u členů kultury s větším indexem „vzdálenosti moci“ více stresu a negativní důsledky. (Expectancy Violations Theory)
- jak příslušníci kultur efektivně zvládají nejistotu a stres. Lidé z individualistických kultur využívají v rozhodování o svém chování především sebehodnocení, a naopak lidé z kolektivistických kultur se spoléhají na hodnocení ostatních lidí. (Anxiety/Uncertainty Management Theory)
- jak porozumí kultury komunikaci a jak odlišně vybírají praktiky určené k udržení komunikace s druhými. Členové individualistické kultury přejdou na osobní rovinu, naopak členové z kolektivistické kultury raději využijí zdvořilostní formální konverzaci. (Communication Accomodation Theory)
- zda je komunikace mezi příslušníky většinou zaměřená na vztah mezi komunikujícími, nebo na výsledek jednání. Členové kolektivistických kultur dávají přednost zachování vztahů, aby nezranili pocity druhého, nesdělují negativní hodnocení na veřejnosti nebo přímo. (Conversational Constraint Theory)
- kultury můžeme dělit na individuální a kolektivní, s orientací na vztah a na výkon, univerzální a partikulární, asertivní a harmonické, implicitní a explicitní, s odlišným vztahem k moci, formální a neformální, difuzní a specifické, maskulinní a femininní, s odlišným vztahem k nejistotě, k přírodě, s odlišným vnímáním času, prostoru.²¹

Bez znalosti kultur obou osob, které do komunikačního procesu vstupují, není možné komunikaci kvalitně analyzovat. Kromě toho je nutné při analýze komunikace a její efektivity vzít v potaz alespoň následující faktory, které ji velmi významně ovlivňují: fyzický kontext, skupinová identita zúčastněných osob, historický a společenský kontext, časová posloupnost, jazyk, vztahy, osobní preference a omezení, cíle, sebepojetí, hodnoty, repertoár, prožívání akulturace, působení okolí.²²

Existuje mnoho polemik o tom, zda rozdíly mezi různými kulturami jsou nebo nejsou, dokonce, zda něco jako kultura existuje. Například v pedagogice se zabýváme tím, jakým způsobem o kulturách hovořit, aby nedocházelo k negativním efektům xenofobie a rasismu, aby byla respektována odlišnost a zároveň aby bylo dosaženo v životě využitelného poznání jevů spojených s kulturou. Takové debaty se kromě jiného odrážejí také v polemice mezi tzv. kulturně standardním přístupem a transkulturním přístupem (Bittl a Moree 2007). První z nich hodně hovoří o rozdílech a charakteru rozličných kultur a o tom, jak

21 Moree, D. 2015: *Základy interkulturního soužití*. Portál, Praha.

22 Vyjmenováno dle Janebová, 2009, s. 19-21.

se s nimi v praxi vyrovnávat (Hofstede 1991), druhý (Flechsig 2000) hodně o tom, jak se kultura vytváří na základě osobní zkušenosti.

Zatímco „kultura“ vytváří jakousi nadstavbu pro interpretaci komunikace shora z hlediska skupinových procesů, procesů historie a sociálního zázemí, termín „komunikační styl“ a jeho rozbor dává prostor pro situační a subjektivní analýzu průběhu komunikace. Každý z nás, ale i některé skupiny mají svůj styl komunikace. Je to okno do identity jednotlivce, skupiny. Komunikační styl je v podstatě tendence zvolit si určitý repertoár výrazových prostředků a modelů v závislosti na měnícím se komunikačním prostředí.

Všechny výše uvedené poznámky by neměly být vnímány jako pravidla, dle kterých se komunikace řídí, ale jako nástroje k analýze každé nové konkrétní komunikace. Pracovníci linky si jich musí být velmi dobře vědomi, musí je znát, aby byli schopni efektivně na lince reagovat, pracovat se svou rolí, měnit role, představovat tyto role mluvčím, dodržovat určité etické principy apod.

8.2.2 Úvod do problematiky vietnamsko-české komunikace²³

Vycházíme z toho, že prvotní a podstatné pro vysvětlení vzniku gest, mimiky, slov, vět a ustálených forem obsahů komunikace je způsob lidského myšlení (Genzor 1996), který je ovlivněn také prostředím vzniku. Proto nejprve pojednáme o tom, jak ve Vietnamu a v Česku vzniká komunikace na základě prostředí (přírodního i společenského) a myšlení člověka, v čem se tyto procesy v obou prostředích liší. Uvedeme si několik příkladů různé logiky utváření pojmů a deskriptorů. Teprve poté se budeme zabývat třemi významnými tradičně popisovanými (např. Klein 1998) oblastmi komunikace: ustálené vzorce a obsahy komunikace, verbální komunikace, neverbální komunikace a „pre-komunikace“. Tak bychom měli lépe pochopit, jak komunikace vzniká, a proč je důležité poznat východiska mluvčího pro její pochopení. Znovu zdůrazňujeme, že jsou v textu uvedeny jen vybrané příklady a pouze rozdílů komunikace.

O interkulturních rozdílech zde hovoříme proto, abychom vnímali určitou složitost procesů, které při komunikaci probíhají. Bez vnímání jejich různorodosti by komunikace na lince nebyla efektivní, ani profesionální. Konkrétní význam sdělení je však nutné vždy analyzovat zvlášť a nově.

Identita člověka je tvořena stejně tak jeho individuálními schopnostmi jako sociálním prostředím kolem. Pro vysvětlení různých způsobů chování a reakcí je tedy důležité jednak to, z jakého prostředí člověk pochází a jak na něj reaguje, jak moc je s ním „loajální“ či vůči němu „inovativní“. V následující části si na třech příkladech ukážeme, jak lidé z různých kultur mohou jinak chápat určité komunikační situace. Interkulturní rozdíly

²³ Text převzat a upraven z Kocourek, J. 2009: *Stručné představení vietnamsko-české komunikace*, s. 61-73, In: Janebová, E. Interkulturní komunikace ve škole. FFUK, Praha.

můžeme vnímat v několika rovinách. Projevují se při konzumaci potravy, vnímání rostlin a živočichů, myšlení, utváření hodnotového žebříčku, legislativě a jejím naplňování, tvorbě ideologií apod. My v této části představíme rovinu kontextu a myšlení, rovinu jazyka a rovinu neverbální komunikace. Příklady dále uvedené, ačkoli zní pro mnoho z nás exoticky a nepravděpodobně, naprosto běžně v jiných částech světa existují a my se s nimi mnohdy nevědomky setkáváme i v ČR prostřednictvím migrantů.

Není maso jako maso

Vietnam se nachází v subtropickém pásu. Od středního Vietnamu na jih počítáme dvě roční období, období sucha a dešťů. Je zde až 95% vlhkost vzduchu, plísňe a vysoké teploty, které nikdy neklesnou pod bod mrazu. Každým rokem dodnes přicházejí povodně, po kterých často voda zůstává dlouhé týdny ležet na místech, kde stojí lidská obydlí. Vzniká tak obrovské riziko epidemií, rozmnožení hmyzu, přívalu živočichů a nákaz z divokého subtropického a tropického pralesa. Většina domácností nemá ledničku. Jak v takových podmínkách uchovávat potraviny? Nejlepší řešení, které se vyvinulo ve Vietnamu, je potraviny neuchovávat. Každý den nakupovat čerstvé potraviny v malém množství a každý den vařit čerstvé.

Ptáte se, proč tyto skutečnosti uvádíme v textu o interkulturní komunikaci? Komunikace je výsledkem myšlenkových procesů reagujících na životní prostředí kolem. Jak budou přemýšlet lidé, kteří jsou z vietnamského venkova a z českého města, když uslyší: „Dnes k obědu si dáme maso, co jsme minulý týden dali do mrazáku.“ Zatímco většina lidí z měst, kteří ledničku používají, tento fakt nijak nebude příliš komentovat, lidé z venkova, kteří ledničku používat neumějí, nebudou moci maso téměř ani pozřít, budou se bát, že když tak dlouho leží v lednici, je zkažené, a navíc jim ani nebude chutnat, protože jsou celý život zvyklí na čerstvé (tedy spíše nemražené). Jak budou reagovat stejní lidé, když uslyší: „Dnes půjdeme na venkovský trh a nakoupíme si maso k obědu.“ Měšťan se bude bát nečerstvosti masa a nákazy, venkovan si s libostí přivstane a půjde na trh.

K takovým situacím reálně dochází v mnoha zemích světa i případech česko-vietnamského setkávání. Jeden podnět (maso z mrazáku, či maso z trhu) vyvolává u příslušníků různých kultur naprosto opačné a na první pohled neslučitelné reakce.

Velké břicho

„V diagnostickém ústavu pro děti cizinců se koná každé úterý komunita. Na toto společné setkání se sejdou všichni vychovatelé, učitelé, pracovníci a děti. Jedna z pravidelně zařazovaných činností je předávání talismanů (jsou to různé věci, které obsahují určitý symbol jako jablko, kapka, čarodějnice...). Držitel talismanu, který ho opatroval a byl jím chráněn celý týden, ho předává někomu jinému, přičemž musí odůvodnit, proč talisman předává zrovna té určité osobě. Jednou měla jablko jedna dívka z Vietnamu a jako obvykle ho měla někomu předat. Šla k jednomu vychovateli, předala mu jablko a prosila mě, abych

přeložila, že mu jablko předává, protože on je „bụng rât to“ (Má moc velké břicho.) a moc se u toho směla. Všichni na ni koukali a nevěděli, co si mají myslet. Kdybych překládala jen to velké břicho, tak by to bylo určitě špatně, protože by si všichni mysleli, že je ta dívka drzá, a vychovatele bych mohla urazit. Jenže ona nebyla drzá. Chtěla vychovateli vzdát pochvalu a poděkování. Ptáte se, jak to?

Jde o to, že ve vietnamštině břicho jako část lidského těla současně znamená nitro, tedy přeneseně vlastnosti či duši člověka. Když někomu říkáme „tôt bụng“, znamená to hodný a milý člověk, ale stačí nám trochu pozměnit hlas či pořadí slov „bụng to“ a vznikne jiný význam: člověk s velkým břichem. Dívka chtěla svým výrokem říci, že je vychovatel silnější, a proto je také moc dobrý. Ve Vietnamu tradičně lidé nemají dost pestré stravy, navíc drsné počasí a těžká fyzická práce způsobují, že jen málo Vietnamců je tlustých. Takže, když vidí někoho tlustého, myslí si, že se má dobře, a pochvalují si to. Když jsem to ostatním na komunitě vysvětlila, všichni se začali také smát. Vychovatel se nejen nezlobil, ale od dneška sám sobě říká pan velké břicho.“²⁴

V některých částech Vietnamu se například používá slovo „mập“, které má sice slovníkový význam „tlustý“, ale v myšlení lidí toto slovo lidé často používají, když chtějí vyjádřit skutečnost, že je někdo dobře živěný, má se dobře, vypadá zdravě. Technicky by tedy možná ve slovníku stálo za to uvádět významy dva: tlustý, zdravý. To hned zní jinak, že? Stejně tak slovo „ôm“ – nemocný, hubený.

Dívat se do očí nebo ne?

*„Chodila jsem na přednášky pedagogiky. Jednou jsme měli přednášku o pedagogické komunikaci a pan docent říkal: Prosím vás, když mluvíte s někým, podívejte se do jeho očí. Tak jsem si říkala: No, to u nás vůbec neplatí, nebo platí úplně naopak. Mně také vyprávěla spolubydlící, že slyšela z rádia jednoho Korejce, který říkal, že u nich doma, když s někým mluví, prostě se nesmí dívat do jeho očí. Totiž v Asii se přímý pohled do očí druhého při komunikaci považuje za drzost, neslušnost a výraz odporu. Sama si neumím představit, jaký bych měla pocit, kdybych mluvila s nějakým žákem ve Vietnamu a on se mi přitom díval pořád do očí. Vietnamci se proto nedívají do očí druhého, ale někam jinam, např. dolů. Učitelé a pedagogičtí pracovníci, kteří pracují s vietnamskými dětmi, si toho určitě mohou všimnout u dětí samotných či u jejich rodičů. Děti často takový rozdíl vycítí a své chování poupraví. Rodiče často již ne. Byla jsem mnohokrát svědkem situace, kdy Češi mluvili a Vietnamci uhýbali svýma očima buď dolů či někam jinam. Češi to vnímali jako projev nerespektování, nepozornosti či neupřímnosti.“*²⁵

24 Phung Thi Phuong Hien, 2006: *Co jsem zažila při práci s dětmi – tři vybrané zkušenosti*, s. 161. In: Pechová a kol., *S vietnamskými dětmi na českých školách*, H&H, Praha.

25 Phung Thi Phuong Hien, 2006, s. 162.

Proč v Řecku, když nesouhlasí a říkají ne, proč u toho jednou kývnou hlavou zepředu dozadu? Proč v Bulharsku kývají hlavou, jako když v ČR naznačujeme ano? Když na otázku Korejce místo odpovědi pokrčíme rameny, uděláme něco, čemu nerozumí, neznají toto gesto. „Pokud chtějí naznačit jisté váhání a rozpaky, krouťí vodorovně hlavou.“²⁶ Vznik různých gest, výrazů v obličeji a jiných prvků neverbální komunikace, které mají v komunikaci nějaký ustálený význam, často nevysvětlujeme. Možná proto, že mnohdy už neznáme, jak se tyto posunky tak dávno utvořily, že nevíme, co ke vzniku vedlo. Existují však gesta mladší, například „V“ „victory“, které se dodnes ve Vietnamu používá jako symbol pohody a dobré nálady zejména při fotografování a vzniklo převzetím od amerického „vítězství“, které sem přivezli američtí vojáci. V ČR toto gesto znamená také vítězství, ale je také symbolem Václava Havla a svobody.

Pokusili jsme se naznačit, jak životní prostředí může ovlivnit způsob uvažování, obsah komunikace, významy našich slov, neverbální komunikaci, její utváření a chápání. Nyní přejdeme k tradičním obsahům, formám a ustáleným vzorcům průběhu vietnamské komunikace.

VYBRANÉ PŘÍKLADY USTÁLENÝCH VZORCŮ A OBSAHŮ KOMUNIKACE

V následujících třech částech si uvedeme některé příklady interkulturních rozdílů:

Nezávazné setkání

V každé kultuře se lidé setkávají volně na ulicích na cestách. Bývá zvykem, že si vyměňují základní otázky, spíše fráze, které prokazují vzájemný zájem, seznamují se. „Ahoj. Jak se máš? Kde teď děláš? Odkud jsi?“ „No, nic moc. Ale jo, dobrý, mám nové místo v Siemensu. Jsem z Pardubic.“ Kdybychom se přenesli do stejné konverzační situace do Vietnamu, nebo třeba na tržnici Sapa, v překladu třeba uslyšíme: „Ahoj, (jak se máš)? Co tvá rodina? Kolik je ti let? Odkud jsi? Máš ženu? (Chào. Bạn khỏe không? Còn gia đình như thế nào? Bạn bao nhiêu tuổi? Từ đâu đến? Có vợ chưa?)“ Lidé odpovídají třeba: „Dobře, děkuji. Mám pět sourozenců. Je mi třicet a jsem z Phong My. Ženu mám a dvě děti.“ Na těchto několika větách konverzační situace nezávazného seznámení si můžeme ukázat velmi mnoho interkulturních zajímavostí.

Jednu situaci mohou příslušníci různých kultur chápat jinak, dívat se na ni z různých úhlů pohledu. Uvedme prostý příklad, jak odrážejí různé jazyky skutečnost, že se lidé vzájemně setkávají a vyjadřují zájem o primární informaci charakterizující situaci toho druhého. Němci se ptají: Jak ti to jde? (Wie geht es dir?); Češi: Jak se máš, jak se ti vede?; Angličané: Jaký jsi, jak to děláš? (How are you? How do you do?); Vietnamci: Jsi zdravý? (Bạn có khỏe không?). Některými jazyky se lidé ptají na průběh procesu, některými na subjektivní pocit a stav, jinými na individuální přístup a dalšími na zdraví jedince.

26 Janoš, J., 1997: *Dokonale utajená Korea*, Libri, Praha, s. 36.

Vyjadřují tím tak své hlavní a primární kritérium (akcent v hodnocení), pomocí kterého se snaží zhodnotit situaci toho druhého.

Zatímco v Česku velice často slyšíme odpovědi „no nic moc, žádná sláva, ale, nestojí to za nic“, ve Vietnamu maximálně negativně slyšíme „ujde to, dobře, děkuji“. Krásně se tak i v komunikaci projevuje pravidlo slušného pozitivního chování na veřejnosti. Proč bychom měli ostatní obtěžovat svými problémy? To však neplatí v praxi pro situace jiné, více zátěžové apod. V asijských zemích je obrovská hustota obyvatel, a to i přes divokou přírodu, která je stále mnohdy přítomna. Proto se zde zřejmě také vyvinul pocit nutnosti sžít se s ostatními za každou cenu, najít si cestu „klidu“ v takovém lidnatém prostředí, kde je osobnost atakována na každém kroku. Nevíme... Zatímco u nás by se ptal člověk často na práci a školu, ve Vietnamu se lidé hodně ptají na rodinu. To je pro ně stále větším centrem zájmu, než společnost okolo. Otázka na věk je v našem prostředí při prvním setkání často vnímána jako neslušná, na rodinu jako intimní. Ve Vietnamu se na věk ptát musíme, abychom věděli, jaké zájmeno oslovení máme ve vietnamštině zvolit. Na rodinu se ptáme proto, že se tak ptají všichni ostatní a rodina je pro nás to nejznámější a nejbezpečnější prostředí na rozdíl od světa mimo ni.

Na jedné konverzační situaci jsme si ukázali hned několik interkulturních rozdílů, které mnohdy mohou v praxi vést k nedorozumění. U nás se lidé mohou naštvat, ptá-li se jich někdo na věk, byť to udělá v tom nejlepší smyslu dle své kultury. Vietnamec zase, když se ho na věk nezeptáme, může cítit, že o něj nejevíme zájem, natož když se nezeptáme ani na jeho rodinu.

Vážít si více vztahu dvou osob nebo obsahu jejich činností?

Atmosféra komunikace se nejprve většinou tradičně ve Vietnamu nebo i v Koreji odehrává kolem vztahu dvou osob a pak teprve kolem obsahu sdělení. „Korejci se proto mnohem více než Evropané a Američané zaměřují na to, co si o nich myslí druzí lidé a jak na ně působí... Na druhé straně z toho vyplývá, že když dá Korejec i navenek průchod své zlosti a rozčilení, myslí to už opravdu velmi vážně.“²⁷

Lidé komunikují na druhou stranu velmi spontánně. Mnoho lidí (uvádí se až 70 %) žije dosud na venkově v prostředí své široké rodiny. V rámci rodiny lidé daleko více tolerují negativní stránky osobnosti a vnímají člověka více komplexně s jeho dobrými i špatnými stránkami. Městská společnost však již takto tolerantní není a vyžaduje daleko větší míru sebeovládání a dodržování společenských pravidel. Zatímco na vesnici platí tradiční stereotypy a zvyklosti, ve městě se utvářejí nová sociální pravidla. Kontakt se odehrává převážně osobně, velmi málo věcí zatím ještě stále můžeme vyřídit po telefonu. „I přes postupnou změnu mentality Vietnamců, kdy písemná či elektronická komunikace s partnerem začíná nabývat na významu, je osobní jednání klíčové pro úspěch zamýšleného projektu. Osobní

27 Janoš 1997, s. 36.

setkání, zvláště první, umožní účastníkům vzájemně se odhadnout a ujistit se o serióznosti partnera a jeho projektu. Proto je zachování místní etikety obchodního jednání pro úspěch projektu stejně důležité, jako správná kalkulace věcného záměru.²⁸

Pozitivní chování a ztráta tváře

Významným termínem, podobně jako v jiných společnostech, je „ztráta tváře“. Tu můžeme ztratit, když se k někomu chováme příliš sebedůvěřivě, přeceňujeme jeho negativní stránky osobnosti, nebo naopak, když u druhých vyvoláme pocit, že jsme se provinili (což však nemusí znamenat, že jsme se skutečně provinili). „Jednání se nedá uspěchat, neboť neporozumí-li partner některému aspektu kontraktu, často kontrakt spíše podepíše, než aby se zeptal, neboť to by pro něj znamenalo „ztratit tvář“. Při realizaci kontraktu se však bude řídit svým výkladem nepochopeného bodu a budete-li dodatečně prosazovat plnění dle skutečného (tj. vašeho) významu ustanovení, může to být považováno za pokus o obelstění partnera a mít za následek ztrátu jeho důvěry.“²⁹

Na třídních schůzkách se tak například může stát, že učitel v dobrém analyzuje schopnosti vietnamského žáka včetně chvály a kritiky. Zároveň rodičům vysvětlí, co by žák měl doma dělat, aby se zlepšil, a dodá několik informací o tom, co od rodičů potřebuje za formality. Rodiče s úsměvem vše odkývají, avšak ani za měsíc se nic se žákem a jeho schopnostmi nezmění, rodiče nic do školy nepřinesou. Čím to mohlo být? Možná tím, že se rodiče usmívali proto, že sdělení učitele neporozuměli. Možná se velice styděli za to, jak učitel kritizuje jejich syna, a to natolik, že se nezmohli na žádné konkrétní uvažování a odpověď. Z této nepříjemné situace, kdy je učitel před ostatními káral, se chtěli dostat co nejjednodušším způsobem – s úsměvem. Když se však vrátili domů, přemýšleli a s učitelem nesouhlasili, něčemu nerozuměli, cítili se uraženi. Dobře míněná slova učitele nepadla na úrodnou půdu.

Zvyky a stereotypy

Mnoho úsměvných až trapných a konfliktních situací může vzniknout ve zcela klidném rodinném prostředí. Důležité je si uvědomit, že k nedorozuměním často dochází i přesto, že se obě strany snaží ze všech sil chovat k tomu druhému nejlépe, jak mohou. Stalo se, například, že „vietnamská kamarádka pozvala českou spolužačku k sobě domů. Před tím, než hostitelka odběhla pro pití, řekla kamarádce, ať se chová jako doma. Jak se říká i u nás. Česká kamarádka, nejlepší přítelkyně se chovala tedy přirozeně, uviděla na stole misku s ovocem, tak si došla jednu kuličku hroznového vína. V tom se vrátila kamarádka s pitím a vykřikla, že se z oltáře nesmí jíst.“³⁰ Vidíme, že interkulturní komunikace často

28 Pelikán: www.klubhanoi.cz.

29 Ibid.

30 Uvedla v rozhovoru jedna z interkulturních pracovnic: Nguyen Thi Minh Trang.

nepřináší dostatečná sdělení pro zúčastněné osoby. Pokud kamarádka předem nevysvětlila, že stůl vedle je oltář a že se z oltáře jíst nesmí, českou kamarádku to ani ve snu nenapadlo.

Co s takovou situací, lze ji nějak předejít? Pokud člověk dopředu kulturu svého kamaráda nepozná, předejít jí příliš nelze. Ale i pokud studujeme některé kultury, stejně se nikdy nevyhneme určitým nedorozuměním. Ta se stávají vždy. Důležité však je, jak se lidé zachovají, když taková nastanou. Můžeme si vzít na pomoc slovo ZNOVU.

- Zastavit se – tedy nereagovat hned, nechat si čas na přemýšlení. Když vidíme, že se některá naše činnost nesetkala zrovna s pozitivním ohlasem, je dobré tuto činnost

- Neopakovat do chvíle, než si ověříme, zda jsme nevyvolali nějaké nepříjemné pocity.

Dále je dobré

- Ověřit, z jakých důvodů nedorozumění vzniklo, zda se dotýčný chová podle nějakých zvyků platných v jeho zemi původu, či zda nedorozumění pochází z jiných zdrojů, aby-
chom tak porozuměli správně situaci. Poté přichází čas na

- Vysvětlení například toho, že pokud se dotýčný bude dále chovat takovým způsobem, jeho okolí ho může vnímat negativně apod.

- Uvolnit se, načerpat sílu, protože o to více v interkulturním vztahu může docházet k dalším podobným situacím.

Naším příkladem jsme se dostali k velmi podstatnému bodu, a sice k překonávání interkulturních nedorozumění. Jestliže se setkáme s osobou s naprosto jinou životní zkušeností, měli bychom vysvětlovat i pro nás naprosto samozřejmé věci, aby k nedorozuměním nedocházelo. V našem případě to znamená, že pokud vietnamská kamarádka očekávala, že česká kamarádka zná oltář, protože všichni Vietnamci ho znají, postavila svou komunikaci na neefektivním předpokladu. Česká kamarádka chtěla vyjádřit svou důvěru a blízkost a víno si vzala. Setkala se však s naprosto nečekanou reakcí. Často prostě od druhých očekáváme, že jsou nám podobní, o čemž se zmiňuje zejména sociální psychologie komunikace. Takováto mylná očekávání jsou při interkulturní komunikaci častá. V každém případě je však nutné s takovými rozdíly počítat a něco se o nich dozvědět.

Příklady rozdílů verbální komunikace

V čem všem nás mohou mást slova? Například slovanské jazyky používají stejná slova s různým významem. Maslo není v ruštině máslo, ale olej. Možná nečekaně, ale i v češtině a vietnamštině můžeme nalézt slova, která když vyslovíme, v obou jazycích znějí podobně, ale mají naprosto jiné významy. Například, když někdo říká „hai gio“ – dvě hodiny, Čech často může rozumět „hajzl“, tedy slovíčko značně urážlivé. Když jsem telefonoval s Vietnamcem, říkal jsem „thi bay gio“ – tak teď..., ale naslouchající kamarád Čech rozuměl: „Ty Bajzo!“ Moc se smál.

Předchozí nedorozumění se mohou odehrávat i mezi lidmi, kteří jazyk toho druhého vůbec neznají. Jsou ale i taková, která se stávají i tehdy, když se jazyk učíme, či ho již umíme. Když se Čech baví s Vietnamcem, často může slyšet odpověď „da“. Ve slovníku si tedy Čech vyhledá význam tohoto slova, najde tam „ano“. Z literatury známe, že v Japonsku existuje několik druhů slovíček, která vyjadřuje „ne“, záleží na míře záporu, situaci apod. Analogicky lze říci, že ve Vietnamu máme minimálně dva způsoby, jak říci „ano“. První „ano“ je souhlas. Druhé „ano“ – da znamená „ano, poslouchám“, což ale zdaleka neznamená souhlasím. A mnohdy se používá tehdy, chceme-li říci slušně „ne“. Co se tedy stalo v jedné továrně, i ve škole mezi učitelem a vietnamskými rodiči? Učitel, mistr se zeptal: „Rozumíte?“ Rodič, pracovník přikývl a řekl „Da.“. Posluchač z toho vyrozuměl, že rozumí. Ve skutečnosti však mluvčí vyjadřoval: „Promiňte, nerozumím, mohl byste to zopakovat ještě jednou, snažím se porozumět.“ Ani ano, ani ne není tak jasné, jak se v tradiční logice „ano či ne“ zdá.

Myslím, že tyto dva uvedené příklady zcela postačí k tomu, abychom si představili, jak je pole interkulturní komunikace pestré.

Příklady rozdílů neverbální komunikace

V této části se necháme inspirovat tříděním distraktorů (Klein 1998). Zde se dělí komponenty neverbální komunikace na distanční, kam patří například zrak, sluch a síla zvuku, kontaktní (čich, hmat). Ty dále rozlišuje na prostorové chování dvou a více komunikujících osob (vzájemná pozice), proximita (vzájemná vzdálenost), pozice těla, vzájemná vertikální poloha, pohled očí, mimika, gestikulace, dotyky, čichové podněty, změny na postavě, artefakty spojené s lidským tělem.

„V Indii, Etiopii nebo Indonésii se muži běžně vodí na ulicích za ruce, spojení nejen radostí z přítomnosti přítele, ale i tělesným dotykem.“³¹ O tom, jak se čeští učitelé rozhněvali na dva vietnamské chlapce, kteří se objímali v posteli, kvůli jejich domnělému homosexuálnímu vztahu, píše i vietnamská paní lektorka (Phung Thi Phuong Hien 2006). Příslušníci opačného pohlaví se v takovém případě dotýkají na veřejnosti méně, příslušníci stejného pohlaví více.

Pokud jde o úsměv, ve Vietnamu lidé říkají, že existuje 36 druhů úsměvů. Mezi ně však zdaleka nepatří jen úsměvy způsobené radostí, vtipem apod. Patří sem úsměv mírného nesouhlasu, úsměv zachování tváře apod. „Ve své pedagogické praxi jsem se občas setkala se situací, kdy učitel nebo vychovatel kritizoval či nadával na nějaké vietnamské dítě za to, že udělalo chybu, a ještě se u toho dítě smálo. Takový úsměv však často znamená, že už ví o své vině, omlouvá se za to a hlavně doufá, že jeho úsměv sníží váš vztek, že vás uklidní. Jenže málo Čechů tomu porozumí, a proto ho považuje za drzé chování, a tím se rozčílí ještě mnohem více. „Typickým příkladem může být pro nás téměř

31 Šnajder, B., 1984: *Zlatý trojúhelník*. Praha, Panorama 1984, s. 36.

absurdně vyhlížející scénka, kdy šéf rozčileně plísni svou sekretářku a ona se mu do očí směje.³²

Proč se v Asii často osoba přivolává tak, že to vypadá pro Evropana, jako když na nás někdo mává? „Pokud totiž někdo mává s rukou nataženou před sebe a dlaní přitom pohybuje z vodorovné polohy směrem dolů, v Koreji (ale i v Číně) to znamená, že někoho voláte, aby k vám přišel... Občas se prý stává, že se Korejec, jemuž tímto způsobem zamává na pozdrav jeho evropský nebo americký přítel, rozeběhne ještě před nástupem do letadla zpátky k němu, protože je přesvědčen, že musel něco velmi důležitého zapomenout... ukazováčkem – jen vůči malému dítěti či silně podřízené osobě, jinak to značí aroganci.“³³

Naopak přivolání ukazováčkem je vnímáno jako velmi nadřazené a domýšlivé, neslušné gesto. Mezi další méně známé příklady, které nejsou uvedeny v dostupné české literatuře, můžeme zařadit například následující distraktory:

- poplácání si oběma rukama po břichu většinou znamená: já to zvládnu, to dokážu
- cvrknutí palce přes nos je chápáno často jako humorná výzva, provokace druhé osoby
- posunek rukou podobný našemu „ne, ne“, znamená ve Vietnamu „nic nemám, nic tu není“.

Příklady nekomunikace a neustálené komunikace

Často na sebe lidé působí, aniž by se vědomě snažili nějak komunikovat. Pohybují se na hranici nesměrované přijímání a vysílání informace a nasměrované komunikace. Stalo se například: „Vietnamská paní byla s kočárkem v autobuse, bohužel tam bylo plno, zbylo na ni jen místo u dveří. Když autobus zastavil, jedna česká paní chtěla vystoupit, slušně požádala paní s kočárkem, aby uhnula, že vystupuje, jestli by jí neudělala místo. Paní ji však neslyšela a pak jí nerozuměla, tak tam stála dále otočená k české paní zády. Ta se rozčílila a odstrčila ji.“³⁴ Takové situace se jistě stávají i mezi Čechy.

Stalo se na jedné nejmenované univerzitě v ČR, že paní vyučující vítala nového lektora a jeho vietnamskou kolegyni. Oba měli přednášet na české vysoké škole česky. Zřejmě ale proto, že se dosud vyučující neměla příležitost intenzivně či pracovně setkávat s lidmi jiné pleti, začala hovořit s českým lektorem způsobem: „Tady paní bude hovořit kdy? Jak se jmenuje? Potřebuje něco? Snad to zvládne.“ Hovořila nahlas před oběma lektory. To se často stává nejen cizincům, ale také postiženým. Bývají prostě z komunikace vyčleněni, obvykle kvůli obavám, že nebudou rozumět. Vyučující si však ani v nejmenším předem znalost českého jazyka neověřila, natož když věděla, že paní kolegyně bude přednášet v češtině. Proto je v praxi vždy důležité si věci ověřovat, aktivně poznávat, nechovat se podle stereotypů, na které jsme zvyklí.

32 Janoš 1997, str. 37.

33 Janoš 1997, str. 36.

34 Uvedla jedna z interkulturních pracovnic: Nguyen Thi Minh Trang.

Do této oblasti možná můžeme zařadit také komunikaci mezi jedinci, když používají čistě osobní, společensky neustálená slova, gesta, významy. Stalo se například, že česká maminka oznamovala své vietnamské snaše, že se jde převléci. Ta, protože nechápala, proč by jí maminka něco takového měla oznamovat, se domnívala, že maminka chce, aby se snacha převlékla do jejích šatů. Tak nic netušící maminku následovala do ložnice a tam, když se maminka ze šatů svlékla, aby si vzala jiné, vzala si snacha maminčiny šaty na sebe. Maminka pak přišla za synem a říkala nejistě: „Jestli si chce ty šaty vzít, tak ať si je klidně nechá.“ Syn pak musel záhadu této situace rozluštit a všichni se pak ještě dlouho smáli.

Můžeme sem také zařadit tvorbu individuálních slov. Pravděpodobně tak vznikla všechna slova, když někdo něco výstižně označil v situaci, která se běžně stávala, a ostatní pak slovo ve stejné situaci (označení něčeho, pojmenování činnosti apod.) začali používat. Tak třeba omylem vzniklo slovo vietnamské studentky bananas, která se nevyznala ve změní slabik a místo banán si spojila dvě slovíčka dohromady.

S podobnými rozdíly a kontexty se pracovník linky setkává velmi často, a to již například při úvodní fázi telefonického rozhovoru při pozdravu, zahajování komunikace, popisu obsahu sdělení apod.

Literatura:

- BAAR, V. (2002): *Národy na prahu 21. století – Emancipace, nebo nacionalismus?*. Tilia, Ostrava.
- BUKOVÁ, P., S. (1948): *Rozdělený dům*. R. Schütz, Praha.
- ČERNÝ, J. (1998): *Úvod do studia jazyka*. Rubico, Olomouc.
- DEVRIES, B., I., MIKK, B., K., SAPHIERE D., H. (2005): *Communication Highwire: Leveraging the Power of Diverse Communication Styles*. Intercultural press, Maine.
- FLESHCHIG, K.-H. (2000). *Transkulturelles Lernen. Internet Arbeitspapier. Institut für interkulturelle Didaktik*, Göttingen at <http://www.gwdg.de/~kflechs/iikdiaps2-00.htm> [6.5. 2008].
- GENZOR, J. (1996): *Jazyky sveta v priestore a case*. Veda, Bratislava.
- GREY, A. (2001): *Saigon*. Jiří Buchal –BB art, Praha.
- HOFSTEDE, G. (1991): *Allemaal Andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen.*, Contact, Amsterdam/ Antwerpen.
- JANEBOVÁ, E. a kol. (2009): *Interkulturní komunikace ve škole*, FFUK, Praha.
- JANOŠ, J. (1997): *Dokonale utajená Korea*. Libri, Praha.
- KAREL, D., KARLOVÁ N. (2014): *Mediace pro pedagogické pracovníky*. UJEP, Ústí nad Labem at http://old.projekty.ujep.cz/podpuc/wp-content/uploads/2014/06/Mediace_pro_klicove_pracovniky-2.pdf [10. 9. 2018].
- KLEIN, Z. (1998): *Atlas sémantických gest*. HZ, Praha.
- KOCOUREK, J., PECHOVÁ, E. (2006): *S vietnamskými dětmi na českých školách*. H & H, Praha.
- Kapitoly z multikulturní tolerance*. (2002): (Člověk a jeho práva), sv. 17. Praha: EIS UK SVLP.
- Kapitoly z multikulturní tolerance II*. (2004): (Člověk a jeho práva), sv. 18. Praha: EIS UK SVLP.
- Kapitoly z multikulturní tolerance III*. (2006): (Člověk a jeho práva), sv. 19. Praha: EIS UK SVLP.
- Kapitoly z multikulturní tolerance IV*. (2006): (Člověk a jeho práva), sv. 20. Praha: EIS UK SVLP.
- MALKOVSKÁ, A. (2012): *Strategie tlumočnicka při simultánním tlumočení do mateřštiny a do aktivního cizího jazyka* (rigorózní práce), ÚTRL, FFUK, Praha.
- MOREE, D. & BITTL, K.-H. (2007): *Dobrodružství s kulturou; transkulturní učení v česko-německé práci s mládeží*. Koordinační centrum česko-německých výměn mládeže Tandem, Plzeň.
- MOREE, D. (2015): *Základy interkulturního soužití*. Portál, Praha.

8.3. Komunikační rituály při telefonickém rozhovoru s vietnamským volajícím

Kocourek Jiří, Ngo Quynh Nga

Pozdrav

Při komunikaci v cizím prostředí se z různých důvodů může měnit způsob chování mluvčího. Ve vietnamské společnosti není příliš rozšířen zvyk komunikovat s odborníky o problémech rodiny, či vlastních problémech po telefonu. Problémy se často řeší osobně s někým, kdo má důvěru dotyčného, někdy se neřeší vůbec, protože se mluvčí může snažit problémy skrývat, aby nevyvolával ve svém okolí negativní emoce. Skutečnost, že se dotyčný rozhodne zavolat na číslo linky, může být podle našeho názoru stále vnímána jako jev tradičně nestandardní. Může to být způsobeno mnoha faktory: volající je něčím mimořádný – samostatný, nadaný nebo sama situace je extrémně vypjatá. S postupem času přibývají hovory na doporučení někoho, kdo udělal s linkou dobrou zkušenost, nebo odborníků, kteří linku propagují na přednáškách i u státních institucí, zejména jde-li o překladatelskou službu. Situace je o to víc v optice osob z Vietnamu nestandardní, neboť jde o službu zřízenou českou institucí. V posledních šesti letech však pozorujeme určitý intenzivní příklon klientů k různým českým institucím včetně neziskových organizací.

Ze všech uvedených důvodů se často může stát, že klient, který volá na linku, ani nepozdraví, ani se nepředstaví (což je ostatně součástí pravidel každé telefonické krizové služby). Z interkulturního hlediska to můžeme chápat jako klientův předpoklad, že mu druhá strana nebude dobře rozumět, protože se jedná o českou instituci; ani není strategické hned sdělovat informace osobního charakteru. V předchozích i následujících kapitolách zmiňujeme specifické rysy vietnamské komunity – uzavřenost, soběstačnost a provázanost. Tyto vlastnosti se mohou projevit v chování klienta, neboť se bude bát, aby získané informace operátor nešířil v uzavřenější komunitě dál. Vietnamský komunikační styl se omezuje na co možná nejvyšší míru obecnosti sdělení. Často zazní jen věta: „*Người Việt Nam đây*“ („Zde Vietnamec“), aby se klient vyvaroval toho, že musí představit své jméno. I přesto, že jsou propagační materiály ve vietnamštině, klienti nemají často povědomí o tom, že volají linku s vietnamsky mluvícím operátorem. I když se operátor jako první představí ve vietnamštině, klienti následně místo pozdravu často položí českou otázku: „Můžu mluvit vietnamsky?“. Poté, co se klient ujistí, že může s operátorem mluvit vietnamsky, hovor pokračuje dál.

Z interkulturního hlediska to operátor bude chápat, někdy však může, hlavně kvůli tlumočení, požádat volajícího, zda by se nepředstavil, chce-li například dotyčné vzájemně představit, zahájit jednání apod. Rituál představení je samozřejmě možné také odložit

do jiné fáze rozhovoru. Je to výraz vyvíjející se důvěry, vzrůstajícího pocitu bezpečí mezi volajícími navzájem.

Pracovník linky disponuje řadou možností, jak profesionálně jednat, jak otevřít a podpořit komunikaci. Může být pozitivní, neutrální, mírně autoritativní. Pracovník disponuje dovednostmi rozhovor zahájit, nastavit rámec pro komunikaci, ukazovat pozitivní příklady, jak vytvářet volajícímu bezpečí a dobré pracovní společenství. Operátoři by proto pozdravit klienta naopak měli a zároveň s tím představit instituci, v níž pracují. V této fázi je velmi důležité, jakým způsobem se obě strany začnou oslovovat.

Způsob pozdravu se ve Vietnamu může lišit také v závislosti na lokalitě (zejména z hlediska severního, středního a jižního Vietnamu), vlivem některých nářečí, archaických slovníků nebo vlivem městského či vesnického prostředí. Nehovoříme zde podrobněji o tom, že se ve Vietnamu hovoří cca 70 jazyky a nářečímí, s těmi se pracovníci linky většinou nesetkávají. Ve vesnickém prostředí se často jako pozdrav může vyskytovat věta „*Anh đã ăn chưa?*“ („Už jsi jedl?“), nebo „*Anh đi đâu?*“ („Kam jdeš?“). Bývá to z toho důvodu, že se sousedé na vesnici potkávají za den relativně často, a tak se někdy místo pozdravu rovnou na něco zeptají. Někdy mohou také použít frázi „*Anh khỏe không?*“ („Jsi v pořádku?“). Ve vesnickém prostředí bývá velmi podstatné se otázat na zdravotní stav.

Porozumění daným frázím se může lišit ve městě a na vesnici. Zatímco ve městě mohou považovat oslovení otázkou typu „Kam jdeš?“ za zbytečně konkrétní, na vesnici se mu lidé většinou příliš divit nebudou. Fráze „*Anh khỏe không?*“ může být ve městě vnímána jako „Jak se máš?“, zatímco na vesnici bude spíše vnímána jako dotaz na skutečnou fyzickou formu a zdravotní stav („Jsi v pořádku?“).

Na jedné z otázek si můžeme ukázat, jak se může jazyk lišit v jednotlivých lokalitách, a to na otázce „Kam jdeš?“. Kromě jiných slov se může lišit i jejich výslovnost.

„*Đi đâu đấy?*“ (např. v Hanoji)

„*Đi mô đó?*“ (např. v provincii Nghe An)

„*Đi mô rứa?*“ (např. ve městě Hue)

Jako neutrální pozdrav se ve Vietnamu používá věta „*Xin chào*“ (Dobrý den). Tato věta má výhodu, že se v ní nemusí používat žádné zájmeno, které je sice ve vietnamštině i pro utváření vzájemného vztahu velmi důležité, ale na druhou stranu v některých případech ovlivní profesionální neutralitu.

Pokud by chtěl pracovník linky použít osobní zájmeno při pozdravu, potřeboval by se nejprve zeptat na věk osoby a provést rituál určování vzájemného vztahu (viz níže). Poté by mohl pozdravit například slovy: „*Em chào anh.* / *Em chào chị.*“ atd. Vstupní situace týkající se pozdravu je složitá vzhledem k tomu, že je linka anonymní. Operátor se mnohdy hned nemůže klienta zeptat na věk nebo na jméno. Musí odhadovat podle situace, hlasu nebo jiných okolností, jaké zájmeno použije, anebo se vyhnout užití zájmena při pozdravu, pokud neví, nebo ještě neví.

Oslovování

Chování a myšlení člověka je úzce spjaté s jazykem, neboť ovlivňuje způsoby našeho vystupování vůči druhým. Vietnamské rodiny lpí na důležitosti dodržování konfuciánských zásad – mladší musí vůči starším zachovávat respekt, zdvořilost a úctu. Tyto vzorce chování jsou přeneseny i do vietnamského jazyka. Jako názorný příklad můžeme uvést řadu zdvořilostních částic nebo složitý systém oslovování prostřednictvím osobních zájmen. Ve vietnamštině rozlišujeme osobní zájmena podle vztahu mezi mluvčím a posluchačem. Rozhodující úlohu přitom hrají tyto faktory: úcta, zdvořilost, respekt, neutrální nebo blízký vztah, společenské postavení, vztahy mezi podřízenými a nadřízenými, stejná či rozdílná společenská úroveň a věkový rozdíl. Na základě těchto faktorů si mluvčí a posluchač zvolí osobní zájmena.³⁵ Čeština takový systém oslovování nezná. Čermák pro tento způsob vyjadřování používá termín honorifika. Uvádí: „Důležitým tématem sociolingvistiky, pro evropské jazyky vzhledem k jejich povaze však spíše okrajovým, jsou **honorifika**, tj. standardizované způsoby a prostředky vyjadřování zdvořilosti, popř. úcty ap. V řadě jazyků jsou zvláštní zdvořilostní formule, prostředky a struktury pro vyjádření odstíněného vztahu mluvčího k posluchači velmi bohaté. (...) Stojí v protikladu např. k české, německé či francouzské situaci s poměrně jednoduchým tykáním – vykáním.“³⁶ Ve vietnamštině se osoby mohou z gramatického hlediska v zásadě oslovovat dvěma způsoby. Mohou používat zájmena symetrická a asymetrická. Používání zájmen je ve vietnamštině jednak nutný gramatický jev, který umožňuje získat informaci o podmětu a předmětu sdělení, jednak je to základní předpoklad pro slušné jednání, které neporušuje společenská pravidla. K tomu, aby zájmena mohla být použita správně, je třeba znát své postavení. Identifikuje se na základě skutečnosti, zda se dotyční znají či neznají, v jaké společenské pozici vzájemně jsou, do jaké míry se znají, v jakém jsou věkovém rozestupu. V případě formálního společenského styku se standardně používají zájmena symetrická, což je způsob, který používá i český jazyk. Mluvčí, hovoří-li o sobě, označuje se slovem „já“ (*tôi*), a to „skáče“ od mluvčího prvního k druhému a zpět. Je používáno oběma stranami symetricky. Totéž platí i o zájmenu „vy“ (*anh, chị, ông bà...*). Symetrická zájmena se používají například i v komunikaci přátel navzájem, ale nejsou v zásadě univerzálně použitelná pro práci na Infolince.

Výše zmíněný způsob komunikace mohou v zásadě mluvčí volit z několika důvodů. Dosud se neznají, nepředstavili se, neznají navzájem svůj věk, tak raději volí formální formu oslovení. Nebo jsou si subjektivně dobře vědomi své pozice a záměrně udržují vzájemný společenský odstup tím, že nepřejdou do jiné roviny vyjádření vztahu. Z těchto důvodů je také možné tento způsob komunikace na lince použít, aby byla udržena profesionální neutralita volajících. V některých případech se ale může pracovníkům linky stát, nebo zdát,

³⁵ Podrobněji viz např. Hlavatá L., Slavická B., 2003, s. 10.

³⁶ Čermák 2001, s. 45.

že neutrální rovina oslovování může překážet v komunikaci tam, kde jde o osobní záležitosti, navázání důvěry apod. Při sestoupení hladiny vztahu z formální na familiární, jak si popíšeme níže, však existují rizika určité subjektivizace obou stran rozhovoru, navíc ten výše společensky postavený může opanovat komunikační prostor; na lince pracují mladé pracovnice a navíc ženy, což může v této rovině konverzace znamenat riziko.

Familiární způsob oslovování se děje pomocí asymetrických zájmen. Pro jednoduchost si uvedeme příklad. Bavi se spolu mladší žena a starší muž. V takovém případě, odpovídá-li věk mezi danými osobami například vnučce a dědovi, pracovnice Infolinky by se oslovovala sama jako vnučka, ale také druhý mluvčí by ji oslovoval jako vnučku (*cháu*). Naopak, jak pracovnice linky, tak mluvčí sám by se oslovoval slovem pro dědu (*ông*). V takovém případě lze stále udržet určitou neutralitu například tím, že své vlastní zájmeno jako pracovník linky nadsadím a sleduji, jaké zájmeno použije druhá strana. Nebo mohu například nadsadit zájmeno druhé strany pro vyjádření slušnosti a úcty apod. Volba zájmen je tedy v tradičním rozhovoru ve Vietnamu velmi zásadní komunikační rituál. Jeho volba závisí na pocitech mluvčího samotného, na situaci, která se řeší, ale také na metodických standardech Infolinky. Nabízí se otázka, zda a do jaké míry by se rozhovor v rámci moderního komunikačního speciálního nástroje měl či neměl řídit tradičními zvyklostmi v uctívání starších osob, které třeba žádají o radu anebo vystupují velmi arogantně apod. Pracovník Infolinky obvykle dle typu situace musí šikovně zvolit komunikační rovinu, v níž se rozhovor odehrává, a možná, že se v průběhu rozhovoru změní. Některé pracovnice linky například uvádějí: „Když zvedneme telefon, nepozdravíme, řekneme rovnou – „Vietnamská informační linka, slyším vás“ – klient pozdraví, operátorka řekne zpětně dobrý den“. Operátoři volí různé strategie. Pokud chtějí působit oficiálním jazykem instituce, volí ustálenou frázi: „Charitní Infolinka, dobrý den“. Někteří se ale tomu vyhnou a čekají, kdo volá, aby mohli své oslovení zacílit podle pohlaví a věku klienta.

Oslovování, resp. určování zájmen na počátku rozhovoru je však také velmi důležitým tématem pro další fáze rozhovoru. Zejména pro určování rolí v rámci například zprostředkovaného tlumočení nebo vyjednávání, nebo pro určování souvislostí a vztahů osob zmínovaných v určité výpovědi. Zde si uvedeme několik důvodů, proč je velmi důležité, aby pracovník linky byl zdatným tlumočnickem a dobře znal vietnamskou kulturu a komunitu.

Uvedme si pro příklad dvě vietnamská slova: „*anh*“ a „*vợ*“. Pokud se například v průběhu rozhovoru s neznámým klientem vyskytne slovo „*anh*“, pracovník linky by si měl uvědomit všechny možné existující významy daného termínu. Dané zájmeno totiž v sociální komunikační realitě může znamenat:

- starší bratr
- někdo v rodině, kdo je za staršího bratra považován (nevlastní bratr, svěřenec ve věku staršího bratra apod.)
- bratranec ve věku staršího bratra
- manžel

- partner
- přítel
- starší muž, než jsem já
- mladší muž, než jsem já (pokud jsem žena starší cca o 1 až 3 roky)
- já
- ty
- vy
- on

Z čeho tato nejednoznačnost užitého zájmena vyplývá? Jednak z **asymetričnosti** používání familiárních zájmen. „Anh“ může znamenat „já“, pokud se mluvčí nachází v pozici staršího bratra a sám se oslovuje, nebo také „ty“, pokud mluvčí oslovuje někoho v pozici staršího bratra, který se dané konverzace účastní. Takto může znamenat také například „manžel“. Může znamenat také „vy“, pokud je použito jako zájmeno **symetrické** ve formálním styku.

Může vznikat ale také **zkrácením** původního zamýšleného slova mluvčím. Například chce-li mluvčí použít termín „*anh họ*“ (bratranec), použije jen termín „*anh*“. Nebo chce-li mluvčí použít slovo „*anh ấy*“ (on), použije opět jen slovo „*anh*“.

Záleží hodně také na tom, zda hovoříme o **pokrevním příbuzném** (vlastní starší bratr), nebo o někom, kdo je za bratra v rodině považován (velmi dobrý přítel, někdo, o koho se rodiče starali apod.).

Slovo „*vợ*“ může znamenat například manželku, která je zapsána na oddacím listu, nebo jen partnerku, se kterou dotyčný žije.

S popsáním asymetrickým používáním zájmen, která se utvářela z podstatných jmen vyjadřujících pozice v rodině, souvisí i velká variabilita významů spojená s možným překladem zájmen „já“, „ty“, „on“ apod. do češtiny. Příbuzenské pozice se rozlišují většinou nejen podle jednotlivých generací (dítě, rodiče, prarodiče atd...), ale navíc v dané generaci se ještě dělí na tři úrovně (mladší bratr otce, otec, starší bratr otce), podle této vrstevnatosti se dále člení a určují i zájmena při běžné komunikaci. Proto se například slovo „já“ dá přeložit jako: *tôi, anh, chị, em, cháu, chú, bác, ông bà, cô, cậu, con...* podle toho, kdo zrovna hovoří a s kým. Stejně tak stejná slova použijeme, chceme-li vyjádřit zájmeno „ty“, nebo „vy“.

Rituál oslovování je ve vietnamské komunikaci velmi zásadní a stal se i součástí pevné gramatické stavby vět. Pokud rodiče své děti vedou ke správnému používání jazyka, zdůrazňují, že děti nesmí opomenout právě zmíněná zájmena. Jde o rituál, kde záleží na subjektivním pocitu a určitých společenských zažitých pravidlech. Zaznamenáváme také jeho vývoj – v českém prostředí se složitost zájmen vietnamštiny zjednodušuje, redukuje. Pro mladé Vietnamce z jedenapůlté nebo druhé generace je někdy velmi těžké při komunikaci se svými rodiči nebo příbuznými ve Vietnamu odhadnout, co si prostřednictvím jazyka a gest mohou vůči starším a váženějším dovolit. Mladí Vietnamci ovlivnění českým

jazykem tyto zdvořilostní prostředky často vynechávají nebo nevědí, jaká slova nebo fráze mohou vůči starším použít. Na rodinné příslušníky, kteří žijí ve Vietnamu, toto může působit nevychovaně a mohou to považovat za nepřijatelné.

Určovat vzájemné oslovení je důležitou etickou otázkou (jak si zachovat profesionalitu a neutralitu, a přitom získat klientovu důvěru). Ke správnému zvládnutí je nutná velmi dobrá znalost jazyka stejně jako kultury různých skupin ve Vietnamu, protože v různých lokalitách i daná zájmena mohou měnit svůj význam.

Úvod hovoru

Z hlediska odborného postupu by v úvodu rozhovoru rozhodně neměly chybět následující body, jejichž použití pracovník linky volí dle situace:

- pozdrav,
- vzájemné představení,
- představení organizace,
- představení role pracovníka linky a toho, jaké nabízí klientovi možnosti,
- klient představí svůj problém/zakázku,
- pracovník klade doplňující otázky,
- pracovník se věnuje zakázce klienta.

Jak jsme si ukázali výše, obsah zakázky může úzce souviset s tím, jak a kdy se obě strany pozdraví, představí apod. Jak je již uvedeno v části textu o interkulturní komunikaci, jsou zde odlišnosti napříč kulturami i v očekávání ve vztahu k různým funkcím a rolím. Lidé ve Vietnamu daleko častěji od odborníků žádají pomoc a nepředpokládají, že budou muset vyvinout svoji vlastní aktivitu, zapojit invenci, nějak se na procesu řešení podílet. V etických kodexech v České republice (alespoň teoreticky) bývá zakotvena taková spolupráce s klientem, která by zajistila dlouhodobější posun klienta, jeho větší samostatnost, zapojení. Takové očekávání může být v konfliktu. Proto je velmi důležité klientovi vysvětlit za prvé, s kým hovoří, a v jaké roli se momentálně pracovník linky pohybuje. Ten často totiž vystupuje v praxi v roli:

- tlumočnicka
- krizového intervenanta
- vyjednavče
- konzultanta
- mediátora
- informátora apod.

To jsou role, které nejsou dány žádnou tradicí, Vietnamcům známy nejsou a neexistuje téměř žádná zkušenost, že je možné použít telefon jako cestu k řešení. Výjimku tvoří očekávání klientů, kteří často po telefonu žádají, aby pracovník linky jejich záležitost ihned vyřešil, aniž by mu dodali bližší informace. Definovat roli a průběžně s ní pracovat se vyplatí

– pracovník vymezí profesionálně své pole působnosti a zabrání nereálným očekáváním ze strany klienta. Tak potenciálně přispěje ke spokojenosti klienta. Pokud pracovník linky komunikuje s více stranami najednou, je velmi důležité, aby role, do nichž vstupuje, byly známy oběma stranám. Nemělo by například docházet k nedorozumění – příklad: klient zavolá na linku s žádostí o radu, pracovník situaci vyhodnotí jako žádost o tlumočení, s tím bude volající souhlasit, ale v průběhu se z tlumočnicka najednou bez upozornění stane obránce jedné ze stran.

Takové jednání je profesionálně velmi neetické. Proto by mělo být klientovi Infolinky jasné, v jaké roli operátor zrovna je.

Nabízí se samozřejmě otázka, zda a jaké role jsou pro dané pracovníky přípustné, zda by se nevyškolení pracovníci, nebo pracovníci bez praxe, měli pouštět do řešení mediálních kauz. Myslíme, že by to bylo neprofesionální. Pracovník Infolinky by měl provádět jen ty činnosti, ke kterým je kvalifikován, a to i s rizikem, že zrovna zakázku dotyčného nebude moci realizovat.

Formulace zakázky

Často se stává, že klienti nepojmenují zakázku jasně. Je to přirozené, pokud klient sám nenachází způsob, jak daný problém řešit, není ho často schopen ani identifikovat, či pojmenovat jeho příčiny. Klienti často působí jako někdo, kdo se za problém stydí, takže je nesnadné o něm vůbec mluvit a přinášet jakékoli informace. To může být dáno tím, že se ve vietnamské kultuře málokdy hovoří o tom, co se nezdařilo, o negativních věcech, aby se nešířila atmosféra nezdaru a neštěstí. Tato tradice pravděpodobně pramení z těch nejstarších lidových náboženství. Neúspěchy a problémy často bývají při běžné komunikaci tabu. Kromě toho, že se negativní záležitosti klientům těžce sdělují (v průměru hůře než běžné české populaci), mají navíc i obavy z toho, aby se informace nedostaly k někomu dalšímu. Někteří klienti nevysloví některé věci dříve, než se stanou, aby je nepřivolali. Přemýšlení o budoucnosti a prevenci je jim často cizí.

Klienti často hledají již v úvodu určité záruky, zda pracovník na lince je důvěryhodnou osobou, zda nemůže informace vynést na veřejnost apod. V takovém případě může také do hry vstoupit genderový vztah a genderová očekávání pracovníka a klienta. Ve Vietnamu v zásadě lze najít oba extrémně genderově vyhraněné postoje vůči opačnému pohlaví. Z dnes již často radikalizované podoby aplikace konfuciánské tradice může pramenit opovrhování role žen a upřednostňování mužů. Někdy však může být aplikace této tradice spíše formálním projevem na veřejnosti než domácí rodinnou realitou. Sebevědomě působící muž může být ve skutečnosti velmi mírným realizátorem ženiných přání. Konfucianismus stavěl kromě jiného na pojmu „ideálního panovníka“, který moudře vládł ostatním, staral se o ně a oni mu za to prokazovali úctu. V současné době se ale samozřejmě můžeme setkat, tak jako u každé víry, či každého pravidla s tím, že se pouze povrchně poukazuje na prokazování úcty, ale nikoli na povinnost se o ostatní starat.

Na druhou stranu existuje ve středním a jižním Vietnamu velmi silná tradice matriarchátu a žen, které se staraly o rodiny v době války bez přítomnosti mužů. V takovém případě může být přítomnost ženy jako pracovnice linky pro klientku přínosem.

Naslouchání, oceňování a povzbuzování

V již tak složitém komunikačním kontextu (jiné kulturní zázemí, jiný jazyk, jiná očekávání), aby rozhovor mohl co nejefektivněji splnit svůj účel, je třeba vytvářet určitý prostor, aby se nedorozuměním a konfliktům předcházelo. V takové chvíli se nabízejí dva velmi efektivní komunikační nástroje. Operátor Infolinky pracuje s časovým prostorem tak, aby bez problémů proběhly všechny potřebné úvodní rituály a klient se v komunikaci mohl cítit bezpečně. Je možné prostě jen dávat časový prostor k tomu, aby si klient nové informace a svůj postoj k nim rozmyslel a v klidu zformuloval. K tomuto účelu se dají využít velmi dobře především v úvodu rozhovoru některé techniky aktivního naslouchání. Například povzbuzování a oceňování. Jsou zárukou neutrality pracovníka, který by se z odborných a etických důvodů neměl přiklánět k jedné ze stran, během rozhovoru nikdy nemůže chování druhé strany efektivně posoudit. Lze dokonce předpokládat, že strana, která volá, má utvořenou určitou strategii, která nemusí odpovídat realitě.

Povzbuzování z hlediska aktivního naslouchání spočívá v respektu k dostatku času pro klienta a opakovanému povzbuzování k hovoru a k tomu, aby klient řekl k dané věci více. Oceňování spočívá v pozitivních reakcích pracovníka, který klienta upozorňuje na dobré stránky řešeného problému, na pozitivní místa klientova postoje, motivace, na to, co klient v dané věci sám podnikl apod.

Díky rozvíjející se spolupráci s klientem a narůstajícím pocitu bezpečí lze také velmi dobře zjistit potřebné informace k dokončení úvodních rituálů, nastavit dobré pracovní společenství, vyjasnit si role a zjistit základní zakázku. Poté je možné zahájit další fázi rozhovoru.

Práce s emocemi

Předchází-li práci se zakázkou emočně napjatá situace, je potřeba nejdříve pomocí techniky zrcadlení pracovat s emocemi, které jsou někdy obtížněji odhadnutelné. V kontextu vietnamské kultury se např. smích nemusí projevovat jako radost a je velmi problematické odhadnout, jaká emoce je v tom skryta. Může to být stud, pláč nebo úplně něco jiného.

Práce se zakázkou

Po ošetření emocí následuje práce se zakázkou. Dle potřeby se v průběhu hovoru k emocím stále vracíme. V další fázi rozhovoru je potřeba vyjasnit, o jakou zakázku se jedná. Může se jednat o čistě informační zakázku – tlumočení, překlady, nebo o krizovou situaci vyžadující krizové intervenční postupy. Linka je více obsazená informačními zakázkami,

ale i za nimi se občas objeví skrytá zakázka s krizovým podtextem. Klienti častokrát uvedou svoji zakázku větou: „Mohu se na něco zeptat?“. Následuje hodně informací ze strany klienta. Formulace klientů nebývají přesné, zmateně krouží kolem tématu nebo informace dávají po částech. Klienti mají někdy tendenci schovat svůj problém za problémem jiné osoby, např.: „Můj kamarád má potíže s pobytem...“. Zastupují jinou osobu, aby zakryli stud z debaklu, do kterého se dostali. Někdy se snaží sebe ospravedlnovat a zodpovědnost za vlastní chybu přesunout na někoho jiného. V těchto případech operátor s pomocí otevřených otázek, parafráze a shrnutí zjišťuje okolnosti a skutečnosti kolem klientovy zakázky. Pracovník linky klade doplňující otázky a třídí informace, aby upřesnil a potvrdil cíl zakázky. Klienti často používají nepřesnou právní nebo úřední terminologii, mnohdy nerozlišují např. mezi termínem vízum a pobyt. Pro dlouhodobé vízum a dlouhodobý pobyt používají totožné slovo „dlouho“. Pro označení typu pobytu – povolení k trvalému pobytu používají slovo „trvalý“. Na těchto dvou příkladech je vidět přejímání a zkracování českých slov. Vietnamci si v českém prostředí přizpůsobili češtinu vlastním fonetickým pravidlům, např. živnostenské oprávnění zapisují jako „zíp nót“. V některých případech dochází i k vytvoření vlastních výrazů např. pro účel pobytu „sloučení s rodinou“ je vytvořen výraz „ăn theo chồng/vợ – doslovně „být živěn/a manželem/manželkou“ nebo pro některé známé pražské lokality např. „Václavské náměstí“ je vytvořen název „Quảng trường con ngựa“ doslovně „Náměstí koně“. Tato slova mohou i nemusí mít svůj vietnamský ekvivalent. Vietnamci žijící v České republice si dokonce vytvořili pro sebe vlastní označení „Xù“, které vzniklo z koncovky genitivu plurálu „ců“ u slova „Vietnamců“. Toto označení platí pouze pro Vietnamce žijící v ČR. Výše uvedené příklady zdomácněné vietnamské češtiny často souvisí s podnikatelskou aktivitou nebo každodenním životem vietnamských klientů. Při vedení hovorů s klienty musíme dávat pozor na skutečnosti, které klient nemusí z vietnamského prostředí znát. Jako příklad můžeme uvést otázky, zda je klient zaměstnaný a ženatý. Pro klienta může slovo „zaměstnaný“ znamenat i práce bez pracovní smlouvy. Pro získání přesnější odpovědi je výhodnější, když se klienta ptáme, zda má se zaměstnavatelem podepsanou pracovní smlouvu. V hovorové vietnamštině se slovem „vợ“ označuje manželka, družka i přítelkyně, proto je na místě, abychom se klienta zeptali, zda má oddací list nebo jestli je jeho sňatek úředně zaregistrovaný.

Informace, které operátor získal výše uvedenými postupy, se shrnou a zformulují v dohodu, co bude obsahem dalšího řešení. Dle uvážení operátor s klientem dále pokračuje v rozhovoru nebo ho operátor nasměruje na další postup, nasměrování na další odborníky, neziskové organizace s právním nebo sociálním poradenstvím atd.

Někteří klienti se snaží svoji zodpovědnost přenést na pracovníky linky, aby za ně v rámci „krajanské sounáležitosti“ situaci sami vyřešili. V takových situacích operátor zkusí odhadnout možnosti klienta a snaží se ho podpořit, aby svoji situaci s jeho dopomocí zvládl postupně vyřešit sám. Často jde o situace, při nichž se pracovníci linky snaží posílit sebevědomí klienta v komunikaci s českou stranou.

Ukončení hovoru

Klienti často nevnímají fakt, že je linka anonymní, protože již samotnou službu vnímají jako nadstandardní. Mají tendenci se na konci hovoru ptát na jméno operátora a někdy kladou důvěrné otázky na věk a rodinný stav, a to z důvodů uvedených v části o oslovení. Pokud jsou klienti spokojeni se službami linky, ptají se často na jméno operátora, aby věděli, komu se mají zavděčit. Pracovníci díky výcviku umějí taktně popsat, co je a co není v rámci pravidel možné.

Na konci hovoru je obvyklé s klientem obsah a výsledek shrnout a zjistit, zda ještě něco nepotřebuje. Operátor se s klientem loučí pozdravem a připomenutím, že se může na linku zase příště obrátit. Během hovoru se již principy oslovování mezi operátorem a klientem stanovily. Pozdravy bývají proto jasnější než za začátku hovoru.

Literatura

- ČERMÁK, F., 2004, Jazyk a jazykověda, Karolinum, Praha.
- ČERNÍK, J., KOCOUREK, J., NGUYEN Viet Cuong, 2008: Pěstírna hub pro postižené v obci Phong My, okresu Phong Dien. Projekt zahraniční rozvojové spolupráce MPSV ČR, Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie, Průhonice.
- HLAVATÁ L., SLAVICKÁ, B., 2003, *Praktická vietnamština*, Fortuna, Praha.
- KOCOUREK, J., 2000, *Osobní zájmena a substantiva příbuzenských pozic ve vietnamštině* (Písemná práce) FFUK, Praha.
- KOCOUREK, J., 2014, Mediace, s. 200-206, In: *Formování profesí interkulturní pracovník/pracovnice: Zahraniční zkušenosti, praxe a vzdělávání v ČR*, Inbáze, Praha.
- KOCOUREK, J., NGUYEN Xuan Phong, 2009, *Overview of project achievements, Social integration for the PWDs Phong Dien District*, Thua Thien Hue [Tom lai ket qua du an Hoa nhap xa hoi nhung nguoi gap kho khan tai huyen Phong Dien 2006 – 2009], Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie, Hue.

8.4 Specifika komunikace mongolských mluvčích

(analýza vybraných rozhovorů)

Eva Obrátílová

8.4.1 Zahájení a ukončení hovoru

V této kapitole³⁷ se nejprve snažím přiblížit sociální a kulturní kontext, který souvisí s popisovaným tématem a zásadně ovlivňuje pochopení způsobu komunikace mongolských mluvčích. Velkou pozornost věnuji tématu oslovení mluvčího a příbuzenské terminologii

37 Text této podkapitoly je vybrán z disertační práce „Některé projevy tradičního nazírání světa v komunikaci mluvčích mongolského jazyka (Vybraná témata krizových situací)“, kterou jsem obhájila v roce 2018 na ÚJCA FF UK, zejména se jedná o kapitolu 3.1 zmíněné disertační práce, upravenou pro účely této publikace. Práce si klade za cíl popsat některá specifika tradičního nazírání světa u mluvčích mongolského jazyka. Při svém výzkumu si všímám zejména propojení kulturních specifíků a jazyka, vlivu mezi vnímáním a nazíráním světa a jazykovými výrazy a prostředky, které souvisejí s kočovným způsobem života mongolských nomádů. Jazykový materiál třídím, posuzuji a komentuji ze sociolingvistického a etnolingvistického hlediska s důrazem na etnografii komunikace a interkulturní komunikaci. Na základě analýzy komunikačních situací práce zachycuje některé projevy nazírání světa, tabu, hodnoty a tradiční představy o uspořádání světa mluvčích mongolského jazyka.

v mongolštině. Volba patřičných termínů a slovních obrátů hned na počátku hovoru může významným způsobem určovat další průběh komunikace v mongolském jazyce. Na vybraných příkladech hovorů s komentáři ukazují možné rozdíly ve vnímání komunikace mongolského a českého mluvčího a zaznamenávám příklady vhodné komunikace při navázání či ukončení hovoru tak, jak se osvědčily v průběhu projektu Infolinky.

Informace k tématu poskytli všichni oslovení konzultanti, cenné komentáře a příklady k tématu jsem získala zejména z řízeného rozhovoru s konzultantkou Otgonhu'u oslovenou během terénního výzkumu v Chovdském ajmaku (2015). Konzultantka pracovala jako učitelka anglického jazyka na základní škole v Ulánbátaru, ale pocházela z venkova (Chovdský ajmak), sama si byla vědoma a dokázala popsat odlišnosti komunikace venkovského a městského prostředí. Neméně cenným zdrojem informací byl nahrávaný řízený hovor s konzultantem Luvsandorz'em, který vyrůstal na mongolském venkově v rodině lamy, absolvoval akademickou dráhu v Ulánbátaru a již několik let žije v Praze. Má tedy zkušenost s tradiční pasteveckou kočovnou kulturou, ale stejně tak i s jazykem a způsobem života městských Mongolů, a zároveň udržuje kontakty s Mongoly žijícími v ČR. Pokud není uvedeno jinak, zmínil všechny v této kapitole níže uvedené příklady zástupných jmen i obrátů k oslovení účastníka komunikace při rozhovoru vedeném v únoru 2018.

Tématem příbuzenské terminologie se zabýval ve své diplomové práci jako jedním z mnoha témat již Weigert (2005). Reviduji v jeho práci uvedené výrazy a doplňuji je o další termíny a vysvětlení jejich užití v komunikaci, které jsem získala z řízených hovorů s konzultanty či si je sama zaznamenala při terénním výzkumu na základě pozorování. Pokud je to možné, ověřuji hesla v dostupných slovnících (Hangin, Cevel, Ganhuyag, MHDTT)³⁸ a doplňuji jejich výklad.

Sociální a kulturní kontext

Na základě zkušeností a předpokládané odlišné volby pro formulace užívané při zahájení a ukončení hovoru mongolských mluvčích ve venkovském prostředí, ve městě a v oficiální komunikaci na úřadech chci poukázat na jazykové a kulturní rozdíly odrážející se hned v úvodu nebo při ukončení komunikace.

Na základě vlastní zkušenosti a materiálu získaného z terénního výzkumu mohu konstatovat, že způsob formulace otázek při pozdravu a prvním oslovení při navázání komunikace se velmi liší v mongolském prostředí na venkově a v Ulánbátaru, popřípadě dalších městech. Tradičně se ve venkovském kočovném prostředí osloví neznámý nebo

38 CEVEL, Ya., 1966, *Mongol helnii tovc' tailbar toli* [Stručný výkladový slovník mongolského jazyka]. Ulaanbaatar.
GANHUYAG, C', 2005, *Mongolian English Dictionary* [Mongolsko-anglický slovník]. Project Monendic, Ulaanbaatar.
HANGIN, G., 1986, *A Modern Mongolian-English Dictionary* [Moderní mongolsko-anglický slovník]. Research Institute for Inner Asian Studies, Indiana University.
Mongol helnii delgerengu'i tailbar toli [Podrobný výkladový slovník mongolského jazyka]. Ulaanbaatar 2008, zkráceně MHDTT.

i známý člověk pomocí formulace dotazu vyjadřující a komentující nějaký děj, nejčastěji vázaný na činnost, kterou právě vykonává:

(1) ***Haanaas ireed haas'aa yavah ve?***

Odkud kam jdete?; dosl. Odkud přicházejete/přicházející(e) kam půjdeš/půjdete?

(2) ***Haanaas irsen hu'n be dee?***

Odkud jsi přišel/přišla?, nebo v určitém kontextu může znamenat také: Odkud pocházíš/pocházíte?; dosl. Odkud přišedší člověk (to je)?

(3) ***Saihan havarz'iz' / zusaz' / namarz'iz' / o'volz'iz' baina yy?***

Trávíte dobře jaro/léto/podzim/zimu?; dosl. Pěkně „jarníte/letníte/podzimníte/zimníte“?

Zatímco v městském prostředí je už běžné používat ustálenou frázi:

(4) ***Sain baina uu?***³⁹ Dobrý den.; dosl. Je dobře?, Jsi/Jste dobře?

(5) ***Sain uu?*** Ahoj; dosl. Dobře?

Při telefonickém kontaktu se pak Mongolové běžně ohlásí pouze krátkou formulací:⁴⁰

(6) ***Baina uu?*** Haló?; dosl. Jsi/jste (tam)?

Pracovníci Infolinky používají jako formální představení nejčastěji následující fráze:⁴¹

(7) ***Sain baina uu, Lavlah utas.***

Dobrý den, Infolinka.; dosl. Je dobře, Informační linka.⁴²

(8) ***Sain baina uu, Harita lavlah baina. Za, taniig sonsoz' baina.***

Dobrý den, Info(linka) Charita, poslouchám vás.

(9) ***Harita tuslamz'iin utas baina, sain baina uu.***

Charitní linka pomoci, dobrý den.

(10) ***Sain baina uu, ta Harita baiguullagatai holbogdloo. Za, bi taniig sonsoz' baina, ta yariz' bolnoo.***

Dobrý den, jste ve spojení s organizací Charita. Já vás poslouchám, můžete mluvit.

39 Konzultant Luvsandorz' uvedl, že na začátku období socialismu (20. a 30. léta 20. st.) byly slovní obraty užívané při pozdravu na venkově zakázány jakožto buržoazní přežitek a nařizováno bylo zdravít pomocí fráze „*Sain baina uu*“.

40 Často se však neohlásí vůbec a začnou přímo fakticky mluvit, a to i se zcela neznámou osobou. Jak potvrdili konzultanti, úvodní představení se a sdělení jména nepovažují za příliš důležité sdělit vůbec nebo sdělit hned na začátku hovoru.

41 Tyto formulace vymyslely v rámci supervizních schůzek rodilé mluvčí mongolského jazyka pracující jako operátorky v projektu Asistenční infolinky v mongolském jazyce Charity ČR na základě vzorových frází poskytování sociálního poradenství po telefonu zadanych od metodika projektu.

42 Výraz *utas* nese primární význam „nit, vlákno, provaz, šňůra“, ale také „kabel, drát“ nebo „linie, vedení“. Přeneseně nese také význam „telefon, telefonní spojení“. Srov. Cevel (1966, str. 603), Ganhuyag (2005, str. 983), Hangin (1986, str. 554), MHD TT (2008, str. 2248). V přeneseném slovním významu „telefon“ je silně patrný popisný aspekt mongolského jazyka při utváření slov. Každý telefonní přístroj musel být dříve zapojen „šňůrou“ či „kabelem, drátem“ do elektrického vedení. A důležitý v procesu telefonování nebyl přístroj sám o sobě, ale přenos spojení pomocí drátu nebo šňůry. Dnešní mobilní telefonní přístroje (*gariin utas*; dosl. ruční šňůra) už nemají pevné spojení s kabelem, přesto se v běžném hovoru pro tyto přístroje užívá pouze zkráceného výrazu *utas* (šňůra, drát), od něž bylo odvozeno sloveso *utasadah* (telefonovat; dosl. šňůrovat, drátovat, kabelovat). Srov. MHD TT (2008, str. 2249).

Vzhledem k výše uvedenému může úvodní formulace otázky při navázání kontaktu s pracovníkem Infolinky působit na mongolského klienta nezvyklým, velmi institucionalizovaným a formálním dojmem. Vychází ovšem ze zásad poskytování sociálních služeb v České republice a z cíle poskytnout klientovi hned na začátku kontaktu ujištění a ověření statutu strany operátora. Formální pozdrav také napomáhá k určení rolí operátora a klienta na začátku hovoru.

S podobnými rozpaky může být ze strany klienta vnímán pozdrav a větné formulace na závěr při ukončení hovoru. Ze sdílených zkušeností operátorů linky vyplývá, že klient často ukončuje hovor bez slovního vyjádření, pouhým technickým ukončením telefonického spojení. Naproti tomu operátor po ověření situace, že klient už nemá další dotazy a zakázku, formuluje formální pozdrav při ukončení hovoru, někdy spolu s poděkováním. V českém prostředí telefonických linek pomoci je jednou z možných a často užívaných formulací ukončení hovoru vyjádření povzbuzení „Držíme palce!“, což je v mongolském jazyce možné vyjádřit opisem a nikoli doslovně:

(11) **Bayartai.** Na shledanou.; dosl. S radostí.

(12) **Za tand amz'ilt hu'sye!** Držíme vám palce!; dosl. Přeji vám úspěch!

(13) **Tand amz'ilt hu'sye, durtai u'yedee zalgaarai, bayartai.**

Já vám držím palce (dosl. přeji úspěch) a zavolejte, když budete chtít (dosl. ve své době, kdy budete mít chuť). Na shledanou.

(14) **Tu'r bayartai, bi tani zalgaaiig hu'leez' baiya.**

Zatím se mějte a budu čekat, že se ozvete.; dosl. Na krátkou dobu s radostí (nashle) a budu čekat, až zavoláte.

(15) **Bu'h yum tani bu'tne gedegt naidaz' baina!**

Doufám, že všechny vaše věci dobře dopadnou.

(16) **Tand setgeliin hattai tenheetei baihiig hu'sye.**

Přeji, abyste měl/a dost odhodlání a výdrže; dosl. měl/a klidnou mysl a silnou vůli.

Tyto výše uvedené formulace vznikly dle zadání k překladu českých frází, které se používají při poskytování telefonického sociálního poradenství a krizové komunikace po telefonu. Sestavily je operátorky Mongolské infolinky, rodilé mluvčí mongolského jazyka, žijící dlouhá léta v městském prostředí a obeznámené s formálním jazykem prostředí institucí a úřadů.

V českém prostředí často užívaná formulace „Volejte, jsme vám k dispozici.“ se v přepisech hovorů objevovala v různých podobných variantách:

(17) **Ta dahiad bidend handaarai, bid bainga utsan deeree baina.**

Zavolejte nám znovu (dosl. obraťte se na nás), budeme pořád na telefonu.

(18) **Biden lu'u hezeed c' zalgasan bolno s'u'u! Bidnii haalga tand hezeed neelttei.**

Můžete nám zavolat kdykoliv! U nás máte dveře vždycky otevřené.

Mongolští konzultanti shodně uvedli, že druhá varianta užití formulace působí v hovoru nepřírozeným dojmem. Jedná se spíše o doslovný překlad doporučených frází z výcviku poskytování krizové intervence po telefonu a z hlediska mongolského hovoru nepůsobí formulace přirozeně, spíše umělým a vykonstruovaným dojmem.

Záměrem pracovníka Infolinky má být ukončení hovoru pozitivním způsobem, s pozitivní vyhlídkou do budoucnosti či povzbuzení klienta v jeho dalším konání. V mongolském jazykovém kontextu působí taková snaha nevhodně, strojeně, někdy až směšně, záleží na konkrétní komunikační situaci.

Operátorka pocházející z kulturního prostředí mongolského venkova, která žije v ČR více než pět let, komentuje větné formulace užívané při rozloučení následovně:⁴³

(19) „*Mongol soyold salah yos hiih u'yed „bayartai, bayarlalaa“ gedeg u'giig heregleh ni nileed hoz'uud orz' irsen bo'good horin zuunii eheer oros helnees orc'uulan zeelz' hereglez' ehelsen bololtoi. Minii biye niislelees alsagdsan negen z'iz'ig hotoos garaltai bo'good namaig arvan hoyor nastai baihad niislelees irsen manai hamaatnii hu'uhduud manaid oroin hool idsenii daraa „bayarlalaa“ gez' heleed s'ireenees bosoh ni nadad ih sonin sanagdaz' bailaa. Harin horin z'iliin daraa esregeeree manai u'ilc'luulegc'iin dotor zarim negen u'ilc'luulegc' nar „bayarlalaa, bayartai“ gez' helehgu'igeer utsaa taviz' baigaa nadad ih sonin sanagdah bolson. Magadgu'i soyoliin onclog irgens'ilees yaria to'gsgoh baidal nileed hamaaraltai yum. Odoo c' hu'rtel Mongold yalanguya ho'doo nutagt „bayartai, bayarlalaa“ gedeg u'giig heregleh tiim c' elbeg bis' yum. Mongolc'uud salah yos hiih-dee „za bi yavlaa“, „za yavlaa s'u'u“, „sain yavaarai“ geh metc'ilen salah yos hiideg baisan endees harahad „bayartai“ gedeg u'giig hereglehgu'i baih ni soyolgu'i bu'duuleg yosond hamruulz' bolohgu'i gez' bodoz' baina.*“

[Do mongolské kultury proniklo užívání slov jako „na shledanou“ a „děkuji“ při loučení hodně pozdě, pravděpodobně se začala používat pod vlivem výpůjček z ruštiny počátkem 20. století. Já (dosl. mé tělo) pocházím z malého města daleko od hlavního (města), a když mi bylo 12 let, přijely na návštěvu děti našich příbuzných z hlavního města, a poté, co dojedly večeři, řekly „děkuji“ a vstaly od stolu, to mi připadalo velice zvláštní. Oproti tomu teď po dvaceti letech se mi zdá zvláštní, když někteří z našich klientů ukončují telefonický rozhovor, aniž by řekli „děkuji“ a „na shledanou“. Možná že zakončování rozhovoru závisí na kulturních a civilizačních zvláštностech. Dodnes v Mongolsku, zvláště na venkově, není používání výrazů „na shledanou, děkuji“ příliš časté. Mongolové při loučení obvykle říkají: „Tak já půjdu.“, „Už půjdeme / půjdete / půjdeš?“, „Šťastnou cestu. (dosl. Dobře prosím jedte/jděte!)“ a podobně, a když to takto vidím, tak myslím, že neuzívání slov jako „na shledanou“ není projevem nějaké nekulturnosti nebo hrubosti.]

43 Přepis dle záznamu rozhovoru s operátorkou Infolinky, mongolskou rodilou mluvčí z roku 2015. V době hovoru bylo mluvčí 33 let a žila v ČR už déle než 5 let.

Mongolové, kteří žijí v České republice, ve většině případů velmi rychle přivyknou jazykovým a kulturním zvyklostem dané společnosti a snadno mezi pravidla komunikačního chování zařadí poděkování na konci rozhovoru. Tento aspekt chování v cizím prostředí souvisí s po generace vypěstovanou nutností nomádů okamžitě reagovat a přizpůsobit se na nově přichozí podmínky okolního prostředí, ať už klimatické či sociální. Tyto vzorce chování jsou hluboce ukotveny i u čistě městských generací Mongolů. Operátorky mongolské a vietnamské infolinky se během rozhovorů na schůzkách k projektu infolinky několikrát zmínily o odlišném chování komunity vietnamských a mongolských mluvčích. Zatímco Vietnamci se spíše sdružují do větších etnicky homogenních propojených komunit, Mongolové navazují kontakty spíše s majoritní společností a nebývají přísně svázáni s kulturními pravidly své země původu, což se projevuje v rychlejší adaptabilitě na nové kulturní prostředí.

V mongolštině se výrazy *bayartai* [na shledanou; dosl. s radostí] a *bayarlalaa* [děkuji; dosl. zaradoval(a) jsem se] v běžném hovoru příliš nepoužívají. Zvláště když spolu Mongolové telefonují, ukončují rozhovor nejčastěji částicemi *za za* [tak tak, přitakání]. Výrazy *bayartai* [na shledanou; dosl. s radostí], *tu'r bayrtai* [zatím nashledanou, dosl. dočasně s radostí], *bayarlalaa* [děkuji; dosl. zaradoval(a) jsem se] nejsou pohodlné k používání v hovoru vzhledem ke své délce a snaze mluvčích o úspornost a rychlost vyjádření. Podobně jako se v poslední době mezi mladší generací v Mongolsku začaly užívat pro začátek a ukončení hovoru anglické pozdravy *hi* [ahoj], *by* [pa/nashle], užívají často Mongolové v České republice v hovoru výrazy *ahoj*, *čau*, které píšou také na konec sms zpráv a e-mailů, jejichž text je jinak celý psán v mongolštině. Operátoři Mongolské infolinky to považují za módní trend, který užívají spíše mladší Mongolové se zkušeností komunikace na sociálních sítích, kde mohou upřednostňovat úspornou formu sdělení. Při absenci citových vazeb k cizímu jazyku používají v komunikaci výrazy s ohledem na jejich formu na úkor obsahu. V e-mailové komunikaci se výrazy *bayartai* [na shledanou; dosl. s radostí], *tu'r bayrtai* [zatím na shledanou, dosl. dočasně s radostí], *bayarlalaa* [děkuji; dosl. zaradoval(a) jsem se] užívají častěji, neboť se jedná o psaný projev jazyka a více formalizovanou formu komunikace.

Vybrané výrazy a slovní spojení (zahájení a ukončení hovoru)

Přehled frází a slovních spojení komentovaných výše v textu:

Baina uu? – při telefonickém kontaktu Haló?; dosl. Jsi/jste (tam)?.

Bayarlalaa. – Děkuji.; dosl. Zaradoval(a) jsem se.

Bayartai. – Na shledanou.; dosl. S radostí.

Haanaas irsen hu'n be dee? – Odkud jsi přišel/la?; Odkud pocházíš/pocházíte?; dosl. Odkud přišedší člověk (to je)?

Saihan havarz'iz' / zusaz' / namarz'iz' / o'volz'iz' baina yy? – Trávíte dobře jaro/léto /podzim/zimu?; dosl. Pěkně „jarníte/letníte/podzimníte/zimníte“?

Sain baina uu? – Dobrý den; dosl. Je dobře? Jsi/Jste dobře?

Sain uu? – Ahoj; dosl. Dobře?

Tu'r bayartai. – Zatím na shledanou.; dosl. Dočasně s radostí.

Za tand amz'ilt hu'sye! – dosl. Přeji vám úspěch!; přen. Držíme vám palce!

Hovory s komentářem

Na základě analýzy zkoumaného materiálu jsem vybrala následující hovory z přepisů záznamů komunikace na Mongolské infolince v letech 2015–2018 jako ukázkové hovory typické komunikace mezi operátorem a klientem v úvodu a při ukončení telefonického spojení. Zajímavý je rozdílný přístup klienta k operátorovi, kdy pomocí volby zájme a oslovení určuje klient své sociální postavení i míru zdvořilosti v komunikaci s operátorem. V mongolské společnosti má starší osoba vyšší hierarchické postavení, ať se jedná o mluvčímu blízkou nebo zcela neznámou osobu. Od mládí jsou děti vedeny k tomu, aby se ke starším lidem chovaly patřičně zdvořile, což zahrnuje i ochotu pomoci a vyhovět přáním a požadavkům starší vážené osoby. Tento vztah hierarchického postavení ve společnosti v závislosti na věku se netýká pouze dětí a dospělých, ale je patrný také v interakci dvou dospělých osob, jejichž věk nemusí být ani příliš odlišný. Tato společenská konvence je jedním z důvodů, proč se v mongolském kulturním prostředí mluvčí často dotazují na věk druhé osoby, ať už se jedná o ženu či muže. Je totiž nezbytné znát své postavení vůči komunikačnímu partnerovi, aby mohl mluvčí správně volit jazykové prostředky a nenarušil komunikaci nevhodným jazykovým jednáním.

Hovor č. 1

Na Infolinku zavolala starší žena, Mongolka pobývajcí v ČR se svým mongolským manželem, která se chtěla informovat ohledně možnosti pobytu a práce ve Švédsku pro svého muže. Téma hovoru patřilo k často řešeným zakázkám na Infolince, klientce byly poskytnuty základní informace související s pobytem v ČR. Informace ohledně pobytu a pracovních možností ve Švédsku Infolinka neposkytuje. Hovor proběhl klidně, klientka nebyla ve stresu ani spěchu, nebylo třeba poskytovat krizovou intervenci.

Operátor:⁴⁴ *Baina uu, taniig sonsoz' baina.*

Haló, poslouchám vás.

Klient:⁴⁵ *Sain baina uu, ta nar u'negu'i zo'vlogoo o'gdog u'u?*

Dobrý den, poskytujete bezplatné poradenství?

O: *Tiim ee, tand yamar asuult baigaa bol?*

Ano, jaký máte dotaz?

44 Dále uvedeno zkráceně jako O.

45 Dále uvedeno zkráceně jako K.

K: **Manai no'hor** C'ehiin irgens'il avsan yum aa, S'veded oc'iz' az'illah gez' baigaa yum. **Múj (dosl. náš) manžel** dostal české občanství, ale chystá se odjet a pracovat ve Švédsku.

* * *

O: *O'or asuult baina uu?*

Máte ještě jiný dotaz?

K: *O'or c' yum alga daa.*

Žádný jiný nemám. (dosl. Něco / cokoli jiného už není. / I jiná věc chybí přeci.)

O: *Hereg garval dahiad zalgaarai.*

Budete-li potřebovat, znovu zavolejte. (dosl. Vyskytne-li se věc, opět se prosím spojte.)

K: **Bayarlalaa. Bayartai.**

Děkuji. (dosl. **Zaradoval jsem se.**) **Na shledanou.** (dosl. **S radostí.**)

O: *Tand c' bas bayarlalaa. Bayartai.*

Těšilo nás. (Taký děkujeme; dosl. Zaradoval jsem se.) Na shledanou. (dosl. S radostí.)⁴⁶

Hovor č. 2

Následující ukázka hovoru obsahuje přepis závěrečného úseku komunikace krátkého telefonického spojení, v němž mongolský klient žádal objednání do občanské poradny k právníkovi pro právní poradenství. Domluva na setkání (při tlumočení přes hlasitý odposlech či konferenční hovor) a objednání klienta do poradny je jednou z velmi často poskytovaných zakázek Infolinky. Hovor proběhl klidně bez vypjatých emocí, nebyla poskytována krizová intervence.

O: ... *hervee ta oo'roo hu'svel bid tand tiis'ee utsaar yariad zo'vlogoo avah cag avc' o'gc' bolno.*

Pokud **vy (sám/ sama)** byste chtěl(a), mohli bychom tam zavolat a domluvit vám termín na poradenství.

K: **Tegeec' c'i nadad cag avaad o'g!**

Ano, domluv mi tam termín! (dosl. Tak to udělej, ty vezmi čas a dej mně.)

O: *Za tegye, uuc'laarai ingehed ug ni manai u'ilc'ilgeend neree heleh s'aardlagagu'i tanii o'mnoos yarih tohioldold tanii utas ner heregtei.*

Ano, dobře (dosl. **tak to udělám**), jen prosím (dosl. promiňte prosím, když je to tak), pro naši službu nemusíte své jméno uvádět (dosl. není požadováno říci své jméno), ale v případě, že budeme mluvit místo vás, potřebovali bychom (znát) vaše jméno a telefonní číslo.

* * *

O: *Za, bayarlalaa, nad ruu ta horin minutiin daraa ergeed zalgaarai, tu'r bayartai.*

Ano, **děkuji, zavolejte** mi prosím zpět za dvacet minut, **zatím na shledanou.**

⁴⁶ Hovor s klientem Mongolské infolinky z roku 2014.

K: **Za, za.**

Tak, tak.⁴⁷

KOMENTÁŘ K HOVORŮM:

Mongolský klient z hovoru č. 1 pochází nejspíše z městského prostředí nebo žije již delší dobu v České republice a používá ustálené formální výrazy pro pozdrav i rozloučení *Sain baina uu.* [Dobrý den.] a *Bayarlalaa.* [Děkuji. (dosl. Zaradoval jsem se.)] *Bayartai.* [Na shledanou. (dosl. S radostí.)]. Mongolský mluvčí hovoru č. 2 pochází spíše z prostředí mongolského venkova a v době pořízení nahrávky hovoru nepobýval v České republice příliš dlouho. Namísto formálních výrazů při rozloučení užil mluvčí pouze přitakání *Za, za.* [Tak, tak.].

Mluvčí hovoru č. 2 užíval pro oslovení operátora zájmeno *c’i* [ty] a celou dobu rozhovoru operátorovi tykal: *Tegeec’ c’i nadad cag avaad o’g!* [Ano, domluv mi tam termín! (dosl. Tak to udělej, ty vezmi čas a dej mně.)], což je běžné pro mluvčí z mongolského venkovského prostředí, kdy mladší účastník hovoru vyká staršímu a starší tyká mladšímu bez ohledu na předchozí seznámení či rodinnou příslušnost obou účastníků komunikace.⁴⁸ V tomto případě dochází k přenosu komunikační zvyklosti z mongolského do českého kulturního prostředí, což dělá potíže hlavně věkově mladším operátorům. Na schůzkách projektu Infolinky jsme opakovaně probírali jejich pocit bezmoci, pokud je takto pomocí tykání osloví starší osoba a požaduje službu, kterou v rámci linky nedokážeme nebo nemůžeme poskytnout. Odmítnout takovou zakázku vzbuzuje v mladém člověku pocit nevole, neboť takové jednání navozuje pocit provinění z nevhodného, nezdvůřilého, neslušného, či dokonce hrubého jednání vůči starší osobě. Pocit dotčení v rámci komunikační situace, kdy neznámý člověk začne operátorovi tykat, který bychom očekávali v českém kulturním prostředí, se u mongolských operátorů nedostavuje, přestože jsou zvyklí na tuto komunikační zvyklost na území ČR. Podle doporučených postupů pro komunikaci na Infolince by měli operátoři v uvedeném případě upozornit klienta, že na Infolince si s klienty navzájem vykaží, protože linka je anonymní a mluvčí většinou neznají věk druhé osoby. Na základě analýzy rozhovorů je zřejmé, že toto odmítnutí nastolené společenské hierarchie se zatím událo pouze v jediném případě. V ostatních zaznamenaných případech operátoři setrvali v „podřízené“ pozici, kdy jim klient celou dobu telefonického kontaktu tykal a oni jemu vykali, nakonec zakázku odmítl s odkazem na pravidla poskytování služeb Infolinky, podle jejich slov však mírný pocit provinění z nesprávného jednání přetrvával. Domnívám se, že takto silný návyk správného komunikačního chování je umocněn výchovou v rodině, neboť užívat tykání a vykání se učí již malé děti, nejprve jen pasivně poslechem. Jedná se o zvyklost komunikačního chování, se kterou se mluvčí jazyka setrvale setkává ve

⁴⁷ Hovor s klientem Mongolské infolinky z roku 2015.

⁴⁸ Srov. s informacemi dále v kapitole 8.4.2 Oslovení.

společnosti. Proto může být velmi obtížné tento vzorec komunikačního chování změnit nejen formálně, užitím patřičných zájmen, ale i skrze emoční prožívání.

8.4.2 Oslovení

Formami oslovení v chalchské mongolštině se v současné době zabývá Benjamin Brosig (2018).⁴⁹ Dělí výrazy oslovení do skupin na podstatná jména (příbuzenské a profesní termíny, přátelské i urážlivé výrazy oslovení), vlastní osobní jména (v plné oficiální formě či ve formě přezdívk) a atributy (osobní zájmena, přivlastňovací přídavná jména, přivlastňovací zájmena a přivlastňovací příklonky).

Mongolští konzultanti se zcela shodli v názoru, že v mongolské společnosti volí mluvčí v komunikační situaci oslovení komunikačního partnera dle několika kritérií, bere přitom v potaz věk, pohlaví a společenské postavení. Konzultant Luvsadorz' pak uvedl níže zaznamenané příklady a komentář ohledně výrazů a jejich správného užití v komunikaci. Při oficiálním styku se užívá oslovení *guai* [paní, pán], nářečně také varianta *hai* [paní, pán], které ovšem nemůže být užito samostatně, ale vždy stojí v postpozici za vlastním jménem nebo dalším jménem, jako například starší bratr (*ah*) nebo starší sestra (*egc'*), výraz sám o sobě (*guai!*) nelze na rozdíl od výrazů *ah* a *egc'* pro oslovení použít:⁵⁰

(20) ***Pu'revz'av guai!*** – Pane Pu'revz'ave!

(21) ***Ah guai!*** – ***Pane!***, dosl. starší bratře/strýci pane

(22) ***Egc' guai!*** – Paní!, dosl. starší sestro/teto paní

Poslední dva zmíněné příklady oslovení byly užívány hlavně do období kolem roku 1930, nesou modální zabarvení vyjadřující úctu a respekt a nebylo možné je použít při oslovení vlastního člena rodiny, ale jen cizí osoby nebo osoby z okruhu známých lidí. Od 30. let 20. století se pak začaly užívat pouze výrazy *ah* [starší bratr, strýc, starší příbuzný] a *egc'* [starší sestra, teta, starší příbuzná], které nesou několik funkcí. Jednak pojmenovávají členy rodiny (starší bratr, starší sestra), a mimo tento primární význam se rozšiřuje jejich sémantické pole na jakoukoli starší osobu mužského či ženského pohlaví.

Mezi členy rodiny je zcela vyloučeno oslovovat komunikačního partnera jeho jménem. Mluvčí používá přímo pojmenování dle člena rodiny ve vztahu k mluvčímu (sestro, bratře...), nebo vybírá z řady oslovovacích výrazů *uuhailah u'gs*, které zastupují vlastní jméno. Tato označení se liší podle kraje a somonu,⁵¹ mají nářeční varianty a jejich užití může

49 BROSIG, B., 2018, Pronouns and other terms of address in Khalkha Mongolian. [Zájmena a další výrazy pro oslovování v chalchské mongolštině] In: *Philology of the Grasslands. Essays in Mongolic, Turkic, and Tungusic studies*. Edited by Ákos Bertalan Apatóczky, Christopher Atwood, Béla Kempf. Brill, Leiden, str. 101-111.

50 Oproti tomu výraz *ah a egc'* lze použít i samostatně pro oslovení členů rodiny: *Ah aa!* [starší bratře/ strýci!], *Egc' ee!* [starší sestro/ teto!]

51 Územně správní jednotka blízká se smyslu „obce“ v českém kulturním prostředí.

být specifické dle tradic rodiny. Pro význačné osobnosti kraje a starší lidi se pak mimo rodinu příslušné oslovení používá i v širším okruhu mluvčích daného kraje. Dle zvyklostí rodiny či kraje se mohou tato oslovení užívat rozdílně pro osoby ženského či mužského pohlaví:

- (23) **Ambaa!** – Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se často pro osoby mužského pohlaví
- (24) **Ania!** – Sestro!, Teto!, Tetičko!, Babi!, Paní! / Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se pro osoby ženského i mužského pohlaví
- (25) **Az'aa!** – Sestro!, Teto!, Tetičko!, Babi!, Paní!, užívá se častěji pro osoby ženského pohlaví⁵²
- (26) **Z'az'aa!** – Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se častěji pro osoby mužského pohlaví
- (27) **Z'uz'aa!** – Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se častěji pro osoby mužského pohlaví
- (28) **Maamaa!**, také v nářečních variantách Mo'moo! a Meemee! – Sestro!, Teto! Tetičko!, Mami!, Paní!, užívá se častěji pro osoby ženského pohlaví⁵³
- (29) **Bavaa!** – Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se často pro osoby mužského pohlaví
- (30) **Daadai!** – Bratře!, Strýci!, Strýčku!, Dědo!, Pane!, užívá se často pro osoby mužského pohlaví⁵⁴

Neznámou osobu jménem Pu'revz'av lze tedy oslovit jako *Pu'revz'av guai!* [Pane/Paní Pu'revz'av], pokud je to známý, použil by mluvčí nejspíše zkrácené jméno⁵⁵ a oslovil dotyčného *Pu'z'ee ambaa, biye sain uu?* [Strýčku/Pane Pu'z'ee, dobrý den!; dosl. tělo je dobré?]. Spojení *Pu'z'ee guai* není možné použít, neboť zkrácené jméno *Pu'z'ee* nelze spojit s uctivým oslovením *guai* [pán/ paní].

Z určitého tvaru jména může tedy účastník komunikace odvodit věk, někdy i pohlaví osoby:

- (31) **Pu'z'eegees asuusan ni deer!** [Je lepší zeptat se (na to) Pu'z'ee(ho).]
- (32) **Pu'z'ee ambaagas asuusan ni deer!** [Je lepší zeptat se (na to) pana Pu'z'ee(ho).]

52 Konzultantka Zikmundová se setkala s užitím tohoto zástupného oslovení nejčastěji pro dědečky.

53 Mimo význam Mami! / Starší sestro! / Teto! se užívá výraz také jako označení pro novorozence či batole do 2 let věku dítěte a také ve významu prsu matky, ze kterého se bude kojít, či ve významu kojení samého.

54 Tato zástupná oslovení jsou snadno vyslovitelná i pro malé děti, jejich fonetická podobnost s českými výrazy *máma, táta, děda* vysvětluje Luvsandorž' historickým kontaktem mongolských kmenů se slovanskými a převzetí těchto slov ze slovanských jazyků užívaných jednak Skyty (5. stol. př. n. l. – 4. stol. n. l.) a i pozdějšími slovanskými národy Ruska.

55 Zkrácená jména (jako např. u českého Lukáš – Luky, Tomáš – Tome) se tvoří v mongolštině nejčastěji přidáním k první slabice vlastního jména přípony -ya, -ye, -yo nebo -z'a, -z'e, -z'o.

V prvním příkladu se jedná o mladou osobu a o větu z hovoru mezi sourozenci nebo kamarády stejného věku, zatímco v druhém příkladu jde o osobu spíše středního nebo staršího věku váženou v kraji nebo v blízkém okolí. V tomto konkrétním případě pak pohlaví osoby určit nelze.

Odlišné informace ohledně použití zástupných oslovení pro ctěné a vážené osoby z rodného kraje jsem získala z rozhovoru s konzultantkou Otgonhu'u během terénního výzkumu v Mongolsku v roce 2011 v Chovdském ajmaku. Otgonhu'u uvedla, že takovými osobami jsou členové vážených rodin v kraji či jinak proslavení lidé nebo starší osoby. Jako zástupná oslovení se používají výrazy *Baaz'aa*, *Booz'aa*, *Daaz'aa*, *Agaa*, *Az'aa*, *Ambaa* či *Baavaa*. Dále uvedla, že oslovení *Baavaa* se obvykle používá pro babičku z matčiny strany.⁵⁶ Starší lidé v kraji se mezi sebou oslovují celou formou rodného jména nebo přezdívkami, pokud je znají. Konzultantka Otgonhu'u uvádí, že má tetu, sestru matky, která se jmenuje *Bulgan* [Sobol/Sobol']. Je již velmi stará, a tak ji oslovují *Az'aa*, *Ambaa* nejen příslušníci rodiny, ale i cizí lidé. Jen její vrstevníci jí říkají pravým rodným jménem. Setkají-li se dva známí nebo blízcí lidé shodného jména, kteří nejsou z jedné rodiny, nevyslovují toto rodné jméno, ale používají zástupného oslovení *amidai* [živý, živoucí], vytvořeného od slovního kořene *ami-* [život]. Také vyženění či vyvdaní příbuzní rodných bratrů a sester se oslovují uctivě pomocí zástupných jmen a příbuzenských vztahů. Míra prokazování takové úcty závisí na subjektivním pocitu jedince. Možnost užití stejného oslovení *Baavaa* pro osoby různého pohlaví je dle mého názoru způsobena odlišnými zvyklostmi užívání zástupných oslovení v různých krajích a ukazuje na lokální odlišnosti takového používání zástupných jmen.

8.4.3 Příbuzenská terminologie

V mongolském kulturním prostředí je pro mluvčího důležité přesně rozlišovat příbuzenské vztahy a používat během komunikace příslušné výrazy příbuzenské terminologie. Zvláště na venkově se děti učí znát jména svých příbuzných spolu s jejich příbuzenským zařazením až pět pokolení zpět. Většina dětí také dokáže vyjmenovat své příbuzné, a to nejen v přímé rodové linii, ale i členy širší rodiny (bratřanci, sestřenice apod.). V kočovné společnosti vznikala přirozeně nutnost orientovat se v příbuzenských rodových liniích pro případné zabránění nežádoucímu sňatku. Důraz byl kladen na odlišování příbuzných z linie otce a z linie matky. Následující termíny čerpám z větší části od konzultantů, dále pak z diplomové práce Weigerta (2005) a ze slovníků:

avga – výraz stojí před dalším přímým označením příbuzného z rodové linie otce, patří sem přímí příbuzní otce starší než mluvčí (otcovi bratři, sestry, matka otce, otec otce), ale i vyvdaní či vyženění příbuzní (afinní příbuzní, partneři strýců a tet z linie otce mluvčího)

⁵⁶ Luvsandorz' naopak uvedl použití tohoto oslovení spíše s osobami mužského pohlaví. Zajímavá je v tomto případě podobnost s českým výrazem „bába“.

nagac – výraz stojí před dalším přímým označením příbuzného z rodové linie matky mluvčího, patří sem přímí příbuzní matky starší než mluvčí (matčini bratři, sestry, matka matky, otec matky), ale i vyvdaní či vyženění příbuzní (afinní příbuzní, partneři strýců a tet z linie matky mluvčího)⁵⁷

Výraz **nagac** je v prostředí mongolského venkova pocítován také jako honorifikum, neboť příbuzní ze strany matky jsou velmi vážení a zaujímají důležité postavení v hierarchii rodiny. Zvláště starší bratr matky (**nagac ah**) je velmi vážená osoba, u příležitosti oslav významných svátků sedí v jurtě na čestném místě (**hoimor**) a je mu podáváno to nejlepší z jídel. Také některá z výchovných ponaučení se vztahují k osobě strýce z matčiny strany:⁵⁸

(33) **Nagac ahad honinii dal o'gooc'!** [Dej ovčí lopatku strýčkovi!] – během návštěv při oslavách nového lunárního roku **Cagaan sar** je z masitých pokrmů vybíráno maso s ovčí lopatkou (**honinii dal**) pro důležité členy rodiny.

(34) **Nagaciinhanii derged dal iddeggu'!** [Chovej se způsobně!; dosl. Vedle členů rodiny staršího bratra matky se lopatka nejí!] – tato část z masa uvažené ovce je vyčleněna právě pro rodinu strýce z matčiny strany, pokud by ji konzumoval někdo jiný, bylo by to neslušné až urážlivé.

(35) **Nagacaaraa doloolgoc'!** [Nech si to pofoukat!; dosl. Nech si to olíznout strýcem / někým od strýce z matčiny strany!] – pokud se malé dítě mírně zraní (např. odře si prst, píchne se nebo se spálí), je mu doporučeno, aby šlo za strýcem z matčiny strany nebo jiným členem z této rodiny a nechalo si ranku olíznout, neboť se věří, že to má léčivý účinek, pomůže to ranku rychleji zhojit.⁵⁹

Společenské postavení a také role jedince v rodině je úzce spjata s věkem konkrétní osoby, což se projevuje i v termínech pro sourozence různého věku a termínech pro mužské či ženské příbuzné, kteří jsou věkem starší než mluvčí. Výrazy **ah** [starší bratr] a **egc'** [starší sestra] se v mongolštině užívají nejen pro starší sourozence, ale také pro všechny další nelineární mužské či ženské příbuzné, kteří jsou starší než mluvčí. Výrazy **ah** a **egc'** jsou v mongolské společnosti užívány i pro osoby, se kterými není jedinec svázán příbuzenským vztahem, ale jsou starší než mluvčí. Zejména při oslovení osob zastupují velmi formální výraz **guai**, užíváný spíše v psaném jazyce, jak už bylo zmíněno výše.⁶⁰

Pro mladší sourozence je užíván pouze jeden termín **du'u** [mladší sourozenec bez rozlišení pohlaví], ať už se jedná o bratra či sestru, nebo bratrance či sestřenicu mladšího věku

57 Z rozhovoru s konzultantem Luvsandoržem. Srov. Weigert (2005, str. 32).

58 Vedení dětí k přesnému rozlišování postavení příbuzných v hierarchii a odpovídajícímu chování je velice důležitou součástí výchovy dětí v mongolské rodině. Jako ilustraci uvádím několik typických příkladů toho, jak je dětem vštěpováno rozlišování členů rodiny, a zvyklosti s ním související, konkrétně v případě příbuzných z matčiny strany.

59 Všechny tři příklady výchovných ponaučení uvedl konzultant doc. Luvsandorž v rozhovoru na téma výchova dětí v únoru 2018.

60 Viz také kapitulu 8.4.2. Oslovení.

než mluvčí. Bližší specifikace pohlaví je možná pomocí použití dalších výrazů *hu'u* [chlapec, syn] a *ohin* [dívka, dcera] před substantivum *du'u*, např. *ohin du'u* [mladší sestra; dosl. dívka/dcera mladší sourozenec] nebo *hu'u du'u* [mladší bratr; dosl. syn mladší sourozenec].

Na základě analýzy vzájemného oslovení mluvčích z materiálu hovorů Infolinky jsem dospěla k závěru, že operátoři užívají v telefonické komunikaci v drtivé většině případů zájmeno ve formě vykání (ta) a v žádném z hovorů neužili pro oslovení vlastní osobní jméno klienta, přestože jim ho v několika případech sdělil. Klienti operátorovi nejčastěji také vykají, a to i v případech, že jsou starší. Ve 13 hovorech jsem zaznamenala použití formy tykání, kdy klient oslovoval operátora pomocí zájmene ty (*c'i*). Operátoři uvedli, že v některých případech byl klient opravdu podle hlasu o dost starší než oni, a proto se jim zdálo v pořádku pokračovat v nastavené komunikaci beze změny. V několika málo případech (6) však klient kromě užití zájmene *c'i* [ty] oslovoval operátora formulacemi *minii hu'u* [můj synu, dítě moje], *ohin mini* [dcero má] nebo *minii du'u* [můj mladší sourozenče]. Operátoři hodnotili takové oslovení jako manipulativní snahu klienta získat nějakou výhodu nebo lepší službu, ale nedokázali z nastavené komunikační role odejít.

Mezi základní příbuzenské termíny mongolského jazyka patří následující výrazy:

aav – táta, tatínek

ah – starší bratr; (ale i) strýc, bratranec, švagr a další přímí či afinní příbuzní mužského pohlaví starší mluvčího

du'u – mladší sourozenec (bez rozdílu pohlaví); (ale i) bratranec či sestřenice mladší mluvčího

ecceg – otec

eez' – máma, maminka

egc' – starší sestra; (ale i) teta, sestřenice, švagrová a další přímí či afinní příbuzní ženského pohlaví starší mluvčího

eh – matka; dosl. počátek

emee – hovorově kráceno z **emeg eh** nebo **emeg eez'** – bába, babička; dosl. pra-matka

hu'u – syn, synovec (od sourozenců či bratranců a sestřenic), bližší určení mužského pohlaví u mladších sourozenců

ohin – dcera, neteř (od sourozenců či bratranců a sestřenic), bližší určení ženského pohlaví u mladších sourozenců

o'voo – hovorově kráceno z **o'vog ecceg** nebo **o'vog aav** – děda, dědeček; dosl. pra-táta/otec

Pro předky minulých pokolení se pak užívají výrazy:

emeg – ženský předek linie otce či matky, matka otce nebo matky, „pra-(rodič)“

emeg eh nebo **emeg eez'** – bába, babička; dosl. pra-matka/ máma, hovorově kráceno na emee

o'vog – mužský předek linie otce či matky, otec otce či matky, „pra-(rodič)“

o'vog eceg nebo **o'vog aav** – děda, dědeček; dosl. pra-táta/otec, hovorově kráceno na **o'voo**

elenc – čtvrté pokolení předků mluvčího, předci prarodičů; ve spojení **elenc o'vog** – pra-dědeček, **elenc emeg** – pra-babička⁶¹

hulanc – páté pokolení předků mluvčího, předci pra-prarodičů; ve spojení **hulanc o'vog** – pra-pra-dědeček, **hulanc emeg** – pra-pra-babička⁶²

Pomocí vytváření párových slov (*hors'oo u'g*) a dalších substantiv či adjektiv v prepozici k příbuzenským termínům lze blíže určovat jednotlivé příbuzné vůči mluvčímu:

aav eez' – rodiče; dosl. táta máma

ac' zee – vnuci a vnučky (z ženské i mužské linie rodu)

ah egc' nebo **ah du'u** – sourozenci; dosl. starší bratr starší sestra nebo starší bratr mladší sourozenec

ecceg eh – rodiče; dosl. otec matka

emee o'voo – prarodiče; dosl. babička dědeček

ho'gs'in aav eez' – prarodiče; dosl. staří táta máma⁶³

ac' – potomci ze „třetí mužské linie rodu“, vnuci a vnučky z mužské linie rodu, tj. vnuci a vnučky od synů, synovce a neteře od bratranců⁶⁴

ber – nevěsta, snacha, manželka syna

bergen – manželka bratra či strýce, švagrová, „vyženěná“; ve spojení **bergen egc'** – ženské afinní příbuzné, snachy, manželky bratrů a strýců starší než mluvčí, ve spojení **avga bergen** – manželky otcových bratrů⁶⁵

bo'l – bratraci a sestřenice z ženské linie mluvčího (ze strany matky), a také synovci a neteře z ženské linie mluvčího (dětí sester mluvčího); synovci a neteře⁶⁶

hadam – příbuzní manželky a manžela starší než mluvčí, „vyženěné a vyvdané“, „tchánstvo“, švagři a švagrové; ve spojení **hadam aav eez'** – tchán a tchyně,

hadam eceg eh – tchán a tchyně, **hadam ah** – švagr starší než mluvčí, **hadam bergen** – žena švagra⁶⁷

61 Srov. MHD TT (2008, str. 3191).

62 Srov. MHD TT (2008, str. 2680).

63 Srov. Weigert (2005, str. 33): „ho'gs'in aav / eez' – označuje rodiče manželky.“

64 Srov. Hangin (1986, str. 38) a Weigert (2005, str. 34).

65 Srov. Hangin (1986, str. 97).

66 Srov. MHD TT (2008, str. 323) – „egc' du'ugiin hu'uhed“ [dětí starší či mladší sestry], a srov. také Weigert (2005, str. 34) – „bo'l – označuje souhrnně všechny bratrance a sestřenice ega ze strany matky a také jejich děti (synovce a neteře)“; ostatní slovníky (Hangin, Cevel, Ganhuyag) heslo neuvádějí.

67 Srov. Hangin (1986, str. 596) a srov. Weigert (2005, str. 34) – příklad u hesla *hadam* přeložen nesprávně.

hud aav – otec zetě nebo snachy;⁶⁸ ve spojení **hud and** – vyvdání či vyžehnutí příbuzní, **hud ovog** – vyvdaná či vyžehnutá rodina (dosl. rod)

hudgui eez' – matka zetě nebo snachy⁶⁹

hu'rgen – manžel dcery, sestry či tety, zeť, švagr, „vyvdaný“; dosl. poslaný, doručený; ve spojení **hu'rgen ah** – švagr, manžel jedné ze starších sester mluvčího, **hu'rgen du'u** – švagr, manžel jedné z mladších sester mluvčího⁷⁰

to'rsen – rodný, lze užít před substantiva označující členy nukleární rodiny (otec, matka, bratr, sestra)

u'yeel / u'yeeld / u'yeelen hu'uhed – bratřenci a sestřenice z mužské linie mluvčího (ze strany otce), a také synovci a neteře z mužské linie mluvčího (dětí bratru mluvčího); synovci a neteře;⁷¹ ve spojení **u'yeeld ber** – žena synovce mluvčího⁷²

u'yencer – bratřenci a sestřenice ze třetího pokolení mužské linie mluvčího
zee – potomci ze „třetí ženské linie rodu“, vnuci a vnučky z ženské linie rodu, tj. vnuci a vnučky od dcer, synovce a neteře od sestřenic, vnuci z ženské linie⁷³

Výrazy pro potomky z různých pokolení **ac'** [vnuci], **z'ic'** [pravnuci], **guc'** [vnuci třetí generace], **do'c'** [vnuci čtvrté generace], **tavi** [vnuci páté generace] se užívají spíše jakožto formální a odborné výrazy a výrazy napomáhající upřesnění členů rodiny a příbuzenských vztahů při výčtu osob z jedné rodiny, případně při sestavování rodokmenů (např. lamou). V hovorovém jazyce se jich příliš často neužívá.⁷⁴

Rozlišení posloupnosti mezi sourozenci je v mongolském kulturním prostředí velmi důležité. Postavení jedince ve společenské hierarchii se odvíjí i podle jeho vztahu a postavení vůči sourozencům, což ovlivňuje dále i užívání tykání/vykání a práva a povinnosti jedince v rodině, potažmo i širší společnosti. Mladší sourozenci musí poslouchat staršího, kterému vykají (byť by byl i jen o jeden rok starší), naopak starší sourozenec nese odpovědnost za mladší sourozence, podílí se na jejich výchově a tyká jim. V mongolském jazyce je možno použít výrazy, které určí postavení jedince v hierarchii rodiny a upřesní výrazy příbuzenské terminologie:

baga – nejmladší; dosl. malý, poslední (narozený sourozenec v pořadí, starší či mladší než mluvčí); ve spojení **baga ah** – starší bratr, poslední v pořadí narozený předmluvčím;

68 Srov. Hangin (1986, str. 682).

69 Srov. Hangin (1986, str. 683).

70 Srov. Hangin (1986, str. 704).

71 Srov. Ceval (1966, str. 615) – „*to'rsen ah du'ugiin hu'uhed*“ [dětí rodného staršího či mladšího bratra].

72 Srov. Hangin (1986, str. 568), Weigert (2005, str. 34) uvádí podobný výklad: „*u'yeel / u'yeeld* – označuje souhrnně všechny bratrance a sestřenice ega ze strany otce a také jejich děti (synovce a neteře).“

73 Srov. Hangin (1986, str. 266) a Weigert (2005, str. 34).

74 Informace z rozhovoru s konzultantem doc. Luvsandoržem z února 2018.

baga egc' – starší sestra, poslední v pořadí narozená před mluvčím;
baga du'u – nejmladší poslední narozený sourozenec (bratr či sestra)⁷⁵
daraah – prostřední, následující
ih – nejstarší; dosl. velký
otgon – nejmladší; dosl. poslední (narozený sourozenec v pořadí);⁷⁶
tom – nejstarší, prvorozený; dosl. velký

8.4.4 Funkce zájmen při oslovení a v komunikaci

V komunikaci mluvčích mongolského jazyka hraje důležitou roli společenské postavení a věk účastníků hovoru. Pokud do komunikace vstupují dva mluvčí, u kterých není na první pohled zřejmé, kdo je mladší a kdo starší, většinou proběhne na začátku hovoru ujištění ohledně věku a možnosti tykat či vykat druhému mluvčímu. V městském prostředí se pod vlivem zkušeností z nadnárodních firem někdy v rámci formálních pracovních hovorů všem zúčastněným vyká, ale ne vždy, daleko běžnější je situace, kdy starší mluvčí tyká mladšímu a užívá zájmeny *c'i* [ty] a mladší vyká staršímu a užívá zájmeny *ta* [Vy], což se týká komunikačních situací v rodině, v zaměstnání, ve škole, ale i při setkání neznámých lidí na ulici. Pokud si jeden mluvčí není jistý věkem druhého a obává se, že by se ho volbou nesprávného zájmeny mohl dotknout nebo snad ho i urazit, volí neutrální výraz *oo'roo* [sám]⁷⁷ nebo sousloví *ta oo'roo* [Vy sám] nebo *c'i oo'roo* [ty sám]. Přičemž výrazem *oo'roo* [sám] tak může oslovit starší i mladší osobu bez obavy, že by snad zvolil nesprávné zájmeno vzhledem k věku druhé osoby.

Pro určení hierarchického postavení mezi mluvčími mohou být v komunikaci použita osobní zájmena *c'i* [ty] a *ta* [Vy]. Vztah mluvčího vzhledem k dalším osobám může být vyjádřen také pomocí přivlastňovacích zájmen:⁷⁸

bidnii – náš, naše, inkluzivní tvar (my spolu s vámi)
c'inii – tvůj, tvoje (neformální singular, tykání)
manai – náš, naše, exkluzivní tvar (my bez vás)
minii – má, můj, moje
tanii – Váš, Vaše (singular honor., vykání)

Tyto tvary mohou být nahrazeny i enklitickými posesivními zájmeny:⁷⁹

c'ini – tvůj, tvoje

⁷⁵ Srov. Weigert (2005, str. 34).

⁷⁶ Srov. Hangin (1986, str. 401) a Ceval (1966, str. 427).

⁷⁷ Srov. Brosig (2018, str. 104).

⁷⁸ Srov. Colloquial Mongolian (2004, str. 10).

⁷⁹ Srov. Colloquial Mongolian (2004, str. 80).

maani – náš, naše

mini – můj, moje

tani – Váš, Vaše (pl., honor.)

Specifická je distribuce přivlastňovacích zájmen *minii* [můj, moje, moj] a *manai* [náš, naše, naše – exkluzivní] ve spojitosti se členy rodiny. Pokud hovoří mluvčí o některém ze členů své rodiny, užije v drtivé většině případů zájmen *manai* [náš, naše, naše – exkluzivní], téměř nikdy neužije výrazu *minii* [můj, moje, moj]. Pokud by užil výrazu „můj“, použije nejspíše enklitikou posesivní formu *mini* a zároveň toto užití signalizuje silné emoční zabarvení sdělení mluvčího a silně upoutává pozornost posluchače v očekávání něčeho mimořádného. Zatímco v prvním případě se jedná o emočně neutrální sdělení mluvčího, v druhém případě vyvolává v posluchači užití enklitického posesivního zájmeny očekávání něčeho mimořádného, například že tatínek je v nemocnici nebo je vážně nemocný.⁸⁰

(36) **Manai aav mas'inaa bariz' c'adahgu'i.** Můj (dosl. náš) tatínek neumí řídit auto.

(37) **Aav mini o'vc'tei baina.** Tatínek můj je nemocný.

Obdobně lze pomoci zájmen *manai* [náš, naše, naše – exkluzivní], *minii* [můj, moje, moj] a enklitického *mini* [můj, moje, moj] vyjádřit vztah či emoční zabarvení vůči osobě stojící mimo členy rodiny mluvčího, s níž se zájmeno pojí. Časté je užití ve spojitosti nějakou autoritou – *darga* [vedoucí, šéf], *bags'* [učitel], *lam* [láma], *said* [ministr]:⁸¹

(38) **Manai darga o'c'igdor irsen.** Můj/náš vedoucí přijel včera.

(emočně neutrální vyjádření)

(40) **Darga mini mahand ih durtai hu'n.** Můj šéf má rád maso.

(mluvčí vyjadřuje pozitivní emoce, oblíbenost osoby, o které mluví, může být okolím vnímáno až jako přehnané – podlézání osobě, o které se mluví)

(41) **Darga c'ini yuu yuu helsen be?**

(Ten) tvůj vedoucí, co všechno říkal?

(namísto c'inii užito enklitického c'ini, mluvčí vyjadřuje negativní emoce – svou nevoli, nechuť, pohrdání)

8.4.5 Navázání komunikace

Pokud klient nezačne hovořit sám nebo se zdá, že se nemůže odhodlat k hovoru, vybídne ho operátor Infolinky ke sdělení a snaží se přitom navodit příjemnou, přátelskou, a především bezpečnou atmosféru:⁸²

(42) **Manai u'ile'iggeend handsand bayarlalaa.**

80 Příklady uvedl konzultant doc. Luvsandorz' v rozhovoru k tématu v únoru 2018.

81 Příklady uvedl konzultant doc. Luvsandorz' v rozhovoru k tématu v únoru 2018.

82 Fráze navrhl operátor (mongolští rodilí mluvčí) v rámci setkání supervizní schůzky Infolinky.

Děkujeme, že jste využil/a naši službu.; dosl. Zaradoval/a jsem se, že jste se obrátil/a na naše služby.

(43) **Manaihtai holbogdsond tand bayarlalaa.** Děkuji vám, že jste se s námi spojila.

(44) **Taniig (bi) sonsoz' baina. Ta neelttei, ilen dalangu'i yarina uul'**

Poslouchám vás. Můžete mluvit otevřeně přímo (o věci).

(45) **Ene talaar yarihad tand ih hecu'u baigaa baih.**

Asi je pro vás těžké o tom mluvit.

(46) **Ene tuhai yarihad nileed tu'vegtei baidag l daa.** Mluvit o tom je dosti obtížné.

(47) **Ta o'ortei tohiromz'tei baidlaar l yariarai.**

Mluvte o tom prosím jen podle svých možností.

(48) **Ene ih hecu'u sedev baina. Medeez' tand yarihad hecu'u baigaa baih (gez' bi bodoz' baina).**

Myslím, že je to velmi těžké téma. Je samozřejmě, že se vám mluví těžce.

(50) **Minii bodloor ta zalgasan sain hereg, yamar neg baidlaar s'iidverleh arga oloh baih.** Myslím, že je dobře, že jste zavolala. Asi najdeme nějaké řešení.

(51) **Ta zo'v gazar luu handsan baina. Bid tand tuslahad belen. Tegeheer hamtdaa ni asuudliin talaar yariz', hamtiin du'gnelt gargya!**

Obrátil/a jste se na správné místo. Jsme připraveni vám pomoci. Takže promluvmě si spolu o tom, abychom došli ke společnému řešení.

Uvedené věty by podle operátorů Infolinky měly napomoci k povzbuzení klienta k dalšímu hovoru či k jeho větší otevřenosti při sdělování informací, o kterých se nemluví snadno. Operátoři se však shodují, že i přes výše uvedená ujištění mongolsky mluvící klient v obtížné životní situaci jen velmi pomalu sděluje, jaká je jeho zakázka. Důvody k tomu mohou být různé. V běžné mongolské konverzaci není běžné pojmenovat hned na začátku hlavní důvod hovoru. Rozmluva se často „točí v tematických kruzích“, cyklí se, a až po uplynutí jisté doby se přejde k věcnému hovoru. Tento „úvodní čas“ hovoru je vnímán mongolskými mluvčími jako nezbytná součást zdvořilého jednání a navázání konverzace, její vypuštění nebo přeskočení může být vnímáno odmítavě, jako nezdvořilé až urážlivé. Pokud je mongolskému mluvčímu upřen tento „prostor pro přípravu“, může se stát, že se uzavře a na skutečné téma hovoru ani nedojde. Velmi důležitým a stále přítomným jevem je také přesvědčení a víra mongolského mluvčího v sílu slova, s čímž souvisí tabu pro pojmenovávání negativních skutečností. Aby mohl mongolský mluvčí pojmenovat a popsat negativní události, musí se nejprve vypořádat s vlastním pocitem překročení naučených vzorců chování. Často není vůbec schopen těžké životní události přímo sám pojmenovat a musí to za něj udělat operátor v rámci sumarizace a ověření pochopení zakázky na základě informací, které od klienta dostal. Také při práci poskytování informací po telefonu je proto žádoucí ponechat mongolskému mluvčímu tento prostor a netlačit klienta do rychlého sdělení zakázky a jejího přesného pojmeno-

vání, přestože českému mluvčímu může připadat, že se klient vyhýbá odpovědi nebo je to příliš zdoluhavé.

Důležitý je i výběr formulace při kladení otázky. Pokud se operátor vyhne formám konfrontačních otázek, které mohou být klientem chápány jako agresivní, autoritativní nebo ohrožující, a položí otázku způsobem pro klienta bezpečným, podpoří klienta k hovoru i o bolestných nebo nepříjemných tématech. Důležitá je přitom snaha komunikovat s klientem provázejícím způsobem a vytvářet pro něj bezpečné prostředí pro promluvu. Uvedu zde proto pro ukázkou různé varianty otázky, položené operátorem s úmyslem zjistit od klienta určitou informaci. První dotaz je ovšem položen velmi konfrontačním způsobem a mongolský mluvčí se odpovědi nejspíš vyhne. Poslední způsob pak vytváří bezpečný prostor, v jehož rámci se může klient volně vyjadřovat:

(52) **Ta yaagaad u'uniig hiimeer baina ve?** Proč to chcete udělat?

(53) **Taniig iim alham hiihed yuu ho'tolson bol?**

Co vás vede k tomu kroku / jednání?

(54) **Hamtdaa ene baidliig harz' du'gnez' boloh yum l daa, taniig iim alham hiihed yuu ho'tolson bol?**

Můžeme se na to spolu podívat, co vás vede k takovému jednání?

(55) **Taniig yuu ho'tolz' baigaa bol u'uniig hiih, iim to'lovlogoo gargahad?**

A copak se děje, že máte tento plán?

(56) **lim to'lovlogoo gargah hu'rtel tand yuu tohioldson bol gez' bodoz' baina l daa?**

Říkám si, co se vám asi stalo, že jste dospěl/a k tomuto plánu?

(57) **Bi bodoz' baina l daa, u'uniig hiihed tand yuu no'loolson baiz' boloh ve geed l?**

Říkám si / Přemýšlím, co vás asi může vést k tomu (dosl. ovlivnilo), že o tom takto uvažujete (dosl. to takto udělat)?

Z rozhovorů s konzultanty vyplynulo, že při vytváření bezpečného komunikačního prostoru by mohlo v určitých situacích napomoci pro navázání důvěry u klienta, se snahou docílit jeho otevřenosti při sdělení informací, doptání na klientův *nutag* [rodiště, rodný kraj]. Nutag je u každého mongolského mluvčího bytostně spjatý s pozitivní emocí, zejména u lidí z prostředí mongolského venkova vyvolávají vzpomínky na rodný kraj a domov, na přírodu, hory, vodstva, rostliny a zvířata velmi libé pocity. Při dotazu na rodný kraj může v komunikaci mluvčí použít slovní spojení a opisná vyjádření, která ještě zesilují emoční obsah sdělení.⁸³

mend us – domov, rodiště; dosl. pozdrav a voda, užívá se nejčastěji ve spojení **mend usaa**

medelceh [podat zprávy o rodišti], což znamená porozprávět o neg goliin

83 Srov. Oberfalzerová (2008, str. 16-22).

hu'muus (lidech jedné řeky), přen. vyměnit si informace a novinky z rodného kraje
nutag us – domov, rodiště; dosl. rodné místo a voda, slovní spojení odkazuje na skutečnost, že v blízkosti každé jurty se nalézá zdroj pitné vody / malý pramen
nutag hos'uu – domov, rodiště; dosl. rodné místo a kraj
o'soz' to' rson nutag – domov, rodiště; dosl. rodný kraj mého vyrůstání a zrození
unasan gazar, ugaasan us – domov, rodiště; dosl. místo/země, kde upadl a voda, která omyla (popisné metaforické vyjádření místa, kde osoba vypadla z matčina lůna a on/ona byl/a omyta při omývání novorozence vodou z místního pramene)

Z analýzy přepisů Infolinky vyplývá, že operátoři se snaží pomocí zvolených frází a slovních obrátů navodit prostředí institucionalizovaného poskytování sociálního poradenství a v některých případech i krizové intervence po telefonu. Užívají přitom fráze a obraty osvědčené z praxe poskytování krizové intervence v českém jazyce. Na mongolského mluvčího ale tyto někdy až doslovné překlady frází mohou působit příliš strojeným a podivným dojmem. Pracovníkům Infolinky se sice daří navodit vztah klient – operátor / sociální pracovník, což umožňuje vést další hovor v profesně etické rovině a vyhnout se například možnému nátlaku či manipulativním snahám klienta. Na druhé straně tyto překlady frází nepůsobí na mongolského mluvčího přirozeně, zvláště pokud je z venkovského prostředí. Doporučení konzultantů zařadit do hovoru otázky na rodný kraj a domov pro navození příjemné atmosféry hovoru operátoři uvítali a v budoucnu ověří vliv na průběh komunikace s klientem.

Literatura

Podrobný soupis literatury ke kapitole 8.4. je uveden na konci kapitoly 9.2

9. Práce s vybranými tématy a příběhy

V této části textu přinášíme několik vybraných témat podle jednotlivých rozhovorů, které operátorky na charitní Infolince řešily. Rozhovory, které ilustrují vybrané tematické skupiny, jsou zpracovány po stránce obsahové, dále jsou rozhovory rozebrány na úrovni práce s jazykem (z pohledu etnolingvistiky a sociolingvistiky jde o různé způsoby, jak je něco v daném jazyce vyjadřováno a chápáno; dotýká se to velmi úzce filozofie naší práce) a dále jsou jednotlivá témata uchopena z hlediska kulturního i interkulturního. Jak jsme uvedli již v úvodu publikace (kapitola 1.1), výčet témat není úplný a ani symetricky uspořádaný z hlediska vietnamského a mongolského jazykového prostředí. Témata rodinná a výchovná považujeme ve vietnamském jazykovém prostředí jako frekventovanější. V mongolském jazykovém prostředí máme zpracováno více různých tematických skupin.

9.1 Práce s vybranými vietnamskými příběhy a tématy

Jiří Kocourek

9.1.1 Vietnamská rodina a interkulturní intervenční praxe

V následujícím textu se budeme zabývat různými pohledy na vietnamskou rodinu, které do určité míry mohou napomoci analýze situací, které nastávají při telefonických rozhovorech na Infolince. Budeme se zabývat i případnými možnými projevy v jazyce.

Modely vietnamské rodiny

Jak se o vietnamské rodině píše a hovoří? Rodina je často popisována z pohledu pradávných **rodových tradic** a dnešního tzv. „trojvěří“, které je vlastně nejrozšířenějším náboženstvím dnešního Vietnamu. Často se o vietnamské rodině hovoří jako o rodině **konfuciánské**, ale již méně o rodině, která navazuje také na tradice **matriarchátu** zejména od středního Vietnamu na jih. Z hlediska současné společnosti se rovněž hovoří v souvislosti se současnou politikou o modelu „**vzorné rodiny**“. Z hlediska sledování dopadů války lze hovořit i o „**post-válečné**“ rodině. Z hlediska sociologie o **současné rodině** ve Vietnamu nebo v České republice.

Na základě zmíněných modelů lze někdy lépe rozklíčovat, kdo a proč z rodiny může volat na Infolinku, jak o situacích bude hovořit apod. Určitým způsobem lze na něj také navázat druhým textem o vzdělávacím systému VSR a ČR a výchově dětí v něm a ve vietnamské rodině, v kapitole 9.1.2. Tento text redukuje realitu na popis skutečností, které se negativně projevují při řešení sociálních kauz. Nepopisuje vietnamskou rodinu v její kulturní celistvosti, takový záběr přesahuje možnosti tohoto textu.

Vietnamské rodové uspořádání bylo od pradávna ovlivňováno mnoha proudy lidové

víry, mytologie, náboženství. To potvrzují nálezy kultur prehistorických dob, jako jsou například kultury Son Vi (paleolitické), Hoa Binh či Bac Son (mesolitické, neolitické). Tyto společnosti postupně vytvářely systémy přírodního myšlení, kulminovaly v severním Vietnamu a jižní Číně v době bronzové Dong Son. Z nálezů a motivů nacházených na bronzových bubnech pocházejících z dané kultury vietnamští i zahraniční vědci usuzují například i na existenci kosmogonického systému, kultu slunce.⁸⁴ V této souvislosti se již také hovoří o šamanismu. Ať již byly interpretovány nálezy jakkoli, můžeme zde pozorovat zrod dichotomie existence: slunce/měsíc, oheň/voda, pták/had apod. Existoval zde také kult plodnosti. Některé prameny zdůrazňují, že vietnamská kultura se od pradávna vytvářela za existence filozofického systému jin-jang (vietnamsky âm-dương)⁸⁵. Existovaly zde již dávno základy animismu, uctívání a zasvěcování stromů, jezer, kamenů a moří pro různé účely. Z etnických legend se rovněž vyvinul kult panovníků dynastie Hung. Ten se plně rozvinul v 15. století. Kultury různých osobností (proslavených, resp. svatých) byly velmi časté. V současném Vietnamu dokonce můžeme nalézt ekumenickou sektu Cao Dai (založeno 1926), která je vlastně souhrnem kultů všech možných známých osobností Vietnamu, ale také celého světa. Mezi uctívanými zde nalezneme například některé evropské spisovatele, dokonce i českého sportovce. Společnost výrazně ovlivnil Konfucius (v dobách počátku čínské nadvlády ve Vietnamu) a jeho myšlení. Buddhismus (zhruba od 2. století n. l.) a taoismus neodmyslitelně patří mezi základy vietnamské civilizace. Jednou z nejznámějších buddhistických sekt je sekta Hoa Hao (byla založena v roce 1939). Původní společenské mýty, kultury a jmenované tři nábožensko-filozofické systémy se rovněž podílely na rozvoji kultu předků, který je velmi podstatný i pro dnešní vietnamskou společnost. Katolické křesťanství se ve Vietnamu začíná šířit od 17. století. Nalezneme zde ale i menšinu protestantů, a to především v oblastech horských, pohraničních. Dále ve Vietnamu hovoříme o kultech patronů vesnic, ducha ženskosti a bohyně Matky.

Tradiční rod, dnešní rodina a kult předků ve Vietnamu⁸⁶

Model tradiční rodiny se utváří v podstatě již od počátku existence zmínek o Vietnamu. Jedná se o model patriarchální rodiny, která je součástí rodu, v jehož čele stojí rodový předák. Představa o rodu a rodině byla institucionalizována kultem předků. Jeho základy bychom hledali ještě v prehistorických dobách a plně žijí dodnes. Téměř v každé domácnosti a firmě najdeme oltář (ať již v podobě zdobené almary, nebo jednoduché police), na kterém nalezneme fotografie předků, vonné tyčinky, rituální ovoce apod. Ve společnosti

84 Thanh Huyen: *An overview of beliefs and religions in Vietnam*. In: Vietnamese studies 1996/3, s. 7.

85 Neil L. Jamieson: *Understanding Vietnam*. University of California Press: London. 427 s.

86 Vychází kromě jiného ze zkušeností získaných při realizaci projektu: Sociální začleňování ohrožených skupin obyvatel provincie Thua Thien Hue ve Vietnamu v letech 2006-2009 realizovaný týmem Aplikovaná sociologie pod vedením Mgr. Jiřího Kocourka. Projekt byl financován ze zdrojů státního rozpočtu ČR v rámci rozvojové spolupráce České republiky.

jihovýchodní Asie byla rodová společenství často strukturována do sídla kruhového půdorysu a obvykle opevněná hliněným valem. Dědictví rodu se přenášelo po meči, v první řadě po nejstarším synovi. Dědit ale v určité situaci mohla i žena. Zástupci rodu vždy zasedali a radili se společně o problémech, které bylo třeba řešit. To platí dodnes.⁸⁷ Hlavní role náleží právě rodovému předákovi (většinou nejstarší muž). Jazykově je dnes rodina tvořena devíti generacemi⁸⁸.

Existence rodového systému se do řešení interkulturních případů může projektovat v několika podobách. První dvě otázky znějí: **Kdo o čem hovoří?** Často o problémech hovoří ten, kdo je k tomu společensky pověřen na základě tradiční role i přesto, že o dané záležitosti nemusí mít mnoho informací (o dětech často hovoří otcové nebo tlumočníci i v případě, že o dětech konkrétně moc nevědí, nebo naopak matky, které péči o dítě spíše nechávají na otci). Problém se často popisuje jen do té míry konkrétně, do jaké popis ještě nenaruší běžný chod rodu, nepoškodí potenciálně někoho z výše postavených v rodu apod. Pojetí objektivit je ve vietnamské kultuře zcela jiné. Pravidlem zde je: Mluv tak, abys nepoškodil okolí. Níže postavení tedy často o problému sdělují jen to, co jim někdo výše postavený nakázal (to se projevuje například i u diagnostických psychologických pohovorů).

Často se také může stát, že řešení problému nebude pro danou rodinu tak důležité jako snaha zachovat si pověst v okolí, což zpětně může přispět k tomu, že rodina přeci jen bude motivována problém řešit.

Jak již bylo uvedeno v textu o oslovování, stereotypy, které si přinášejí klienti z rodiny, se mohou promítat do projekce role od klienta směrem k pracovníkovi Infolinky, například pokud se bude jednat o ženu mladšího věku, nebo naopak o staršího muže, Evropana. Klienti mohou mít tendence se k dotyčnému chovat z části jako k zástupci dané příslušné role v rodině či rodu. Mohou si chtít vydobýt autoritu nad pracovníkem linky, budou mu naopak bezmezně důvěřovat apod.

V závislosti na úrovni vzdělanosti se stává, že má tradiční rodina a její rozhodování velmi často blízko k pověrčivosti. Tato pověrčivost může spočívat ve vysvětlování různých jevů kolem jako předzvěsti něčeho negativního či pozitivního (sova – symbol smrti apod.), nebo v ochraně proti nepříjemným jevům a pocitům pomocí určitých úkonů (dát si mačeto-vý nůž pod polštář, aby přesekl zlé sny). Lidé často také navštěvují věštky, aby si nechali buď vysvětlit minulost, předpovědět budoucnost, nebo stanovit datum pro důležitou událost v rodině, zaměstnání atd. Stejně tak je pro mnoho lidí velmi nepříjemné, když se při některém z důležitých rituálů něco pokazí, z našeho hlediska „náhodou“. Pravděpodobně z této povahy pramení i jedno z velkých témat tabu, kterým je neúspěch, nezdar, nižší úspěšnost oproti průměru. Lidé si mezi sebou velmi málo takové nezdarů sdělují.

87 BUI Quang Dung: *Hoa giai o nogn thon mien Bac Viet Nam*. In: Xa Hoi Hoc 2001/4. s. 26-35

88 Kocourek, J.: *Osobní zájmena a substantiva příbuzenských pozic ve vietnamštině* (Písemná práce) FFUK: Praha, 2000.

Mezi takový nezdár patří ale často také nemoc, postižení. Lidé mají tendenci přecházet určitá onemocnění (bolest zubů, epilepsie). Dokud se opravdu něco závažného nestane, problém se většinou neřeší.

Tradiční společnosti si na takovéto situace vytvářela institut „šamanů“, v současné terminologii „mistrů“, kteří dodnes radí lidem, co dělat, když se něco stane, jak zabránit neúspěchu, provádějí různé modlitby, obřady a provázejí některé věřící na každém kroku jejich života. Taková „mistrů“ požívali dosti vysoké autority a dodnes požívali zejména ve vesnických regionech, nebo regionech vzdálených od civilizovaných center. Mluví například nejen do průběhu obřadů, ale i porodů, léčby apod. Tuto autoritu tradičního vědění sice velmi zprostředkovaně, ale mnohdy díky pověrčivosti intenzivně lidé přenášejí na jiné autority, které jsou zdánlivě funkcí dřívějších šamanů podobné, například na zprostředkovatele, tlumočníky. V touze nalézt řešení často lidé věří silně a autoritativně vyslovené radě více než radě lékařů a odborníků, kteří nabízejí alternativy řešení, nebo nejistou prognózu, nebo chtějí po klientech vlastní iniciativu řešení. Pověrčivost je do určité míry známka absence odvahy samostatně a odpovědně na základě poznání řešit problémy kolem nás. Z vědeckého hlediska však může být velmi nebezpečná a může v krajním případě ohrozit i život jedince.

Příklad:

Vyprávěli mi o rodině se dvěma dětmi. Chlapec již odmalička neposlouchal maminku, často vůbec nereagoval na její volání, pokyny atd. Maminka nedávala dítěti ani dost potřebných impulsů, aby se chlapec nadprůměrně rozvíjel, příliš na něj ani nemluvila. Každý rok daný problém rodina řešila tak, že šla na kontrolu k ušnímu lékaři, aby se přesvědčila, zda má syn sluch v pořádku. Každý rok lékař vyšetření realizoval (přestože věděl, že se o poruchu sluchu nejedná) a vyinkasoval za vyšetření peníze. Rodina prostě odmítala a neměla ani schopnost nalézt jiný přístup k řešení problému. Další rok se rozhodla jít k ušnímu vyšetření znovu. Daného chlapce jsem navštívil osobně. První den, když jsem chlapce viděl poprvé v životě, jsem počkal, až ke mně sám přijde, dlouho totiž stál před televizní obrazovkou a zíral na ni bez jakékoli komunikace s okolím, a promluvil jsem na něj česky. On však po mně okamžitě slovo zopakoval. Zdůrazňuji, že se jednalo o vietnamského chlapce ve Vietnamu a že česky nikdy předtím neslyšel. Po jednom pokusu mi tedy bylo jasné, že se o žádnou poruchu sluchu nejedná. Rodina jen pasivně utíkala před aktivním a zodpovědným řešením situace, před analýzou problému, možná z nedostatku schopností či píle a sil, znalostí apod. To však není konec příběhu o podhoubí pověrčivosti.

Chlapci jsme domluvili vyšetření ve špičkové nemocnici. Tam byla diagnostikována právě epilepsie. Lékař předepsal pravidelné a dlouhodobé užívání léků. Ani jedno z přídavných jmen však neodpovídá tomu, za čím v současné době rodiny často jdou. Řeší často situaci zmatečně, bez rozmyslu, panicky, a když nevidí efekt hned, jsou silně de-

motivováni. Rodiče proto léky chlapci i přes několikanásobné upozorňování po měsíci a půl vysadili. „Stejně to není k ničemu.“ Opět šli do nemocnice, uvěřili, že se nejedná o vadu sluchu, ale opět chtěli slyšet pro ně prosté a přijatelné řešení. V nemocnici jim sdělili, že jde o deprese. Rodina opět zaplatila vysoký objem peněz a začala s chlapcem pracovat dle rad lékaře. Když se stav neměnil, šli do další nemocnice, kde konečně opět diagnostikovali epilepsii. Rodiče však léky chlapci nedávají s tím, že to stejně k ničemu není.

Strach z pověrčivosti kvůli nejrůznějším projevům vnějšího světa obvykle bývá u klientů přítomen při řešení nejrůznějších kauz. Člověk na vesnici často přímo čelí přírodním podmínkám – žije v otevřeném domě, v blízkosti lesů a divokých i jedovatých živočichů, je vystaven pravidelným povodním a větrným bouřím. Lidé jsou velmi houževnatí, zdaleka si neberou určité problémy tak, jako my ve městech a v kancelářích v ČR. Populace s nižší sebedůvěrou má tendenci si méně vážit i svého života, s čímž je spojeno i zdraví vlastních dětí a dalších lidí. Na druhé straně jde o lidi velmi odolné vůči některým přírodním jevům.

V rámci aktivit, které realizoval Klub Hanoi na zakázku Muzea Hlavního města Prahy při příležitosti výstavy o vietnamské kultuře v Praze, jsme v rámci výzkumu zjišťovali, čeho si respondenti všímají na vietnamské kultuře. Respondenti často zmiňovali skutečnost, že vietnamská rodina „drží více pohromadě“. Tato skutečnost může být dána několika faktory. I když členové vietnamské rodiny žijí odděleně (každý v jiné části Vietnamu, každý v jiné zemi), o své lásce k rodině často hovoří, často vyzdvihávají rodinu jako hodnotu. Samozřejmě to ale nemusí nic vypovídat o jejím faktickém stavu. Vzhledem k tomu, že dosud mnoho obyvatel Vietnamu žije stále v tradičních venkovských oblastech, rodina často tráví spolu pohromadě relativně více času (manželé například podnikají společně, rodina se schází k hlavním chodům i ve všední den apod.). Respondenti zmiňovali: „Lidé v rodině si daleko více pomáhají navzájem.“ Pokud jedinec potřebuje nějakou pomoc, často se na ní domluví celá rodina, a to mnohdy i v případech, že je dotyčný poněkud nesamostatný. Když se někomu něco stane, rovněž řeší problém celá širší rodina. Vzhledem k tradičním podmínkám způsobu života, **udržování rodiny jako kulturní hodnoty** a projevované rétorice o rodině je pojetí života v širší rodině (děti, rodiče, prarodiče, strýcové a tety a jejich děti, praprarodiče a jejich děti) stále neodmyslitelnou součástí vietnamské kultury již od pradávna. I pokud v rodině někdo něco závažného provedl, rodina má velkou snahu problém řešit a daného člověka stále za člena rodiny považovat.

Tato soudržnost se často může projevovat tak, že při řešení kauz bude brán velký ohled na názory ostatních členů rodiny, což někdy v očích terapeuta může z pohledu českých zkušeností vypadat tak, že je daná osoba méně soběstačná; ne vždy tomu však tak je. Domluva s pracovníkem Infolinky tedy může být klientem vnímána jen jako jedno z mnoha navrhovaných řešení, o jehož realizaci se rozhodne teprve doma v rámci rodiny.

S tradičním rodovým upořádáním a kulturou souvisí také rys osobního vyjednávání.

Zcela jistě lidé přikládají daleko větší váhu osobnímu jednání než písemným dokumentům. Komunikace prostřednictvím písemnosti není stále pro mnoho osob běžnou formou komunikace. Je to jednak proto, že běžní obyvatelé písemnosti příliš nepoužívali, anebo jejich úspěch a obdržení listiny vždy závisel na povaze jejich vztahu s nadřízenými, kteří takovou listinu vydávali. Ať již je to tak či onak, osobní jednání je pro mnoho klientů velmi důležitou cestou k vyřešení problému.

Tento rys jednání může být někdy umocněn institutem osobního smířčího vyjednávání, který je rovněž v tradiční vietnamské kultuře zakořeněn. Někteří lidé, kteří stále tento institut považují za jednu ze součástí svého životního stylu, bývají ochotni investovat do času tráveného vyjednáváním dostatek času na to, aby bylo dosaženo dohody – má povahu přijímaného konsensu spíše než kompromisu; záleží samozřejmě na schopnostech a dovednostech zúčastněných. I z toho důvodu forma přímého řešení konfliktu ve Vietnamu stojí daleko výše než institucionální formální a právní řešení problému.

Tento fakt je navíc podpořen určitým pragmatismem, který můžeme shrnout do věty: „Co nevidím, to ještě není jisté.“ Díky velmi provázaným vztahům v tradičních komunitách, díky dlouhodobě existující nadvládě cizích úředníků a tradičnímu komunikačnímu stylu není vždy jednoduché rozpoznat, kdo si co opravdu myslí. Občas při řešení různých problémů ve vesnickém venkovském prostředí si můžeme vzpomenout na čínské detektivní historické romány, v nichž se vždy rozplétají sítě společenské přetvářky vedoucí k odhalení reálných motivů. Vietnamci sami říkají, že mají „36 úsměvů“. Ty mohou být obrátě použity k zakrývání některých informací či skutečností. Možná také proto lidé začnou určitým skutečností důvěřovat až tehdy, pokud se opravdu stanou.

Tato skutečnost také velmi výrazně může ovlivnit průběh spolupráce mezi pracovníkem Infolinky a klientem. Klienti mají tendenci nedůvěřovat takovým postupům, jejichž výsledky nejsou prokazatelně hmatatelně patrné. Proto může být velmi praktické, když se operátorovi podaří s klientem nalézt takové postupné kroky spolupráce, při jejichž dosažení by klient mohl mít pocit viditelné změny, úspěchu, postupu.

Ve Vietnamu byl realizován výzkum o vlivu současného kultu předků na městskou moderní společnost ve Vietnamu.⁸⁹ Povaha tohoto kultu byla výzkumem stručně popsána takto:

- kult je rozšířen u téměř 100 % rodin celé země (včetně křesťanů, materialistů, ateistů)
- kult je praktikován zejména v následujících oblastech: oslavy vysokých výročí narození, výročí úmrtí, při svatbách a v dalších speciálních případech
- rozhodně sem patří i obřady konané před oltářem předků každý den či každé výročí, každý měsíc apod.⁹⁰

89 Viz více: Vietnamese studies 1994/3.

90 Což potvrzují i naše zkušenosti z projektu Sociální začleňování ohrožených skupin obyvatel provincie Thua Thien Hue ve Vietnamu v letech 2006-2009.

- především jsou uctíváni zesnulí prarodiče a rodiče v rodové linii, uctívání sahá obvykle do páté generace.
- Respondenti jsou přesvědčeni, že by měly tento kultu udržovat i jejich děti.

Kult předků je hlavním a nejrozšířenějším kultem a náboženstvím, vírou Vietnamu, staví veškerou současnost na kořenech rodu a kultury. Čím více se v současné době bude klást důraz na individualismus, tím víc bude kult předků nabývat určitých změn a bude se částečně i ztrácet. S postupujícím rozvojem vzdělanosti se lidé častěji budou moci spoléhat na své vlastní schopnosti, nikoli jen na dědictví, které jim zanechali předkové. Nicméně i v době modernizace je kult udržován také díky tendencím zachování národní identity.

Z kazuistik různých výzkumů lze vysledovat mnoho tendencí, které z dávných dob přesahují do dnešních dnů, pracovníci Infolinky se tedy s nimi mohou běžně setkat.

Příklad:⁹¹

Rodiče znají nevěstu svého syna dopředu. Sledovali její chování, rodinné podmínky, teprve poté se rozhodli, že syna s danou dívkou ožení. Sňatek byl plánovaný rodiči manžela. Rodiče tak rozhodli za nepřítomnosti syna, který byl v armádě, úřady nebyla oficiálně manželka uznána. Mladá žena žila a sloužila rodině přisouzeného manžela (zvykově již vlastně manželkou byla). Tak se dostala do kontaktu s rodinou manžela daleko více než s ním samotným; manžel zůstal daleko mimo domov. Žena mohla otěhotnět jen díky návštěvám manžela jednou za čas. O dítě se velmi intenzivně starala jak rodina manžela, tak i rodina manželky. Manžel se o dítě nestaral, byl pouze informován o tom, že je dítě v pořádku. Důležité však je, aby první dítě bylo mužského pohlaví. Manžel občas poslal domů svůj příjem na podporu rodiny. Navštívil ji jen zřídka. S dítětem otec začal komunikovat až od chvíle, kdy začalo chodit. Po narození prvního dítěte bylo manželce v duchu rodinného plánování na příkaz manžela vloženo nitroděložní tělísko jako antikoncepce. Ale bez jeho vědomí byla antikoncepce opět vyjmuta. Před narozením druhého dítěte manžel požadoval interrupci, ale za intervence rodičů manžela si žena nakonec dítě ponechala. Nyní se těší na dceru (ideálně by chtěli děti obou pohlaví), ale nakonec se narodil druhý syn. Manžel rodinu stále navštěvoval jen občas. Po dosažení věku 6 let dítěte rodina rozhodla, že syn rodinu opustí a bude žít s otcem. To ale nebylo pro otce realizovatelné, tak dítě absolvovalo první třídu ještě ve vesnici a poté ve druhé třídě se přemístilo za otcem. Teprve od té doby mohla manželka začít drobně pracovat, odpovědnost obou rodičů byla postupně rozdělena mezi obě dvě rodinné jednotky. Manžel po ženě nevyžadoval „milující vztah“, ale snažil se ji vzdělávat a vychovávat. Jejich vztah nebyl konfliktní, byl spíše vztahem vzájemného respektu, než psychologického splynutí. Otec neměl ke svému dítěti pedagogický vztah, ale vztah plný vysokých nároků bez ohledu na to, kým syn

91 Vietnamese studies 1994/3, s. 55.

doopravdy je a co potřebuje. Syn byl vystaven neustálým změnám (musel opustit matku, přišel do nové společnosti, sžíval se s otcem, měnil školu a kamarády ve druhé třídě).

Uvedené rysy tradičních kulturních vzorců mohou v určitých situacích řešení napomáhat i bránit. Vše záleží na tom, jak si je vysvětlí a přeberou zúčastněné strany, klient i pracovník Infolinky.

Konfuciánská rodina⁹²

Konfucianismus již není jediným zdrojem, z něž rodiče čerpají, nicméně vliv konfucianismu je ve vietnamské společnosti a ve výchově velmi patrný.

Konfucianismus je systém myšlenek a názorů založených na učení Konfucia, mudrce žijícího v letech 551 až 479 př. n. l. Nebo jinak řečeno je to filozofie života, která pochází z Číny, měla a má na čínskou kulturu a život Číňanů velký vliv. Konfucianismus se rozšířil do více zemí v Asii, jako je Vietnam, Korej a Japonsko⁹³. Konfuciova filozofie se skládá z úvah o vesmíru/nebi a o člověku. Celý systém však není pouze teoretickým filozofickým myšlením, nýbrž jde o praktické učení pro občany ve společnosti. Zdůrazňuje ideály řádu a humanity. Základem konfucianismu je „učit se být humanitární bytostí“ a žít v harmonii s druhými a s přírodou/vesmírem. Z daného učení můžeme vytáhnout několik témat důležitých i pro úvahy v této publikaci: ideální osobnost; učení se; výchova v Konfuciově duchu (synovská oddanost, rituály); politika (chování politiků, morálka v politice apod.).⁹⁴

Vzhledem k době, kdy byl celý systém vytvořen a její tehdejší rodové tradici je zcela pochopitelné, že na rodinu bylo pohlíženo jako na součást rodu a základ státu. Ochrana rodiny byla jednou z povinností uvedených v prvním uceleném vietnamském zákoníku, byla jedním ze státních politických cílů⁹⁵. Konfuciovo učení tedy na rodině stavělo, tím podpořilo udržování této hodnoty až do dnešní doby.

Vztahy výše a níže postavených v daném hierarchickém systému mají být oboustranně vytvářeny na bázi vzájemné lásky a respektu. Při praktické realizaci jsou podle Konfuciova učení pro udržení fungování celého systému podstatné některé prvky, o kterých zejména hovoří.

Konfuciovo přání bylo budovat stát jako společnost založenou na pořádku a blahobytu. Výchovu považoval za rozhodující podmínku pro uskutečnění své vize. Základem takové společnosti měli být dobří vládcí. Měli jít ostatním příkladem, ovládat je svou přirozenou mravní autoritou, nikoli násilím nebo příkazy zákonů. Mezi vyzdvihované vlastnosti vládců

92 Tato podkapitola v mnohém vychází z kvalitativního výzkumu realizovaného v rodinách českých Vietnamců, jehož závěry jsou součástí diplomové práce NGO Thi Thuy Van, 2016: *Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice* (diplomová práce). ETF UK, Praha.

93 HOOBLER, T., HOOBLER, D. 1997: *Konfucianismus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Světová náboženství (NLN, Lidové noviny), Praha, s. 5.

94 TRAN, Trọng Kim. *Nho giáo*. Việt Nam: Văn học, 2012.

95 HOOBLER, T., HOOBLER, D. 1997, s. 7.

podle něj patřily např: lidskost, pravdivost, poctivost atd. Vládce (tedy i rodič, syn, manžel, nadřízený) by rovněž měl pamatovat na důležitou roli sebevýchovy člověka, která umožňuje proces přijetí, neustálé sebezdokonalování a další předávání dobrých vlastností člověka. Tuto vizi můžeme z hlediska dnešní pedagogiky označit jako model osobnosti „ideálního vládce“, člověka, který se může stát příkladem pro ostatní svou přirozenou autoritou.

Konfucianismus pronikl do Vietnamu velmi brzo, měl, má a bude mít velký vliv na vietnamskou kulturu obecně a na výchovu zvláště. V době od 11. století se konfuciánská výchova uplatňovala systematicky a všude. Některé filozofické a pedagogické myšlenky konfucianismu pronikly do podvědomí Vietnamců, staly se součástí jejich tradice a kultury. Z konfuciánské tradice výchovy dodnes kromě Vietnamu a Číny čerpají i země, jako jsou Japonsko a Korea. Morální výchova a sebevzdělávání, stejně jako výchova k humanismu, vlastenectví a zodpovědnosti za svou rodinu a svou vlast jsou předním cílem působení škol v současném Vietnamu.

Rodové tradice především pradávného severního Vietnamu a konfuciánství jsou postaveny také na principu „synovské oddanosti“ vyjádřeného termínem: *hiếu thảo* nebo *hiếu thuận*.

Čistá forma ideologie, která byla do vietnamštiny rovněž přejata, nehovoří jen o synovské péči, ale o péči o rodiče. Péče má být totiž vyvozována právě především z lásky k rodičům a přirozenému respektu k nim. Nemá být něčím, co je vnímáno jako povinnost. To z hlediska psychologie a sociologie znamená, že pokud se rodiče o své děti dobře nestarají a při výchově dělají spoustu chyb, respekt jejich dětí vůči nim bude ohrožen a v budoucnu nebudou mít jinou šanci než si úctu svých dětí vůči sobě vynucovat.

Místo termínu „synovská oddanost“ je tedy spíše na místě používat termín „oddanost vůči rodičům“ (vychází z předpokladu, že se rodiče o děti dobře starali a vybudovali si u nich přirozenou autoritu). Když se jeden žák ptal Konfucia na to, zda dítě má poslouchat rodiče i v případě, že rodiče špatně radí a rozkazují, odpověděl Konfucius, že rozumný člověk by měl všechno rozumem zvážit, zda se jedná o dobrou či špatnou radu a dítě by nemělo jednat od slova do slova, co mu řekne rodič. Nicméně, dítě by mělo zacházet s „nerozumnou radou“ rodičů tak, aby jeho respekt a láska k rodičům pořád zůstaly, a pokud rodič nepochopí a nepřijme jeho názor, má se dítě podřídit autoritě rodičů i v tomto případě.⁹⁶

S postupem času lidé méně hovoří o tom, co rodiče musí udělat pro své děti, ale více hovoří o tom, co děti musí udělat pro své rodiče. Úmrtí předků se slaví častěji než narození následovníků. Synova péče o tradice rodu je považována za základ jeho budoucího pokračování. Ve Vietnamu se také díky vlivu jižních kultur zachovala daleko více role ženy v rámci rodu. Ideologie zde nebyla tak fanaticky dodržována na rozdíl od některých

96 TRAN, Trọng Kim. *Nho giáo*. Việt Nam: Văn học, 2012.

jiných společností. Proto je dodnes v některých rodinách daleko více vítán syn než dcera. Úkolem dcery po svatbě je být k dispozici rodičům zetě, odchází tedy ze své původní rodiny. Rodiče k synovi shlížejí jako k někomu, kdo se o ně bude na stará kolena starat, bude pečovat o pokračování rodu v budoucnosti. Od snachy je pak očekáváno, že tyto rodové tradice bude ctít.

Hovoříme-li o systému synovské oddanosti v praxi, nelze však z profesionálního hlediska říci, že jde vždy o systém, který diskriminuje ženské postavení v rodině. Jako každý jiný systém závisí především na tom, jak ho budou interpretovat lidé, kteří v něm žijí. Často jsme tak svědky skutečnosti, že principy synovské oddanosti často nejvíce fanaticky dodržují právě ženy – například matky synů, které na své snachy kladou neuvěřitelné nároky. Možná si tak zhojují svou nižší pozici v době sňatku svým nadřazeným postojem vůči snase. V každém případě může být princip „synovské oddanosti“ zdrojem jak velmi hezkého fungování rodiny (v případě, že je rodina ohleduplná ke všem svým členům a syn se opravdu o celou širší rodinu stará, bere je pod svou ochranu), nebo velmi závažných sociálně-patologických jevů (negativní projevy chování rodičů k dětem, mužů k ženám, matek ke snachám, násilí, nedostatku projevu úcty, šikana, deprivace apod.).

Pro pracovníka Infolinky je proto důležité neanalyzovat jevy podle toho, co o daném systému hovoří teoretické publikace (tedy, že zde existuje vyšší pozice syna v rodině), ale také podle toho, jak s daným systémem nakládají konkrétní klienti v rámci své konkrétní rodiny. Určitá pravomoc může být vždy velmi dobře využita nebo závažně zneužita. Co tedy interkulturní zamyšlení může odbornému pracovníkovi přinést? Porozumění tomu, jaké důvody a příčiny jsou v konkrétních mezilidských vztazích přikládány jednání a chování daných osob a na jaké principy se tyto osoby odvolávají. Poté je třeba porovnat principy, na které se odvolávají s jejich reálným chováním, abychom mohli posoudit, zda daný ideologický systém v praxi někoho poškozuje či nikoli.

Ngo Thi Thuy Van⁹⁷ zaznamenala ve svém výzkumu následující reflexe dětí, které se vztahují ke konfuciánskému pojetí výchovy jejich rodičů. Zachycené reflexe lze shrnout následujícím způsobem:

1. Způsob komunikace

Vietnamská mládež se často k rodičům nechová, nebo nemůže chovat, jako ke svým kamarádům. Buď si rodičů váží natolik, že to kamarádskou formu komunikace neumožňuje anebo by kamarádskou formu komunikace rodiče ani nepřijali. S tímto je spojena také otázka, do jaké míry jsou rodiče schopni se vžít do situace svých dětí. Ze zkušeností z našeho komunitního centra⁹⁸ vyplývá, že je pro rodiče mnohdy důležitější prokazování úcty ze strany dětí, než poznání svých dětí a motivů jejich jednání. V daném rámci se pak

97 NGO, 2016, s. 43-47.

98 Interkulturní komunitní rodinné česko-vietnamské centrum Praha Libuš.

mládež může vůči českému „kamarádství“ bez hranic i negativně vymezovat, nebo si ho pozitivně přát.

Autentické přepisy z výzkumného rozhovoru:

„Jako jsem ráda, že s ní (s maminkou) o tom můžu bavit, ale pořád to není úplně to, že bych s ní byla úplně kamarád nebo to. Tohleto úplně ne. To by mně bylo taky úplně divný, kdybych se s rodiči bavila úplně jako kamarád. Třeba ti čeští spolužáci, tak ti se s rodiči baví jako kamarádi, že jo. Mně to přijde takový hrozně divný vůči rodičům. Ne, že bych to brala, že je to nerespektování rodičů nebo tak, že se s nima bavíš úplně ovšem možným jako kamarádi. Ne že by to bylo neuctivý vůči rodičům, ale mně to přijde trapný, že jo. Protože já na tohle jsem už stará, abych se bavila s rodiči jako s kamarádama. To, že bych s tátou nebo s mámou zavtipkovala? To mi přijde divný.“

„Tohle bych charakterizovala můj vztah k rodičům jakože, ne kamarádský, ale jsem prostě jejich dítě, že jsem v té pozici níž pod nima. Jako jsem trochu, ne moc.“

„Mám k nim blízký vztah. Pak se s nima můžu bavit vo čemkoliv, co mě trápí nebo takhle. Ale neoznačovala bych ho za tolik blízký, že bych se s nima jako bavila úplně kamarádsky nebo tohle. Mně by bylo asi trapně. Já nevím, když nějaký známý jeho nebo náš rodinný známý má třeba narozeniny, tak sedíme vedle sebe a dáme si pivo, ale pořád si povídáme prostě normálně, není to takový jako, že u piva z nich můžu udělat kamaráda, to mi přijde hrozně trapný. Prostě když vidím český kamarády, jak pijou pivo a povídají si s rodičema jako s kamarádama, to mi přijde trochu divný. Takže takhle blízký to není, ale tak jako je v pořádku ten vztah, tak jako v pohodě blízký vztah.“

„Tak pak mi říkal (táta), že jestli s tím nepřestanu, jakože jestli se nezačnu chovat líp doma, tak jsem je fakt zklamala, no. Jakože jsem někdy něco nezvládla. Třeba, já nevím, nějak jsem se dostala na gympl, na vejšku nebo tohle. I kdybych se tam nedostala, tak bych je nezklamala tolik, jako kdybych se chovala jako hrozně blbec doma, no (...). Zklamala bych je nejvíc, kdybych se chovala hrozně vůči nim nebo bráchovi nebo tak. Nevím, kdy jindy jsem je zklamala. No, hlavně v tom, jak jsem se chovala v té pubertě.“

2. Vděk a respekt vůči rodičům

Respekt za to, jak rodiče připravili své děti do života.

Autentický přepis z výzkumného rozhovoru:

„Jako já jsem ráda, že jsem musela v pubertě projít vším tím jako, že jsem v rodině to nejstarší dítě, tak jsem musela postarat o tohle a pak o bráchu a pak doma dělat práci a tohle, takže to mě naučili a teď jsem za to hrozně ráda, žejo. Jako jsem fakt ráda, že dokážu uvařit a uklidit celej barák, když nikdo doma není. Myslím si, že mě docela dobře připravovali.“

Jak autorka dále uvádí, Vietnamci se většinou neuchylují k otevřené kritice druhé osoby na veřejnosti. Budou mít tendenci buď problém vyřešit pomocí nějakého prostředníka,

nebo osobním jednáním. Toto na veřejnosti je možné pouze v nejkrajnějším případě, aby dotyčný „neztratil tvář“. Totéž platí o kritice rodičů. Pokud ale přidáme ještě „zákaz“ neřešit domácí problémy s cizími lidmi, okruh prostředníků se zužuje. Vietnamské děti rodičům vykají. Ve skutečnosti neexistuje ve vietnamštině tykání a vykání, jak bylo již uvedeno výše, ale oslovení záleží na postavení ve společnosti a na věku. Dále citace autorky: „V rámci této práce bych zůstala u oslovování v rodině. Často používám ve své práci slovo děti/dítě, protože při oslovování jsou „děti“ ve skutečnosti celý život dětmi. Např. pozdrav pětiletého dítěte a šestadvacetiletého zní stejně: „Já, Tvé dítě, zdravím Vás, otče/matko“. V některých případech „dětem“ majícím rodinu se narodila děťátka, tak oslovují své rodiče za své děti. Už otci a matce neříkají, otče a matko, ale babičko a dědečku. Tedy ve vietnamské společnosti a rodinách platí hierarchie, a to až dodnes.“

3. Podpora rodičů ve stáří

Autentický přepis z výzkumného rozhovoru:

„Samozřejmě bych je chtěla nějak jako podporovat, ať už finančně nebo psychicky tím, že se budeme scházet, žejo. No, prostě bych nechtěla, aby naši skončili v domově důchodců nebo tak (...). Myslím si, že táta s mámou spořeji jako, mají nějaký finanční rezervy, ale nechci, až budou starší a až budu mít rodinu, brácha bude mít rodinu, aby se ten vztah úplně odtrhnul jakože, rodiče zestárnou a už v podstatě nejsou. Jako to bych asi nechtěla. Takže si myslím, že bych se o ně chtěla ve stáří postarat nějak. Právě máma říkala, že uvažuje o tom, že by se chtěla vrátit do Vietnamu, ale táta prej vůbec. Já si myslím, že možná zůstanou tady no, ale já sama nevím, oni sami ani neví, nebo máma ještě neví. Ale jestli zůstanou tady, tak bych chtěla, abych se oně nějakým způsobem starala. Protože mi přijde prostě nefér mít rodiče v domově důchodců.“

„Prostě je chci podporovat psychicky a začleňovat je do té rodiny a pak finančně, to by záleželo na tom, jestli budou pořizovat nějakou byt jinde nebo budou bydlet jinde. Prostě tohleto zařizovat, ať se rodiče sami nemusejí postarat o to, co nutně potřebují. Já nevím, třeba léky, nebo takový ty jako pojištění, nájem, si myslím, že v té době bych rodičům už mohla zajistit. Prostě v takovýchle věci je podporovat. No a tak doufám, že to vyjde, jak finančně i mentálně. Prostě s nima být, i když to nebude tak jednoduchý, že jo.“

„No, právě to, jak se chovají k sobě, nebo spíš fungují, nefungují. Jednak mně je líto. Ví, že oni jsou spolu. Spolu žijou, ale tohleto. Mně jako je líto. Mě to štve. Ne, že mě to štve, zní to hrozně. Ale prostě já je vidím každé den, jestli se neodstěhují, tak je budu vidět takhle každé den, protože oni nikam nejezdějí sami. A to právě, jsem říkala, že nikam nejezdějí na hory, na výlety. Takže tohle právě to, co bych na nich změnila, ale je to asi těžký, jak spolu mají ten vztah, no.“

Problematika stáří je potenciálním sociálním problémem integrace cizinců v ČR, zejména pokud jde o cizince z prostředí, kde staří rodiče sdílejí s dětmi svůj životní prostor.

V České republice není podpora společného života širší rodiny příliš preferována. Vysoký důraz se klade na plnění povinností pracovních a občanských. Zřídka se však stane, na rozdíl od Vietnamu, že spolu rodina může trávit celé pracovní dny. Alternativou pro českou společnost tedy opravdu může být rodinné podnikání, podpora rodin s více dětmi, zavádění alternativních pracovních poměrů atd. Jisté však je, že péče o rodiče je mnohdy pro migranty v ČR složitější než ve Vietnamu.

Péče o starší rodiče je dána ve Vietnamu tím, zda rodina vlastní svou půdu a dům, nebo zda žije ve stísněnějších podmínkách ve městě. Ale ani ve městě není výjimkou, že se mladší o své starší rodiče plně postarají, že jeden ze členů rodiny zůstává doma. Přesto se ve městech dnes velmi rychle rozvíjejí pečovatelské služby, které se za úplatu o starší rodiče starají ať už doma, nebo v určitém zdravotnickém zařízení. I tak je život v české společnosti pro takové osoby složitější. Děti většinou nemají tolik času či ekonomického zázemí, aby zůstávaly doma. Starší lidé v různých pečovatelských zařízeních nemohou hovořit vietnamsky, což je překážkou pro udržování kondice apod. Některé rodiny problémy poté řeší tak, že posílají dotyčného z rodiny do rodiny, každý týden se stará někdo, nebo dotyčnou osobu posílají do Vietnamu. Ani vlastní soužití rodičů s dětmi není samozřejmě bezproblémové a v extrémních případech vlastně jedné ze stran či oběma škodí. Přesto je společné soužití více generací považováno stále za vysokou hodnotu ve vietnamské společnosti.

4. Smysl pro rodinu, širší rodinu a společné soužití

Autentický přepis z výzkumného rozhovoru:

„Chci je podporovat tím, že je budu začleňovat do toho mého rodinného života, jakože s nima chci nějak trávit čas. Hlavně aby moje děti s nima trávily čas. Co já vím, já budu mít českýho manžela, tím pádem moje dítě bude vyrůstat ve dvou různých jako kulturách. Jakmile o víkendu bude u babičky, tak jednou bude v jiný kultuře a jednou úplně jinde. Nebo ne, úplně jinde, ale bude to různě, tak právě bych chtěla, abych je podpořila tím, že aby se cítili, že budou součástí rodiny, i když už vlastně ta hlavní rodina bude na naší generaci.“

5. Postavení chlapců a mužů

Autentický přepis z výzkumného rozhovoru:

„Třeba mi přijde zvláštní, že když se bavím s jinými Vietnamci (...). Třeba, já nevím, holce je dvacet něco a klukovi je dvacet a když se s někým takhle bavím. Tak mi přijde, že rodiče mají rádi víc toho syna než tu dceru. Jakože rodiče vkládají víc nadějí do toho syna (...). Ten nejstarší syn je prostě následovník rodu a že je hlava rodiny a syn je nejvíc, co ta rodina může přát. To bych řekla, že tohle už je hodně zastaralý. Když jsem byla malá,

tak mi maminka říkala, jakože, seš holka, musíš umět tohle, tohle, musíš se chovat vzorně, nesmíš dělat hluk kolem sebe, nesmíš dělat, abys vyvolávala pozornost. Všechno, co holky musejí a nemusejí dělat (...). Ale mi přijde u nás tohleto je v pohodě. Přestože brácha je o mnohem mladší, skoro o deset let, jako naši mě chápou a jako nejstarší holka mám v rodině takovou důležitou roli, bych řekla. Nechci přeceňovat nebo co, ale přijde mi zajímavý, že i holka může v té rodině být na hodně důležitý pozici.“

6. Obrat k vietnamským kořenům v určité fázi života

Autentický záznam z výzkumného rozhovoru:

„Mámě je dycky z toho trochu špatně. Dycky říká, že já s bráchou a já s tátou se máme bavit vietnamsky, což vlastně táta už dělá, ale předtím jsem se s ním taky bavila jenom česky, ale já se s ním bavím teď jenom česky, ale máma samozřejmě, že jo, aby brácha uměl vietnamsky.“

Návrat ke kořenům je často přičítán jak určité „pokrevní“ „vrozené“ tendenci hledat svůj původ. Může být ale také do určité míry sociálně podmíněn.

Příklad: Velmi vzdělaný student se rozhodl, že opustí zcela vzorce etnického podnikání v ČR a začne hledat práci v českém prostředí. Začal tedy hledat nové pracovní pozice. Většinou o něj měly české instituce zájem. On však začal narážet na to, že plat, který získá ve státní české instituci, nebo i ve firmě bude vlastně daleko nižší, než pokud by pracoval pro své rodiče. Rodiče v devadesátých letech podnikali v České republice téměř bez zábran s vysokými příjmy, sami nazývali toto období období „zlatého deště“. Nemuseli ani umět česky na to, aby se tak dobře užívali, o daních a pojištění toho příliš mnoho nevěděli. Navíc Češi byli v té době na tržnicích jako doma. Rodiče tedy často studentovi říkají: „Doufáme, že budeš tak úspěšný, jako my.“ Student se nakonec rozhodl založit vlastní firmu, a to jak na základě českých, tak i vietnamských zvyklostí. Ale rodina na něj má obrovský vliv, protože se zdá, že ji dle vietnamských tradic zajistí daleko lépe, než kdyby se oddal režimu české instituce.

Sny mladých o integraci mohou být velmi tvrdě konfrontovány se skutečností, že úspěchy ve škole nemusí znamenat ještě plnou integraci do hostitelské společnosti. Škola často zachycuje děti až poté, co do sebe nasály základy svých původních kultur; anebo děti žijí stále ve dvou odlišných světech, které se příliš nepropojují, což teprve vyžaduje veliké úsilí. Proto jsou tyto základní předpoklady a vztah ke světu určeny ve většině případů jinými podmínkami než majoritní společností.

Záleží pak již na osobnosti každého, zda se rozhodne následovat racionálně interpretované pozitivní odkazy konfucianství, nebo spíše bude slepě přijímat jednoduché rady, které však do nového prostředí příliš nezapadnou, budou určitou regresí v možnostech vývoje jedince, který má šanci na základě setkávání se s dvěma kulturami vytvářet nová inovativní řešení.

Rodina středního a jižního Vietnamu

Pro studium rozdílů mezi chováním a komunikací klientů ze severního, středního a jižního Vietnamu nemáme doposud ze zápisů Infolinky mnoho materiálu. Jistě ale určité rozdíly jsou. Pro pracovníka linky, který nezná společnost středního a jižního Vietnamu, může být komunikace s klientem z těchto lokalit náročnější. Jednak proto, že používají mnoho odlišných slov, které nemusí znát. Tyto rozdíly se týkají i označování příbuzenských pozic, takže již tak složitý systém je pro operátora při komunikaci s klientem ze středního či jižního Vietnamu ještě složitější, kromě slov, která jinak znějí. Pro přiblížení jsme zapsali několik příkladů do tabulky.

česky	spisovná vietnamština (Hanoj)	vietnamština provincie Nghệ An
voda	nước	nác
kde	đâu	mô
hlava	đầu	trốc
vejít	vào	vô
ty	mày	mi
(vrstevník, kamarád, člen rodiny kamarádsky, také hanlivé oslovení)		

Mezi slovy s lokálními významy mohou být i slova, která změnila svůj význam v městském prostředí oproti prostředí vesnickému. Například v provincii Quảng Trị můžeme často slyšet slovíčko základního oslovení „mẹ“. Znamená obecně ženu, která se již provdala, ale také vlastní matku, nebo starší paní. Pokud toto slovo však uslyší někdo z městského prostředí, bude možná slyšet v tomto slově mnoho negativních konotací jako například: stařena, baba, čarodějnice apod. Proto je jazyková analýza nezbytným nástrojem pracovníka Infolinky, který se musí rychle zorientovat v popisovaných situacích.

Kromě toho je možná vhodné poznamenat, že provincie středního Vietnamu byly velmi odlehle od hlavních center a rozvíjely se a rozvíjejí se dodnes odlišným tempem. Jejich úřady a instituce také často dýchají v jiném duchu než duch Hanoje a Saigonu. Tyto provincie jsou také velmi ovlivněny kontakty s menšinovými etniky obývajícími velmi blízké horské oblasti. Směrem na jih je etnické sousedství posíleno vlivem etnika Čamů, kteří si uchovávají velmi silné tradice pramenící až z dob dávných indických království. Můžeme zde pozorovat i známky matriarchálního uspořádání v některých rodech a rodinách. Jižní Vietnam je zase ovlivněn silnou čínskou migrací, živým obchodem s celým světem a stykem rovněž i se západními kulturami z Evropy. Duch jižního Vietnamu je daleko více subtropický až tropický se vším všudy. Obě oblasti se liší historickou zkušeností, určitými prvky administrativního uspořádání rodovými tradicemi, způsobem oslav svátků apod.

Poválečná rodina

Válka severního a jižního Vietnamu, která skončila v roce 1975, a další vojenské konflikty negativně ovlivnily všechny vietnamské rodiny. Do válečného konfliktu se ve Vietnamu byli nuceni zapojovat i lidé a společenství, která neměla nic do činění ani s ideologií komunistické strany na severu ani s myšlenkami jižního „císařského“ státu. Často se do bojů zapojovali i z donucení. V některých rodinách zejména ve středním Vietnamu docházelo k tomu, že ze stejné rodiny postupně nabíraly do svých řad obě dvě armády. Členové rodin se tak octli pod hrozbou trestu smrti v případech vyzrazení vojenských tajemství. Tradiční struktura rodu byla značně narušena. Vojáci odcházeli do bojů do vzdálených míst od svého rodiště, které bylo dříve nutnou neodmyslitelnou součástí a základem jejich způsobu života. Do válečného konfliktu se zapojovaly aktivně i některé ženy. Některé naopak zůstávaly dlouho doma a staraly se o rodiny bez otců. Tato válka byla střetnutím ideologií, původního rodového systému, odkvétajícího císařství a moderního světa americké kultury. V mnoha oblastech byla ničivá. Některé oblasti byly několik týdnů pod intenzivním bombardováním, válka se odehrávala v pralese i v nížinách, na zemi i ve vzduchu. Muži ve válce nacházeli ve městech a nových destinacích druhé partnerky, mnoho rodin bylo rozvráceno.

Na přelomu 1978 a 1979 vietnamská armáda ještě intervenovala v Kambodži. Vzhledem ke stavu populace po vietnamské válce se do intervence zapojovali i poměrně mladí jedinci. Vojáci se dostali v Kambodži do koncentračních vesnic, které často obývali nezletilí vojáci Rudých Khmerů. Tato mládež neuvěřitelným způsobem zacházela se živými i mrtvými těly vězňů ve vesnicích. Pro vojáky, kteří sem vstoupili, to byl zážitek, který otřásá jejich psychikou do dnešních dnů.

Následoval pak ještě i konflikt s Čínou (1979), byl sice velmi krátký, ale přestože se konal na severu, Vietnam do něj musel nasadit i divize ze středního Vietnamu. Byl ukončen intervencí Sovětského svazu a oboustranným prohlášením vítězství, tedy Čínou i Vietnamem.

V některých oblastech ve Vietnamu neexistovaly školy, mnoho obyvatel neumělo číst a psát. Společnost byla rozvrácena zvenku i zevnitř a silně oslabena. To samozřejmě v rodinách vyvolalo také mnoho patologických situací a jevů, jejichž důsledky si rodiny nesou do dnešních dnů.

Příklad: Manželka místního náčelníka vesnice byla usměvavá bezstarostná žena, která svého muže milovala. Měla s ním osm dětí. On však musel odjet bojovat do jižního Vietnamu. Člověk žijící tradičním způsobem života na malé vsi se dostal do široké společnosti moderního velkoměsta. Tam si našel druhou manželku, což bylo ve středním Vietnamu společensky dovoleno, mimochodem je i dodnes. Muž se vrátil se svou druhou manželkou domů, v domě tak žily dvě manželky pohromadě. První manželka to velmi špatně nesla a byla vnitřně zraněna, její smutek vlastně trvá dodnes. Mezitím se jí narodilo ještě jedno dítě. To vzpomíná na svého otce spíše prostřednictvím smutku a zklamání své

matky, do života si odnáší obrovskou nedůvěru vůči okolnímu světu a vůči mužům. Smutek matky byl o to větší, že poslední malé dítě muselo být svědkem neustálých konfliktů obou manželek, konfliktů svých rodičů. Matka se nikdy nevyrovnala s druhou ženou v domě.

Při shazování plynových bomb se do životního prostředí uvolňovaly defolianty a podružné produkty jejich výroby – dioxiny. Po přímém kontaktu s těmito látkami lidé ochromovali v řádu několika dnů. Látky pravděpodobně ovlivňovaly i plody v tělech matek. Vzniklo relativně velké procento geneticky či jinak postižených osob. Postiženy byly zejména hormonální procesy. Důsledky války, válečného neštěstí a stresu navíc byly umocněny tím, že mezi obyvatelstvem vládla vysoká nevzdělanost, obyvatelstvo nemělo ani povědomí o základní zdravotní péči. Některé dívky nemají dosud představu o tom, jakým způsobem se rodí děti. Nevědí, jak se pozná začátek porodu. V některých oblastech se soustředilo po válce obyvatelstvo až s desetiprocentní mírou postižených osob ve společnosti, což je procento velmi vysoké. To samozřejmě klade i určité zvláštní nároky na zdravotnický systém ve Vietnamu, systém sociálního zabezpečení, který se nějak s těmito jevy neustále vypořádává. Velmi velká část obyvatel byla za války v přímém kontaktu s válečnými masakry. Výpovědi amerických vojáků často dokládají skutečnost, že bylo pro ně při spolupráci s jižanskou armádou velmi těžké rozpoznat, kdo je ve válce na jejich straně a kdo proti nim, nechápali vůbec pozice vesnického obyvatelstva, které se v panice snažilo chovat tak, aby si prostě zachránilo svůj život, nebylo řízeno žádnou ideologií. I proto v určitých fázích války docházelo k masakrům běžného obyvatelstva, které se ani do války zapojit nechtělo. V rámci válečné situace vzniklo i mnoho rodin vietnamsko-amerických, ne zcela bez nadsázky, ale lze říci, že vlastně válka začala sbližovat oba dva světy ještě dříve, než byla ukončena, protože ve Vietnamu vzniklo mnoho mezikulturních vztahů a vazeb.

I tyto popsané skutečnosti dodnes mohou mít vliv na problémy, které jsou rodiny nuceny řešit, zejména na způsob, jakým se například klienti dívají na hostitelskou zem nebo příslušníky evropských kultur. Kdybychom měli velmi stručně popsat, jak se Vietnamci dívají na českou kulturu, můžeme zjednodušeně říci, že jedna část si pamatuje na Československo jako na spřízněnou stranu, která Vietnamu aktivně při válce napomáhala. Jiní zase nebudou mezi Evropany a Američany příliš rozlišovat a budou mít tendenci házet Čechy do jednoho pytle s agresory. Záleží na vzdělání a postojích každého z nich. Nejen od tohoto interkulturního konfliktu, ale také od dob existence francouzské kolonie ve Vietnamu se odvíjí mnoho dalších stereotypů. Možná, bude-li pracovník Infolinky pracovat s některými interkulturními konflikty, bude muset brát v úvahu i určité předsudky, které obě strany navzájem vůči sobě mohou mít.

Stereotypy a předsudky ze strany české společnosti vůči Vietnamcům jsou dostatečně známé. Uvedme si snad jen skutečnost, že existují předsudky jak negativní (odsuzující dopředu každého) tak i pozitivní (dopředu chválící každého) bez vzájemného poznání.

Například:

- Vietnamci jsou pilní a pořád od rána do večera pracují.
- Jsou velmi usměvaví.
- Nejsou s nimi problémy, protože si své konflikty řeší mezi sebou a nezatěžují českou společnost.
- Berou lidem práci.
- Zničili některé české podniky a výrobce prodejem nekvalitního levného zboží atd.

Vietnamci však vůči Čechům samozřejmě také mají určité předsudky.

- Češi jedí většinou jen řízek, česká kuchyně není rozmanitá.
- Češi jsou bohatí.
- Češky jsou velmi těžko zvládnutelné partnerky.
- Češi jsou velmi dobří partneři.
- Češi si neváží rodiny a manželství, rozvádějí se.
- Češi nemají širší rodinu a rodina si navzájem nepomáhá.
- Češi se nestarají o své starší rodiče, prarodiče.
- Češi nejsou dobří partneři.
- Češi hned říkají vše přímo, nejsou moc chytří.
- Češi umějí lépe vychovávat své děti.
- Češi jsou líní, utrácení zbytečně moc peněz.
- Češi slaví Velikonoce tak, že více nakupují.
- Češi jsou líní pracovat, pořád mají volno, sportují, mrhají časem.
- Češi jsou velmi vzdělaní.
- Češi poznávají cizí země.

Takové předsudky mohou ovlivňovat i vztahy v kulturně smíšených rodinách.

Vzor rodiny

Konfuciánské hodnoty byly dlouhodobě dodržovány ve vietnamské společnosti a zvláště ve šlechtické vrstvě společnosti: smysl pro rodinu, respekt ke starším a vzdělaným lidem, vykáni rodičům atd. Některé z daných hodnot byly z pohledu poválečné ideologie nepřijatelné, nepotřebné a nemorální, neboť podle vlády to prohlubovalo třídní rozdíly, pocházely z období feudalismu apod.⁹⁹

Představy a strategické úmysly vládnoucí komunistické strany Vietnamu pojmenovaly vlastní kulturní vzor rodiny, sídelních částí vesnic a vesnic, měst ve vyhlášce 122/2018¹⁰⁰.

99 DAO Duy Anh: *Influence of Confucianism in Vietnam* In: Vietnamese studies 1994/1. S. 23-35.

100 Vyhláška je v plném znění dostupná na <https://luatvietnam.vn/van-hoa/nghi-dinh-122-2018-nd-cp-xet-tang-danh-hieu-gia-dinh-van-hoa-to-dan-pho-van-hoa-167099-d1.html#noidung> số 122/2018/NĐ-CP ngày 17 tháng 9 năm 2018 của.

Každá rodina může být odměněna, pokud splňuje nařízení daného zákona. Nařízení vyhlásky staví na zákonu o organizaci vlády, zákonu o soutěži a pochvalách a jeho provádění má na starosti ministr kultury, sportu a turistického ruchu. Vyhláška definuje následující tituly a pochvaly, které se udělují: *“Gia đình văn hóa”* – Kulturní rodina; *“Thôn văn hóa”* – Kulturní obecní část, *“Làng văn hóa”* – Kulturní vesnice, *“Áp văn hóa”* – Kulturní vesnička, *“Bản văn hóa”* – Kulturní dědina, *“Tổ dân phố văn hóa”* – Kulturní čtvrť. Subjekty se mohou každý rok k soutěži o získání titulu či pochvaly přihlásit, a sice nejpozději do 30. 1. daného roku. Předseda Lidového výboru na úrovni obce uděluje titul Kulturní rodina každý rok. Pochvalu získá rodina tehdy, pokud se stala Kulturní rodinou tři po sobě jdoucí roky. Tituly týkající se Kulturních sídel jsou udělovány předsedou Lidového výboru na úrovni okresu.

Dle příslušného vzoru se registrovaná rodina oboduje maximálně 100 body. Každé z jednotlivých kritérií musí subjekt splňovat alespoň na 50 procent. Při udělování titulů se přihlíží k tomu, z jakého prostředí domácnost, která je posuzována, vychází. Domácnosti z městských obvodů, okresů a hlavních měst musí dosáhnout 90 bodů a více, aby titul získaly. Domácnosti z obcí, městských okrsků, horských oblastí, nebo obzvláště chudých obcí musí dosáhnout minimálně 60 bodů a více. U titulů pro Kulturní sídelní jednotky je bodování rovněž podobně odstupňováno. Pochvaly se nemají dávat většímu množství než 15 procentům všech domácností.

V hlavě II. kapitole 1 jsou ve vyhlášce uvedeny odstavce definující kritéria hodnocení dosažení uvedeného titulu pro domácnosti. Patří sem domácnosti, které:

„1. Se plně **řídí ideou a politikou komunistické strany, právem státu, aktivně se účastní lokálních hnutí a aktivit**. Konkrétně se členové rodiny musí řídit vietnamským zákonem, neměli by se dopouštět přestupků ani v práci, ani ve škole v rámci studia. Měli by se řídit přáním místní komunity a žít s ní v souladu. Vyvěšovat vlajku u příležitosti státních svátků, politických událostí dle nařízení. Měli by se účastnit kulturních, sportovních a uměleckých akcí. Řídit se pokyny a organizovat sňatky, pohřby, další svátky dle nařízení. Měli by chránit historické a kulturní dědictví, chránit své životní prostředí. Účastnit se dobrovolných a humanitárních aktivit, komunitního života. Udržovat hygienu, pokud jde o zdraví i stravu, předcházet nemocem a epidemiím. Dodržovat pravidla protipožární prevence. Dodržovat pravidla bezpečnosti silničního provozu.

2. Rodina žije v harmonickém soužití mezi členy uvnitř i s okolím, mezi generacemi a jejími členy, je šťastna, napomáhá lidem v sousedské komunitě. Je proječován zájem o každého z členů rodiny (prarodiče, rodiče a všechny ostatní členy), je o ně postaráno, jsou podporováni. Sňatky se uzavírají dobrovolně, jsou přínosem pro rozvoj rodiny. Život se má sdílet jen s jednou manželkou či jedním manželem, žije se v rovnoprávnosti a věrnosti. Rodina se řídí dle politiky řízení počtu obyvatel, jedná dle zásad rovnosti obou pohlaví. Jednotliví členové rodiny se účastní zdravotního pojištění a je jim poskytována zdravotní péče. Rodina žije civilizovaným životem, členové se chovají dobře navzájem

i ke komunitě a společnosti. V době nepřízně osudu a potíží rodina pomáhá ostatním členům komunity.“

Zejména tento bod vyhlášky stále navazuje na konfuciánské zásady a zásady původního rodového uspořádání, opět zmiňuje jako objekty péče zejména prarodiče a rodiče, nezmiňuje však děti. Naproti původním zvyklostem vede k monogamii. Zmiňuje také politiku regulace počtu obyvatel. V nedávné době byla aplikována kromě jiného prostřednictvím nařízení pro státní zaměstnance. Osoba s počtem dětí nad 2 byla penalizována na platu a dalších požitcích zaměstnance. Toto opatření¹⁰¹ by se již ale nemělo aplikovat. Do politiky regulace počtu obyvatel patří podpora porodnosti v oblastech, kde je nízká, a naopak její přirozené omezování v oblastech, kde je vysoká. Cílem je, aby každá rodina zvažovala ve prospěch svých dětí a celkové situace, zda si další děti pořídí či nikoli. Doporučený počet dětí je 1 až 2. Aplikaci této politiky se ve Vietnamu věnují jak Lidové výbory, zdravotnické stanice, tak i některé neziskové organizace.¹⁰²

Příklad: V mnoha oblastech je dosud zcela běžné, a to jak ze strany mužů – manželů, tak ze strany tchyní manželek, že muži mají více žen, se kterými žijí na různých či na stejném místě. Jeden lékař vystavěl čtyřpatrový dům, v každém patře tohoto domu pak žila jedna z jeho žen. V rodině však panovaly poměrně velké neshody a konflikty.

Příklad: V horské vesnici žili manžel a manželka. Oba staršího věku. Postarali se v nouzi o jednu mladou dívku, která si s manželkou velmi dobře rozuměla. Když manželka poznala dívku, rozhodly se, že bude mladá dívka druhou ženou manžela. Rodina žila v poměrně harmonickém soužití.

Tento jev se velmi často promítá i do života v České republice. Lidé ve Vietnamu zanechávají své životní partnery, zejména proto, že většinou přijíždějí do ČR za prací nejprve muži, a když vydělají peníze a vytvoří patřičné zázemí, zvou sem ženy s dětmi. Po dobu několika let žijí sami, najdou si tady často nové partnerky. Některé rodiny takovou situaci řeší právě tak, že uznají obě ženy. Některé manželky, když se o této skutečnosti dozvědí (pokud vůbec), přijedou do ČR také, aby po boku manžela a druhé ženy trávily další život. Muž tedy v ČR může fungovat tak, že některé dny v týdnu tráví s jednou ženou a zbytek s druhou. Může se snažit naplňovat potřeby obou žen či nikoli. Řešení bývá vždy naprosto individuální.

„3. **Efektivní zapojení do pracovního procesu, zajišťování obživy:** výroba, podnikání, zaměstnání na úřadě zahrnuje: Ekonomická situace rodiny by měla být ustálená, měla by rozvíjet své zdroje příjmu. Měla by se účastnit programu ekonomického, kulturního a společenského rozvoje v lokalitě. Osoby v produktivním věku by se aktivně měly do

101 Viz doporučení vietnamského ministerstva zdravotnictví z ledna 2018: <https://www.msn.com/vi-vn/news/other/t%E1%B-B%AB-2018-sinh-con-th%E1%BB%A9-3-tr%E1%BB%9F-l%C3%AA-n-s%E1%BA%BD-kh%C3%B4ng-b%E1%B-8B-ph%E1%BA%A1t-ar-BBjXOd?li=AA520C>.

102 Například Maria Stopes International Vietnam, se kterou organizace Klub Hanoi spolupracovala při projektech osvěty *zdravého sexu a porodu*.

pracovního procesu zařazovat. Děti ve školním věku by měly docházet do školy. Měla by se využívat kontrolovaná pitná voda. Rodina by měla zajistit hygienické podmínky pro svůj život. Měla by mít vybavení umožňující průběžné sledování zpráv z ekonomiky, kultury a společnosti.“

V odstavci 7 vyhlášky se pak uvádí příklady, které rodiny z udělení titulu vylučují. Je to v případech, kdy: „Členové rodiny jsou trestně stíháni či je s nimi vedeno přestupkové řízení (zejména v oblasti stavebnictví, protipožární ochrany, ochrany životního prostředí). Neplní vojenskou povinnost nebo daňovou povinnost. Organizuje svatby mladistvých nebo příbuzných navzájem. V rodině je pácháno domácí násilí, které je úředně stíháno. Dopouští se společenských deliktů jako drogy, prostituce, krádeže, organizace či účast na hazardu. Účastní se aktivit narušujících společenský pořádek a bezpečnost.“

Současná rodina¹⁰³

Hodnocení a popis současné rodiny by si vyžadovaly daleko širší analýzu přesahující možnosti tohoto textu. V hodnocení současné rodiny se vždy mohou odrážet východiska a modely, které byly uvedeny výše. Vietnamská rodina prošla od období válečného do dnešních dnů extrémními rychlými a rozsáhlými proměnami.¹⁰⁴ Jak shrnuje ve své diplomové práci Ngo Thi Thuy Van: „Po těchto změnách nastalo zlepšení společenské, ekonomické situace. Před rokem 1986 HDP na hlavu bylo 100 USD. V roce 2014 bylo 2000 USD. Průměrná mzda během roku 2007-2015 byla kolem 166 USD, což je devět až desetkrát méně než v ČR. (...) Občané Vietnamu od této doby měli možnost svobodně cestovat po celém světě. Toto je také důvod vzniku dalších vietnamských komunit v České republice a dalších zemích za jinými účely: podnikání, práce, studium, sloučení rodiny atd. Zhruba 70 % Vietnamců ve Vietnamu žije na venkově (...) a nejčastějším způsobem živobytí je práce na polích. Lidé na venkově trpí velkým nedostatkem, nezaměstnaností a chudobou. Proto rodiče jsou odkázáni na péči svých dětí ve stáří.“¹⁰⁵

Jednotlivé tendence změn jsou dány postupně narůstajícím vlivem městského života, moderní ekonomiky, intervencí vlády, mezinárodními vlivy, rozšiřováním sociálních sítí apod. Existuje zde patrný pozvolný přechod od tradiční širší rodiny k rodině užší (rodiče a děti). Existuje patrný rozvoj vzdělanosti, který podporuje dovednost analýzy jevů, které se rodiny týkají. Na rodinu jsou kladeny stále větší požadavky jak vládou, tak společenským rozvojem. Tyto proměny se týkají modernějšího pojetí sňatků a rozvodů. Rozdělo-

103 Tato kapitola v mnohém vychází z diplomové práce Ngo Thi Thuy Van, 2016: *Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice* (diplomová práce). ETF UK, Praha.

104 O změnách rodiny ve Vietnamu hovoří relativně hodně literatury, některá je vedena spíše teoreticko-ideologickou formou, některá výzkumy a konkrétními příběhy. Viz například: VU Khieu: *Vietnamese family on the Road of Industrialization and Modernization*. In: *Vietnam Social Sciences* 2002/2(88). s. 25-32. nebo LE Minh: *Van hoa Gia dinh Viet Nam va su phat trien xa hoi*. 1994, Lao Dong, Hanoj.

105 Ngo Thi Thuy Van, 2016: *Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice* (diplomová práce). ETF UK, Praha. s. 17.

vání rolí mezi mužem a ženou v rodinách, pohledu na výchovu a postavení dětí v rodině, pohledu na zdravotní péči jednotlivých členů. Rozvoje nejen rodinných a komunitních, ale také společenských vztahů (dodržování společného řádu, kromě toho rodového).¹⁰⁶

Kromě změn z hlediska dlouhodobé perspektivy se dnes ve Vietnamu analyzují i změny z hlediska perspektivy krátkodobé.¹⁰⁷ Hovoří se například o změnách Zákoníku o manželství a rodině. Rodina se mění z hlediska uspořádání vlastnictví, rodinných vztahů, mění se směrem k individuálnímu přístupu. Škála problémů, které se k rodině vztahují, se rozšiřuje. Z hlediska sociologické teorie se rodina v zásadě mění v následujících základních funkcích: rozmnožování, výchova, naplňování ekonomických a psychologických potřeb. Je diskutováno o poklesu úcty k prarodičům a rodičům (*sự tôn kính đối với ông bà cha mẹ có xu hướng giảm sút*) nebo o změně přesunu její role na ostatní instituce (*sự chuyển giao, phó mặc chức năng này của gia đình cho các thiết chế xã hội khác như trường học, dịch vụ xã hội (dịch vụ chăm sóc trẻ, giúp việc tại nhà)*), jsou registrovány proměny v pojetí manželství a výběru partnerů.

V současné době někteří autoři¹⁰⁸ hovoří o takzvaném duálním „trojúhelníku“ vztahujícím se k rodině. Týká se důrazu kladeného na vztah otce, matky a dětí a roli jedince, rodiny a celé společnosti v rámci daného státu. Nyní se ve Vietnamu často řeší, jak vývoj rodiny souvisí se společenským rozvojem. Uvažuje se o vlivu jednotlivce na rodinu. O rodině se dnes uvažuje jako o spolupráci jedinců, manželské unii, pokrevním vztahu nebo vztazích vzájemné péče. Začínají se daleko více zdůrazňovat vzájemné vztahy členů rodiny. Zdůrazňují se vztahy manželů, rodičů a dětí a sourozenců. O daných vztazích se hovoří spíše jako o vztazích rovnocenných „bình đẳng“ než o vztahu založeném na úctě vůči výše postaveným a nadřazenosti vůči níže postaveným „*trên kính dưới nhường*“. Každý člen rodiny by měl mít pro sebe samotného čas, který ostatní mají respektovat. Negativním projevem daných proměn je postupné uvolňování vztahů mezi jednotlivými členy, což může způsobovat i vyšší zranitelnost rodiny. V nedávném zpravodajství například hovořil jeden z představitelů vládnoucí strany o tom, že mladí nemají z domovů odcházet tak brzy, brát si hypotéky, protože se tak zadluží na celý život. Hovořil o tom, že je výhodnější zůstat s rodinou do pokročilejšího věku (30 let) a poté teprve vlastnit, kupovat či stavět nový domov. Interpretace z hlediska dávných konfuciánských hodnot je zde stále patrná a má v mnoha případech i své opodstatnění. Je diskutováno, jak rozvolnění rodinných vztahů ovlivňuje ekonomický rozvoj rodiny, potažmo celé společnosti, vzdělávacího systému. To vše je dáváno do souvislosti se zvyšující se mezigenerační mobilitou a oslabováním platnosti rčení jako: „Kam tě rodiče posadí, tam budeš. – „*cha mẹ đặt đâu con ngồi*

106 VU Tuan Huy. Su bien doi va lien tuc cua gia dinh nong thon Viet Nam: nhung van de dat ra trong nghien cuu thu Nghiem o Yen Bai. S. 21-28. In: Xa Hoi Hoc 2002/1.

107 <http://dinhkien.com/khuon-mau-gia-dinh-viet-nam-hien-dai-bien-doi-the-nao-qua-cac-nam.html>.

108 Například Hồ Ngọc Đại.

đầy“ nebo „vrchní nařizuje, spodní poslouchá“ – „*trên bảo dưới nghe*“. Samozřejmě toto rozvolnění z hlediska mnohých autorů souvisí s negativními jevy, jako jsou společenské protesty, rozvody, zvyšující se míra „single“ jedinců, které se společnost snaží nějak omezovat. Rozvoj a změny rodiny výrazně umožňují ekonomické proměny, zvyšující se kvalita života obyvatel ve Vietnamu, zvyšující se úroveň vzdělávacího systému. Vše je rovněž dáváno do souvislosti s negativními jevy ve společnosti, jakými jsou například nemocnost „bệnh tật“, prostituce „*mại dâm*“, drogy „*ma túy*“, zejména u mladistvých. Negativní vlivy jsou často přisuzovány vlivu západních kultur. Proto se ve vietnamské společnosti a politice znovu objevují hlasy, které by znovu rády zahrnuly do vietnamské politiky zintenzivnění rodinných vztahů, vícegenerační soužití v jednom domě, posílení výchovné role rodiny v rozvoji dětí, posílení role rodiny od spotřeby k výrobě. Negativním jevem je, že když si každý člen rodiny udržuje vlastní účet a rodina nemá společný zdroj obživy, náklady na život se obecně zvyšují. Vztahy soucitu a respektu se mezi jednotlivými členy rodiny snižují.

Přes všechny zmiňované negativní jevy společnost ve Vietnamu směřuje k následujícímu konstatování předsedy vlády s názvem Strategie výstavby vietnamské rodiny v letech 2000–2005: „Rodina je jedním z důležitých jader, která jsou rozhodující pro pevný rozvoj společnosti, úspěch industrializace, modernizace státu a výstavby socialistické společnosti. Je třeba vystavět rodinu s nízkým počtem dětí (1 až 2), na bázi rovnocennosti, vřelých vztazích, funkčnosti, štěstí, to tvoří základ pro rozvoj ekonomiky, společnosti v období industrializace a modernizace země.“

Následuje jeden z příkladů rodiny v problematických proměnách moderní doby:¹⁰⁹

„Manželský pár společně žil 56 let poté, co se na sňatku dohodli jejich rodiče. On pocházel z mandarínské rodiny vysokého obecního hodnostáře. Je nejstarším synem z dané rodiny. Vystudoval druhý stupeň základní školy. Svatba jim byla zorganizována v 18 letech. Ona měla malý obchod. V 19 letech se jim narodila první dcera. Ta sjednovala jejich obě rodiny a partnerské soužití. Dítě dostalo jméno po jejich prarodičích. V době ekonomické krize (1934–1936) nemohl manžel dále studovat. Rodina manžela povolala snachu k návratu, aby se v duchu konfuciánských tradic starala o rodinu manžela. Ona to odmítla. Zvykla si již na městský způsob života. To zapříčinilo spory obou rodin. Rodiče navrhovali, že pro manžela najdou druhou manželku, což rodina manželky zamítla.

V roce 1937 se manžel stal učitelem. Vzal s sebou i ženu a děti. Ona rodila děti, starala se o rodinu, a pokud jí to podmínky dovolily, podnikala v malém obchodě. Děti jsou v rodině otce vychovávány v duchu konfuciánských tradic. Odlišný pohled na výchovu vnoučat způsoboval rozpory mezi oběma rodinami. Když manželka byla popáté těhotná, pár byl velmi šťastný. Za války se manžel musel věnovat společenským aktivitám. Musel na dva roky opustit domov. Manžel byl přemístěn na ministerstvo. Po válce byl poslán do

109 PHAM Thi Nguyệt Lang. *The Crisis of a Civil Servants Family*. In: Vietnamese studies 1994/3. s. 78–89.

Sovětského svazu v roce 1961. Přes všechny překážky rodina zůstala pohromadě a zcela se reorganizovala. Z tradiční konfuciánské rodiny se stala rodinou městskou.

On byl civilní úředník, dnes žije o čaji a cigaretách, důchod mu nestačí na jeho běžné životní náklady. Musí proto dále pracovat. Překládá a píše slovníky. Manželka je slabá a má i slabý zrak. Nemůže již pokračovat v rodinném obchodě. Oba manželé se často hádají a vidí na sobě spíše negativní stránky. On spíše opovrhne nízkým vzděláním partnerky. Manžel kritizuje neschopnost manželky organizovat rodinné záležitosti. „Mravnost pochází od matky,“ svaluje na manželku, že děti nejsou dostatečně vychované. Ona ho považuje za egoistického, patriarchálního, stále něco vyžadujícího. Obviňuje ho, že v době, kdy se starala o děti, nebyl přítomen. Jejich syn pracuje jako konstrukční inženýr a má dluhy. Jejich dcera má epilepsii a nemůže vykonávat těžké práce. Byla opuštěna manželem a jeho rodinou a rozvedla se. Začala žít znovu se svými rodiči. Ocítá se v silných rozporech se svou švagrovou, která je starší. Bojují spolu i fyzicky a velmi silně proti sobě nasazují.“

Současná rodina prochází opravdu převratnými změnami. Tento stav se navíc daleko více umocní, pokud se rodina rozhodne pro migraci do České republiky; kromě válečného stavu, rychlé modernizace Vietnamu přichází další zátěžový faktor, i když nabízí rodině určitou budoucnost a rozvoj. Jak píše ve své diplomové práci¹¹⁰ Ngo, „vietnamští rodiče se „vzdali“ svých přátel, sourozenců, rodičů, svých zájmů, aby se vydali do neznáma se snem přinášet lepší budoucnost pro své děti a celou rodinu. (...) Přes veškeré překážky v neznalosti jazyka, integrace do majoritní společnosti apod. se snažili udělat všechno pro to, aby jejich děti nemusely žít takovým těžkým životem jako oni. Vietnamští rodiče požadují po svých dětech, aby dodržovaly původní vietnamské hodnoty: rodina, dobré rodinné vztahy, respekt ke starším lidem včetně autority rodičů, žít především pro rodinu atd. Přejí si, aby jejich děti zachovávaly vietnamské kořeny.“ Tato změna se často přirozeně dostává do rozporu s očekáváním, jež vkládají do migrace svých dětí rodiče zůstávající ve Vietnamu. Od dětí stále vyžadují oddanost, ale nedokážou se vcítit do jejich reálné situace v cizině.

Z nejrůznějších výzkumů o migraci Vietnamců do České republiky vyplývá, že hlavními cíli migrace je zlepšení ekonomických podmínek rodin, potažmo podmínek životních a zajištění lepšího života pro své děti. Tyto cíle jsou však často konfrontovány s realitou dosažitelnou v cizím, novém prostředí. Různé výzkumy uskutečněné v České republice zaměřující se na Vietnamce a částečně na rodinný život ukázaly na konfuciánské vlivy na život Vietnamců v ČR a na jejich rodinný život. Výzkumy a studie zaměřené na rodičovské styly u Vietnamců v České republice zatím nejsou realizovány, můžeme vycházet z výzkumů o vietnamských migrantech v jiných zemích, např. ze Spojených států, z Austrálie, kde jsou vietnamské komunity velké a je jim věnována velká pozornost včetně rodičovských stylů.

110 NGO Thi Thuy Van, 2016, s. 32.

Rozdíly mezi Vietnamci v České republice, ve Spojených státech, v Austrálii a v jiných západních zemích spočívají v důvodech migrace. Vietnamské komunity ve Spojených státech a v Austrálii převážně tvoří Vietnamci emigrující z Vietnamu po historické události v Jižním Vietnamu v roce 1975, totiž z politických důvodů, kdežto Vietnamci v ČR jsou převážně ekonomičtí migranti a většina z nich pochází ze severu Vietnamu. Integrace Vietnamců v těchto zemích také probíhá jinak než v České republice.¹¹¹

Z výsledku výzkumu Ngo vyplynulo několik rysů, které sami studenti na svých rodičích pozorují.

1. Rodiče přirozeně do určité míry přejímají českou kulturu a zvyklosti.

„Tak já bych začala celkově, že oba rodiče jsou ve srovnání s ostatními vietnamskýma o hodně liberálnější. V hodně věcech počestili, i když si to možná neuvědomí, hlavně máma, ta si to neuvědomuje. V tomhle mi přijde hrozně česká. Já to pak popíšu. Jinak vůči nám jsou rodiče docela liberální. Ale mezi sebou to mají hrozně vietnamský. Jakože jsou pořád vietnamský manželé, ale vůči nám se chovají ne skoro jako vietnamští rodiče, ale spíše už jako čeští rodiče nebo česko-vietnamští bych řekla. Neříkám, že jsou hrozně hodní, že nám všechno dovolují, ale jsou v tomhle prostě hrozně český. Že s náma hodně komunikují. Že třeba prostě s tátou nebo s mámou, když mně něco vadí, že jo nebo bráchovi to vadí, že jo, prostě nějak komunikujem, a nějak se to jako posune. Není to takový, jakože bych se bála říct něco tátovi, nebo mámě nebo že by se brácha bál říct, že tohle ho nebaví nebo tohle on nechce tak.“

2. Rodiče si udržují i své kulturní kořeny

„Mámu bych popsala, jakože, hodně se jako stydí vyjít ze svých bublin. Jakože bych řekla, že máma se jako bojí jít do věcí, který nezná. Třeba kdybych chtěla se s ní bavit o věcech, který ona nezná, třeba já nevím, politika nebo kultura nebo obecně, o takových tématech se s mámou bavit nemůžu, protože ona o těchhle věcech nepřemýšlí. Ona přemýšlí třeba jenom o každodenních věcech nebo vzpomíná na Vietnam, nebo přemýšlí nad věcí, která se jí týká hodně. Tak na to se mámy můžu zeptat nebo se s ní můžu bavit o těch věcech. (...) Tak v tomhle si říkám, že jsou oba hrozně jiný, že táta už v tomhle prostě ... jak to říct, prostě rád komunikuje s lidma. Zatímco máma, ta pořád má strach z něčeho neznámého. V tomhle mi přijde hrozně vietnamská“.

„Ale posledních deset let, od mé puberty nebo po dobu, kterou si já pamatuji, tak jsem je nikdy neviděla držet se za ruku. Nebo ... jako prostě takový obyčejný věci jako pár (...). Já si myslím, že díkybohu mám dobrý vztah s přítelem, ale jako si nedokážu představit, že mám manželství, ale jenom vychovávám děti, chodím do práce, jako funguji doma nějak. Ale mi přijde, že naši spolu nějak žijou na jednom místě, ale ... měli partnerský vztah ně-

111 Podrobněji viz NGO Thi Thuy Van, 2016, s. 32-33.

jaký? Mně to přijde vyšumělý. Víš, když se bavím s českýma kamarádama, tak mi říkají: Naši teď odjeli na výlet nebo odjeli do lázní. Jakože dycky jenom ti dva odejedou prostě sami. A my pak u kamarádky máme party a tyhle ty jako. Protože ti rodiče dycky někam odjedou, ale u vietnamských rodičů jsem se nikdy nesetkala s tím, že máma s tátou spolu někam odjeli někam na výlet nebo někam, já nevím, na hory, nebo do lázní nebo tak. Ale v tomhle mi naši přijdou hrozně vietnamský. Já nevím, jak to teď je ve Vietnamu, ale když si vzpomínám na ty vietnamské rodiče, tak to je jenom to, že to manželství funguje jenom, aby se vychovávalo ty děti, aby se postaralo o tu rodinu, že jo. Ale ten vztah mezi těma rodičema jakože, jenom spolu žít. Mně to přijde jako líto.“

„Mezi sebou se nikdy nebaví vo ničem jiným, než o práci v domácnosti nebo vo práci nebo tak. Já nebývám doma vždycky, ale když je vidím doma, tak se nebaví vo ničem jiným než vo práci, vo bráchových povinnostech do školy nebo o každodenních obyčejných věcech.“

„Nedokážu si představit, že budou bydlet spolu sami, až budou starší. A to bude furt takový jako takovýhle: „Co bude k večeři? Tak dobrou“. Jako žádný emoce tam nejsou. To mi přijde hrozně divný. Takže doufám, že se to zlepší, no. Ale není to tak, že by se chystali na rozvod nebo to. Já nevím, je to takový, že já, když vidím jako moje rodiče a pak rodiče přítele. Oni jsou prostě starší než naši, ale pořád jako... mně to přijde jako dětinský, že jsou spolu, že se objímají, že se drží za ruce a tohle. Sice vůči mně mi to přijde trochu trapný, když to vidím, ale mně to přijde jako pěkný, i když už jsou spolu dlouho.“

Z ankety, která byla realizována mezi odborníky, pedagogy, vietnamskými rodiči a jejich dětmi v rámci projektu interkulturního centra,¹¹² vyplývají některé rysy kritických situací v rodinách.

Například jsou děti v raných obdobích života zasílány do Vietnamu. Tuto skutečnost často rodiče prezentují jako snahu předejít ztrátě vietnamské identity. Děti nejčastěji ve věku do 6 let několikrát mění své životní prostředí (vietnamská rodina, česká teta, vietnamské soužití s příbuznými bez rodičů, vietnamská školka, česká škola apod.), což je pro ně mimořádně zatěžující a může vést i k výchovným problémům.

Rodina v České republice funguje různě. Většinou však oba manželé intenzivně pracují od brzkého rána do pozdních hodin. Pokud pracují v obchodě, starší děti s nimi tráví svůj volný čas, v obchodě si píší úkoly, pomáhají rodičům. Menší děti jsou svěřovány do péče vietnamských nebo českých chův a tet. Nezřídka se rodiče s dětmi vídají jen málokdy: „Vietnamci své děti svěřují do péče Češek, kterým říkají babička nebo teta. Důvodem je jejich pracovní vytíženost. České babičky či tety se starají o děti, když jsou rodiče v práci a nejenom když jsou v práci. Některé děti se vidí se svými rodiči pouze

¹¹² Výzkum proběhl v rámci projektu Komunitní rodinné interkulturní česko-vietnamské centrum Praha – Libuň, který byl realizován v letech 2017-2018.

o víkendech či dokonce jednou měsíčně. Díky této službě se vietnamské děti rychleji naučí česky. Tyto babičky či tety jim pomáhají s domácími úkoly. Jezdí s nimi na výlet, hrají si s nimi ve volném čase. Jsou to také lidé, kteří zastupují jejich rodiče. Důvod je pracovní vytíženost a neznalost českého jazyka rodičů.“¹¹³

Stručné shrnutí a negativní faktory¹¹⁴

Tradiční vietnamská rodina je založena na tradičních hodnotách, které se v proudu moderní doby prudce mění. Je velmi úzce spojená s tradicemi a rodinnými vazbami. Do širší rodiny rodiny nepatří jen otec, matka a děti, nýbrž i široké příbuzenstvo od babiček, dědečků, tet, strýců, sestřenic, bratranců až po vzdálenější příbuzné. Vietnamská rodina se liší od české rodiny tím, že přihlíží ke všem členům a příslušníkům rodu, nejen k úzkému rodinnému kruhu. Dochází zde k vlivu široké rodiny na výchovu dětí. Projevuje se to při různých rozhodnutích jedinců, např. výběru školy, práce atd. Vietnamská rodina funguje na principu jasně daných rolí, autoritářství a na kolektivním rozhodování. Individuum jedinců je zcela potlačeno. Na výchovu dětí vietnamskými rodiči mají značný vliv tradiční hodnoty a principy, na kterých je vietnamská společnost postavená:

- 1) **Zemědělská kultura** – založeno na soudržnosti, vděčnosti, všichni se navzájem znají. Společnost funguje na základě společných úmluv a zvykového práva.
- 2) **Pragmatismus** – hodnocení věcí podle užitečnosti, ne podle kvality. „Pravdivé je to, co je užitečné.“
- 3) **Kult předků a konfucianismus** – důraz na rodinu, vzdělání, morálku a mezilidské vztahy. Uplatňují se zde principy určování postavení jedince v rodině a celé společnosti. Každý jedinec musí dodržovat svoje povinnosti na základě předem definovaných základních vztahů: otec-syn, manžel-manželka, starší bratr-mladší bratr. Na základě těchto vztahů vyplývají závazky rodičů vůči dětem a naopak. Děti musí zachovávat vůči starším a rodičům respekt a poslušnost. Z těchto vztahů je též patrný patriarchální model rodiny, muž je autoritou a otec hlavou rodiny. Toto můžeme demonstrovat na vietnamském rčení: „Je-li syn lepší než otec, je rodina šťastná.“
- 4) **Silná pověřivost a striktní dodržování náboženských tradic** – důraz je kladen na to, že nadpřirozený svět ovlivňuje náš každodenní život. Striktní uctívání kultu předků, který je neodmyslitelnou součástí každé vietnamské rodiny. Jeho tradice pramení z animismu, ale mísí se tam i vlivy z buddhismu, taoismu a konfucianismu. Prostřednictvím kultu předků se uctívají duše zemřelých. Na jeho dodržování se podílí hlavně manželky a při větších rodinných oslavách se celá rodina před oltářem předků mod-

113 NGO Thi Thuy Van, 2016, s. 31.

114 Tato podkapitola vychází z diplomové práce NGO Quynh Nga, Hledání cesty ke kořenům: Jazykový a sociokulturní management mladých Vietnanců v České republice, ÚBS FF UK, Praha 2016. Pro účely této publikace byla převzata kapitola „4.2.4.1 Rodina“, která byla autory editována a rozšířena.

lí. Obřady vede otec, popřípadě nejstarší syn. Vietnamci často jejich prostřednictvím žádají své předky o pomoc při řešení různých problémů ve prospěch rodiny. Na oltář předků se pokládají obětiny a věří se, že pokud nejsou duše zemřelých dostatečně opečovávané, tak mohou rodině přinášet smůlu nebo jí škodit.

Pokud se vietnamská rodina usadí v nové hostitelské zemi, tak se snaží tyto tradice podle možností dodržovat. V novém prostředí se však principy a fungování rodiny mění. Rodiče mladých Vietnamců nemají mnoho možností k vlastní seberealizaci a nenacházejí své pracovní uplatnění ve vyučených nebo vystudovaných oborech. Samotnou migrací přetrhali rodinnou pospolitost a soudržnost. Ve Vietnamu nefunguje sociální a duchodový systém jako v ČR, tudíž jsou starší rodiče závislí na pomoci ze strany svých potomků. Odjezdem do cizí země se však migranti nemohou o své rodiče postarat – nahrazují to posíláním peněz do Vietnamu. V hostitelské zemi prochází vietnamská rodina krizí tradičních hodnot. Vietnamští rodiče se pohybují v hostitelské zemi jen mezi lidmi z komunity, celý den pracují ve svých obchodech a hlavním cílem je pro ně výdělek, jehož prostřednictvím se snaží zajistit rodinu ve Vietnamu a vzdělání svých dětí v hostitelské zemi. Kvůli velké pracovní vytíženosti se jejich vztahy s dětmi dostávají do konfliktu. Rodiče již nežijí v prostředí, které znají, tudíž toho spontánní cestou dětem příliš předat nemohou, ale přesto požadují po dětech přísné dodržování vietnamských tradic a hodnot. Uplatňují vůči dětem konfuciánské výchovné zásady a požadují jejich poslušnost, jak praví rčení „*Kam tě rodiče posadí, tam si sedneš.*“ V důsledku rychlé asimilace vietnamských dětí do českého prostředí prostřednictvím školy, vrstevníků a české chůvy, pak dochází k mezigeneračním konfliktům vyplývajícím z rozdílných hodnot rodičů a dětí. Vietnamské děti se začínají rodičům odcizovat, nechápou snahy rodičů a nectí tradiční zvyklosti. Jejich identita se v novém prostředí začíná měnit. Dochází u nich ke kulturnímu dualismu, který se projevuje „kulturním chameleonstvím“¹¹⁵, v závislosti na situaci mění svoje chování, vystupování a přepínání jazyka. Vietnamské děti těží z obou kultur – v českém prostředí mluví česky, přejímají české vzorce chování, ale jakmile přijdou domů, tak své vystupování přizpůsobují zvyklostem rodiny.

I přes mezigenerační konflikty je pro vietnamské děti rodina socializačním místem, které pomáhá k utužení výchozí kultury. Rodina je pro vietnamské děti stále bodem, ze kterého přejímají pozitivní hodnoty a chování svých rodičů, a to bývá pracovitost, poslušnost, píle a cílevědomost. Tyto hodnoty mají kladný dopad na zvýšení potenciálu u vietnamských dětí. Jako příklad zde uvádím výpověď osoby z jedenapůlté generace:

„Jsme Vietnamci, ale žijeme v českém prostředí a dokážeme se adaptovat. Myslíme

115 DEÁKOVÁ, T., 2012, s. 18. Autorka zde podrobně popisuje způsoby přizpůsobení se původní a hostitelské kultuře. Tento koncept kulturní přizpůsobivosti, projevující se „chameleonským“ chováním jedinců, kteří vyrůstali ve dvou kulturách, na základě kterého vytvořili třetí, vmezenou kulturu, představili poprvé Pollock a Rekenová v roce 1999 v knize *Third Culture Kids*.

si, že se nám bude vždycky dařit ve všem. Cokoliv budeme dělat, tak jako „banánovým dětem“ se nám bude vždycky dařit, protože jsme přežili nebo jsme zvládli překonat strasti, které jsme měli v dětství nebo v mládí. A to je rozdíl. My jsme takoví víc dravější oproti dětem, kterým říkám „bramborový“.

Vrátíme-li se zpět k mezigeneračním konfliktům, tak z hlediska sociální patologie můžeme upozorovat, jak prostřednictvím sociální sítě facebook sdílejí Vietnamci z jedenapůlté nebo druhé generace svoje pocity, které vyplývají z nesouladu kulturních hodnot se svými rodiči. To vše může vést k problémům při vývoji identity. Prostřednictvím facebooku založili mladí Vietnamci skupinu „Přiznání Vietnamců“¹¹⁶. Většina příspěvků z této skupiny se týká vztahu dítěte a rodičů. Zde je souhrn nejčastěji uváděných problémů vnímaných mladými Vietnamci:

- chybí komunikace v rodině – o osobních záležitostech, vnitřních pocitech, vztazích, neprojevují se emoce

„Přála bych si vztahy s rodiči, jako mají Češi. Sotva se s nimi domluvím, nikdy nedojde k pochopení...“

- navázání vztahu s Čechem nebo Češkou

„Letos to už budou 2 roky, co jsem s našimi nepromluvil. Po vysoké jsem si našel práci a odstěhoval se. Důvodem byly neustálé hádky o vztahu, chodím od 16 s Češkou, kterou znám už od základky. Byla u nás jako dítě nesčetněkrát, matka ji zbožňovala, chválila její krásu, její chování, ale od té doby, co zjistila, že máme vztah, začala být hrozně nepřijemná, chovala se k ní někdy až nepřátelsky...“

- rodiče mají vysoké nároky, co se týče vzdělání

„Nesnáším, když mi rodiče neustále připomínají, že se musím dobře učit, jít na vysokou, a hlavně se oženit s Vietnamkou.“

- rodiče nemají žádné povědomí o českém školském systému – gymnázium a následně VŠE je jediná volba

- rodiče jsou orientovaní na výsledky, známky – nezajímá je průběh či případná snaha

- co si myslí druzí – dítě je srovnáváno s úspěšnějším dítětem

„Taky často slyšíte doma větu: con nhà ngườì ta...?“

(překlad vietnamské části věty: „děti ostatních...“; autor zde naráží na to, že je často srovnáván s dětmi z jiných rodin)

- nedůvěra rodičů ve schopnosti dětí:

„Když jsem chodila na střední, přihlásila jsem se do dramatického kroužku. Byla jsem nadšená a matka na to: přijdu se na tvoje představení podívat, až domů přineseš ocenění za hraní nebo diplom.“

- děti tráví volný čas doučováním

116 Příspěvky jsou dostupné na: <https://www.facebook.com/PriznaniVietnamcu/?fref=ts>.

- děti si stěžují na to, jak tráví prázdniny (v obchodě). Rodiče nejedí s dětmi o víkendech na výlety a o prázdninách nejedí na dovolenou.

Z výše uvedených příkladů můžeme vypožorovat, že kvůli rozdílné akulturaci jsou vztahy mezi rodiči a dětmi z jedenapůlité a druhé generace v nerovnováze. Je potřeba uvažovat o strategických a vyrovnávacích možnostech, které by pomohly obou generacím k přiblížení. Dále vytvářet možnosti podpory identity mladých Vietnanců např. rozšířením informací o vietnamské kultuře a jazyce.

Faktory integrace

Pokud jde o strategie pracovníka Infolinky, interkulturní srovnávání se nabízí jako nástroj podpory efektivity jeho analýzy, kterou musí provádět při identifikaci zakázky od klienta. Může ale velmi dobře posloužit rovněž při výběru strategie řešení problému v závislosti na komunikačních strategiích klienta. V určitých případech může využití tradiční komunikační strategie klienta pracovníkem linky pomoci překonat stávající kulturní bariéry.

Obecně je samotný faktor migrace ohrožením postavení rodiny v ČR, protože se rodina ocitá ve složitější situaci, jde především o místní legislativu upravující pobyt cizinců na území, a to zejména díky neznalosti českého jazyka. Po roce 1989 znalost češtiny nebyla od migrantů žádným způsobem vyžadována, migranti se často pohybovali pouze v prostředí vlastní komunity, bez češtiny si vystačili. Někteří lidé žijí v takových podmínkách ještě i dnes. Vyučovat češtinu dospělé vietnamské studenty začali převážně Vietnamci, kteří se česky naučili v ČR už dříve, nicméně češtinu, vietnamštinu nebo jakýkoli jiný jazyk nikdy předtím nestudovali. Obvyklé tří až šestiměsíční, většinou placené kurzy, vyučované těmito lektory proto měly nízkou efektivitu. Jedním z důsledků tohoto stavu bylo, že ještě v roce 2006 byla jazyková znalost češtiny mezi vietnamskými migranty na relativně nízké úrovni.¹¹⁷ Do roku 2006 vietnamští mluvčí běžně nenavštěvovali žádné kurzy, ani pokud je pořádaly neziskové organizace. V souvislosti se změnami integrační politiky v ČR se nakonec podařilo větší počet studentů přesměrovat právě na neziskové organizace; přesto dodnes častou formou studia češtiny je samostudium, a to i pokud jde o přípravu na zkoušku A1, potřebnou k získání povolení k trvalému pobytu.

Další překážkou migrantů je neznalost českého prostředí, zastupitelský úřad České republiky ve Vietnamu se o to bohužel nijak nestará.

Dalším faktorem ovlivňujícím situaci migrantů v ČR, který souvisí s nízkou úrovní vzdělanosti ve Vietnamu, je i následné omezení jejich možností pro vstup na trh práce ČR.

Mezi dalšími faktory integrace jsou zmiňovány zejména občanské společné soužití a aktivity Čechů a Vietnanců. Tyto vztahy navazují zejména lidé, kteří do České republiky

117 KOLEKTIV AUTORŮ. *Přístup imigrantek a imigrantů ke vzdělávání a na trhu práce v ČR*. Praha: GAC, s.r.o., 2007. 92 s.

přijeli již před listopadem 1989, dále podnikatelé, kteří každý den komunikují s českými partnery a úředníky, mladší generace dětí, které se v ČR narodily, nebo sem v raném věku přijely, lidé otevření komunikaci a motivovaní k nalézání nového, poznávání světa kolem.

Dalším rozdílem, který výrazně ovlivňuje situaci rodin žijící v ČR, je vietnamský pohled na psychosociální poradenství. Takové služby sice ve Vietnamu existují, ale existuje vůči nim relativně silná nedůvěra. Lidé často projevy některých i závažných psychických nemocí přehlížejí. Na české služby se migranti obracejí například v případech psychických šokových prožitků, při rozvodech, problémech při vzdělávání dětí apod. Názory na společné soužití a další problémy, které vnímá česká společnost, bývají často řešeny spíše pragmatickou lidovou formou.

Pro ilustraci daného tématu zde uvedeme úryvky z několika modelových hovorů, které jsme analyzovali během metodických setkání Infolinky.

(1) „Nooo, abych pravdu řekla, když mám kamarádku, tak obvykle vím, že každý manžel má nějaký svůj „vílí lék“ (pozn. myšleno koníček nebo zábava), něco jako zábavu mimo rodinu. Například někdo rád pije alkohol, někdo rád sportuje, no a každý den jsou na tom závislí. Nebo někdo vyhledává to... nejvíc se bojím těch, co chodí za ženskéjma (smích). To je prostě jejich zábava. Když to dokážeme akceptovat, tak bychom to měli vyvážit. No prostě bychom je měli nechat, aby měli svoji vlastní zábavu namísto toho, že budeme říkat, že by to třeba neměli dělat. Když jdou za svoji zábavou, tak to je odraagování i pro nás. Můžeme si při tom najít chvilku pro sebe. Když máme pocit, že je to něco špatného, tak si o tom přímo promluvíme, například když manžel musí chodit každý den na pivo, tak ok. Ať si jde na pivo, ale když jde třeba druhý den do práce, tak dneska nemůže jít na pivo. Když jde jednou týdně na konci týdne na pivo, tak je to ok. Předem to naplánuje, tak aby ten druhý měl pocit, že má to, co chce, a zároveň jsou rodina...“

„Ummm thật sự như chị có bạn chơi với bạn chị nha thì thường là chị cảm thấy là bất cứ người chồng nào đó, ở nhà mình cảm thấy như vậy đó thì họ đều có một cái gọi là thuốc tiên khiến giống như có một cái niềm vui ngoài gia đình ví dụ như có ông thì thích uống rượu, có ông thì thích chơi thể thao thì suốt ngày cứ nghiện như thế hoặc là có người thì...mê thì sợ nhất mấy ông mê gái (smích). Còn nói chung là những cái cái gọi là thu vui riêng của người ta mà mình cảm thấy mình chấp nhận được thì mình nên tương đối đại khái là mình cũng nên cho người ta có cái niềm vui của người ta thì thay vì là mình cứ bảo là ở cái điều đó là nó không nên chẳng hạn thì những cái lúc người ta đang đi điều đó thì mình cũng tự giải tỏa cho bạn thân mình mà cũng có cái gì đó khoảng riêng của mình chẳng hạn rồi thì chẳng hạn mình cảm thấy điều đó làm là không tốt thì mình sẽ thẳng thắn mình nói chuyện nói ví dụ ông xã nói suốt ngày phải nhậu nhết chẳng hạn thì là ok anh thích nhậu thì em sẽ cho anh nhưng mà ví dụ ngày mai anh đi làm thì hôm nay anh không được phép thì ví dụ một tuần thì ngày cuối tuần đi thì là ok rồi thì vậy đó mình tự

sắp xếp thì người ta cũng cảm thấy người ta sẽ cảm thấy người ta được cái điều mà người ta muốn mà gia đình thì lại...”

(2) Tento rozhovor vychází z autentického tématu, které jsme řešili na mongolské lince. Je to modelový rozhovor, který jsme následně analyzovali na metodickém setkání.

Klient: „On se narodil nemocný.“

„Khi đẻ ra cháu đã bị bệnh.“

Operátor: „A jak nemocný se narodil, co mu je?“

„Khi đẻ ra cháu bị bệnh gì ạ?“

K: „Má v mozku něco, jak bych to řekla, prostě není normální, nemůže být bez dozoru sám.“

„Trong óc cháu có cái gì đó, nói thế nào nhỉ, đại khái là không bình thường, cháu không thể ở một mình mà không có người trông.“

(...)

K: „No v tom mozku, oni ho diagnostikovali, že má čtvrtý stupeň autismu.“

„Trong não của cháu, họ chuẩn đoán là cháu bị tự kỷ mức độ số 4.“

O: „Aha, hm.“

„Vâng...”

K: „Já si myslím, že ne, že to není tak hrozný.“

„Tôi thì nghĩ là không, không xấu như vậy.“

O: „A co vy si sama o tom myslíte, co mu je?“

„Thế chị nghĩ sao? Cháu bị thế nào?“

K: „No, jako, když se narodil, tak to bylo špatný, když je tady, myslíme, že dostane nějaký lepší služby ve zdravotnictví, lepší zdravotní služby, jsme to tak mysleli, ale když jdeme k doktorovi, oni chtějí nějaké zdravotní pojištění veřejné, což on to nemá, ještě to nemůže mít, tak je to strašně drahý.“

„Khi cháu sinh ra thì lúc đấy khó, nhưng khi cháu ở đây thì tôi nghĩ là cháu sẽ nhận được dịch vụ y tế tốt hơn, dịch vụ y tế tốt hơn, chúng tôi nghĩ là như vậy, nhưng khi chúng tôi đi bác sĩ thì họ cần bảo hiểm y tế công cộng gì đó, cái đó thì cháu nó không có, bây giờ thì chưa có được, nên đi khám rất đắt.“

O: „Znamená to, rozumím tomu tak, že váš vnuk tady nemá trvalý pobyt, a tím pádem má uzavřený pojištění, který se mu platí, je to tak?“

„Nghĩa là cháu của chị không có vĩnh trú và điều đó cũng đồng nghĩa với việc cháu không có ký kết được bảo hiểm để chi trả cho cháu có phải không ạ?“

K: „Jo.“

„Vâng.“

O: „A tím pádem ty zdravotní služby pro vás jsou vlastně dost drahý.“

„Vì thế những dịch vụ y tế chờ thành khá đắt đối với anh chị.“

K: „No, to je strašně drahý.“

„Vâng rất đắt.“

O: „No a teď, abych se v tom vyznala, tak já se vás s dovolením budu trochu ptát na to, co se vlastně děje. Čili váš vnuk je asi hodně aktivní dítě, potřebuje, aby s ním pořád někdo byl. Vy ho tady v Čechách máte vlastně proto, že jste doufala, že pro něj získáte lepší pomoc.“

„Và bây giờ để tôi có thể hiểu rõ hơn thì tôi sẽ hỏi chị ... nghĩa là cháu rất năng động, luôn cần có người ở bên cạnh. Anh chị đón cháu sang Séc và hy vọng sẽ giúp được cho cháu tốt hơn.“

K: „No, to jsme si mysleli. Chceme pomáhat dceři, ona je na to sama, pracuje ve firmě, má dobrý plat, ale všechny peníze šly vždycky na jeho hlídání.“

„Vâng, chúng tôi nghĩ là như vậy. Chúng tôi muốn giúp con gái, nó có một mình, có công việc trong công ty, tiền lương tốt, nhưng tất cả tiền lương đều dành cho việc gửi cháu.“

Vietnamská rodina si v ČR přisvojuje rozhodně i způsoby trávení volného času, trávení dovolené. Původní formy trávení volného času spočívaly v návštěvách tržnic, kde rodiče nakupovali zboží, nebo obchodních center. Postupem času šlo také o návštěvy příbuzných a známých po Evropě. Nyní existuje silný trend poznávat i Českou republiku. Stále však přetrvává určitý negativní postoj vůči volnému času, který je založen na tom, že kdo nepracuje, je líný, nebo neumí svůj čas efektivně využít pro rodinu.

(3) Úryvky z metodického setkání analyzujícího téma volný čas rodiny

„Ne, většinou když se řekne, že se jde někam ven, tak skoro nikdy neexistuje prostor k tomu, aby maminka vzala své dítě někam ven, opravdu. Když se někam jede, tak to vypadá tak, že se veze celá rodina na nějaký výlet, tak nějak to vypadá no.“

„Không thường thì ví dụ chị bảo đi đâu chơi đi chơi thì hầu như là không có cái khoảng thời gian mà mẹ dẫn con đi chơi đâu hết đấy, thật sự đấy. Đi đâu là cả nhà cứ như là cả nhà chờ nhau đi chơi một buổi giống như vậy đấy.“

„Ale když se o tom tak mluví, tak musím zmínit, že jsou různé oblasti. Například když v současné době žiji v Cu Chi... tak to je na okraji města a není tam mnoho míst, kam by se dalo jít za zábavou. Nechodí se pak moc za zábavou, ale já pocházím z Vung Tau. To je turistické město, proto někdy když je odpoledne příjemnější počasí, tak vezmu dítě k moři na procházku a chodíme podél pobřeží nebo tak nějak. V té oblasti je hodně zábavných míst, proto když maminka vezme dítě na motorku a jedou na zmrzlinu nebo někam jedou, tak to je velmi běžné.“

„Nhưng mà nếu mà nói vậy thì phải nói đến khu vực. Ví dụ như bây giờ hiện tại chị ở Củ Chi... thì nó là ngoại ô mà nó không có nhiều cái chỗ vui chơi thì là mình sẽ những cái chuyện đi chơi ít thời gian như thế thì không có nhưng mà quê chị ở Vũng Tàu thì nó là thành phố du lịch cho nên là ví dụ buổi chiều mát mẹ chở con đi dạo biển rồi đi

đọc dọc bờ biển hay chơi gì đấy những cái khu vui chơi ở vùng đấy thì rất là nhiều thì chuyện mẹ chở con bằng xe máy đi ăn kem hoặc là đi những như thế thì rất là bình thường kiểu vậy đó."

„Když ve Vietnamu řeknete, že jdete s dítětem ven, tak to většinou znamená, že ho vezmete do obchodního centra a tam vlastně trávíte ten volný čas."

„Mà ở nhà mình nếu mà nói dẫn con đi chơi thì thường là dẫn vào các cái trung tâm xong rồi là cho ăn uống rồi đấy rồi chơi gì đấy."

„Obvykle když je dovolená, když celá velká rodina může někam jet, tak to je většinou v době, kdy i děti mají volno například na vietnamský nový rok... Na nový rok jsou většinou dva týdny volna plus letní prázdniny, proto..."

„Thường là cái kỳ nghỉ mà mọi người cả đại gia đình để đi nhất là khi mà các bé cũng được nghỉ là ngày Tết đấy...Tết Việt Nam thường là sẽ được nghỉ hai tuần và cái nghỉ hè đấy nên là..."

Cesty do Vietnamu

Velkým pojmem v trávení volného času v ČR jsou oslavy Lunárního nového roku. Za tímto účelem si často rodiny berou volno, omlouvají nebo odvázejí děti ze školy, vracejí se do Vietnamu. S cestováním jsou samozřejmě spojeny i větší výdaje. Letenka pro jednoho stojí přibližně 18 tisíc korun.

Dary a remittance

Lidé jsou zvyklí dávat příbuzným ve Vietnamu mnoho darů. Rodiny v České republice zasílají do Vietnamu také remittance, neboli část svých příjmů, kterými podporují své rodiny v zemi původu. Remittance jsou jednou z podstatných forem rozvoje třetích zemí a životní kvality tamních rodin. Saldo remitencí České republiky je značně aktivní, to znamená, že ČR daleko více do třetích zemí vysílá, než z bohatších zemí přijímá.

Analýze rozsahu remitencí a jejich rozvojovému dopadu se věnovala studie, zaměřená na remittance odesílané z České republiky. Ze závěrů uvedeného výzkumu citujeme: „Podpora posílání remitencí se může přímo či nepřímo odrážet v hospodářském a společenském rozvoji v zemi původu migrantů přicházejících do České republiky. Zjištění navíc poddhalují provázanost transnacionálních vazeb, které migranti vytvářejí mezi zeměmi původu a zeměmi cílovými, a podporují ideu, ke které se konečně začínají hlásit i migrační studie: migranti svou migrací neopouštějí mentálně, emocionálně, sociálně ani ekonomicky své původní prostředí, ale dynamicky jej dále přes hranice udržují a budují. Obě místa, ve kterých ve své osobní historii žili a žijí, tak propojují. Remittance jsou toho jasným důkazem. (...) Remittance jsou často klíčovým zdrojem financí jak jednotlivých rodin, tak v mnoha případech i celých rozvojových zemí.“¹¹⁸

118 REJŠKOVÁ, T. a kol., 2009, *Remittance zasílané z České republiky a jejich rozvojový dopad*, MKC, Praha

Zprostředkovatelé

Rodiny v České republice také provází fenomén zprostředkovatelství. Rodiny jsou buď z důvodu rodinné, sousedské nebo ekonomické provázanosti závislí často na lidech, kteří pro ně zařizují určité služby. Dostávají se tak někdy na hranici mezi zákonem a ilegality, do šedé sféry ekonomiky. Zprostředkovatelé nebo ekonomicky úspěšní jedinci se v současné době stávají významnými osobními autoritami. Tradiční role „ideálního vládce“, která je stále tradičně vyhledávána, se zde do jisté míry nešťastně mísí a plete s úspěchem některých osob, které vlastně rodiny ani dobře nemusí znát, ale přesto se na ně plně spoléhají. Rozvoj zprostředkovatelských sítí je běžnou součástí života vietnamské rodiny a komunity v ČR.

V některých lokalitách s „etickými“ zprostředkovateli, nebo v lokalitách, kde se Vietnamci museli daleko více stykat s Čechy (tam, kde Vietnamců bylo méně) můžeme vypozorovat, že jsou lidé na etnických sítích méně závislí. Zprostředkovatelům rodiny často platí nebo dluží, často poslouchají jejich rady z víry nebo z obav, aby si neuposlechnutím nepoškodily pozitivní vztah s nimi založený na zbytcích toho, co dříve ve vietnamské společnosti tvořila přirozená konfuciánská autorita. Zprostředkovatelé však byli jednou z mála institucí, která po roce 1989 integrovala migranty přicházející z Vietnamu do České republiky. Měli určitou pozitivní roli pro administrativní a ekonomickou integraci vietnamského etnika v ČR.

Závěrem

Pokusili jsme se zde vyjmenovat podstatné faktory, které mohou ovlivňovat vznik krizových situací v rodině. Za podstatné považujeme to, aby sloužily čtenáři pouze jako příklady a ukazovaly možná vysvětlení vznikajících krizí. V žádném případě je nelze zobecnit na všechny případy a populaci. S vědomím výše uvedeného je tedy vždy nutné pracovat s reálnou situací a konkrétními motivy. Situace rodiny v České republice stejně jako tradiční přístup k výchově ve vietnamské rodině jsou dalšími podstatnými interkulturními informacemi, které stručně shrneme v další části textu.

Literatura

- BUI Quang Dung: *Hoa giai o nong thon mien Bac Viet Nam*. In: Xa Hoi Hoc 2001/4. s. 26-35.
- ČERNÍK, J., KOCOUREK, J., NGUYEN Viet Cuong, 2008, *Pěstírna hub pro postižené v obci Phong My, okresu Phong Dien*. Projekt zahraniční rozvojové spolupráce MPSV ČR, Mgr. Jiří Kocourek-aplikovaná sociologie, Průhonice.
- DAO Duy Anh, *Influence of Confucianism in Vietnam* In: Vietnamese studies 1994/1. S. 23-35
- DEÁKOVÁ, T., 2012, *Kulturní identita dítěte imigranta*, diplomová práce, FHS UK, Praha.
- HOUBLER, T., HOUBLER, D. 1997, *Konfucianismus*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- HUBERTOVIÁ, L., 2014, *Vliv sociálního a kulturního kontextu na formování identity u dospívajících imigrantů vietnamského původu v Severní Americe*. E-psychologie [online], 2014, 8(1), 13-23. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/hubertova.pdf> [cit. 2016-05-27].
- JARKOVSKÁ, L., 2015, *Etnická rozmanitost ve škole: stejnost v rozdílu*, Portál, Praha.
- KOCOUREK, J., NGUYEN Xuan Phong, 2009, *Overview of project achievements, Social integration for the*

PWDs Phong Dien District, Thua Thine Hue [Tom lai ket qua du an Hoa nhap xa hoi nhung nguoi gap kho khan tai huyen Phong Dien 2006 –2009], Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie, Hue.

KOCOUREK, J., 2000, *Osobní zájmena a substantiva příbuzenských pozic ve vietnamštině*, písemná práce, FFUK, Praha.

KOLEKTIV AUTORŮ, 2007, *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR*, GAC, Praha.

LE Minh: *Van hoa Gia dinh Viet Nam va su phat trien xa hoi*. 1994, Lao Dong, Hanoj.

JAMIESON, N. L., 1995, *Understanding Vietnam*, University of California Press, London.

NGO Thi Thuy Van, 2016: *Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice* (diplomová práce), ETF UK, Praha.

PHAM Thi Nguyet Lang. *The Crisis of a Civil Servants Family*. In: Vietnamese studies 1994/3. s. 78-89.

POLLOCK, D. C., VAN REKEN, R. E., 2001, *Third Culture Kids: The Experience of Growing Up Among Worlds*, 2nd edition, Nicholas Brealey Publishing.

REJŠKOVÁ, T. a kol., 2009, *Remittance zasílané z České republiky a jejich rozvojový dopad*, MKC, Praha, dostupné on-line: <https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/studie-remittance-zasilane-z-ceske-republiky-a-jejich-rozvojovy-dopad>.

THANH Huyen: *An overview of beliefs and religions in Vietnam*. In: Vietnamese studies 1996/3.

TRAN, Trọng Kim, 2012, *Nho giáo, Văn học, Việt Nam*.

Vietnamese studies 1994/3

VU Khieu: *Vietnamese family on the Road of Industrialization and Modernization*. In: Vietnam Social Sciences 2002/2(88). s. 25-32.

VU Tuan Huy. *Su bien doi va lien tuc cua gia dinh nong thon Viet Nam: nhung van de dat ra trong nghien cuu thu Nghiem o Yen Bai*. S. 21-28. In: *Xa Hoi Hoc* 2002/1.

9.1.2 Vietnamský a český vzdělávací systém a vietnamské děti

Jiří Kocourek

Následující text je sestaven především na základě znalosti různých případových studií, zkušeností z terénu, z realizace odborného poradenství v rámci projektů pro vietnamské rodiče v ČR. Jeho cílem je pochopit některé kritické momenty ve výchově dětí. Text zdaleka není teoretickou studií, která by ve své komplexnosti měla popsat, jak jsou děti v rodinách vychovávány, na to ani neexistuje dostatek výzkumných údajů.

Působení na děti v raném věku se odehrává často v tradičním prostředí širší rodiny, kterou jsme popsali v části publikace o vietnamské rodině, nebo v prostředí tradiční konfuciánské rodiny, která zde byla rovněž popsána. Vzhledem k rychlým společenským změnám stále větší roli v životě dětí hraje škola a celý vzdělávací systém. Děti, které jsou vychovávány v prostředí České republiky, jsou zase ovlivněny silně zátěží, která v nové zemi působí na rodiče, jednak vstřebáváním dvou odlišných kultur, kde hodně záleží na tom, ve kterém stadiu jsou naplňovány určité vývojové potřeby dětí. O rodinném prostředí jsme již hodně napsali, nyní zmíníme ještě několik informací o vietnamském vzdělávacím systému, abychom si doplnili rámec, na jehož základě budeme dále stavět při popisu jevů, které se týkají výchovy vietnamských dětí v České republice.

9.1.2.1 Vzdělávací systém ve Vietnamu¹¹⁹

Phung Thi Phuong Hien, Jiří Kocourek

Tradice ani charakter vzdělávacího systému Vietnamu nejsou dosud z pozice moderní pedagogiky soustavně a uceleně zmapovány. Neexistuje ani dostatečné množství relevantní literatury na dané téma. Předkládáme proto jen několik vlastních poznámek k danému tématu. Čtenář by tak měl získat vybrané informace o tradicích vzdělávání a výchovy vietnamských dětí. Jejich výběr jsme provedli na základě vlastních zkušeností z různých seminářů, přednášek a diskusí s pedagogy a dalšími odborníky, na základě vlastního citu a uvážení, a především na základě svých zkušeností s výchovou vietnamských dětí v ČR. Doufáme, že tyto poznámky budou pro čtenáře zajímavé, inspirující, snad napomohou tomu, aby odborník lépe pochopil, jaké procesy se mohou odehrávat ve vztazích žáků, pedagogických pracovníků a rodičů v prostředí českého školství. Některé chování a stereotypy vietnamského žáka a jeho rodičů v ČR ve vztahu ke škole, které se odvíjejí od kulturní a vzdělávací a výchovné tradice Vietnamu a od charakteru současného vietnamského školství, zde níže představujeme.

Konfucianismus

I v moderním vzdělávacím systému můžeme ve Vietnamu pozorovat tři výrazné prameny výchovy a vzdělávacích metod. Patří sem konfucianismus, evropská tradice (již od dob francouzské kolonizace) a silný vliv válečného období. Velmi stručně si je nyní popíšeme. Konfucianismus měl na vietnamskou výchovu a vzdělávání nejdelší a jediný vliv, a to již minimálně od 11. století do roku 1919. Jak jsme si uvedli, jde o systém nábožensko-filozofických úvah s důrazem na fungování společnosti a společenskou morálku. Jeho silný vliv můžeme pociťovat dodnes. Konfuciovo přání bylo budovat stát jako společnost založenou na pořádku a blahobytu. Výchovu považoval za rozhodující podmínku pro uskutečnění své vize. Základem takové společnosti měli být dobří vládcí. Měli jít ostatním příkladem, ovládat je svou přirozenou mravní autoritou, nikoli násilím nebo příkazy zákonů. Mezi vy-
zdvihované vlastnosti vládců podle něj patřily například lidskost, pravdivost, poctivost atd. Vládce by rovněž měl pamatovat na důležitou roli sebevýchovy člověka, která umožňuje proces přijetí, neustálé sebezdokonalování a další předávání „dobrých“ vlastností člověka. Ideální člověk se má sám neustále vychovávat, zdokonalovat, má být věrný státu. Konfucianská výchova zaváděla do škol některé společenskovědní předměty, jako jsou literatura, hudba či mravní chování.

119 Tato podkapitola je revidovanou a rozšířenou verzí již dříve publikované kapitoly „Poznámky a komentáře k výchově a vzdělávání ve Vietnamu – tradice a současnost, která je součástí publikace PECHOVÁ, E. ed. 2006, *S vietnamskými dětmi na českých školách*, H&H, Praha, s. 130-140.

Jak už tomu bývá, z Konfuciova praktického přímého působení později v očích a uších dalších generací zůstává spíše teoretický návod. Během staletí se vzdělávání jednostranně zaměřilo zejména na mravně-výchovné cíle, méně kladlo důraz na sebevzdělávání a aktivní přístup žáků. Ve škole se nevyučoval žádný přírodovědný předmět. Tento pozdější aplikovaný model výchovy poukazuje spíše na vztahy mezi lidmi a na morálku člověka, méně pak na jeho konkrétní schopnosti a dovednosti. Jednostranné pojetí výchovy vedlo k omezení poznání, omezilo rozvoj vědy, zejména přírodovědy. Zatímco Evropa vychovávala vědce, obchodníky, filozofy, „schopné změnit svět“, Vietnam vychovával morální členy společnosti, schopné udržovat dobré společenské vztahy a řád.

V rámci vzdělávacího systému existuje velmi silná úcta k učiteli. Rodiče často rezignovali na své znalosti a žáka odevzdali v davných dobách soukromému či obecnímu učiteli na výchovu. Dodnes se ve Vietnamu slaví svátek učitelů a je velmi oblíbený. Ať již si rodina myslí o učiteli cokoli, většinou mu projevuje vysokou úctu. Učitelů si lidé ve Vietnamu mají tendenci velmi vážít, navenek nenapadají v porovnání s Českou republikou jejich autoritu.

V rámci výchovného procesu Konfucius aplikoval na svou dobu mnoho pokrokových metod. Rozvíjel sebevýchovu, tvořivost a iniciativu svých žáků, vedl je od jednoduchého k složitému, zároveň požadoval od studentů aktivní myšlení vedoucí k pochopení problému. Kladl důraz na opakování, aby si žáci upevňovali znalosti, dovednosti, a zároveň u nich vytvářel studijní návyky. Žáky motivoval tím, že žádal, aby neustále srovnávali poznatky se skutečností. Měl mnoho studentů, ale vždy se ke každému choval individuálně a reagoval obrátě na každou konkrétní situaci. Tak se mu dařilo získávat velkou důvěru a úctu následovatelů. Později z Konfuciova učení zbylo jednostranné zaměření se na pamětně-verbální vyučovací metody, díky nimž žáci při zkoušce naučené poznatky většinou jen reprodukovali, a ne vždy chápali. Memorování a jednostranné naslouchání učitele je dodnes pro vietnamské školství charakteristické.

Konfucius byl velkou pedagogickou osobností, kladl sám důraz na jednotu svých slov a činů. Celý život věnoval studiu a výchově mladé generace. Možná i proto jeho velký vliv z minulosti přetrval dodnes. Ve světové historii, a hlavně v pracích západních autorů, jsou dnes Konfuciovy myšlenky často zmiňovány, a to především díky současné globalizaci. Mnoho východních i západních autorů se hluboce zabývá kulturními odkazy východních kultur.

Jednostranné pojetí a aplikace konfucianismu vedly rovněž i k negativním důsledkům pro modernizaci vzdělávacího procesu. Celých devět století byly vyučovány jen některé společenské předměty, jako literatura, hudba, morální chování. Nevyučovala se matematika, fyzika, ekonomie či vojenství. Empirické metody či metody diskusní neexistovaly vůbec, dodnes se teprve rozvíjejí a začínají aplikovat. Přestože výchova zaujímal velkou roli ve společnosti, neexistovala žádná instituce, kde mohli být vzdělávání učitelé, neinvestovalo se do budování škol či publikace učebnic. Regulace procesu vzdělávání se děla pouze prostřednictvím jedné metody hodnocení výsledků ve vzdělávání, a to

pouze prostřednictvím závěrečných zkoušek, které dlouhodobě udržovaly linii tradičních mandarínských zkoušek.

Konfucianismus pronikl do Vietnamu velmi brzo a měl, má a bude mít velký vliv na vietnamskou kulturu obecně a na výchovu zvláště. V době od 11. století se konfuciánská výchova uplatňovala systematicky a všude. Některé filozofické a pedagogické myšlenky konfucianismu pronikly do podvědomí Vietnamců, staly se součástí jejich tradice a kultury. Z konfuciánské tradice výchovy dodnes kromě Vietnamu a Číny čerpají i země, jako jsou Japonsko a Korea. Morální výchova a sebevzdělávání, stejně jako výchova k humanismu, vlastenectví a zodpovědnosti za svou rodinu a svou vlast jsou předním cílem působení škol v současném Vietnamu.

V návaznosti na konfuciánské metody a na charakter vietnamštiny se velmi silně udržuje metoda memorování. Vietnamština je tonálním jazykem, to znamená, že jedno stejně psané slovo, stejně vyslovované slovo lze vyslovit s jinou melodií, která mění zcela význam slova. Proto na prvním stupni děti často hodně opakují slova a fráze, nemusí zcela vnímat jejich význam, ale trénují intonaci. Tvořivá složka ve výuce netvoří ve Vietnamu většinu výuky. Ve spojení s tím, že se ve vietnamských školách učitelé zaměřují na zmíněnou morálku, na chválu píle a snahy, které dávají často přednost před správností výsledku, stává se vzdělávací proces z psychologického hlediska velmi málo využitelným pro to, aby žáci získali dovednosti aplikovat získané poznatky.

Evropa

V 17. století přijeli do Vietnamu Francouzi, později se Vietnam stal kolonií Francie. Částečně proto, aby byly vychovány osoby loajální ke koloniálnímu režimu, ale také proto, že bylo třeba doplnit spektrum vyučovaných předmětů a rozšířit zaměření výchovy a vzdělávání, vznikl nový systém školství. V roce 1919 byla oficiálně zrušena konfuciánská výchova. Začal vznikat moderní systém školství mající více evropskou podobu, odpovídající formálně osnovám tehdejšího francouzského školství. Neznamenalo to ale samozřejmě, že by si tento systém vzdělanci a učitelé hned přisvojili, že by chápali jeho podstatu tak, jak je v Evropě uznáváno. Ve škole se začaly vyučovat přírodovědné předměty a také předměty umělecké (např. malířství). Hlavním jazykem byl jazyk francouzský. Vzhledem ke strategické úloze školství v období kolonizace však ke vzdělání měly přístup většinou jen bohaté kruhy nebo kruhy spolupracující s tehdejší administrativní správou země. Velká většina obyvatel zůstávala v důsledku historicko-společenské a kolonizační krize negramotná. I přesto se však ve Vietnamu začaly šířit ideje francouzské filozofie jako svoboda, demokracie, humanismus, poznatky z přírodovědných a společenských předmětů. Tento trend naopak podpořil vědomí vlastenectví, semknutosti a později i povstání proti Francouzům. V roce 1945 se Vietnamu podařilo získat samostatnost a s ní zanikl i nový systém školství Vietnamské demokratické republiky. Stejně jako celý Vietnam se i vietnamské školství začalo hlásit k heslu: „Nezávislost – Svoboda – Štěstí“.

Vliv válečného období (do 80. let 20. st.)

Historie Vietnamu je velice komplikovaná. Lze říci, že posledních tři sta let dějin tohoto státu je dějinami válek, které až na krátké přestávky sužovaly zemi a její obyvatelstvo. Snad nejhorší situace panovala v posledních šedesáti letech. Lidé se ze všech sil snažili, aby jejich země zvítězila a získala svobodu. Tisíce z nich položily svůj život na frontě, ať už v jižním či severním Vietnamu. Z těchto důvodů byly představy o ideálním člověku značně ovlivňovány ideami vlastenectví a revolučního heroismu, které byly rovněž často zneužívány vysoce postavenými armádními hodnostáři. Vyzdvihovány byly vlastnosti jako patriotismus, statečnost, ochota obětovat se za vlastní lid, vytrvalost, pracovitost.

Vývoj systému

Vzdělávání se původně realizovalo prostřednictvím konfuciánských učenců a učitelů v jednotlivých obcích, kteří zde působili, nebo je platil někdo bohatý. Vzdelávání začínalo od 7. roku věku. Již tehdy mohlo být ve třídách na základních úrovních 30 až 50 dětí. Existovaly zde i státní školy. Systém veřejného vzdělávání byl zaměřen především na výchovu učenců, kteří poté působili ve státní správě a hlásili se ke zkouškám učenců – mandarínským zkouškám. Systém byl spojen s výkonem mandarínských funkcí. První taková státní škola Quoc tu giam (Quốc Tử Giám) vznikla v roce 1076 a lze ji považovat za první vysokou školu Vietnamu.

Významným způsobem byl systém vzdělávání reformován za dynastie Nguyen (Nguyễn). Jednalo se o nové stanovení funkcí ve školství, rozdělení učitelů do kategorií, systém stipendií, systém odměn a trestů. Systém vzdělávání byl vždy založen na výběru těch nejlepších prostřednictvím zkoušek. V 19. století se vyučovací předměty na školách posouvaly od všeobecně teoretických také k praktickým a konkrétním vědám, jako jsou například právo, mechanika, zeměpis a zemědělství.

Základy moderního školského systému byly ve Vietnamu položeny v roce 1945, kdy severní Vietnam získal nezávislost a samostatnost ve vztahu k jižnímu Vietnamu. Proti nevzdělanosti obyvatel své země se velmi ostře postavil Ho Či Min a v rámci svého odporu proti kolonizaci stanovil tři cíle – nezávislost, boj s hladem a boj s nevzdělaností. Uváděl, že až 95 procent národa je nevzdělaných a neumí pořádně psát. Již v roce 1945 zavedl povinnost obcí otevírat školy a vzdělávat lid. Třída měla mít alespoň 30 žáků. Od osmi let věku se měl každý naučit psát. Ho Či Min začal na vzdělávání klást obrovský důraz a v nedostatku vzdělanosti spatřoval příčiny oslabení celé země. Po revoluci v roce 1945 zdědil Vietnam po koloniální správě 6 491 veřejných a soukromých škol s 478 778 žáky. Z toho 92 % škol bylo škol s první a druhou třídou a 7,6 % s vyučováním do 4. třídy. Klád se také obrovský důraz na vzdělávání učitelů. Později, za války byl systém několikrát reorganizován. Byl také zaveden systém doplňování vzdělávání dospělých, kteří nemohli v minulosti projít běžným vzdělávacím systémem a mohli si tak doplnit základní vzdělání v pozdějším věku. Během několika let se celý systém školství a také pohled na

vzdělávání velmi prudce měnil a vyvíjel. Pokud jde o mateřské školy, před rokem 1951 existovalo jen několik tříd pro děti předškolního věku. Do roku 1952 se mateřské školy velmi silně rozšířily po celé zemi. V roce 1956 byl založen nový sloučený systém základního vzdělávání o délce 10 let. Vietnam byl v roce 1975 politicky a vojensky sjednocen. Moderní vietnamské školství je tedy dosud relativně mladé. Od ledna roku 1979 se začala ve Vietnamu realizovat velká reforma systému školství. Do roku 1987 probíhala jen v rámci obecného vzdělávání a výchovy (tedy na základních a středních školách). V roce 1986, kdy začala ve Vietnamu přestavba hospodářství „*Đổi mới*“, byla školská reforma přehodnocena podle nových politických strategií a její realizace byla rozšířena na celý školský systém. Od té doby již uplynulo více než 30 let. V prosinci 1998 vláda schválila nové školské zákony s účinností od 1. 6. 1999.

Vietnamské školství vznikalo a rozvíjelo se ve složitých podmínkách, a proto se ještě dnes potýká s mnoha problémy. Ty byly způsobeny kromě jiného nízkou úrovní moderní vědy, pedagogiky i ekonomickým omezením systému. V současné době se Vietnam mírně přiklání k obecným světovým vzdělávacím trendům. Ačkoli vietnamské školství dosáhlo velkého pokroku, stále řeší mnoho problémů týkajících se optimalizace vzdělávací struktury a kvality. Vzdělávací výsledky neodpovídají současné poptávce společnosti. Nejaktuálnějším problémem je výběr učiva, stanovení osnov a vyučovacích metod. Učivo podle některých kritiků obsahuje příliš velké množství někdy zbytečných teoretických poznatků. Ostatní působení školy na studenty – praktické, tělesné a kulturní – není dostatečně zdůrazňováno. Obsah učiva také nepromítá všechny oblasti vědění, na gymnáziu se například vůbec nevyučují předměty jako psychologie, filozofie, náboženství či sexuální výchova, které obsahují velmi důležité praktické znalosti pro budoucí život žáků a pro všestranný rozvoj jejich osobnosti.

Dodnes ve školách převládá tradiční výuka, při které se používají verbálně-pamětní metody. Žáci se ve škole učí převážně teoretické poznatky, a to nazpaměť. Od 80. let 20. století proto vyvstala naléhavá potřeba modernizace vyučovacích metod.

Otázka morální výchovy je dalším ožehavým problémem ve školách. V zemi se objevují známky vzájemné agrese studentů a žáků. Výchova konfucianismu, ve které hraje důležitou roli morální výchova, měla a má ještě velký vliv, záleží však hodně na tom, do jakého společenského a rodinného kontextu je zasazena. Volný ekonomický trh přináší na jedné straně prudký rozvoj ekonomiky, na druhé straně mnoho negativních vlivů na mládež, pro kterou začínají být důležité ekonomické a materiální hodnoty. Škola by měla žáky připravovat na útok tržních principů, konkurence, peněz jako prostředku k dosažení cílů. Měla by přispívat k záchraně a rozvoji kulturní tradice země. Současné školství se především v současné době potýká s nedostatečnou přípravou žáků a studentů pro efektivní aplikaci získaných poznatků pro život. Mění se výukové programy a metody, získávají se zkušenosti z Austrálie, Německa, České republiky a mnoha dalších zemí. Přesto vše urazil vietnamský systém vzdělávání neuvěřitelnou cestu.

Ve skupinách, které přijíždějí do ČR, se občas i nyní můžeme setkat s někým, kdo neumí dobře číst a psát. Životní osobní motivace ke vzdělávání může být velmi slabá. Obecná hodnota vzdělání může být velmi nízká. Mezi vietnamskými migranty jsou obrovské rozdíly ve vzdělání. To se může samozřejmě přímo odrážet i v přístupu ke vzdělávání v ČR, o ČR a vzdělávání v češtině. Vzdělávání v českém jazyce může být v některých případech bráno velmi utilitárně bez širšího společenského kontextu, bez motivace pro osobní rozvoj. Někteří lidé považují nová témata za něco, co narušuje integritu jejich osobnosti, protože se učí na první pohled nesrozumitelné věci a jsou účastníky trapných situací, kde se ukazuje, že nic neumějí. Musí se měnit, protože spolu s češtinou poznávají zcela nový způsob uvažování. Někteří studenti ovšem naopak zvládnou látku běžně probíranou tři měsíce za jeden či dva měsíce.

Výše jsme popsali některá základní odlišná, či pro české prostředí na první pohled možná i nepochopitelná, východiska migrantů, jejich zkušenost se školstvím a se Západem. Pokusili jsme se představit několik vybraných důvodů, proč se někdy může zdát, že je vietnamská komunita „uzavřená“, jak vyplývá i z opakovaných výzkumů Akademie věd¹²⁰, a to v návaznosti na některé odlišné kulturní hodnoty. Není divu, že někteří migranti nepřijíždějí do ČR s příliš otevřeným přístupem. Každý den totiž narážejí na problémy, kterým nerozumějí a musí je postupně řešit. Kromě toho nemají příliš mnoho potřebných informací a dovedností. Informovanost migrantů se však v posledních letech začíná mírně zvyšovat, a to zejména díky mladé generaci Vietnamců, ale také díky mnohočetným informačním materiálům, informacím z internetu apod. Motivace učit se češtinu začíná narůstat, ať už je to dáno povinností skládat zkoušku, nebo vzrůstajícím povědomím migrantů o dění kolem a zájmem o své okolí. Mnoho migrantů se učí v současnosti češtinu, aniž by museli zkoušku A1 skládat, a někteří z nich se vypracovali nově i na post tlumočníka.

Systém školství ve Vietnamu

Péče o dítě v předškolním věku

Ve Vietnamu trvá mateřská dovolená jen 4 měsíce, po této době matka už chodí do práce. Pokud má matka během těhotenství nějakou komplikaci, musí zůstat v nemocnici či doma – podle pokynů lékaře. Když skončí mateřskou dovolenou, posílá matka dítě do jeslí. Během prvního roku práce po mateřské dovolené (předpokládá se, že kojí) pracuje méně hodin denně než ostatní. Chodí do práce později, má dlouhou polední přestávku a vrací se domů dříve. Noční služby sloužit nemusí. Matka může také zůstat doma na neplacené dovolené, pokud je miminko nemocné.

Přesto není díky tradičnímu soužití vietnamské rodiny počet dětí v jeslích vysoký. Skoro v každé rodině na vesnici i ve městě žijí tři i čtyři generace pohromadě a prarodiče

120 Viz např. BROUČEK, S. *The Visible and Invisible Vietnamese in the Czech Republic. The problems of Adaptation of the modern-Day Ethnic Group in the Environment of the Czech Majority*. Praha: Ethnologický ústav AV ČR, 2016.

berou hlídání miminka nejen jako samozřejmost, ale zejména jako radost. Ve městě je běžné, že po narození dítěte přijíždí babička z vesnice, zůstává a stará se o miminko, a to i dlouhou dobu, podle potřeby.

V poslední době ve městě běžně funguje služba „chůva“. Chůvy mohou chodit do rodiny denně či dokonce zůstávají přes noc. Matka také může posílat své dítě k paní na hlídání. Některé rodiny si dnes pronajímají na výchovu dětí i péči o domácnost vietnamské či filipínské chůvy, služebné.

Výše uvedená řešení péče o novorozence platí jen pro zaměstnané maminky. Nezapomínejme na to, že se více než 70 % obyvatel Vietnamu živí zemědělstvím. Práce na vesnici je volnější, ale život zemědělců je také mnohem obtížnější než život zaměstnanců. Velká část žen není registrována u zdravotních pojišťoven a nemá žádné výhody během svého těhotenství či porodu. Někdy matka chodí pracovat na pole už jeden měsíc po porodu. Ale jak jsem uvedla výše, díky soužití a tradičnímu chápání široké rodiny je matka příbuznými silně podporována.

Jesle

Do jeslí jsou přijímány děti ve věku od 3 měsíců do 3 let. Děti jsou rozděleny do různých skupin podle věku. Péče vychovatelek zde v podstatě nahrazuje péči matky. Podávají dětem jídlo, oblékají je, starají se o ně v době nemoci. Vykonávají velice náročnou práci, která vyžaduje nejen různé znalosti o dětech, ale především vřelý přístup. Miminka zůstávají v jeslích celý den, během dne je občas matky navštěvují.

Školka

Věk dětí je od 3 do 6 let. Stejně jako jesle, má školka za úkol pečovat o děti a vychovávat je. Napomáhá dětem rozvíjet jak fyzickou, tak duševní stránku, působí na utváření osobnosti dítěte a postupně ho tak připravuje na školní docházku. Hlavní náplň činností dětí jsou hry. Mateřské školy jsou jak státní, tak soukromé. Některé soukromé mateřské školy mají lepší vybavení, ale rodiče za ně musí platit hodně peněz, státní školky jsou zdarma. Mateřské školy jsou podřízeny obci nebo pedagogickému odboru města. V klasických třídách je až 40 i více dětí. V takovém prostředí je velmi složité zabývat se individuální výukou.

Základní škola

Věk dětí: od 6 let. Trvá 5 let (od 1. do 5. třídy). Na konci 5. třídy děti skládají závěrečnou zkoušku.

Povinná školní docházka nemá ve Vietnamu dlouhou tradici. Vědecká úroveň a úroveň vzdělání obyvatel je nízká. Země je ještě chudá a investice do vzdělávání jsou omezeny. Školní docházce brání také zemědělský způsob života rodin žijících podle dávných tradic stejně jako život v horských oblastech obydlených zejména příslušníky národnostních

menšin, kterých je ve Vietnamu kolem 60. Někteří obyvatelé si buď dosud neuvědomují důležitost vzdělání a ve svých těžkých podmínkách dávají přednost tomu, aby děti pomáhaly s hospodařením, nebo nemají finanční prostředky na to, aby mohly děti do školy poslat. Většina žáků po ukončení základní školy přechází na 1. stupeň střední školy, jen malá část z nich už navzdý opustí školu.

Situace je mnohem lepší ve městech, kde má 100 % dospělých lidí vzdělání 1. stupně střední školy (9 let) a většina z nich má maturitu.

Střední škola

První stupeň střední školy (základní vzdělání)

Přijímá žáky od 11 let věku, kteří absolvovali základní školu. Trvá 4 roky a na konci 9. třídy musí žák složit závěrečnou zkoušku. Po ukončení tohoto stupně část ze studentů pokračuje na 2. stupni střední školy, další část chodí do různých odborných středních škol, středních odborných učilišť a ostatní nastupují do práce. Na vesnicích většina žáků ukončí svůj vzdělávací proces tímto stupněm. Jen malá část z nich přejde do 2. stupně.

Druhý stupeň střední školy (všeobecné vzdělání, dá se říci také gymnázium)

Přijímá žáky od 15 let, kteří absolvovali 1. stupeň střední školy a úspěšně udělali přijímací zkoušku na 2. stupeň. Přijímací zkouška je velmi náročná a jen několika desítkám procent žáků se podaří zkoušku úspěšně absolvovat. Trvá 3 roky a na konci 12. třídy se koná maturitní zkouška. Jako v ČR mají tyto školy za úkol studenty vzdělávat ve všeobecných znalostech a připravovat je na studium na vysoké škole.

Všechny tři stupně škol (základní, 1. a 2. stupeň střední školy) fungují izolovaně. Základní školy a střední školy 1. stupně jsou řízeny pedagogickým odborem města. Školy 2. stupně jsou řízeny pedagogickým odborem provincie.

Ve Vietnamu rodiče musí platit (a sice již od základní školy) za různé náklady, např. na výstavbu školy a na studium dětí. Tyto náklady jsou velmi vysoké. Navíc gymnázia jsou jen ve městech nebo větších obcích, což znamená, že většina z nich je daleko od vesnic. Jedním z problémů školství je tedy i jeho dopravní dostupnost. Veřejná hromadná doprava funguje jen v některých velkých městech a ještě omezeně. Je běžným jevem, když studenti gymnázií dojíždějí do školy na kolech, a to někdy až desítky kilometrů od domova. Někteří bydlí v pronájmu blízko školy. V horských oblastech jsou gymnázia s koleji, studenti jezdí domů jen na víkend či jednou za měsíc.

V zemědělských oblastech žije více než 70 % obyvatel země a skrývá se zde vysoký intelektuální potenciál země. O to více vnímá stát problematiku vzdělávání venkovských regionů jako prioritní. Podle školských zákonů Vietnamu je učení povinnost i právo každého vietnamského občana bez ohledu na to, jaké je národnosti, pohlaví, společenského původu a ekonomické situace. Všichni mají mít rovný přístup ke vzdělání. Proto stát aplikuje vzdělávací politiku, která dětem příslušníků etnických menšin z horských oblastí umožňuje získat např. stipendium, sociální podporu a výhody (formou pozitivní diskri-

minace) při přijímacích zkouškách, a to od základní až po vysoké školy v celé zemi. Do těchto oblastí často směřuje i finanční podpora státu na vzdělávání postižených dětí a žáků z chudých rodin či z rodin, které mají válečné zásluhy.

V současné době také existují speciální školy pro postižené děti.

Odborné vzdělávání

Střední odborné školy

Ve Vietnamu nabízejí střední odborné školy tříletý nebo čtyřletý program, který mohou absolvovat studenti, kteří ukončili 1. stupeň střední školy. Dále lze nastoupit do programů na 1 nebo na 2 roky pro ty, kteří mají maturitu.

Střední odborná učiliště

Ve Vietnamu existují různé krátkodobé nebo dlouhodobé kvalifikační kurzy od jednoho do tří let. Délka studia záleží na schopnostech a přáních učňů.

Zmíněné dva typy odborných škol jsou dostupné v každé provincii, jejich zaměření a obory jsou závislé na potřebách provincie a možnostech uplatnění absolventů.

Vysoké školy

Bakalářské studium

Bakalářské studium tvoří vždy tříletý program. Studenti jsou na tento typ studia přijímáni po absolvování maturitní zkoušky a úspěšném složení přijímací zkoušky. Bakalářské studium se v ČR a ve Vietnamu velmi liší. Ve Vietnamu existují školy, na kterých se studuje jen bakalářské studium, a těmto školám říkáme „vyšší odborné školy“. Například právě učitelství 1. stupně střední školy se studuje na vyšší odborné škole. Tyto školy jsou řízeny buď správou provincie (např. v případě pedagogických škol), nebo ministerstvem (např. technické školy). Na vysokých školách lze studovat pouze magisterské studium. Teprve v poslední době se výjimečně zavádí bakalářské studium i na některých vysokých školách.

Přijímací zkoušky na bakalářské studium se výrazně liší od přijímacích zkoušek na vysoké školy. Bakaláři mohou pokračovat ve studiu na magisterském studiu, avšak musí složit přijímací zkoušku na vysokou školu (ve stejném oboru). Studentů, kteří ukončili bakalářské vzdělání a rozhodli se pokračovat v magisterském studiu, je však velmi málo.

Magisterské studium

Existují různé studijní programy: na 4 roky, 5 let a 6 let. Záleží na oboru, např. na medicíně je program šestiletý, na technickém oboru je pětiletý program a na pedagogickém oboru je čtyřletý program.

Doktorandské studium

Délka doktorandského studia záleží na jeho konkrétní formě, tj. prezenční, kombinované anebo dálkové. Doktorandské studium není ve Vietnamu tak rozšířené jako v ČR. Nízký počet studentů pramení hlavně z důvodů omezení finančních nebo časových.

Motivace ke vzdělávání a efektivita systému

Dosažené vzdělání dítěte silně posiluje prestiž celé rodiny. Rodiče proto vždy chtějí, aby jejich děti studovaly na vysoké škole a dosáhly nejvyššího vzdělání bez ohledu na to, jestli děti chtějí nebo ke studiu mají předpoklady. Starší generace měly těžký život a málokdo mohl studovat na vysoké škole, proto teď vkládají do svých dětí naději a jsou ochotni se obětovat a věnovat se dětem ze všech sil.

Děti ve Vietnamu nemají v porovnání s vrstevníky v ČR tak velkou svobodu samostatného rozhodování, často za ně rozhodují rodiče. V poslední době se čím dál tím větší počet dětí hlásí na studium na vysoké škole. Kapacita vysokých škol je však omezena.

Nové zákony ve školství jsou volnější, umožňují vznik dalších forem vzdělávání na vysokých školách i vznik dalších různých soukromých vysokých škol. To znamená, že díky tomu mnohem více studentů může studovat na vysoké škole. Problémem zůstává stále otázka kvality těchto škol. Současně se málo studentů hlásí na odborné střední školy. Vzniká tak velký nedostatek kvalifikovaných pracovních sil. Přitom velká část absolventů vysokých škol nemůže najít práci. Nerovnováha vzdělávacích forem a profesních struktur se v současné době stává velkým společenským tématem.

Základní profesní příprava učitelů

Na obory učitelství základních škol se přijímají studenti, kteří absolvovali maturitní zkoušku a úspěšně udělali přijímací zkoušku. Studují svůj obor 2 roky na střední odborné pedagogické škole, ve které jsou přednášeny všechny vyučovací předměty.

Učitelé na 1. stupni střední školy musí absolvovat bakalářské studium na vyšší odborné pedagogické škole (3 roky). Musí studovat dvouoborové studium. Každá provincie má dva typy pedagogických škol, které fungují izolovaně, ale pod stejným řízením provincie. Přijímají studenty z regionu. Po ukončení studia si absolventi mohou najít práci sami nebo pracují podle rozdělovníku dělby práce pedagogického odboru města či provincie. To neznamená, že nemohou pracovat v jiné provincii či oblasti, než v místě, odkud pochází. Učitelé na 2. stupni střední školy jsou vzděláváni na vysoké pedagogické škole. Tyto školy fungují pod řízením ministerstva školství. V celé zemi je jen několik takových vysokých pedagogických škol. Studenti na vysoké pedagogické škole studují jednooborově, a to vždy v magisterském cyklu. Na střední škole pak vyučují pouze jeden vyučovací předmět. Učitelé, kteří absolvovali magisterské studium, mohou vyučovat na 2. i 1. stupni střední školy. Ti, kteří studovali bakalářské studium, mohou učit na 1. stupni střední školy i na základní škole, to znamená pracovat vždy na odpovídajícím či nižším stupni, nikoli naopak.

Ve Vietnamu je velký nedostatek učitelů, a to zejména v horských oblastech. Stát se snaží situaci řešit: např. posiluje peněžní podporu učitelům nebo zavedl pravidlo, že každý učitel má povinnost pracovat v horských oblastech po určitý čas, pak se může vrátit

tam, odkud pochází. Tato opatření více méně zlepšují situaci v horách, k řešení však zůstává otázka kvality vzdělávání, protože většina učitelů v těchto oblastech začíná svou kariéru. Stát podporuje i studium učitelství tím, že všichni studenti na pedagogické škole nemusí za nic platit během studia, a ještě dostávají stipendium.

9.1.2.2 Vietnamští žáci na základních školách: Náčrt problémů a přístupů¹²¹

Jan Černík

Velmi podstatné je pochopit, jak se tradice vietnamského systému střetává prostřednictvím žáků vietnamského původu s českým vzdělávacím systémem. Tato podkapitola pojednává o doprovodných jevech a problémech spojených se školní docházkou vietnamských žáků na základních školách. Jejím prvořadým tématem jsou nejčastější problémy a přístupy k jejich řešení v prostředí škol s významným počtem vietnamských žáků. Téma jsme uzavřeli úvahou o tom, co může znamenat pro vietnamskou komunitu skutečnost, že děti docházejí do českých škol.

Pár slov o zkoumání integrace dětí a mládeže cizinců v ČR

Výzkum probíhal souběžně v Česku, Německu, Rakousku a v Polsku. Jeho cílem bylo identifikovat společné problémy a převedení zkušeností s integrací dětí a mládeže dvou „migračně zkušenějších“ zemí na druhé dvě země, jež se dostávají do pozice imigračních zemí. Na území České republiky, přesněji na území hl. města Prahy, probíhal výzkum ve dvou polohách: 1/ kvantitativní šetření pomocí dotazníků pro děti; 2/ kvalitativní šetření ve formě rozhovorů s pedagogickým personálem pražských základních škol s vyšší koncentrací žáků/cizinců.

Výzkumný vzorek zahrnoval skupinu dětí a mládeže ze zemí bývalého Sovětského svazu a druhou skupinu tvořily děti z východní Asie (de facto z Vietnamu).¹²² Prvořadým cílem bylo zjistit, kdo vlastně jsou děti cizinců v ČR, identifikovat tuto skupinu ve statistických datech. Záměrem výzkumu bylo zjistit, jak se děti a mládež vybraných skupin integrují v české společnosti. Dotazník obsahoval otázky na sociální zázemí dětí a mládeže v rodině, na jejich vztahy s většinovou společností. Mladí respondenti dostávali poměrně široký prostor pro subjektivní hodnocení svého života v ČR. Hodnotili například vlastní jazykové kompetence, závažnost tradic rodičů, vyjadřovali míru spo-

121 Tato podkapitola je upravenou verzí kapitoly stejného názvu publikace *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Výzkum, z něhož text vychází, byl realizován již v roce 2004, ale domníváme se, že jeho závěry jsou dodnes platné. Proto si dovoluujeme původní autorský text uvést. Viz PECHOVÁ, E. ed., 2006, *S vietnamskými dětmi na českých školách*, H&H, Praha, s. 176-185

122 Kvantitativní komponent výzkumu zahrnuje ještě mnoho dalších aspektů integrace dětí a mládeže cizinců. Plný text výzkumné zprávy je dosažitelný na stránkách IOM Vídeň: http://austria.iom.int/en/artikel.php?menu_id=55.

kojenosti s životem v ČR¹²³ a také posuzovali míru nepřátelství ze strany většinové populace.¹²⁴

Za účelem doplnění celkového obrazu integrace dětí a mládeže cizinců probíhaly rozhovory s odborníky, přesněji řečeno rozhovory s experty a lidmi z praxe (učitelé a ředitelé ZŠ) v poměru 4:10. Nejvyšší výpovědní hodnotu mělo deset rozhovorů se zaměstnanci pražských základních škol s vyšší koncentrací žáků s jiným než českým občanstvím. Zde je důležité zmínit skutečnost, že výzkum probíhal na podzim 2004, tj. v období, kdy procházel vzdělávací systém ČR zásadními změnami. Nový školský zákon byl již schválený oběma komorami Parlamentu ČR, ale ještě nevstoupil v platnost.

Učitelé, ředitelé základních škol a oslovení odborníci identifikovali čtyři vzájemně propojené okruhy problémů ve vzdělávání dětí/cizinců:

- Jazykový handicap
- Komunikace s rodiči
- Nesouvislá školní docházka
- Nedostatek informací a metodologické podpory

Mezietnické vztahy mezi dětmi nebo něco, co by se dalo pokládat za xenofobii nebo rasismus, žádný z konzultantů nepokládal za problémový. Poněkud jiný pohled na tuto problematiku mají polští učitelé, kteří pozorují u Vietnamců snahu nevyčnívat a neupozorňovat na sebe. Zdá se, že v Polsku je také znatelnější sociální bariéra mezi žáky vietnamského původu a Poláky. Polští konzultanti to přičítají vlivu rodičů vietnamských dětí, kteří se snaží omezovat sociální život dětí na vlastní komunitu.

Statistická data: žáci s vietnamským občanstvím na ZŠ

Problematika vzdělávání cizinců v ČR je do velké míry otázkou vzdělávání Vietnamců na úrovni základního školství a Slováků na úrovni vysokého školství. Velká část dětí – cizinců v mateřských i základních školách pochází z Vietnamu (39 % všech cizinců v mateřských školách, 32 % na školách základních; tj. 0,5% resp., 0,4 % všech dětí v mateřských nebo základních školách).¹²⁵

Dnešní žáci na základních školách se narodili ve Vietnamu, ale řada z nich se spolu s rodiči usadila v ČR v útlém dětství, a proto můžeme hovořit o tzv. 1,5 generaci migrantů. Podle dat ČSÚ navštěvovalo ve školním roce 2003/2004 mateřské školy v ČR 1264

123 Na otázku, kde by chtěli oslovení respondenti žít, zvolilo odpověď nevíím, nebo někde mimo ČR přes 50 % „asijských“ dětí, pouze 18 % označilo ČR za zemi, kde chtějí žít. Na druhou stranu více než 50 % „asijských“ respondentů by fandilo sportovnímu celku ČR proti reprezentantům mateřské země.

124 Tradice rodičů jsou pro obě skupiny výzkumu významné a ve shodě obě skupiny spíše nepocitují nepřátelství ze strany většinové populace.

125 V absolutních číslech jsou od roku 2003 mezi cizinci v českém vzdělávacím systému dominantní skupinou vysokoškoláci ze Slovenska, ale jejich stabilní nárůst je více otázkou pro výzkum „odlivu mozků“ než předmětem výzkumu integrace.

Vietnamců, o kterých se můžeme dohadovat, že se narodili v ČR.¹²⁶ Vyrůstá zde „druhá generace“ imigrantů z Vietnamu.

V Praze navštěvují vietnamští žáci školy v Modřanech, na sídlištích Jižní Město a Černý Most, tj. v místech s vyšší koncentrací rezidentů vietnamské komunity. Pro srovnání: v Polsku jsou vietnamští žáci více rozptýleni na území, kromě Varšavy, kde existuje dokonce vietnamská škola pro děti místní komunity.¹²⁷

Jazykový handicap

Jazyková otázka je z logiky věci klíčová, má dalekosáhlé konsekvence v životě cizince jakéhokoliv věku. Podle výpovědí pedagogů je nejkritičtější skupina dětí starších 10 let, které začínají se školní docházkou v ČR bez znalosti jazyka a bez možnosti praxe v rodině. Oslovení ředitelů a učitelů aplikují několik různých způsobů eliminace jazykového handicapu těchto žáků (především Vietnamců). Níže uvedené způsoby se vzájemně doplňují, některé se osvědčily a jiné se ukázaly jako neefektivní. Ve všech školách zahrnutých do výzkumu je využívána možnost žáka neklasifikovat v prvním roce docházky anebo jej klasifikovat slovně či s přihlédnutím k faktu, že neovládá češtinu jako rodný jazyk.

Jako standardní způsob lze označit zařazení žáka bez znalosti češtiny do nižšího ročníku, než by odpovídal jeho věku. Zpravidla bývá žák zařazen o jeden ročník níže. V tomto směru je výjimečný přístup školy na Praze 8, kde je žák zařazen vždy do třetího ročníku (klíčový pro výuku českého jazyka). Je nutné však dodat, že se tento přístup střetává s nevolí rodičů. V případě jedné ze škol na sídlišti Černý Most se ukázalo neefektivní řešení věnovat žákovi individuální péči v běžných hodinách českého jazyka, vzhledem k nedostatku času pro ostatní žáky. Naopak se zde ustálila praxe zařadit dítě bez znalosti jazyka do speciální třídy pro děti s poruchou chování a učení, kde je méně žáků a je zde prostor pro individuální práci. Tento přístup řeší nedostatek odborného personálu na školách, umožní individuální přístup při výuce, ale za cenu komplikování resocializace dítěte v novém prostředí. Podobně jako individuální přístup v běžných třídách se neujala myšlenka vyučovat češtinu pro všechny děti/cizince soustředěné v jedné třídě v rámci běžné výuky. Jinde se dlouhodobě neujala nabídka doučování češtiny v rámci zájmových kroužků. Jako doplňkové možnosti využívají některé pražské školy programu rozšířené výuky jazyků, kde lze vysvětlit látku v některém světovém jazyce.

Rozšířeným a podle všeho úspěšným modelem eliminace jazykového handicapu je doučování mimo běžnou školní výuku. Tato praxe je flexibilní a reaguje na potřeby žáků, často vychází z iniciativy rodičů. Některé pražské školy více či méně úspěšně financují takové extra-doučování projektově. Pokud není taková možnost, vietnamští žáci jsou

126 Celkem 532 studentů z Vietnamu dochází na české střední školy a 163 na vysoké školy (Cizinci 2004).

127 V Polsku neexistují statistická data cizinců žijících na území. Census z roku 2002 uvádí 2093 občanů Vietnamu, ale odborníci odhadují celkový počet od 20 000 do 50 000.

někdy doučování jednotlivě nebo častěji společně mimo budovu školy. V tomto případě se nezbytné organizace doučovacích kurzů mnohdy zhostí mediátor / člen komunity (viz níže). Pomůcky, učebnice a plat učitele hradí rodiče z vlastních prostředků. V době výzkumu neměly doučovací kurzy při školách jednotnou metodologii ani používané učebnice.

Zjednodušeně řečeno, jazyková otázka je řešena standardním způsobem v rámci běžné výuky na každé škole, tj. začleněním žáka do nižšího ročníku. Tím se sice komplikuje socializace dítěte v kolektivu vrstevníků, ale žák dostává čas „na rozkoukání“ ve škole. Pozoruhodný způsob pomoci těmto nováčkům v českém vzdělávacím systému vyvinula jedna základní škola v Modřanech. Každý z nových žáků/cizinců dostává jakéhosi ochránce ze stejné etnické komunity z vyššího ročníku (zde převážně Vietnamci). Tento „tutor“ předává potřebné zkušenosti a usnadní nováčkovi složité období prvních měsíců na škole.

Druhou stránkou jazykové otázky je v případě vietnamských žáků až nápadně rychlá ztráta mateřského jazyka. V Polsku je situace obdobná, děti si v rámci školní docházky velmi rychle osvojí polštinu a postupně ztrácejí jazykové kompetence ve vietnamštině. Dvojazyčnost je přitom komparativní výhoda ve studiu, ale i v osobním vývoji imigranta v novém prostředí.¹²⁸ Tuto skutečnost potvrzují zahraniční výzkumy a v rámci zde zmíněného výzkumu je na vyšší kognitivní schopnosti dvojazyčných dětí poukazováno ve zprávě německého i rakouského řešitelského týmu.

Komunikace s rodiči

Osloveným ředitelům a učitelům se jeví komunikace s rodiči jako problémová spíše v případě žáků s původem z exsovětských zemí. Naopak polští kolegové vnímají neochotu udržovat kontakt se školou ze strany vietnamských rodičů jako problém. V případě Vietnamců je na všech školách v Praze zažita praxe mediátora. Jeho funkce spočívá ve zprostředkovávání oboustranné komunikace mezi školou a rodiči. Jedna škola v Modřanech zaměstnává vietnamského pedagogického asistenta a spolupracuje s organizací vietnamské komunity. Jiná modřanská škola v tomto směru spoléhá na rodiče žáka, kteří jsou členy školské rady. Vietnamský zprostředkovatel při škole na Jižním Městě poskytuje své služby na komerční bázi rodičům vietnamských žáků (jako překladatel).

Někteří učitelé poukázali na zkušenosti, kdy museli čelit požadavkům ze strany rodičů vietnamských žáků na co nejkratší ukončení základní školní docházky. Tento postoj interpretují jako ekonomicky motivovaný. Rodiče prý chtějí začlenit své děti do vlastních podnikatelských aktivit co nejdříve.

Nesouvislá školní docházka

Problémy s nesouvislou školní docházkou pokládají oslovení učitelé více za záležitost žáků z bývalého SSSR. V tomto směru jsou vietnamští žáci pokládáni za bezproblémov-

128 Ztráta dvojazyčnosti dětí znamená promarnění jedné z mála nesporných výhod spojených s emigrací.

vé, ba dokonce za méně problémové než děti z českých rodin. Celkově lze konstatovat, že studijní disciplína vietnamských žáků je na velmi vysoké úrovni, což lze vnímat jako hodnotu vzdělání danou kulturním diskurzem Vietnamců. V rámci dotazníkového šetření třídní učitelé hodnotili tři skupiny žáků ve své třídě ve škále od 1 (nejlepší) až po 5 (nedostačující). Ve většině kategorií byly výsledky velmi podobné u žáků z ex-SSSR zemí, českých i vietnamských žáků, pouze mladí Vietnamci v očích svých učitelů vysoce převyšují své spolužáky právě v minimálních absencích (a v matematice). V Polsku se tento jev nevyskytuje, zajímavé naopak je, že rodiče posílají studovat své děti na střední nebo vysoké školy do západní Evropy.

Nedostatek informací a metodologické podpory

Vyrovnaní se s jazykovým handicapem zahraničních žáků do značné míry probíhá mimo běžnou školní docházku. Z toho vyplývá rozdílnost přístupů škol, široká škála užívaných metod, a tudíž i různých učebnic. Studium může probíhat formou domácího doučování, komerčních kurzů či doučování v kroužcích při školách. Každá škola se vyrovnává s tímto novým prvkem vzdělávání podle vlastních možností. Vybrané pražské školy ve většině případů vyvíjejí vlastní metody, zkoušejí různé učebnice, anebo v několika případech škol ponechávají doučování plně v rukou rodičů.

Můžeme hovořit o strukturování integrace žáků/cizinců do vzdělávacího systému odspodu. Což samo o sobě není negativní jev, ale absence koordinační role vyvolává fragmentaci praxe (zde metod výuky jazyka) a zbytečně zatěžuje pedagogický personál škol. V Praze nelze hovořit o koordinaci na vyšší úrovni, než je předávání zkušeností mezi jednotlivými školami s vyšším počtem žáků/cizinců a příležitostné využívání snadnější dostupnosti centrálních institucí (MŠMT) a tím i jejich fondů na projektové financování (například doučování jazyka) z rozpočtových prostředků na integraci cizinců. Jedním ze závěrečných výstupů projektu je doporučení alespoň minimálních standardů pro výuku jazyka mimo běžnou výuku.¹²⁹

V tomto ohledu lze očekávat progres směrem k větší angažovanosti škol a precizování metodologie „extra-doučování“ českého jazyka. Na pedagogických fakultách dokončují studium první učitelé se specializací výuka češtiny jako cizího jazyka. Speciální jazyková příprava pro cizince na ZŠ také získala oporu v novém školském zákoně. Úplně novým prvkem je povinnost krajských úřadů zajistit dětem, občanům zemí EU 1/ bezplatnou přípravu na vstup do systému základního školství, zahrnující výuku českého jazyka a realii ČR a 2/ podporu výuky a jazyka a kultury země původu. Tato úleva se bohužel netýká největší skupiny žáků/cizinců na základních školách v ČR – dětí z Vietnamu. Prozatím jsou tedy způsoby intervence ve prospěch vietnamských žáků bez znalosti jazyka výzvou,

129 Od roku 2004 se mnohé změnilo, zejména díky tlaku neziskových organizací a škol samotných se postupně nastavují pravidla i shora. Současný systém podpory výuky českého jazyka na ZŠ nastavený MŠMT ovšem dosud nepostačuje kapacitně (komentář Klára Boumová).

se kterou si musí školy a rodiče poradit sami. Úvaha, že převládá pragmatický přístup nad právním purismem alespoň na úrovni kompetentních úředníků krajských úřadů, snad není přehnaným optimismem.

Škola – most mezi komunitami

Přítomnost vietnamských dětí na českých školách má dalekosáhlé konsekvence. Především je škola jednou z mála institucí ČR, která dokáže být srozumitelná a přátelská k vietnamské komunitě, pro kterou je opačná situace pravidlem. Vietnamci státním a veřejným institucím ČR příliš nedůvěřují, a jestliže můžeme hovořit o nějaké občanské participaci této komunity, pak to je účast rodičů na práci školních rad, na aktivitách v rámci školních klubů a jiné činnosti vázané na školu. V tomto smyslu hraje školství klíčovou roli mostu mezi veřejným životem v ČR a jinak velmi izolovanou vietnamskou komunitou.

Škola – generátor kulturní změny

Druhým a neméně závažným aspektem školní docházky vietnamských dětí je to, že tvoří agens kulturní změny v rámci komunity Vietnamců v ČR. Vietnamské děti se velmi rychle adaptují na způsob života českých spolužáků a tím se vzdalují tradičnímu způsobu života v uzavřené komunitě. Děti jsou svými rodiči silně motivovány ke studiu, což je zdánlivě paradoxní, vzhledem k činnosti, kterou rodiče provozují. Rodiče však moc dobře vědí, že současný způsob jejich ekonomického jednání není nijak perspektivní a uvědomují si dalekosáhlé možnosti, které nabízí dětem studium. Souběžným efektem kulturní změny je například emancipace vietnamských dívek skrze školu, nebo již zmíněná ztráta mateřského jazyka. V tomto ohledu leží na některých školách nezanedbatelná míra odpovědnosti. Zajímavým momentem výzkumu bylo zachycení takřka totožné výpovědi Vietnamce žijícího v ČR a Vietnamce z Polska. Oba konzultanti použili pro vietnamské děti na základních školách stejnou metaforu, nazvali je „banánové děti“ – v tom smyslu, že jsou zvenku žluté, ale uvnitř bílé.

9.1.2.3 Výchova dětí ve vietnamských rodinách v ČR

Jiří Kocourek

„Children who attach great importance to the cult will be more well-behaved docile children.“¹³⁰

NGUYEN Minh Duc uvádí v jedné kazuistice,¹³¹ že vztah mezi dětmi a otcem je afekto-

130 NGUYEN Khac Vien, *First results of the Experimental Survey The Cult of Ancestors In Urban Center*. In: Vietnamese Studies 1994/3, s. 25.

131 NGUYEN Minh Duc *A Family Shifted from the Countryside to the City In Urban Center* In: Vietnamese Studies 1994/3, s. 58.

vaný, rigidní, otec má vůči dětem obrovská očekávání. Starší syn se otci velmi brzy začíná podobat, přizpůsobuje se otcovu světu. Mladší syn žije ve velikém odporu a afekci vůči otci.

Tlak na děti samozřejmě může působit různými směry a mít různé důsledky v závislosti na osobnostním a individuálním nastavení dětí. Je také nasnadě, že pokud se nad danými otázkami nezamyslíme, nebudeme nad nimi přemýšlet a investovat do diskusí a přemýšlení čas, děti se tak jako tak budou našemu světu přizpůsobovat. Naše aktivita tedy může velmi přispět k tomu, abychom naše děti vybavili do světa dospělých efektivněji, nejen nekontrolovanými spontánními afektivními reakcemi. Zejména, když děti citově iracionálně vnímají jednání a chování rodičů, přirozeným způsobem někdy dokážou rozeznat, nikoliv, zda se rodič chová dobře či ne, ale zda dítěti chování způsobuje újmu či ne, bez ohledu na to, co mu rodič říká. V rámci tohoto mechanismu se pak utváří reaktivní strategie dětí na různá prostředí – ve kterých je jim dobře a ve kterých špatně.

Současné vztahy rodičů a dětí – zkušenosti z interkulturního rodinného centra¹³²

Vztahy školy a vietnamských rodin se samozřejmě mění v závislosti na několika faktorech. Prvním z nich je množství dětí jednoho etnika, které se na škole nacházejí. S rostoucím počtem dětí některé jiné (jedné) národnosti na školách roste i tendence dětí se navzájem sdružovat a udržovat mezi s sebou etnické tradiční vazby. Druhým výrazným faktorem je rodinné zázemí, které bylo popsáno v textu o rodině. Velmi závisí na tom, zda rodina uznává hodnoty konfuciánského vzdělávání, nebo jde o rodinu méně vzdělanou, také v jakých podmínkách ekonomických a sociálních rodina žije. Na školách, zejména tam, kde nemají vietnamských dětí mnoho, nebo se děti velmi dobře navenek chovají, usmívají se, jsou uctiví k učitelům, si škola většinou děti moc chválí a o komunikaci s rodiči se příliš nezmiňují. Vietnamské děti jsou často chváleny a dávány jako příklad i dětem českým.

Na školách, kde tyto podmínky splněny nejsou, si většinou školy v současné době začínají stěžovat na to, že děti neumí dostatečně dobře česky, aby zvládly běžnou výuku ve škole, že je velmi špatná komunikace s rodiči, že rodiče nemají o komunikaci zájem apod. S postupem času, jak se vietnamská komunita daleko více napojuje na české intervenční organizace (pedagogicko-psychologické poradny, odborní konzultanti, lékaři apod.), se začíná objevovat řada kauz, které řeší krizovou intervenci na školách. To samozřejmě svědčí o různých procesech, které se v rodinách odehrávají. Postupně vyjmenujeme ty, které v rámci daného projektu byly zaznamenány jako nejcitlivější. Pokusíme se postupně zmínit ty méně akutní a přejít k těm akutnějším problémům a projevům.

Následující odstavce obsahují popis problematických jevů a nemají za cíl popsat rodinu v jejím celku. Jde o určitý výčet potenciálně krizových jevů. Nelze z něj usuzovat, že by taková byla většina vietnamských rodin v ČR ani ve VSR.

¹³² Projekt „Interkulturní rodinné komunitní česko-vietnamské centrum Praha-Libuš“ byl realizován v letech 2017-2018.

Mnohonásobné šoky v procesu utváření identity dětí

V porovnání s textem o výzkumu realizovaném v roce 2004 by se mohlo zdát, že již děti dorostly a problémy spojené s jazykem nejsou. Praxe tomu však neodpovídá. Migrace nových dětí na základě povolení k dlouhodobému pobytu za účelem sloučení rodiny stále trvá, dokonce i po zastavení vydávání víz za účelem podnikání a zaměstnání. Školy se stále viditelněji setkávají s řešením problémů spojených s dětmi vietnamských rodičů a dalších cizinců. To nemusí znamenat, že počet kauz roste, ale spíše to může svědčit o tom, že jsou problémy již více rozpoznatelné a viditelné a že se vietnamské rodiny výrazně do systému začínají integrovat.

Z ankety, kterou jsme realizovali v roce 2018 na jedné pražské základní škole,¹³³ vyplynulo, že děti zažívají v období od narození do svých šesti let, tedy v období, které je zásadní pro utváření základní osobní identity, postoje ke světu a k sobě samému, mnoho velmi závažných změn, které ani dospělý nemusí zvládnout. O dvouapůlté generaci vietnamských dětí se často v České republice hovoří jako o úspěšně integrované. O problémech návratu ke svému původu starších generací jsme se již zmínili v textu o rodině. Zde si nejprve všimneme dětí, které se již v České republice narodily. Kupodivu lze říci to, že právě děti, které se v ČR narodily, mohou zažít nejvíce šoků v podobě závažné změny svého životního prostředí, a to na rozdíl od dětí, které do ČR přijíždějí v pozdějším věku. Popíšme si určitý často zmiňovaný model samotnými dětmi. První změna: Jmenované děti se v ČR narodí. Po relativně krátké době kojení (6 měsíců) jim rodiče pronajímají české tety a babičky. Výběr tet však často nebývá nijak vědomý a tety ne bývají vždy pod kontrolou rodičů, často se tety řídí vlastním instinktem a mezi tetou a rodiči chybí dohoda o způsoby výchovy dětí.

Druhá změna: Kolem druhého roku svého života (pokud vše s první tetou probíhá pro rodiče v pořádku a pokud jejich děti teta hlídá v lepším případě do odpoledne, v horším případě většinu dne – od rána do 20 či 21 hodin), odesílají rodiče děti do Vietnamu, a to i silně podporováni jejich okolím – komunitou v ČR. „Pošlete je, budete mít méně starostí. Proč si přiděláváte práci?“ Někteří zaměstnavatelé z odesílání dětí také těží, protože pak mohou rodiče více času trávit ve svém zaměstnání. Ve Vietnamu děti většinou žijí spontánně a rovněž mezi rodiči a osobami pečujícími o děti ve VSR neexistuje většinou žádná koordinace.

Třetí a hned čtvrtá a hned pátá změna: Těsně před zahájením školního roku, a je celkem jedno, zda se jedná o mateřskou či základní školu, rodiče opět přivázejí děti do ČR. Znovu si zvykají na své rodiče, znovu jim jsou vybírány chuťvy, a navíc se ocitají ve zcela novém prostředí české školky, školy.

Protože bývá příjezd dětí nekoordinovaný, dítě může ještě potkat další komplikace ve

¹³³ Organizace South East Asia – liaison, z.s. se svolením a spoluprací ZŠ Písnice L. Coňka danou anketu realizovala v roce 2018.

shánění dvou škol najednou, přeřazování ze třídy do třídy přípravné, odklady, přeřazení do jiných škol apod.

Samozřejmě vždy záleží na konkrétní rodině, zda vůbec dítě pošle pryč. Některé maminky kojí děti i do dvou a půl let a jsou stále s nimi. Ale sám o sobě počet uvedených změn je pro děti velmi zátěžový a odehrává se v tom nejcitlivějším období vývoje dítěte. Rodiče se přitom stále zaměřují hlavně na práci („Nejdůležitější je se postarat o rodinu finančně.“) a na vykonávání nejrůznějších obřadů spojených zejména s předky a staršími osobami v rodině („Ti starší již brzy odjedou, kdežto děti tu budou s námi stále“). Takové šoky se příliš pro nezúčastněnou a nezasvěcenou stranu nedají poznat, dítě může ve škole velmi dobře prosperovat, ale dané šoky jsou v něm nenávratně zakódovány v oblasti iracionality, kterou v dospělosti jen velmi těžko dospělý jedinec rozklíčuje.

Jazyková bariéra rodičů a pomoc dětem

„Já mu nemůžu nijak pomoci, vždyť neumím česky“, často slyšíme z úst vietnamských rodičů. „Špatně se učí, dostává dvojky.“ „Neumí vůbec vietnamsky, není moc chytrý.“

Tyto výroky opravdu nevytvářejí vhodné podmínky pro vývoj dětí. Jsou velmi časté. Do jisté míry souvisejí s dávnými tradicemi, kdy bylo zvykem dávat dětem jména „ošklivých káčátek“ – precek, štěně, kocourek apod., aby se o děti nezajímali zlí démoni, kteří by jim mohli ublížit. Lidé tehdy věřili, že pokud dítě dostane ošklivé jméno, démoni se o ně nebudou zajímat. Do jisté míry souvisí výroky s tím, že si rodiče velice přejí, aby jejich děti byly ve škole úspěšné. Je z nich také cítit velická neznalost rodičů o tom, co dítě ve svém vývoji potřebuje, jak ho mohou pozitivně podpořit, jak se s dětmi bavit apod. V každém případě v praxi vedou k tomu, že se dítě vlastně často do školy připravuje samo a plně tak záleží na jeho osobnosti, jak se situacemi a povinnostmi, které dostane od učitele, naloží. Jazyková bariéra mezi školou a rodiči vede k tomu, že si děti většinou velmi dobře uvědomují, že si obě strany nerozumějí. To samozřejmě dále může nabízet dětem určité svůdné myšlenky a reakce.

Uvedený stav vede k tomu, že učitelé i rodiče často spoléhají na to, že děti samy vyřeší problémy, což vlastně ulehčuje situaci, jak rodičů, tak učitelů. Snižuje se citlivost učitelů, jak přesně interpretovat chování dětí, což často v praxi může vést i k postihům dítěte, které vlastně za situaci, kterou způsobují dospělí, nemůže. Učitelé předávají dětem důležité vzkazy pro rodiče, které se týkají i dětí samotných, i závažná sdělení, které dítě není schopno ve svém věku vůbec pochopit, nebo vyřešit, odhadnout jejich důležitost. Učitelé spoléhají na to, že děti vzkazy donesou, ale někdy si ani neověří, zda se rodiče o dané zprávě vůbec dozvěděli, nebo zda děti jednájí z vlastní vůle. To může vést k velmi rizikovým situacím, které ohrožují až život samotných dětí. Pokud jde o výchovný proces, dítě vycítí, že škola a rodiče netáhnou za jeden provaz, a podle toho také reaguje. Rodiče i škola jsou nedůslední, pro děti vzniká příliš mnoho prostoru.

České tety

Problematika existence českých tet zde již byla popsána. Zde chceme jen zmínit, že pokud teta efektivně nahradí naplňování potřeb dětí, které rodiče nenaplňují, mohou dětem značně v jejich integraci a vývoji napomoci. Ne vždy tomu však je. V rámci komunity existuje také velmi zajímavý a velmi vnitřně ambivalentní postoj k utrácení finančních prostředků na své živobytí v ČR. Již jsme uváděli, jak rodiče často hovoří o tom, že je pro ně rodina to nejdůležitější. Proto ji chtěli přemístit do ČR, do lepších životních podmínek. Často je však pravým motivem finanční situace rodiny a skutečnost, že se lidé ve Vietnamu poté těší z velmi vysokých remitencí, jak již bylo uvedeno. Životní situace ve Vietnamu nemusí být pro migranty extrémně příznivá, ale na druhou stranu, opouštět kvůli tomu svou vlast, rodinu? Silnou motivací jsou výdělků v ČR. Na cestu do ČR v posledních letech jedinci vynaložili až 17 tisíc amerických dolarů. Za složení zkoušky z českého jazyka na úrovni A1, která je povinnou podmínkou pro to, aby cizinec mohl podat žádost o povolení k trvalému pobytu v České republice, někteří jedinci utratí kolem 50 tisíc korun. Přesto však existuje fenomén, který z nějakého důvodu některým rodičům brání vynakládat stejně velké peníze na vzdělání svých dětí. V určitých lokalitách se české tety ocitají ve velmi nekalé cenové konkurenci. Rodiny vietnamských dětí si mezi sebou samozřejmě sdělují ceny, které za chůvy hradí, a někteří nejsou ochotni si připlatit za lepší kvalitu. Českými tetami se tak často stávají lidé, kteří sami mají veliké ekonomické a sociální potíže.

Pokud jde o komunikaci se školami, tety se často stávají zástupci dětí. Je etickou otázkou, do jaké míry je to správné či nikoli. Pravděpodobně by se mělo vše posuzovat vždy případ od případu dle toho, jaký má péče reálný dopad na dané konkrétní dítě.

Tlumočení na školách

S výše uvedenými úvahami souvisí samozřejmě i fenomén tlumočení dětí, ke kterému dochází jak na základě žádosti školy, tak na základě příkazu rodičů. Tlumočení je psychicky zátěžová situace a děti by se podle našeho názoru k tomuto neměly zneužívat, ale děje se tak velmi často. Dítě se tak opět dostává do situace, na jejíž řešení není dostatečně vyspělé.

Vietnamští rodiče a vývojová psychologie, pedagogika

Je evidentní, že vietnamští rodiče vůbec neberou v úvahu přirozené potřeby dítěte definované vývojovou psychologií. To může být dáno jednak tím, že zařazování společenskovědních předmětů do výuky na středních a vysokých školách sice již trvá ve Vietnamu dlouho, ale rozhodně zde není ustáleno a chápáno jako tradiční. Vědecká paradigma jsou ve Vietnamu velmi silně lidově, kulturně či ideologicky transponována a interpretována. Osvěta v této oblasti není dosud příliš rozvinutá. Proto se často rodiče dívají na své děti, jako na „nezkušené“ dospělé, u kterých je třeba vyčkat, až dozrají. Na to, jak si děti samy uspokojí své potřeby, se příliš nehledí. Rodiče se sami museli životem protlouci, děti

musí také. Je tedy daleko více otázkou štěstí, než v evropském prostředí, zda budou dítěti naplněny všechny podstatné životní potřeby v jeho rané vývojové fázi.

Zdravotní péče

Zdravotní péče se často řídí pověřivostí, lidovou znalostí, radami ostatních. Maminky fotí výrážky dětí a posílají fotografie na facebook s žádostí o radu, což je z hlediska medicíny velmi riskantní, protože nezkušený amatér může na základě fotografie dobře poradit jen náhodou. Důraz na rodinu často způsobuje, že je důvěra k rodinným členům daleko silnější než k lékaři – cizinci. Lidé jen těžko hledají správně příčinnost. V případě zhoršení stavu kladou vinu na lékaře, aniž by brali v úvahu, že například přišli pozdě a že jde o závažnou chorobu. „Rodiče jsou zdraví, prošli si mnoha těžkostmi, proč by tedy dítě nemělo svou nemoc zvládnout.“ S těmito předsudky se potýkala a dodnes potýká i medicína v Evropě, ale v poněkud méně intenzivní formě. „Vietnamští rodiče chodí k lékaři, většinou až když se opravdu něco začne dít, často ale také dosti pozdě.“¹³⁴

Díky tomu, že rodiče mají až panickou hrůzu z nemoci dítěte jako neúspěchu, neštěstí, sami netráví s dětmi mnoho času, nevědí a nejsou si jisti tím, co je vlastně správně při výchově a co nikoli, vznikají i velmi nebezpečné situace pro děti samotné.

Příklad: Dítě ve školce několikrát do měsíce zvracelo. Škola pokaždé volala matku, aby si pro dítě přijela. Ta však velmi dlouho odmítala pro dítě dorazit s tím, že má hodně práce a nemůže si pořád brát volno. Po intervenci interkulturního mediátora matka vzala svou povinnost pro dítě přijet na vědomí. Mediátor se zároveň snažil zjistit od matky, jak je to se zvracením dítěte doma. Na otázku: „Zda a jak často dítě zvrací?“, matka odpověděla v průběhu jednoho rozhovoru takto:

- Nikdy nezvrací, jen jednou ve školce. (Z vyjádření pedagogů bylo evidentní, že to není pravda.)
- Zvracelo již když bylo malé ve Vietnamu. Jen párkrát.
- U Vietnamky, která ho hlídá, nikdy nezvrací. (Nikdy si však tuto informaci předtím matka neověřila.)
- Doma občas zvrací, ale jen jednou do měsíce.

Pro odborníka či pracovníka linky je pak velmi náročné se v situaci vyznat. V komunikaci matky se dále odráží stud z nevědomosti. Matka navíc nepřemýšlí jen o daném tématu, ale hned o tom, jak by případné problémy mohly ovlivnit její ekonomickou situaci a docházku do práce. Matka dítěte možná ani neví, jak to vlastně s tím zvracením je, možná ho také přehlížela. V každém případě jde o rizikový stav, kde v praxi většinou za děti může, ale také nemusí přebírat zodpovědnost samotná škola, nebo lékař apod.

134 Nejmenovaná lékařka – respondentka.

Rodič není schopen být v té chvíli dostatečně odpovědný, aby to neovlivnilo život a zdraví dítěte.

Avšak i když rodič nakonec na základě intervence k lékaři dorazil, dozvěděl se interkulturní mediátor, že zde již rodič jednou byl, ale řekl, že dítě zvracelo jen jednou, tak situaci lékař nijak zvlášť neřešil. Bez důslednosti odborníků a s určitou mírou nedůvěry vůči sdělení klienta se děti nemohou mnohdy obejít.

Zmíněná problematika byla diskutována s některými sociálními pracovníky. Někteří zmiňovali, že blaho dítěte je pro ně nad blahem dospělých rodičů. Někteří naopak protestovali a říkali, že je velmi neetické jednat tak, že se klientovi nedůvěřuje. Na druhou stranu si klademe otázku, zda odborník má důvěřovat informaci, o které dopředu ví, že není pravdivá. Uvedené poznatky vedou k zamyšlení nad závažností situace a nevědomostí rodičů. Do jaké míry by měla být zohledněna při posuzování například rodičovské péče apod. Odborník je pak daleko více závislý na své nezávislé analýze i přesto, že sdělení rodičů a podaná anamnéza rodiny vyznívá velmi pozitivně.

Příklad: Jedna paní lékařka se na nás obrátila s tím, zda a jaké očkování je ve Vietnamu povinné. My jsme jí napsali, že v současné době není vůbec zaručeno, že jsou všechny děti správně přeočkovány. Za týden se na nás paní lékařka znovu obrátila s tím, že našla na internetu seznam povinného očkování. Brala to za bernou minci o dané společnosti. Jenže právě v tom spočívá rozdíl mezi kulturami. Ve Vietnamu se na dodržování písemností prostě tolik nehledí. Daleko důležitější je pro zúčastněné vztahový a společenský kontext. Pokud tedy někdo nemá s sebou v ČR očkovací průkaz, na seznam očkování se prostě nedá spoléhat, ani pokud jde o seznam ministerstva zdravotnictví dané země.

Porod, zátěž pro rodiče

Ze zkušeností Projektu realizovaného v provincii Thua Thien Hue¹³⁵ ve středním Vietnamu vyplývá, že mnohé maminky ve Vietnamu nerozumí ještě tomu, jak vznikají děti, a tedy ani tomu, jak se děti rodí, jak porod začíná. V takové situaci, kdy člověk nemůže předvídat, jaké problémy a těžkosti ho s narozením vlastního dítěte čekají, se na ně samozřejmě nemůže tak dobře připravit, daleko více ho překvapí. Vysoká zátěž je dána různými tabu, pokud jde o sex před početím a při těhotenství, hormonální a psychické stavy a jejich změny u obou rodičů, odejmutí svobody rodičů při narození dítěte, nároky a požadavky, které dítě na rodiče má. Sám porod je ze zdravotnického hlediska v daných lokalitách, kde existuje pouze stroze vybavená zdravotnická stanice, velké riziko.

135 Projekt rozvojové spolupráce: Sociální začleňování ohrožených skupin obyvatel provincie Thua Thien Hue ve Vietnamu v letech 2006–2009 realizovaný týmem Aplikovaná sociologie pod vedením Mgr. Jiřího Kocourka. Projekt je financovaný ze zdrojů státního rozpočtu ČR v rámci rozvojové spolupráce České republiky.

Některé ženy se po porodu bojí o krásu svých poprsí, a tak odkládají děti velmi brzy od prsu. Pokud třeba existují problémy s kojením hned po porodu, odkládají děti k jiným matkám, které již mléko mají.

Na jedné straně je samozřejmě péče o dítě zátěž, na druhé straně je to přirozená funkce rodičů, před kterou by neměli padat na kolena. Rodiče se často dětí nezříkávají a neposílají je pryč pro přílišnou neúnosnou zátěž, ale jen pro subjektivní pocit někoho, kdo se podvědomě či vědomě chce zbavit starostí a ulehčit si tak život, vytvořit si tak větší svobodu, nedostávat se tolik do konfliktu s konfuciánským a kultovým zájmem o autority a starší osoby, když se zároveň musím starat o dítě.

Rozmlouvání s dětmi, příkazy a kritika

Ženy nejsou zvyklé si s dětmi povídat ještě v těhotenství, jak je tomu často zvykem u nás v ČR.¹³⁶ Po porodu často matky s dětmi hovoří spíše až tehdy, kdy už dítě samo něco z jazyka pochytilo. Místo aktivní prevence výuky jazyka maminky spíše reagují na dítě, které již něco odposlouchalo. Některé děti z tohoto důvodu začínají hovořit vietnamsky až ve třech či čtyřech letech. Protože se rodiče také sami naučili vietnamštině spontánně, nepovažují často aktivní složku výuky jazyka za důležitou. Pokud se však dostanou do českého moderního prostředí, nežijí v okolí svých příbuzných, dítě se opravdu nemá kde naučit jazyk, pouze v jejich osobní přítomnosti, to ale oni často nevnímají.

Komunikace s dětmi nejen že je opožděnější, ale také se pohybuje ve zcela jiném stylu. Ve stylu zákazů a příkazů, případně pouček, co se nesmí a smí. Taková komunikace může být v určitých situacích také velmi důležitá a funkční, ale nesmí ji doprovázet absence průvodcovské komunikace rodičů: „Hele, podívej se, tady je hezký stromček. Je stejně vysoký jako ty...“ Rodič ve Vietnamu méně dítě učí, více ho vychovává.

Kritika je často chápána jako nejlepší motivační prostředek, dokonce někdy i vyvolaný strach, který však nedoprovázejí metody výchovy na opačném spektru škály. Kritika je navíc, stejně jako chvála „nekvalifikovaná“. Rodiče děti kritizují bez vysvětlení i za to, co sami dělají. Nebo za něco, co samy nedokázaly.

Doteky a chvála

„Nechval ho, ty pitomá, nebo ho rozmazlíš, bude slaboch.“ „Musíš bejt tvrděj, vychytralej.“ V některých rodově tradičních rodinách se nemá/nesmí dítě chválit. Chvála je přitom evropskými odborníky považována za jednu z nejdůležitějších signalizačních soustav, které děti mohou nasměrovat pro další život. Fyzický kontakt a mazlení je často považováno za tabu. Děti proto opravdu málokdy v takových rodinách slyší chválu. Pokud jde o silné jedince, vydrží to, udělají si nadhled a budou se tak na chování rodičů dívat jinak. Pokud ale děti dostatečně silné a chytré nebudou, chování rodičů, absence chvály a doteků je může

¹³⁶ Na základě rozhovorů s pedagogy a sociálními pracovníky působícími na území Prahy.

zničit, přivodit jim silné deprivace do celého života. Rodiče ani nemají mnohdy dostatek znalostí pro „kvalifikovanou chválu“. V každé vývojové fázi je pro rodiče i dítě důležité signalizovat postupný úspěch v jiných oblastech. Nechválit za příliš jednoduché a nedůležité, nezapomenout na chválu, pokud jde o samozřejmé, ale velmi důležité věci. Není zdaleka samozřejmé, aby rodič chválit chtěl, natož aby se kvalifikovaně ve chvále orientoval.

Volný čas

Někteří rodiče „opovrhují“ volným časem. „Důležitější je přeci vydělávat.“ Když se ale podaří rodiče a děti poslat na společnou akci, kde se rodiče mohou seznámit s tím, co vlastně takový výlet přináší (nejen tradiční hostinu v restauraci), ale i poznávání okolí, a hlavně také poznávání členů rodiny navzájem, mají poté k takovým výletům daleko blíže a začínají jezdit sami. V každém případě ale někteří rodiče tudíž neuznávají volný čas ani u svých dětí. Často ho nemusí považovat za čas trávený s dostatečnou efektivností. Děti se tak velmi často hodně teoreticky učí, učí se i ráno před odchodem do školy i po příchodu domů, učí se o víkendu.

Vyhrožování

Když se někteří rodiče dostanou do stresu, nebo třeba jen do trapné situace sami před sebou či před očima známých či veřejnosti, řeší často konfliktní situace s dítětem tvrdou výhrůžkou. „Jestli toho nenecháš, pošlu tě za sestrami do Vietnamu.“ Zároveň se vytváří stres a strach z odloučení, zároveň odloučení od sester, a sourozenci se tak staví do protipólu, i když na něm nemusí vůbec stát. Nepochopením motivů chování dětí se často rodiče účelově snaží potlačit, nikoli odnaučit či vysvětlit chování dítěte. O vyhrožování se zmíníme ještě v další navazující části textu.

Zastrašování

Velmi často se v rodinách děti zastrašují démony, strašidly, neštěstím. Velmi často se klamou a jsou stavěny do trapných situací, kterým buď podlehnou, nebo se jim ubrání. Děti někdy chodí spát do svých pokojů ve strachu, že tam s nimi nějaká strašidla, která jim mohou ublížit, opravdu jsou. Jak řekla jedna kolegyně: „Strašidla by do svých pokojů mohly zvát maximálně děti samy, nikoli je tam posílat jejich rodiče.“ Ve výchově dětí tedy díky dosud živým tradicím, ale i díky kulturním střetům existuje mnoho kritických situací, na které je třeba brát při odborné analýze zakázky zřetel. Uvedli jsme jen některé.

Studentský výzkum¹³⁷

Již v minulých částech citovaný výzkum NGO se zabýval i dalšími otázkami spojenými se vztahem rodičů a dětí v ČR. Uvádíme z její práce několik citátů, které někdy i komentujeme.

137 NGO Thi Thuy Van, 2016: Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice (diplomová práce). ETF UK, Praha.

Otevřenost ve výchově

Jako určitý protipól extrémních případů uvedených výše si můžeme všimnout i pozitivních aspektů pradávných tradic ve výchově rodičů, jejich otevřenosti k modernímu světu.

Tlak – přiměřený

„Od pátý nebo šestý třídy mi začali dávat rodiče doučování, že jsem měla jednou týdně nebo dvakrát týdně někoho, kdo k nám přišel a doučoval mě matiku, protože ta mi nešla (...) Pak v tý pubertě, ve 13 až 17, tak mě hodně tlačili do učení se, hlavně táta. Když jsem chtěla na něčí oslavu nebo to, tak dycky: „Ne, nemůžeš“. Ale pak jsem se vybrečela, tak mi dycky řekl: „Jo, můžeš, ale v deset nebo v osm tě vyzvednem“. Takže se naši hodně snažili, abych měla školu v pohodě.“

„Teď hrozně oceňuji to, že mi pořád říkala (maminka), že bych se měla soustředit na školu, což jsem nakonec dělala. Díky tomu, že mě v pubertě pořád odrazovala od toho, abych se moc nechodila bavit nebo tak. Já jsem stejně chodila ven, že jo, ale nebylo to nikdy moc jako moje kamarádky ve třídě. Teď se na to dívám, tak si říkám, že to je dobře, ale tehdy mě to hrozně štvalo, že jo. Že jsem musela poslouchat mámu.“

„Já vím, že to nechci dělat, ale mě štve, že mě nebaví překládat články z hodin, hrozně nudný. A když se ptám táty, tak on mi řekl: „Co to ve škole děláte?“. Je dobrý, že táta mi taky řekne, že je to na nic, ale musíš to udělat, protože je to pořád škola a když to doděláš, tak budeš mít aspoň titul a budeš mít tu práci zajištěnou jako. Přece jsem říkala, že je spousta lidí, který nemají vejšku a přitom pracují, on mi pak říkal, nebo mně to taky teď došlo, že je lepší mít něco než žádný titul a shánět práci, no. Takže mě chce k tomu dokopat. Jako jsem teď na vejšce, že jo, takže mě nechávají být úplně. Nenutí mě, abych se učila každý den. Na gymplu to taky bylo tak.“

„Třeba minulý semestr jsem si myslela, že mě fakt vyhodí kvůli nějakému blbýmu předmětu, tak říkal táta „jako to je fakt blbý, ale pořád se můžeš přihlásit jinam.“ Jakože, když neuděláš, tak se nezhroutí celý svět nebo tak, ale pořád říkal, že hlavní je dodělat tu školu, abych měla dobrou práci, že jo. Tak to u nás pořád funguje.“

Komunikace s rodiči – existuje

Samozřejmě, že několikrát došlo k hádkám nebo tohle, ale pak jsme se snažili sednout k tomu a povídat si o tom, i když to bylo hrozně divné. Já jsem tyhlety... úplně nesnášela. Já jsem se třeba v tý pubertě chovala hrozně k mámě. Byla jsem prostě drzá vůči ní a teď na to pohlížím, že jsem byla fakt drzá. Pak jsme se s mámou hrozně chytly, tak táta musel nějak usnout, my jsme obě začaly brečet a pak jsme musely jako přestat a pak o den později jsme se k tomu sedly a musely jsme si o tom povídat. I když se nám nechce o tom mluvit, tak někdo nás jako donutí, většinou to bývá táta, že si povídáme o tom. To zní hrozně jednoduše povídat si o tom.“

„Tak si myslím, že u mě to dělali dobře, jako že vždycky, když po mně něco chtěli, tak

vždycky vysvětlili, proč. Táta říkal, že bych měla jít na ekonomku, což jsem nechtěla, že jo. Říkal, že bych měla studovat něco jako podnikání, marketing, (...) nebo tyhlety nebo žurnalistiku, kde je jistý, že člověk si najde práci hned po škole.(...) Vždycky naši řekli, proč po mně chtěli tohle, proč chtějí, abych dělala tohle a tohle. Já jsem buď udělala, nebo ne, ale vysvětlila jsem to. Mně hodně pomohlo, když naši se mnou mluvili, vysvětlili, proč něco chtějí.“

Obsah komunikace – kvalifikace

„Třeba se když díváme na zprávy a něco se stalo, tak s tátou o tom můžu diskutovat a můžu říct, co by bylo, kdyby... Já nevím, třeba v Americe kdyby neměli vůbec toho Trumpa nebo tohle“. Tohle máma jak nezná, tak není se s ní o tom možný bavit nebo tak. Tak v tomhle si říkám, že jsou oba hrozně jiný, že táta už v tomhle prostě ... jak to říct, prostě rád komunikuje s lidma. Zatímco máma ta má pořád strach z něčeho neznámého.“

„Teď mám víc věcí, o kterých si s nima můžu povídat. Hlavně s mámou, že jo, protože, jednak se učím ten jazyk, pak i ty kulturní věci, já nevím, třeba jako svátky nebo proč se ve vietnamské rodině dělá tohle nebo tohle, to jsem se pak jednou ptala mámy a jsem si zjistila, že to je to, o čem si s ní můžu povídat úplně v pohodě. Když si s ní chci povídat o věcech, který mě zajímají, třeba jako, jak to je vlastně s klukama nebo takhle, tak ona: „nemysli vůbec na kluky, ale uč se a uč se“ a pořád. Takže když si s ní najdu téma, tak je to vietnamská kultura. To, co ona zná, tak se s ní můžu bavit v pohodě. No, tak prostě některý věci, který vím, tak prostě vím a nepotřebuji se na to ptát mámy. Radši se ani nechci ptát mámy, protože by to bylo asi trapný. Pak s tátou můžu bavit o všem, ale jako je to takový, že se můžeme bavit o politice, o kultuře, o světě a o všem možným a pak když se ho ptám na hrozně obyčejný věci, třeba, kdy Ti přijde, že je vhodný čas bydlet s přítelem nebo s přítelkyní nebo tak a on mi řekne třeba: „to já, to je na tobě, tohle já ...“ on v tomhle mi přijde, prostě hrozně takovej. Můžeš se s ním bavit o všem, ale pak když chceš od něho nějakou radu do života, tak uhýbá.“

„Pak v realitě ve vietnamských rodinách je hrozně těžký si povídat o věcech, který jsou úplně, úplně jasné. Třeba spousta vietnamských holek v pubertě má kluka nebo tohle, ale když se ptají rodičů, tak pak jako jo jo, ale pak se nikomu nechce o tom bavit. Třeba máma nebo táta ví o tom, že to dítě má kluka nebo holku, ale nikdy se o tom nebaví jako společně.“

Překážky v komunikaci s rodiči

„Já jsem na tom byla úplně stejně, jako je na tom můj brácha teď. Prostě doma jsem všemu rozuměla, něco jsem dokázala říct, ale hrozně špatně gramaticky (...). Teď, brácha, ten pak... vůbec nemluví vietnamsky. Možná něco málo dokáže říct, že chce hůlky nebo nevím, nechce moc rýže nebo ne, jo. Prostě základní věci dokáže říct, ale jinak rozumí úplně všemu. (...) Máma je dycky z toho trochu špatná. Dycky říká, že já s bráchou a já s tátou se máme bavit vietnamsky, což vlastně táta už dělá, ale předtím jsem se s ním taky bavila jenom česky, ale já se s ním bavím teď jenom česky.“

„Ten můj vztah s mámou, to bych dobře popsala na tom, protože třeba v pubertě, třeba do sedmnácti let, možná do osmnácti let nebo devatenácti let, tak to bylo fakt hrozný mezi mnou a mámou, že si vůbec nepovídaly. Jednak do té doby jsem měla hrozně špatnou vietnamštinu, takže se s ní nemůžu moc třeba hádat. Třeba když jsem s něčím nesouhlasila, tak jsem řekla: „Jo, no.“ a pak jsem byla hrozně naštvaná na ni, že mi nerozumí, ale to taky bylo kvůli mně, že jsem to nedokázala to říct, že jo.“

Volnost ze strany rodičů

„Protože mě naši nikdy nenutili, abych se učila vietnamsky, třeba v těch nějakých školách, stejně tak jako bráchu, nikdy ho nebudou nutit (...). Ale přijde mi zajímavý, že nás naši nikdy nenutili do vietnamštiny, zatímco u ostatních ano. Já si dycky pamatuji moje kamarádky, který o víkendech třeba trávily nějaký čas v Sapě v té vietnamské škole a učily se vietnamsky a vždycky říkaly, že to je hrozně nuda, že to je divný a tohle a pak jsem se ptala, když jsem byla ještě malá, proč nechodím na tu vietnamštinu nebo tak. A táta říkal: „A ty chceš?“ On pak říkal jako „Jestli chceš, tak můžeš, no.“ Takže dycky to bylo takový, jakože nechali tomu volnej průběh, no, hlavně táta. A to si myslím, že to je dobře.“

Svoboda rozhodování

„Už jsem se s tátou několikrát bavila o tom, že (škola) mě už nebaví, dycky mi řekl, hlavně ji udělej. Kdybych ji neudělala, byl by zklamaný, ale pořád je to takový, jakože mi naši nechávají volnou ruku, že mi táta jednou řekl, že seš dospělá, tak co děláš, udělej tak, jak myslíš, no.“

„Že já, když chodím, s kým chci, nebo když chodím s Čechem, že jsem je zklamala, si myslím, že vůbec. Nevím. Máma jako nejásala, když jsem řekla, že mám Čecha, ale není to tak, že bych ji zklamala. Nechává mě úplně, ať udělám, co chci. „Jestli bude něco, je všechno tvoje vina.“ Jako já všechno můžu sama jakoby. Takže to není takový to, že chodím, s kým chci, tak jsem je zklamala nebo mi to nepřišlo, nebo tohleto mi nikdy neřekli. Ani si nemyslím, že si tohle myslí.“

„Už bych pomalu musela mít svatbu a pak jako dítě, jsem si říkala. To fakt jako ne. Takže v tomhleto naši mě nechávají jako být. Máma si samozřejmě přála, abych normálně už měla práci a chystala se na rodinu, dá se říct. Neříkám si, že jsem mladá na to, ale nechci jako. Tak když nechci a nějak to zdůvodním, tak u nás doma mě nechají. To není to, že rodiče mají pravdu a musíš je poslouchat. Nebo já je musím poslouchat teda. Já jsem hrozně ráda, že tak to nemáme, no (...) Jakože má (maminka) sice nějaký očekávání, ale mě do toho nenutí, a hlavně kvůli tomu se nehádáme. Takže bych řekla, že to je hlavní.“

Plány ohledně výchovy vlastních dětí

„Asi bych si brala příklad našich. Já si moc nepamatuji na to dětství, jestli na mě byli hodný nebo tohle, ale rozhodně bych svoje nemlátila, jak mě mlátili naši. Ale myslím, že

tohle udělali naši. A chtěla bych svoje děti učit vietnamsky, ale nechtěla bych je do toho nutit. Chtěla bych to udělat, jakože, doma se mluví vietnamsky i česky, možná i jinýma jazykama. Dělaa bych to podobně asi.“

„No, právě, jakmile to dítě začne chodit do školky, nebo do školy, tak na nic jinýho nemá čas než na školu nebo kroužky nebo tak a pak na život doma nebo mezi kamaráda-ma. Tak bych jako to dítě nasměrovala tak, by se soustředilo na školu, ale nedělala bych to způsobem jakože, budeš chodit na doučování a tak. Jako celej den zahlcenej kniha-ma. Prostě kde to dítě má slabý stránky, tak jenom popohnat, a ne nutit ho do ničeho, co ho nebaví. Jako když ho to nebaví a je to pro něho dobrý, tak bych se mu to snažila vysvětlit. Třeba když moje dítě nebude studovat na VŠCHT, nebude na technický obory, tak ho nebudu nutit na doučování několik hodin týdně z chemie nebo tohleto. To mi přijde prostě nesmyslný. Takže bych byla hodně..., no ono je hrozně snadno říct, jaká bych chtěla bejt, ale nevím, jaká budu. Ale chtěla bych bejt hodně jako komunikativní, což jako není jednoduchý, ale už od začátku ty děti vychovávat k tomu, aby se doma vo všem mluvilo. To mi přijde nejzajímavější, nedůležitější možná.“

Vliv západní společnosti na vietnamské děti, možné obavy z diskriminace

Téma rodičovských obav z podmínek života vietnamských dětí po příjezdu do ČR jsme analyzovali i v rámci metodických setkání Infolinky. Přinášíme zde několik úryvků z diskuse mezi operátory, metodikem a konzultanty. Kladli jsme si otázky, zda máme nějaké obavy z toho, že budou děti vyrůstat tady, zda jsme si vědomi nějakých rizik, které jsou spojené s životem v západní společnosti, jestli máme představu o nebezpečí, která tady čekají na dospívající děti.

„Obávám se toho, že by se děti mohly setkat s diskriminací.“

„Chị có lo cái vấn đề bé sẽ bị phân biệt đối xử.“

„Tak já se nejvíce obávám toho. To znamená, že by mohly mít pocit, že se ostatním nevyrovna-jí. Oni by se pak hůře rozvíjely... nemohly by rozvíjet svoji osobnost. Kdyby měly pocit, že je lidé nemají rádi, tak se budou cítit omezeně.“

„Thì chị sợ nhất cái chuyện đây có nghĩa là sẽ làm cho nó có cái cảm giác nó nó không bằng mọi người thì nó sẽ khó mà phát triển phát huy được bản thân của nó. Cảm thấy người ta không thích mình thì mình cũng thấy mình hạn chế hơn.“

„Taky jsem to slyšela...ten příběh, že je ve škole šikanují, ale popravdě jsem se s tím ještě nesetkala, proto nevím.“

„Chị cũng có nghe...nghe cái chuyện mà bảo vào trường sẽ bị các bạn ăn hiếp nhưng thật sự mình chưa trải qua nên mình không biết...“

„Já si myslím, že jsou obecně věci, které znám, rozumím tomu. Kdybych měla pocit, že mé dítě dělá něco, co neznám, tak bych se s tím začla seznamovat, abych svému dítěti více porozuměla. Kdybych měla pocit, že je to něco přijatelného, normálního, tak

se k tomu budu stavět normálně, ale kdyby to bylo něco špatného, tak bych o tom s ním diskutovala. To si myslím.“

„Chị nghĩ là chị chị có thể mình nói chung là mình thấy cái điều nào điều gì mình biết như thế nào mình hiểu kiểu vậy đấy ví dụ mình cảm thấy bé làm một cái gì đó thì có thể là chị chưa biết thì chị sẽ bắt đầu là mình phải hiểu cái vấn đề đó để mình hiểu bé hơn. Mình cảm thấy cái điều đó là chấp nhận được bình thường thì mình sẽ bình thường còn khi nào mà bé không hay không tốt đó thì mình cũng sẽ đối thoại với con thôi. Chị nghĩ là vậy.“

Závěrem

Představíme-li si téměř jakékoli individuální řešení, stejně tak kulturní řešení určité situace, můžeme si také představit situace, ve kterých se dané řešení jeví jako velmi praktické. Kulturně smysluplná řešení v určitých kulturách se mohou při přejezdu do kultur nových jevit jako nesmyslná, nebo svůj smysl opravdu mohou ztrácet. Velice bychom si přáli, aby tento text nebyl chápán jen v užším slova smyslu, jako profesionální příprava k výkonu interkulturní práce, ať už jde o jakoukoli formu, ale také jako podnět pro osobní životní zamyšlení nad životními alternativami, který jiné kultury vytvořily. Proto se nám zdá interkulturní setkávání jako velmi přínosné a rozšiřující rozhled a volbu každého z nás.

Literatura

BROUČEK, S., 2016, The Visible and Invisible Vietnamese in the Czech Republic. The problems of Adaptation of the modern-Day Ethnic Group in the Environment of the Czech Majority, Etnologický ústav AV ČR, Praha.

KOCOUREK, J., NGUYEN Xuan Phong, 2009: Overview of project achievements, Social integration for the PWDs Phong Dien District, Thua Thien Hue [Tom lai ket qua du an Hoa nhap xa hoi nhung nguoi gap kho khan tai huyen Phong Dien 2006 –2009], Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie, Hue.

NGO Thi Thuy Van, 2016, Výchova dětí ve vietnamských rodinách v České republice (diplomová práce). ETF UK, Praha.

NGUYEN KHAC Vien First results of the Experimental Survey The Cult of Ancestors In Urban Center In: Vietnamese Studies 1994/3 s. 25

NGUYEN Minh Duc A Family Shifted from the Countryside to the City In Urban Center In: Vietnamese Studies 1994/3 s. 58

PECHOVÁ E. ed., 2006, S vietnamskými dětmi na českých školách. H&H, Praha.

9.2 Práce s vybranými mongolskými příběhy a tématy¹³⁸

138 Text této podkapitoly 9.2 je vybrán z disertační práce „Některé projevy tradičního nazírání světa v komunikaci mluvčích mongolského jazyka (Vybraná témata krizových situací)“, kterou jsem obhájila v roce 2018 na ÚJCA FF UK, zejména se jedná o kapitoly 3.2-3.5 zmíněné disertační práce, upravené pro účely této publikace. Práce si klade za cíl popsat některá specifika tradičního nazírání světa u mluvčích mongolského jazyka. Při svém výzkumu si všímám zejména propojení kulturních specifik a jazyka, vlivu mezi vnímáním a nazíráním světa a jazykovými výrazy a prostředky, které souvisejí s kočovným způsobem života mongolských nomádů. Jazykový materiál třídím, posuzuji a komentuji ze sociolingvistického a etnolingvistického hlediska s důrazem na etnografii komunikace a interkulturní komunikaci. Na základě analýzy komunikačních situací práce zachycuje některé projevy nazírání světa, tabu, hodnoty a tradiční představy o uspořádání světa mluvčích mongolského jazyka.

9.2.1 Výchova dětí

V této kapitole se věnuji přístupu mongolské společnosti k dětem a jejich výchově. Domnívám se, že tento všeobecný postoj k dětem je hluboce přítomný v mongolské společnosti a Mongolové si jej přenáší i do jiných kulturních prostředí. Během pobytů na terénních výzkumech v mongolském prostředí jsem zjistila, že pojetí rodiny a účasti členů rodiny, ale i širší společnosti, na výchově dětí v mongolském kulturním prostředí se v některých aspektech liší od českého kulturního prostředí. Tyto odlišnosti se projevují také v mongolském jazyce, zejména ve slovní zásobě, která se pojí s výrazy pro jednotlivé členy rodiny, a odráží tak i hierarchické vztahy mezi nimi. S dětmi se pojí univerzální primární snaha ochránit je před nepřízní drsných klimatických, životních, ale i společenských podmínek. Za tímto účelem mohou mongolští mluvčí zvolit pro dítě vlastní osobní jméno, které ve významu nese magickou funkci ochrany před zlými silami. Specifickou skupinu slovní zásoby mongolského jazyka tvoří vlastní jména, která mohou nést i ochrannou funkci, a dávají se dětem, které nepříliš dobře prospívají v životě. Tato práce do jisté míry navazuje na mou diplomovou práci,¹³⁹ kde jsem se zabývala užíváním vlastních jmen v komunikaci, způsobem pojmenovávání krajinných útvarů a osob, tradicemi a tabu, které se k vlastním jménům vážou. Protože jsem se opírala o rozsáhlý terénní výzkum, údaje v kapitolách 9.2.4 Ochranná osobní jména a 9.2.5 Tabuizovaná jména jsem převzala.

Přístup mongolské společnosti k výchově, adopci a vztahu k dětem popsal ve své diplomové práci Branislav Makúch (2013) a zabývala se jimi i Alena Oberfalzerová při analýze metafor v rozhovorech o snech s mongolskými pastevci (Oberfalzerová 2006, 76-88). Tyto stěžejní údaje a informace jsem porovnávala s výsledky analýzy hovorů mongolské infolinky a hovorů s konzultanty – Mongoly žijícími v ČR.

Nejprve tedy uvádím v kapitole stručný popis důležitých aspektů výchovy dětí a jejich svébytné postavení v mongolské společnosti. Dále uvádím specifické výrazy, které se vážou ke komunikaci o tématu, a na příkladu hovoru z mongolské infolinky dokládám některé kulturně specifické aspekty přístupu Mongolů k dětem.

Sociální a kulturní kontext

Mongolští pastevci se při kočování se svými stády řídí podle zdrojů vody a zeleně ke spásání. Na svých trasách se přesouvají po celý rok na pomyslných osách či „smyčkách“ předem daného území zhruba mezi až čtyřmi stanovišti – jarním, letním, podzimním a zimním, která odpovídají přírodním podmínkám daného kraje. Jednotlivé nukleární ro-

139 „Motivace pojmenovávání ve vlastních jménech mongolských nomádů (Některé projevy nazírání světa mongolských nomádů na základě sémantického rozboru osobních jmen a místních názvů)“, obhájena v roce 2010.

diny (rodiče a děti) se mohou přesouvat samy, na stanovištích však žijí nedaleko dalších rodin a vytvářejí spolu *hot*,¹⁴⁰ společenství jurt ve vzdálenosti několika kilometrů od sebe, což umožňuje vzájemnou pomoc a sousedskou výpomoc usnadňující přežití v náročných přírodních podmínkách. Členové komunity se společně podílejí na péči o zvířata ve stádech a sdílí společně i další stránky života ve stepi. Kupříkladu v horských oblastech se do níže položených zimovišť v chráněných údolích většinou sjíždí více rodin žijících od sebe na menší vzdálenosti, které se pak na jaře, a především v letních měsících vzdálí na letní stanoviště rozseté po krajině ve větší vzdálenosti od sebe.¹⁴¹

Takto sestavená komunita se podílí na společném životě zahrnujícím péči o stáda až po výchovu dětí. Chování členů komunity má dopad na krajinu, což zpětně pozitivně či negativně ovlivní život daného místa, člověk je proto odpovědný nejen za své vlastní činy, ale i za chování celé komunity (Oberfalzerová 2006, 166). Jedinec je tedy součástí organismu místa, v pojetí mongolských pastevců živé krajiny zahrnující komunitu místa, a musí cítit tradiční systém zákazů a opatření, chránící komunitu i místo k životu.

Péči o děti se věnují jak rodiče, tak především starší členové rodiny, ale i sousedé, a také starší sourozenci. Důležitý je přirozený respekt ke staršímu, byť by to byl i jen o jeden rok starší sourozenec, kterému mladší člen rodiny v komunikaci vždy vyká. S přesunutím života do města se od této zvyklosti v posledních letech upouští, starší generace ji však i v dospělosti dodržují.

V mongolském jazyce existují samostatné výrazy *egc'* [starší sestra] a *ah* [starší bratr], zatímco mladší sourozenci jsou označováni stejným výrazem *du'u* [mladší sourozenec], ať se jedná o dívku či chlapce.¹⁴²

Děti se neoslovují jménem, ale pomocí obecných označení *minii hu'u* [můj synku; přen. moje dítě] nebo *hu'u mini* [synku můj; přen. dítě moje] nebo *minii ohin* [moje dceru] či *ohin mini* [dcerko moje, děvče moje]. Také navzájem se děti nevolají jménem, ale pomocí oslovení *egc'ee* [starší sestro] či *ahaa* [starší bratře] nebo *du'u mini* [můj mladší sourozenče]. Obecně se děti ale i tak oslovují jen málo, ať už navzájem či od starších členů rodiny, což souvisí s tradičním povědomím o nutnosti chránit dítě před zlými silami a zbytečně na něj neupozorňovat.

Muži, ale i část žen na venkově odchází každý den do stepi vyhánět a pást dobytek, v jurtě zůstává žena, starší sourozenec nebo starší člen rodiny mající na starosti malé

140 Lidé z několika *ajlů* (rodin) většinou vytváří dohromady společenství označované jako *hot* nebo *hot ail*. Srov. Hangin (1986, str. 656): „*hot ail* – a small settlement [malá osada].“

141 Srov. Weigert (2005, str. 36): „Drsné klimatické podmínky území obývaného Mongoly, absolutní závislost na chovu zvířat a na omezených přírodních zdrojích činila a dodnes činí na mongolském venkově rodinu hlavní osou pro fungování nomádského hospodářského systému. Není v silách jedince postarat se a ochránit stáda hospodářských zvířat pasoucích se volně v přírodě, mnohdy i desítky kilometrů daleko od obydli. Není tudíž možné zajistit si dostatek potravy a nezbytných surovin pro samotné přežití. Osamělost znamená rychlý zánik. Mongolové proto vždy považovali rodinu a její správné fungování za podmínku pro existenci života v divoké a nepřátelské přírodě.“

142 Podrobněji viz kapitulu 8.4.2 Oslovení.

děti. Rodiny se v péči o děti mohou střídat, děti spontánně navštěvují své sousedy, kde si hrají i jedí, a výchova dětí tak probíhá v přirozeně ustavené komunitě blízkých lidí, která vymezuje bezpečný a známý prostor. Mongolské venkovské děti jsou vychovávány ve společenství a tento model výchovy se přenesl i do městského prostředí. Proto není výjimkou, že děti jsou napomínány ve veřejném prostoru (hřiště, ulice) i cizími staršími lidmi, ale také se o ně ostatní zajímají, pokud se jim něco stane a potřebují pomoc.¹⁴³

K velmi malým dětem (zhruba do tří let věku dítěte) se okolí chová s velkým pochopením a péčí, dítě je bezmezně podporováno a může si dovolit téměř cokoli, aniž by mu byly dávány přísné hranice, byť by i trápilo zvířata nebo se chovalo nevhodně, v takovém případě je laskavě a jemně usměrněno (Makúch 2013, 64). Zhruba od čtyř let věku jsou ale na dítě postupně kladeny nároky a povinnosti a musí se více zapojit do každodenních povinností v chodu rodiny. Nastává období výchovy dětí, *hu'muuz'il*. Luvsandorz' odvozuje původ slova od slova člověk *hu'n* (v současné mongolštině), v klasickém písmu ve tvaru *kūmūn*. Slovo *hu'muuz'il* je utvořeno od kořene *kūmūn* „člověk“ pomocí denominálního sufiku –ji s významem „stávat se tím / takovým“ a deverbálního sufiku –l, tvořícího jméno, tedy doslova „stávání se člověkem“ (Makúch 2013, 40).

V komunitě není na malé děti ve věku pěti, šesti let brán žádný mimořádný ohled, a pokud se rozdělují úkoly v domácnosti, platí právo silnějšího staršího sourozence, a na mladší členy rodiny tedy často zbudou pod dohledem starších sourozenců náročné a fyzicky namáhavé práce (nošení vody, péče o mláďata apod.). Nastává škola života, stále ovšem za přítomnosti a podpory celé komunity hotu. Při výchově mohou dospělí děti hlasitě okřiknout či užít fyzické tresty mírnější formy, jako je například cvrknutí prstem do čela (*nyaslah*)¹⁴⁴ nebo štípnutí (*c'imheh*).¹⁴⁵ Dle slov konzultantů se k výchově nejčastěji užívají nonverbální prostředky jako pohled, postoj těla a gesta nebo modulace tónu hlasu. Konzultantka Otgon-Erdene Erdenebat k tomuto tématu v rozhovoru v listopadu 2017 uvedla: „Stačilo vždy, aby se máma jen podívala, a hned jsme my děti věděly (že je zle). Dodnes přesně znám ten pohled.“¹⁴⁶

Specifické pojetí má na mongolském venkově adopce. V komunitách kočovníků žijících daleko od institucí a striktních právních postupů úřednického světa probíhala vždy velmi samozřejmě jakožto přirozená součást života. Pokud měla některá rodina více dětí, mohla přenechat do péče jedno ze svých dětí bezdětné rodině. Někdy vzdálenější, nejspíše ale rodině z blízkého ajuu, takže dítě vlastně žilo stále v úzkém kontaktu se svými biologickými i adoptivními rodiči. Výraz *hu'uuhed o'rgoh* [osvojit dítě, adoptovat dítě] znamená

143 Srov. Weigert (2005, str. 37–40).

144 Srov. Hangin (1986, str. 384): „*nyaslah* – to snap the fingers, to give a filip, to crush with the fingernails“ [cvrknout prsty]; „*duhan deer ni nyaslah* – to give a filip on the forehead“ [cvrknout prsty do čela].

145 Srov. Hangin (1986, str. 786): „*c'imheh 1* – to pinch, tweak, *nip*“ [štípnout].

146 Tento komentář uvedla konzultantka na společném setkání s českou supervizorkou mongolské infolinky, a proto byl pořízen nahrávaný záznam ze schůzky jen v českém jazyce.

doslova „pozvednout dítě“ a je spojen s pozitivní představou vztyčení paží směrem k nebesům.¹⁴⁷ Oberfalzerová (2006, 82-83) uvádí také případy, kdy nemajetná rodina s mnoha dětmi nabídne jedno ze svých dětí k adopci v kraji *hu'uhed o'rguuleh* [dát dítě k osvojení], naopak rodina potýkající se s problémem otěhotnět vyhlásí, že by ráda přijala za své cizí dítě. Takovéto „přenechání“ dítěte se nejběžněji uskutečnilo v rámci vlastní rodiny:¹⁴⁸

„If one of the siblings cannot have children, it is considered proper to show respect to one's brother or sister by presenting them with the dearest gift of all – one's child. The Mongols are very much aware of how much suffering and pain a childless family must undergo and that is why they help each other (Oberfalzerová 2006, 83).“

[Pokud nemůže mít rodina jednoho ze sourozenců dítě, druhý považuje za správné projevit úctu bratrovi či sestře tím, že je obdaruje darem největším – svým dítětem. Mongolové jsou si velmi dobře vědomi, jaké utrpení a neštěstí je pro rodinu žít bez dětí, proto si navzájem vypomáhají.]

Oberfalzerová (2006) zmiňuje také případy, kdy dítě samo začne více navštěvovat a vyhledávat kontakt s jinou rodinou v *ajlu*, než do které se narodilo, *hu'uhed urvah* [dosl. dítě utíká, přebíhá, desertuje]. Samo si vybere rodinu, ve které se cítí lépe, a není mu v takovém kontaktu bráněno. Někdy si cizí rodina dítě oblíbí a přeje si ho přijmout, *hu'uhed urvuulah* [dosl. nechat přeběhnout, získat dítě]. Zřídka se může stát, že dítě nakonec se svou nově vybranou a „adoptovanou“ rodinou odkočuje. Rodiče se takovému přeběhnutí dítěte spíše brání a za těchto okolností raději rychle odkočují.

Vedle těchto možností vedoucích k osvojení dítěte je znám také způsob pomyslné adopce či přijetí dítěte do cizí rodiny na základě vytvoření hlubší citové vazby, vzájemné úcty či hlubokého pouta mezi dospělým a dítětem, často jde i o přijetí dítěte do rodiny za účelem předání konkrétních dovedností, jakési obdoby „vzetí do učení“ (Oberfalzerová 2006, 83):

„... for example if the child wants to learn some skills or simply when a relationship grows into a bond that usually ties families together, after mutual agreement and a special ceremony, the child is called huurai hu'u, literally „dry son“ or the word son can be replaced by some other word meaning a close relative (father, mother, brother, sister, daughter). The word „dry“ indicates some other form of birth, a child born in the natural way is born „wet“.“

[... jestliže se chce dítě naučit určité dovednosti, anebo také, když vztah jen čistě přeroste v podobná pouta, která obvykle vážou vlastní členy rodiny, začne se dotýčný po vzá-

147 Srov. Ceval (1966, str. 444), MHD TT (2008, str. 1607). Hangin (1986, str. 417) uvádí výraz *o'rgoh* s významy: „to raise, lift up, elevate, to offer, present“ [pozvednout do výše, vyzvednout (nahoru), přeneseně také obětovat, ve smyslu obřadně vztyčenými pažemi pozvednout do výše k nebesům]. Ganhuyag (2005, str. 726) uvádí: „*su'u o'rgoh* [obětovat mléko, dosl. pozvednout mléko (misku s mlékem)]“.

148 Srov. Oberfalzerová (2006, str. 83): „Je-li adoptováno mladší dítě, naleznou rodiče v okolí kojnou (*ho'holt eh*), která pak ochotně dítě kojí, rodina jí dává odměnu a považuje ji za blízkého člověka. Neosvojuje se však dítě starší pěti let, protože má vlastní rodiče již pevně zakotveny ve vědomí. Jsou časté i případy, kdy osvojené dítě žije nedaleko svých biologických rodičů, ale zdá se, že to nečiní nikomu žádné vážnější problémy.“

jemné dohodě a obřadu nazývat **huurai hu'u**¹⁴⁹ dosl. suchý syn, nebo za slovem suchý může stát jiný příbuzenský termín primární rodiny (otec, matka, bratr, sestra, dcera). Slovo „suchý“ naznačuje jiný způsob porodu dítěte, které se v přirozené situaci rodí mokré.]

Pokud vznikne velmi silné přátelské pouto, pouto nerozlučného hlubokého přátelství „na život a na smrt“ především mezi muži, nazývají se tito and ah [starší druh, přítel] a and du'u [mladší druh, přítel], nebo také tal ah [poloviční starší bratr] a tal du'u [poloviční mladší bratr].¹⁵⁰ Oberfalzerová (2006, 84) k tomu uvádí:

„Such acquired brotherhood means that the two men enter a far more deep and important relationship than blood ties. There is a saying according to which the worst kind of hatred and danger is born when the deep friendship of two dry brother is distorted: Tal evdervel tam (If the „bebrothered“ argue, the result is hell).“

[Takto sbratření muži vstupují do daleko hlubšího a významnějšího vztahu, než je pokrevní. Existuje mudrosloví, podle kterého nejhorší nenávist a nebezpečí vzejde z narušení hlubokého přátelského vztahu sbratřených mužů: Tal evdervel tam (Znesváří-li se sbratření, nastává peklo).]

Z výše popsaného je patrné, že příbuzenské vztahy a vazby (příslušnost do rodiny) mají v komunitách mongolských nomádů velmi silnou váhu. Mongolové žijící v cizině udržují ve většině případů stále velmi vřelý kontakt s rodinou ve vlasti, zajímají se o dění v rodině a nezdědka posílají velkou část svého výdělku do Mongolska. U Mongolů přijíždějících do ČR za prací, nejčastěji zprostředkovanou přes agenturní zaměstnávání v továrnách, můžeme sledovat častý model rodinného uspořádání ovlivněný socioekonomickými důvody. Člen rodiny v produktivním věku, schopný fyzicky náročné práce, odjíždí do ciziny (ať už matka či otec dětí, nezdědka i oba rodiče společně) a děti jsou ponechány u členů širší rodiny v Mongolsku. Vychovávají je prarodiče či sourozenci rodičů a děti si k nim často postupem času vytvoří bližší pouto než k rodičům. Pokud takto přijíždí mongolští migranti za prací i s dětmi, potýkají se s nedostatkem času na výchovu dítěte a péči o něj. V cizině jim často chybí zázemí širší rodiny a na Infolince jsme zaznamenali případy, kdy se klient snaží vyřešit situaci nedostatečné komunikace s dítětem pomocí přenesení odpovědnosti na státní instituce.

Ochranná osobní jména¹⁵¹

Vlivem těžkých životních podmínek, tvrdých přírodních podmínek, špatné dostupnosti lékařské péče a jiných okolností dochází v Mongolsku k vysoké úmrtnosti novorozenců a malých dětí. Malé dítě je v mongolské rodině velmi ctěno a chráněno, do tří let věku

149 Srov. Ceval (1966, str. 738): „huurai hu'u – o'oroo hu'sc' ireed u'r ni bolson hu'u" [potomek, který přišel sám na vlastní přání a stal se synem].

150 Srov. Oberfalzerová (2006, str. 83).

151 Převzato z diplomové práce (Obrátilová 2010, str. 30-32).

dítěte je mu téměř vše povoleno a dítě je považováno za schopné vidět božstvo ohně (projevem je, že se směje na oheň) či jiná božstva, z čehož je usuzováno, že má částečnou božskou podstatu (Oberfalzerová 2006, 85). Malé dítě má čistou „duši“ a je nesmírně zranitelné, proto se ho snaží získat a ošálit nejrůznější zákeřná božstva a běsové, kteří se snaží škodit nemocí, smrtí či jinak dítěti ublížit.¹⁵²

Pokud se dítěti přihodí něco špatného, neprospívá, je často nemocné či dokonce zemře, přičítají to rodiče své nedostatečné ochraně dítěte před zlými silami. Proto se snaží malé dítě chránit nejen pomocí tradičních rituálních úkonů a systému zákazů, ale také pomocí oslovení a jména dítěte. Pokud dítě dostalo jméno s pozitivním významem, neoslovuje se v mládí tímto jménem, nýbrž jmény zástupnými či laskavými či zdvořilými oslovením. Tím jsou zlé síly oklamány, protože samy nejsou schopny dítě identifikovat. Pokud je dítě často nemocné, mohou mu rodiče po poradě s lámou či šamanem jméno změnit na jméno ochranné, které má škodící duchy zmást, aby nepoznali, že v jejich blízkosti se nějaké dítě nalézá (Oberfalzerová 2006, 87).

Mezi ochranná jména, která mají zmást zlé demony, patří ta, která ve svém významu označují dítě jako zvíře, které se může nacházet poblíž jurty. Démon si pak myslí, že bezbranné dítě je tímto zvířetem a nezaměřuje na něj svou pozornost. Mezi tato jména patří např. *Go'log* [Štěně], *Nohoi* [Pes], *Tugal* [Tele], *Hurga* [Jehně], *Uhna* [Kozel], *Nohoihu'u* [Psí syn], *S'amohoi* [Žlutý pes], *Muunohoi* [Špatný pes], *Beltreg* [Vlče] či *Temeememee* [Velbloud a taková podobná zvířata]. Některá jména chrání dítě tak, že popírají jeho existenci, např. *Terbis'* [To není ono (dítě)], *Enebis'* [To to není ono], *Hu'nbis'* [To není člověk], *Henc'bis'* [To není nikdo], *Oldohgu'i* [Nenacházející se / Nenalézající se]. Jiná se snaží odvrátit pozornost zlých sil významem, který připisuje dítěti škaredý vzhled nebo nepěkné vlastnosti, např. *Muucarait* [Škaredý / S ošklivou tvář], *Muuhu'u* [Špatný syn], *Orgodol* [Uprchlík, Zběh], *Gu'zeedorz'* [Dorz' bachoru / Bachor Dorz'], *Oroolon* [Oživlá mrtvola, Umrlec, Vampír],¹⁵³ *Ho'srii* [Povalující se ve stepi / Položený volně ve stepi (jako kosti či lidské ostatky)],¹⁵⁴ *Tursaga* [Vyhublá kůže, stáhnutá ze zvířete], *Homool* [Kobylinec / Koňský trus], *Baast* [S lejnem / S výkaly], *S'eesmaa* [Matka moči], *S'ulam* [Šulam (obluda, lačnicí po lidské krvi, která na sebe dokáže brát podobu krásné ženy)].

Mongolové se snaží oklamat demony a zlé bytosti tím, že předstírají, že v blízkosti dítěte už nějaký škodící démon je, přičemž pravý démon si pomyslí, že ho na daném místě již není třeba, a dítě nechá na pokoji. Proti zlé síle, která na sebe bere podobu lišky, snaží se dítě střídavě rozplakat a rozesmát a pokouší dítě zlomyslnými řečmi, zavěšují nad postýlku dítěte obrázek lišky nebo plstěnou hračku, zobrazující lišku. Pokud se démon objeví a uvidí zobrazení lišky, řekne si, že u dítěte již nějaký démon škodí,

152 Srov. Oberfalzerová (2006, str. 76, 77), uvádí podrobný popis různých negativních sil a škodících bésů.

153 Srov. Hangin (1986, str. 398): „oroolon (g) – vampire, fiend; brute“ [upír, démon; bestie].

154 Srov. Hangin (1986, str. 675): „ho'srii – something lying about on the steppe“ [něco povalujícího se ve stepi].

a odejde (Oberfalzerová 2006, 85). Jako zástupná jména mající skryt přítomnost dítěte slouží i označení běžně používaných věcí nebo věcí nicotných či nečistých, např. *C'o'dor* [Spinadla], *Gadas* [Kůl/Kolík], *Emeel* [Sedlo], *Argamz'* [Kožený řemínek], *Uyaa* [Provaz].

Jméno odvozené naopak od předmětu, který má ochrannou moc, může vyvolat v negativních silách bázeň a udržovat je v odstupu od dítěte. Mezi taková jména patří *Su'h* [Sekera], *Haic'* [Nůžky / Kleště], *Alh* [Kladivo], *Zevseg* [Zbraň], *Boroohoi* [Hůl], *Selem* [Meč], *Buu* [Puška], *Huyag* [Brněň], *Duulga* [Helmice / Přilba], *Hadaas* [Hřebík], *Do's'* [Kovadlina], *Togoo* [Kotel], *Tulga* [Trojnožka pod kotel], *S'anaga* [Naběračka], *Haiv* [Kotlík], *Cooz'* [Zámek] a *Tu'lhuur* [Klíč]. Jedná se o předměty, zbraně a nářadí spojené s ohněm a železem, jimž je připisována silná ochranná magická moc.

Jsou-li vnější rysy dítěte nějak neobvyklé, například připomínají cizince, může být dítě pojmenováno výrazem k označení cizí národnosti či cizince. Někdy takto bývají pojmenovány děti, které špatně prospívají, aby došlo ke zmatení negativních sil, které nabydou dojmu, že dítě není Mongol, nýbrž cizinec, a upustí od svých snah dítěti uškodit.¹⁵⁵ Ke jménům odvozeným od cizích národností patří *Solongos* [Korejec], *Oros* [Rus], *To'vd* [Tibeťan], *Hasag* [Kazach] nebo *Hyatad* [Číňan]. Jako rodné jméno mohou být použita i jména národnostních skupin *Buriad* [Burjat], *Do'rvod* [Dörvöt], *O'old* [Ööld], *Torguut* [Torgút] či *Halh* [Chalcha].¹⁵⁶ Setkat se můžeme i se složenými jmény jako *Mongolhu'u* [Mongolský syn], *Oroshu'u* [Ruský syn], *Orosmaa* [Ruska, Ruská matka] či *Orostogoo* [Ruský kotel]. Posledně zmíněné jméno obsahuje podstatné jméno *togoo* [kotel], věc železnou či kovovou, umazanou od sazí, které se démoni bojí, spojené s označením *oros* [ruský], takže zlá síla je oklamána několikrát. Takové silné ochranné jméno by mohlo poukazovat na skutečnost, že v rodině již dříve některé z dětí zemřelo, nebo nositel jména těžce onemocněl, či na jinou vážnou příčinu pojmenování.

V mnoha případech si nositel své ochranné jméno ponechá po celý život, i když má možnost vybrat si v dospělosti jiné jméno a přejmenovat se. Víra ve schopnost ochrany jména je natolik silná, že nositel jména nebude riskovat upoutání pozornosti zlých sil a jméno si většinou nemění. Často je na své jméno velmi zvyklý a ani lidé v jeho okolí nepovažují jméno za hanlivé, byť by neslo neobvyklý či hanlivý význam.

Tabuizovaná jména¹⁵⁷

Obecně se dá říci, že rodným jménem člověka se může stát jakýkoli výraz, pokud situace

155 Zdá se, že negativní síly škodí jen Mongolům, cizinci jsou chráněni neznalostí celého kulturního prostředí, která je omlouvá. Bylo by zajímavé prozkoumat, jak je na cizince v mongolské společnosti pohlíženo, zda není cizinec považován vždy za něco méně významného než Mongol.

156 V tomto případě používám pro přepis vlastních jmen v mongolském jazyce formu používanou v česky psané knize Ivany Grolllové a Veroniky Zikmundové „*Mongolové, pravnucci Čingischána*“ (2000), neboť se jedná o ustálenou verzi přepisu národnosti do českého jazyka.

157 Převzato z dipomové práce (Obrátilová 2010, str. 32-34).

vyžaduje či umožňuje, aby se takové označení jako osobní rodné jméno použilo. O vhodnosti výběru určitého jména rozhodují většinou prarodiče či rodiče dítěte, láma, šaman, *avsan eh* [kmotra; dosl. vzavší matka] nebo vážená osoba z okolí rodiny či somonu.

Dokud je dítě malé, bývá oslovováno zástupnými jmény, laskavými osloveními či přezdívkou, aby bylo chráněno před zlými silami. Rodným jménem, které má úředně zapsané v rodném listu, jej mohou začít oslovovat například až ve škole, poté co nastoupí povinnou školní docházku.

Dítěti by se nemělo vybírat jméno předtím, než se narodí, neboť by se tím mohly upozornit škodící síly na jeho příchod. Také by mohlo dojít k výběru nevhodného jména, které by svým významem mohlo dítě tížit a způsobovat mu nepříjemnosti, nemoc nebo i smrt. V takovém případě doporučí láma nebo znalý člověk změnu jména na ochranné či odpovídající kvalitám dítěte, aby na něj nekladlo příliš velké nároky.

Velmi rozšířeným a dobře známým zákazem je „nevyslovování jmen otce a matky“, neboť těmto osobám je projevována úcta a jejich jména jsou ctěna. Pro oslovení rodiče je používán příbuzenský termín *eez'ee* [maminko], *aavaa* [tatínku] a v komunikaci s jinými lidmi se zmiňují jako *eez'* [maminka] či *aav* [tatínek]. Jméno rodiče je natolik váženo, že ho člověk nevyslovuje ani při oslovení člověka mimo okruh rodiny, který má totožné jméno jako otec nebo matka. Taková osoba je oslovena pomocí výrazu *hecu'u nertee* [Vy/ty s obtížným jménem] a v komunikaci je zmiňována jako *hecu'u nert guai* [pán / paní s těžkým, obtížným jménem].

Z těchto zvyklostí a zákazů vyplývá, že dětem se nedává jméno po rodičích či prarodičích, jak někdy bývá zvykem v českém kulturním prostředí. Ostatní členové rodiny pak nejsou vystaveni možnosti, že by porušili tabu „nevyslovování jména otce a matky“ popřípadě jiné vážené osoby, když by chtěli oslovit své sourozence či děti. Většinou se ovšem jednotliví členové rodiny mezi sebou oslovují pomocí příbuzenských termínů *egc'* [starší sestra], *ah* [starší bratr], *du'u* [mladší sourozenec] a dalších zástupných termínů. Rodiče pak mohou své děti oslovit *hu'u mini* [můj synku], *ohin mini* [má dcerko].¹⁵⁹

Přestože dětem nebývá dáváno stejné rodné jméno, jaké má jeden z rodičů či prarodičů, mohou dostat jméno složené, sestávající z částí jmen rodičů či jiných příbuzných. Například jmenuje-li se otec *To'morbaatar* [Železný hrdina] a matka *Naranceceg* [Sluneční květina], mohou dát dceři jméno *To'morceceg* [Železná květina] či synovi jméno

158 Třetí den po porodu potomka se na mongolském venkově obvykle uskuteční *hu'uhdiin ugaalga* (omývání dítěte). S přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte, vhodnosti uskutečnění a dalším okolnostem, např. počasí a případné dosažitelnosti jurtu pozvanými hosty, se tento zvyk může provést i týden až měsíc nebo i déle po porodu. *Hu'uhdiin ugaalga* se koná v úzkém rodinném kruhu v jurtě u novorozence a mohou k němu být přizváni další hosté. Samotné omytí by měl provést člověk, který pomáhal rodičce přivést dítě na svět. Ten je označován jako *avsan eh / eez'* (vzavší matka / maminka) nebo *gazar eez'* (maminka místa / kraje / země) a stává se pro dítě velmi důležitým. Většinou má k dítěti velice blízký a důvěrný vztah, který by se dal přirovnat k sociální roli a funkci porodní báby a kmotra / kmotry v jedné osobě v české kulturní oblasti.

159 Podrobněji viz kapitulu 8.4.2 Oslovení.

Naranbaatar [Sluneční hrdina]. Takovému složenému jménu je připisována schopnost smelovat rodinu a podporovat soudržnost jejích členů. Také děti z jedné rodiny mohou mít jména, jež nesou společnou část, výraz, který se opakuje u všech rodných jmen dětí, nebo alespoň jména podobného významu. Věří se, že si děti takových jmen budou pomáhat a podporovat se navzájem.

(58) V rodině konzultantky *Batc'imeg* (37 let) spolu souvisejí všechna jména jejich sourozenců, včetně jejího. Její otec a matka měli popořadě od nejstaršího sedm dětí: syn *Batbold* [Pevná ocel], dcera *Batceceg* [Pevná květina], dcera *Batc'imeg* [Pevná ozdoba], syn *Battogtoh* [Pevný stabilní], syn *Bayartogtoh* [Radost upevňující], dcera *Batgerel* [Pevné světlo], dcera *Batsu'ren* [Pevný ochranný duch], syn *Battulga* [Pevná trojnožka]. Jména šesti dětí spolu souvisejí počátečním kořenem *bat-*, soudržnost sourozenců je umocněna významem tohoto kořene [pevný, silný], v pořadí čtvrtý a pátý potomek jsou synové spojení druhým jménem svých složených jmen *-togtoh* [upevňovat se, ustalovat se, stabilizovat se]. Všichni sourozenci jsou tak propojeni skrze význam prvního či druhého jména svých složených jmen s ostatními sourozenci.

Rodiče mohou dětem vybrat jména začínající na stejnou hlásku či slabiku, což má zajistit dobré vztahy mezi dětmi a jejich soudržnost. Mezi mongolskými nomády z vrstev aristokracie či gramotných vzdělavců byla tato představa rozšířena již před staletími a je zachycena v buddhistickém naučném spise *Jirüken-ü tolta* [Niterná podstata / Aorta srdce]¹⁶⁰ z přelomu 13. a 14. století. Slabiky a hlásky mongolské abecedy jsou rozděleny do skupin podle „pěti živů“ (oheň, země, voda, vzduch a vítr) a nahlíženy z indické a čínské filozofické tradice. Jsou zkoumána místa jejich tvorby v lidském těle a souvislost s vnitřními orgány. Rozdělení má sloužit k vymezení slabik a hlásek, které jsou spolu v kladném, pozitivním poměru, a těch, které jsou vůči sobě nepřátelské. Tento vztah se přenáší i na osoby, jejich skutky a dílo, začínají-li první slabiky jmen dvou lidí, kteří přicházejí do kontaktu, na vůči sobě pozitivní či negativní slabiky a hlásky. Některá z těchto pravidel se dostala do povědomí prostých mongolských nomádů, kteří se jimi nechali ovlivnit při výběru jmen dětí. Dodnes jsou někteří přesvědčeni, že jména dětí začínající na stejnou samohlásku zajistí dětem dobré vztahy mezi sebou a štěstí.

(59) Děti pana *C'alhaa* (68 let) jsou pojmenovány tak, aby významy jejich jmen navzájem souvisely a odpovídaly pravidlu „samohlásek v příznivém vztahu“. Jmenují se *Odon-tuyaa* [Hvězdná záře], *Iderhu'u* [Mladý syn], *Oyuntuyaa* [Záře rozumu], *Oyuna* [Rozum / Um], *Odbayar* [Radost hvězdy] a *Odhu'u* [Syn hvězdy]. Jména prvních dvou dětí vybral lékař v nemocnici, kde manželka pana *C'alhaa* rodila, a proto spolu tato dvě jména význa-

160 ОЙТАРГҮЙ-ҮИН МАНИ : *Jirüken-ü tolta-yin tailburi* – *Üsüg-ün endegürel-ün qarangyui-yi arilyayči Oytaryui-yin Mañi kemkü oruşıba* [Komentář k „Niterné podstatě“ (*Jirüken-ü tolta*) – „Drahokam nebes“ osvétluje temnotu záměny písmen]. (Xylograf Burjatského kláštera Agiin Sum). In: BALDANZ'APOV, P. B., 1962, *Jirüken-ü tolta-yin tailburi – mongol'skoe grammatičeskoe sočinenie XVIII veka* [*Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Komentář k „Niterné podstatě“ – Mongolské gramatické pojednání 18. století*]. Ulan-Ude, str. 51-53.

mově nesouvisejí. Jména dalších dětí už vybírali rodiče tak, aby se navzájem významově podporovala a propojila významově všechny děti mezi sebou.

(60) Podobně jsou propojena jména dětí v rodině konzultantky paní *Mo'nhtuul* (36 let), tentokrát souvisejí i se jmény obou rodičů a stmelují tak celou rodinu v jeden celek. Jméno matky zní *C'uluuntogoo* [Kamenný kotel], jméno otce *Batmo'nh* [Pevný věčný] a jména dětí *Mo'nhc'uluun* [Věčný kamenný], *Mo'nhtuul* [Věčná Túla (jméno řeky)], *Batc'uluu* [Pevný kámen] a *Mo'nhbat* [Věčný pevný].

Vybrané výrazy a slovní spojení (výchova dětí)

and ah – starší druh / přítel, brach, pobratim; dosl. druh starší bratr

and du'u – mladší druh / přítel, brach, pobratim; dosl. druh mladší bratr

ho'holt eh – kojná; dosl. matka / počátek kojení, matka „kojení“¹⁶¹

hu'muuz'il – výchova; dosl. polidštění, stávání se člověkem

huurai hu'u – osvojené dítě; dosl. suchý syn¹⁶²

hu'uhed hu'muuz'uuleh – vychovávat dítě; dosl. polidšťovat dítě, nechat dítě stávat se člověkem

hu'uuhed o'rgoh – adoptovat dítě, osvojit dítě; dosl. vyzvednout / pozvednout dítě

hu'uhed o'rguuleh – dát dítě k osvojení; dosl. nechat dítě pozvednout

hu'uhed urvah – osvojit si (novou rodinu) (o dítěti); dosl. dítě utíká, přebíhá, desertuje

hu'uhed urvuulah – získat dítě, osvojit si dítě; dosl. nechat přeběhnout dítě

o'rgoson eez' – adoptivní máma, nevlastní máma; dosl. vyzvednuvší matka¹⁶³

tal ah – starší druh / přítel, brach, pobratim; dosl. poloviční starší bratr

tal du'u – mladší druh / přítel, brach, pobratim; dosl. poloviční mladší bratr

Hovory s komentáři

Na základě analýzy následujících dvou ukávek z hovorů Infolinky a informací získaných od konzultantů popíšu některé kulturní a jazykové odlišnosti mongolského a českého prostředí související s tématem výchovy dětí.

Hovor č. 1

V následujícím hovoru volá žena středního věku pracující v ČR na Asistenční infolinku v mongolském jazyce a žádá o tlumočení komunikace se sociálním pracovníkem. Mimo rozhovor s pracovníkem si také operátorovi stěžuje, že ji dcera neposlouchá a mají doma konflikty. Dcera má hodně zameškaných hodin ve škole, má problémy ve škole i doma.

161 Srov. Hangin (1986, str. 676): „*ho'holt t* – suckling, baby's pacifier“ [kojení, dudlík], „*ho'holt eh* – wet nurse“ [kojná].

162 Více informací v Oberfalzerová (2006, str. 83). Výraz *huurai* [suchý] zde vyjadřuje protiklad k biologicky přirozeným okolnostem „mokrého“ porodu.

163 Srov. Oberfalzerová (2006, str. 84).

Paní žije s dcerou sama, je pracující a z hovoru vyplývá, že kvůli pracovním směnám téměř netráví s dcerou čas a nemá téměř prostor pro výchovu dítěte. Rodina dlouhodobě spolupracuje se sociálním pracovníkem a pracovníky OSPOD.¹⁶⁴

* * *

Klient:¹⁶⁵ *Baina uu.*

Haló.

Operátor¹⁶⁶ *Sain baina uu, za bi taniig sonsoz' baina, ta yariarai!*

Dobrý den, slyším Vás, mluvte prosím.

K: *Bi end ohintoigoo hamt amidarc' az'illadag hu'n yum aa, egc'dee tus bolz' boloh uu?*

Žiju tady s dcerkou a pracuju, mohli byste mi pomoci? (dosl: **prokázala bys své starší sestře pomoc?**)

O: *Tand yamar tuslamz' hereg bolson bol?*

A jakou pomoc byste potřebovala?

K: *Niigmiin az'iltanaas manai ohind yamar negen c'o'loot cagiig o'ngoroohod tuslah arga hemz'ee tuslamz' boloo'gez' hu'seh gesen yum. Helnii kurs c' yum uu yanz bu'-riin davtлага олз' o'goh heregtei baina. Manai ohin hu'uhduudtei niileed hic'eel nomoo taslaad yavaad baigaa yum aa, ene heden ohiduud manai ohiniig bu'r ballaz' baina. Bi bu'r yaahaa medehgu'i baina.*

Ráda bych, aby mi sociální pracovníci pomohli ohledně volného času mojí dcery. Potřebovala bych najít nějaký jazykový kurz nebo opakování (doučování). Moje dcera **přestala chodit na vyučování** (dosl. **přerušila vyučování a své učení / knihy**) s ostatními dětmi, je tam několik holek, které jí **ubližují / šikanují** (dosl. **ničí ji, vymazávají ji**). Já **už vůbec nevím, co mám dělat**.

O: Za tegeheer tanai ohin **tanii u'gend orohgu'i yavaad** baina uu?

Takže dcera **Vás neposlouchá** (dosl. **nevstupuje do Vašich slov**)?

K: *Tiimee, bi o'dorz'in az'illadag, oroi l gertee irdeg tegeed yo'roosoo ohindoo anhaaraal tavih zav garahgu'i yum, ter niigmiin az'iltanaas nadad tuslaz' manai ohinii hu'muuz'ild tuslaac'gez' helu'uleh gesen yum.*

Ano, celý den pracuju, až večer přijdu domů a vůbec nemám čas, abych se dceři věnovala, tak bych chtěla, kdyby mi mohl pomoci sociální pracovník s výchovou dcery, mohli byste mu to říci?

O: *Za, bi tanii niigmiin az'iltand damz'uulz' o'gye.*

Já to vašemu sociálnímu pracovníkovi řeknu.

164 Oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Jedná se o odbor péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu, zaměřuje se na ochranu práv dětí, jejich oprávněných zájmů, působí k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině (https://cs.wikipedia.org/wiki/Orgán_sociálně-právní_ochrany_dětí, 15. 3. 2018).

165 Dále uvedeno zkráceně jako K.

166 Dále uvedeno zkráceně jako O.

K: *Bi ohinoo zodoz' u'zsen, ene u'neheer tu'vegtei yum aa, ene ohiniig bi tez'eeh gez' barag l u'unii to'loo amidarc' baina.*

Dceru jsem i zbila, je to opravdu obtížné / problematické, žiju skoro jen pro dceru, abych ji uživila.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Mongolská mluvčí (klientka Infolinky) vyhodnotila podle hlasu, že mongolská operátorka informační linky je mladší, a proto hned v úvodu volí v opisném tvaru pro svou osobu výraz *egc'* [starší sestra]. Vyhýbá se tak přímo pojmenovat sebe pomocí zájmena „já“, respektive v tomto případě „mně“, což by mohlo být považováno za neslušné. Zároveň navozuje atmosféru bližšího důvěrnějšího vztahu s operátorkou, přičemž sobě určuje hierarchicky nadřazené postavení „starší sestry / sousedky / tety / známé“, které by měla v tradiční mongolské společnosti „mladší sestra / známá“ projevit úctu a respekt. Operátorka linky užívá v hovoru zájmena „Vy“ a po celou dobu standardně klientovi vykáz:

(61) K: *Bi end ohintoigoo hamt amidarc' az'illadag hu'n yum aa, egc'dee tus bolz' boloh uu?*

Žiju tady s dcerkou a pracuju, **mohli byste mi pomoci?** (dosl: **prokázala bys své starší sestře pomoc?**)

(62) O: *Tand yamar tuslamz' hereg bolson bol?*

A jakou pomoc byste potřebovala?

Mongolská mluvčí (klientka Infolinky) pro vyjádření ohledně problémů své dcery použila namísto neutrálních výrazů *deerelheh* nebo *doromz'loh* [ponižovat, šikanovat] sloveso *ballah* s významem „vymazat, odstranit“, což odpovídá dané situaci a hodně emotivně zabarvenému hovoru. V Mongolsku není trestné děti přiměřeně fyzicky trestat, proto o tom klientka zcela otevřeně mluvila i se sociálním pracovníkem OSPOD. V Mongolsku se na výchově dětí běžně podílí kromě rodičů i prarodiče a další příbuzní (teta, strýc, starší sourozenci nebo sestřenice, bratranec), nezřídka i lidé ze sousedství a mají s výchovou dětí spojené konkrétní povinnosti, proto klientka otevřeně žádala, aby se na výchově dcery podílel i sociální pracovník, což v tomto kontextu klientka považovala za běžnou službu. Obdobná instituce jako český OSPOD v Mongolsku neexistuje. Proto mluvčí nevědoma si možných důsledků otevřeně hovoří se sociálním pracovníkem OSPOD o problémech s dcerou.

Možnost odebrání dítěte rodičům a jeho umístění do ústavu zůstala zcela nepochopena i u mongolských konzultantů. Dotaz na takový možný postup v Mongolsku nechápali a nedokázali odpovědět. Po podrobném vysvětlení ohledně praxe OSPOD v ČR vyjadřovali údiv a nepochopení. Pokud by v mongolském prostředí nemohlo být dítě vychovááno rodiči, vždy bude předáno do péče příbuzným či blízkým známým rodiny, sousedům.

Představa umístění dítěte do jakékoli instituce / ústavu a jeho vytržení ze známého přirozeného prostředí byla pro mongolské mluvčí zcela nepřijatelná.

V hovoru byly dále užity idiomy spojené s tématem výchovy:

(63) *hic'eel nomoo taslaad yavaad baih* – přestat chodit na vyučování; dosl. (setrvale) chodit / žít a přerušit lekce / vyučování a své učení / knihy

(64) *bu'r ballaz' baih* – ničit, šikanovat, ubližovat; dosl. zcela vymazávat, úplně odstraňovat

(65) *bu'r yaahaa medehgu'i baih* – už vůbec nevědět, co dělat; dosl. zcela své dělat jak nevědět¹⁶⁷

(66) *u'gend orohgu'i yavaad baih* – neposlouchat; dosl. (setrvale) jít / žít a nevstupovat do slov

Hovor č. 2

Ukázka hovoru obsahuje záznam komunikace se starší mongolskou mluvčí, která vychovává svého vnuka, kterého si ale s manželem osvojili, a stal se tudíž jejich synem. K tomuto kroku přistoupili, aby dítě mohli přivést do ČR, neboť pravděpodobně trpí autistickým onemocněním a chtěli ho v České republice léčit. V rámci placeného zdravotního pojištění však dítě bezplatnou léčbu nemůže podstoupit, překážkou je i jeho neznalost češtiny. Paní se celodenně věnuje péči o dítě, přestala kvůli tomu i pracovat. Péče o nemocné dítě je pro klientku velmi náročná, zvláště v cizím prostředí bez možnosti zajistit dítěti také zdravotní péči. Primární zakázkou klientky bylo, aby jí operátor pomohl vyhledat zdravotní zařízení, kam by mohla dítě umístit a jen občas ho navštěvovat. Operátorka zakázku musela odmítnout, za daných podmínek takové zařízení nelze vyhledat, s klientkou ale probírala obtížné okamžiky při výchově dítěte.

* * *

Operátor:¹⁶⁸ *Oilgomz'toi, hu'u tani C'ehed irsnees hois'tand tohioldson hamgiin hecu'u yavdaliig yariac'.*

To chápu. Povězte mi, co takového nejtěžšího se stalo v době poté, co váš syn přijel do Čech.

Klient:¹⁶⁹ *Bid hoyor neg o'dor togloomiin gazart baiz' baital, hu'ugiin maani no'ogoo zan ni ho'dlood, tu'und yamar negen zu'il taalagdahgu'i bolohoor heniig c' baih ha-maagu'i zohiod baidag yum. Tegeed o'oriinhoo tergiig zohiod ehelsen, hu'u maani tergend yavdag. Tegsen tend togloz' baisan hu'uhduud aiz' ehelsen. Tednii eez'u'ud ni nad ruu aimar harz' baisan. Tend baisan negen eez' nad ruu yum heleed baisan gev'*

167 Idiom, který mohou mongolští mluvčí užít v jakékoli situaci, nese univerzální význam.

168 Dále uvedeno zkráceně jako O.

169 Dále uvedeno zkráceně jako K.

bi yero'osoo oilgoogu'i. Magadgu'i namaig hu'uhdee аваад yav gez' gesen baih. Nadd mas' hecu'u baisan.

Jednou, když jsme byli na hřišti, **začalo takový to jeho chování** (dosl. ta povaha jeho se hýbala / jítřila, přen. propukla nemoc, dostal záchvat), že když se mu něco nelíbí, tak začne mlátit kohokoli. Tak začal bouchat do kočárku, syn jezdí ještě v kočárku. A ty děti, co si tam hrály, začaly mít strach. Jejich matky se na mě strašně koukaly. A nějaká tam matka mi něco říkala, ale já jsem vůbec nerozuměla. Asi mi říkala, abych vypadla z hřiště s tím dítětem (dosl. své dítě vezmi a jdi). To pro mě bylo strašný (dosl. moc těžké).

O: *Tand yag tegz' helsen gedegt ta itgeltei baina uu?*

Jste si jistá, že vám řekla ta paní právě tohle?

K: *Tiim baihaa, C'ehu'ud muuhai zantai, tiim biz dee?*

Myslím, že jo, Češi jsou **hnusní** (dosl. mají škaredou povahu), že jo?

O: *Tegeheer tand tohioldson hamgiin hecu'u baidal bol togloomiin gazart bolson zu'il baiz'.*

Takže nejtěžší situace, co se vám tu stala, byla na tom hřišti.

K: *To'rohdoos asuudaltai to'rson gedgiig oilgohgu'i baigaa yum baih daa. ... Ee, medehgu'i.*

Tak jako nechápou, že se **narodil jiný** (dosl. s potížemi) ..., no nevím.

O: *Hezee ni yavdal tand tohioldson be? Tanii hu'uhed teregtei baisan geheer barag z'iliin o'mno u'u?*

A jak je to dávno, co se vám to stalo? Měla jste dítě v kočárku, tak to už je nějaký rok ne?

K: *U'gui, u'gui, odoo hu'rtel tergend yavdag, sayahan hed honogiin o'mno, tu'ruuc'iin doloo honogt.*

Ne ne, ještě teď ho vozíme v kočárku, bylo to nedávno před několika dny, minulý týden.

O: *Aaan.*

Aha. (údiv)

K: *Bid bodohdoos haas'aa c' garahgu'i gez' bodoz' baisan. Odoo yaagaad garc' baigaa ve gevel, hu'u maani z'aahan tegeed dandaa garya gedeg, tiim uc'raas gert ni horiod baiz' bolohgu'i.*

A pak jsem myslela, že raději nikam nebudeme chodit. No, ale protože on je malý a pořád chce ven, nemůžeme ho zavřít doma.

O: *Medeez'iin hereg.*

To jistě.

K: *Gadaa garah u'ed ter muuhai C'ehu'ud doromz'llood baih yum, togloomiin gazaas yav geed.*

A když jdeme ven, tak mi **ty hnusný Češky nadávají**, že ať vypadnu z hřiště.

O: *Ter emegtei yuunii ulmaas ingez' hariu helev? Ta yuu gez' bodoz' baina?*

A na co ta paní reagovala, co myslíte?

K: *Medeihu'i, minii hu'uhed ruu zaagaad yum yariad baisan. Tiim bolohoor bi hu'ugee avaad yavsan.*

Nevím, ukázala na moje dítě a pak mi něco řekla. Pak jsem se synem utekla.

O: *Oilgomz'toi.*

Rozumím.

K: *Tegeed bi hend c' heleegu'i.*

Takže jsem radši nikomu nic neřekla.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Klientka hovoří otevřeně o nepříjemné situaci. Eufemismy používá, pokud mluví o nemoci svého dítěte (*no'ogoo zan ni ho'dlood* – začalo takový to jeho chování; dosl. ta povaha jeho se hýbala / jítřila, přen. propukla nemoc, dostal záchvat; *asuudaltai to'rson* – narodil se jiný; dosl. s potížemi).¹⁷⁰ Klientka neumí dobře česky a nerozuměla, co jí ostatní ženy říkaly, přesto hodnotí jejich chování velmi negativně (*ter muu hai C'ehu'ud doromz'lood baih* – ty hnusný Češky nadávají). Dle konzultantů je v mongolské společnosti běžné, že se děti hašteří nebo se mezi sebou trochu bijí, rodiče si toho většinou nevšímají. Zvláště pokud se bijí chlapci, považuje se to za svého druhu „zápas“¹⁷¹ a je to tolerováno. V tomto případě není jasné, do jaké míry bylo chování dítěte pro ostatní rušivé, klientky se ale velmi dotklo, že na ně ostatní přítomní reagovali. Ve spojení s cizími osobami se klientka nebojí vyslovit hanlivé výrazy. Někteří konzultanti uvedli, že zvláště pokud se mluví o cizincích, z pohledu mongolského mluvčího není nutné dodržovat tak přísně tabu, protože cizinec negativnímu sdělení nerozumí a zlé síly se na něj nepřivolají. Hovor trval asi hodinu a půl, během celého hovoru klientka ani jednou nevyslovila jméno dítěte, používala výhradně varianty oslovení *hu'u maani* [syn náš (exkluzivní)] nebo *minii hu'uhed* [moje dítě].

Shrnutí

V této kapitole jsem se vlastním osobním jménům věnovala podrobně právě proto, že se v komunikaci jedná o poměrně odlišné kulturní pojetí, které může s mongolskými mluvčími v českém kulturním prostředí způsobovat značné problémy. Špatně zvoleným oslovením nebo naopak vyžadováním vyslovení jména příbuzného v nevhodné situaci se mongolský mluvčí může uzavřít a v krajním případě hovor i náhle ukončit.

170 Ve spojitosti s projevem povahy nebo duševního stavu užívají mongolští mluvčí často slovesa pohybu, jako například zde *zan ni ho'dlood* – začalo takový to jeho chování; dosl. povaha jeho se hýbala / jítřila. Konzultantka Zikmundová uvedla slovní spojení *hu'u coc'son* – dítě má záchvat pláče; dosl. vyskočilo, které Mongolové často používají, pokud malé dítě začne plakat a nelze ho utiшит. Popsala situaci, kdy jí její mongolská kamarádka telefonovala s dotazem, kde se v České republice dá sehnat olovo na odlévání, že nutně potřebuje odlít, protože „*hu'u maani coc'son* [dítě pořád pláče; dosl. vyskočilo], nakonec Mongolku uspokojilo doporučení, že může odlít vosk ze svíčky.

171 Jeden z tradičních druhů sportu, mongolský zápas (*bo'h barildah*). Na venkově ve stepi je při čekání oblíbenou kratochvílí trochu se poprat a trénovat tak na zápas.

Na základě analýzy záznamů komunikace na Mongolské infolince mohu potvrdit, že mongolští mluvčí v českém kulturním prostředí přísně dodržují vžitý způsob komunikace o svých příbuzných a bližních, v komunikaci je nikdy nenazývají jménem, ale pomocí určení příbuzenského či společenského vztahu.

Způsob používání zástupných osobních jmen v komunikaci dokládá také důležitost postavení malých dětí v mongolské rodině. Na výchově se kromě rodičů tradičně podílí celá komunita lidí, kteří jsou v úzkém sociálním kontaktu. Vychovává se spíše vlastním dobrým příkladem a pomocí doporučení, malé děti se okřikují, jen pokud jim hrozí nějaké nebezpečí. O negativních skutečnostech se v souvislosti s dětmi mluví pouze zástupnými výrazy a pomocí opisných slov. Často se využívají metafory a eufemismy, jak dokládám v analýze uvedeného hovoru.

Kulturní odlišnost se projevila v komunikaci ohledně instituce OSPOD. Mongolští mluvčí zcela nepochopili dotaz, nedokázali odpovědět a nedokázali akceptovat představu, že by mohla existovat instituce nebo zařízení, kam jsou umístěny děti bez rodičů. Obecně byla odmítnuta představa, že by mohlo existovat dítě bez své blízké osoby, ať už by to byl rodič, jiný příbuzný, soused nebo známý.

9.2.2 Onemocnění, psychické nemoci

V této kapitole se věnuji tématu nemoci v mongolském jazyce s důrazem na specifickou komunikaci mongolských mluvčích. Vzhledem ke skutečnosti, že téma se u většiny lidí pojí s negativními emocemi a nepříjemnými vzpomínkami, předpokládám u mluvčích v hovoru silnou tabuizaci přímých pojmenování skutečnosti. Z vlastní zkušenosti pracovní komunikace na Mongolské infolince mohu potvrdit, že kupříkladu komunikace ohledně pohlavních nemocí nebo onemocnění dítěte je pro mongolského mluvčího obtížná z etnolingvistického hlediska, neboť jak už bylo popsáno dříve, dle tradičního pojetí svého okolí a světa pro Mongoly pojmenování negativního jevu tento jev zhmotňuje či umocňuje. Mluvčí se tak může proti negativní skutečnosti a zlým silám bránit pouze tím, že se v hovoru určitým skutečností vyhýbá nebo je popisuje pouze zástupnými výrazy.

Negativní zkušenost si odnášejí někteří mongolští klienti Infolinky z komunikace s lékařem či dalším zdravotním personálem při vyšetření ze soukromých lékařských praxí nebo z nemocnic v českém kulturním prostředí. Nedorozumění vzniká někdy jen na základě odlišných očekávání průběhu zdravotní péče a z neznalosti zdravotního systému v ČR. Pro lepší pochopení možných úskalí při komunikaci uvádím v této kapitole nejprve stručný sociální a kulturní kontext včetně základních údajů týkajících se zdravotního pojištění či popisu základních nepsaných, ale společensky tolerovaných, pravidel při jednání a komunikaci s mongolským lékařem. Zaměřuji se detailněji na oblast psychických onemocnění, neboť tímto směrem poskytovaná zdravotní péče je v euroamerickém světě už značně etablovaná. Naopak v mongolském kulturním prostředí se pohled většinové společnosti na psychicky nemocné jedince odlišuje od toho evropského a mongolská společnost vy-

užívá jiné tratiční nástroje (šamanský rituál, lamou čtené mantry a zařikání) v přístupu k takto nemocným lidem. Chci poukázat také na skutečnost, že slovní zásoba pojící se k tématu psychických onemocnění v běžném hovoru je specifická. A proto jsem pro ukázkou hovoru k tématu vybrala analýzu hovoru s mongolskou klientkou, která popisuje psychické onemocnění svého vnuka.

Sociální a kulturní kontext

Mongolové si při příjezdu do České republiky musí povinně zajistit zdravotní pojištění pro lékařskou péči podle druhu svého pobytu. Někteří musí využít komerční zdravotní pojištění a někteří mají možnost zapojit se do systému veřejného zdravotního pojištění. V souladu s podmínkami veřejného zdravotního pojištění pak mohou využívat systém poskytování bezplatné zdravotní péče a často jsou překvapeni rozsahem poskytovaných služeb a vyšetření. Ze svého domovského prostředí jsou totiž zvyklí, že přestože platí odvody a poplatky do systému veřejného zdravotního pojištění, za většinu úkonů a vyšetření u lékaře musí platit.

Nezřídka je v Mongolsku velmi obtížné dostat se k lékaři, nemluvě o tom, že možnost vyšetření u dobrých a renomovaných lékařů je vyhrazena pouze pro majetné občany. Z výpovědi konzultantů¹⁷² je zřejmé, že v Mongolsku je zcela běžné za návštěvy u lékaře platit či jinak se odvděčit za poskytnutou zdravotní péči, např. ve formě různých potravin či dárků. Lékaři s platbou už předem počítají a toto chování je společensky široce tolerováno. Běžní občané pak hodnotí nastavenou situaci jako zcela nutnou, neboť dle všeobecně rozšířeného mínění mají lékaři nízký plat a je zcela logické, že za svou náročnou práci musí být více odměněni, ať už ve formě úplatků či malých dárek. Rozšířen je také názor, že péče je dostupná jen pro majetné občany a chudší část obyvatelstva se musí léčit na základě „babských rad“ a pomocí tradičních lidových léčitelských doporučení. Dostupnost péče na soukromých korejských, japonských, ruských či německých klinikách, které jsou vybaveny nejmodernějšími zařízeními pro diagnostiku a léčbu a kde působí lékaři se vzděláním z Koreje, Evropy či Ameriky, je pro běžné občany téměř nulová. Pokud si Mongolové nemohou dovolit drahou zdravotní péči v zařízeních poskytujících „západní“ typ medicíny, obracejí se k tradičnímu typu tibetské či čínské léčby, která je dostupná v buddhistických chrámech specializovaného typu.¹⁷³ Existují také soukromá zařízení lidové medicíny a soukromě působící lékaři, léčitelé a bariačové.¹⁷⁴

Obdobný vztah jako k lékařům mají mongolští pacienti a členové jejich rodin ke zdravotním sestrám, kterých je na nemocničních pracovištích velký nedostatek. Péče o ne-

172 Tyto informace poskytli nezávisle na sobě konzultanti Enhz'argal, Otgon-Erdene, Battulga a Mo'nhz'argal.

173 Srov. Kordíková (2013, str. 46–49). Informace také poskytli konzultanti Enhz'argal Holáková, Otgon-Erdene Erdenebat a Martin Vorel, který v letech 2008–2010 prováděl terénní výzkum v buddhistických kláštirech Ulánbátaru s cílem zaznamenat a popsat život mongolských buddhistických mnichů.

174 Srov. Hangin (1986, str. 54): „*bariac*“ – *bone-setter*“ [napravovač kostí]. Lékaři lidové medicíny specializující se na narovnávaní a napravování kostí (Kordíková 2013, 42).

mocné v nemocnicích je často zajištěna také tak, že se u pacienta střídají členové jeho rodiny, aby mu poskytovali základní hygienickou a zdravotní péči. Vyžaduje-li to stav pacienta, bývají osoby mu blízké v nemocnicích také přes noc, a pro tento případ mají u lůžka či pod lůžkem léčeného pacienta matraci, na které mohou v blízkosti nemocného spát. Takové zapojení je ze strany nemocničního personálu vítané, neboť usnadňuje zdravotním sestřám péči o nemocného, mohou část svých povinností přenechat na členy rodiny (zajištění denní hygieny, příprava a podávání jídla a nápojů, převazy, masáže a další podobná každodenní péče) a je zajištěn i lepší psychický stav nemocných, pokud se o ně může po dobu léčby v nemocničním zařízení starat blízká osoba.¹⁷⁵

PSYCHICKÉ ONEMOCNĚNÍ:

Jedním z témat zakázek klientů Infolinky je i řešení otázek souvisejících s depresí nebo soužitím s psychicky nemocným člověkem. Nejčastěji jsou dotazy směřovány na péči a související problémy při soužití s psychicky nemocným členem rodiny.

Na rozdíl od České republiky není v Mongolsku rozvinutá praxe poskytování dlouhodobé terapeutické péče lidem, kteří trpí depresí, prošli si trauma nebo jsou postiženi nějakým typem psychického onemocnění. Jedincům jednajícím nepříjemně pro společnost i své okolí z důvodu prožitého silného traumatu nebo psychického onemocnění je nabídnuta lékařská péče, která nejčastěji spočívá pouze v předepsání silné medikace, což utlumí akutní projevy nezvladatelných přílivů emocí, ale neposkytne klientům zázemí pro vyrovnání se s nimi. Roli psychoterapeuta pak může v mnoha případech zastávat lama nebo šaman, který pomocí prováděných rituálů a doporučených postupů léčí duši a chorobné projevy jedince. Velmi malá část takto zasažených klientů má pak možnost podstoupit nákladnou léčbu nebo terapii v zahraničí díky svým příbuzným a dostatečnému finančnímu zajištění.

Vybrané výrazy a slovní spojení (psychické onemocnění)

galzuu hu'n – šílenec, blázen; dosl. zuřivý, zběsilý, vztekly člověk¹⁷⁶

har darsan zu'ud – noční můry; dosl. černě tlačící sen

hiirhegc' – blázen, šílenec, hysterik; odvozeno od hii o'vc'in – dosl. vzduch nemoc, přeneseně hysterie¹⁷⁷

175 Tyto informace poskytli nezávisle na sobě konzultanti Enhz'argal Holáková, Otgon-Erdene Erdenebat a Mo'nhz'argal.

176 Srov. Ganhuyag (2005, str. 253): „insane, unhinged, crazy, mad, ...“ [choromyslný, šílený, pomatený, nepříčetný, bláznivý]; Hangin (1986, str. 109): **galzuu** – „rabies, hydrophobia; rabid; (fig.) mad, crazy; possessed; fierce, ferocious“ [vzteklina, hydrofobie; vztekly; (přen.) bláznivý, šílený; posedlý; zuřivý, vztekly]; MHD TT (2008, str. 464), **galzuu** – „hu'n amitnii to'v medrellin erhteng gemteedeg virust o'vc'in, uhaan medrel aldaz' soliorno“ [virové onemocnění poškozující centrální nervovou soustavu živočichů, způsobuje ztrátu rozumu].

177 Srov. MHD TT (2008, str. 2508): **hiirhegc'** „hiirheg yavdaltan“ [člověk jednající pomateně]; Ganhuyag (2005, str. 1102): hiirhegc' „hysterical person, hysteric“ [hysterický člověk, hysterik]; Cevel (1966, str. 676): heslo **hiirhegc'** neuvádí, uvádí sloveso **hiirheh** – „1. hii o'vc'in devreh, nemegdeh; 2. uhaan solioroh“ [1. být zasažen psychickým onemocněním (dosl. nemocí vzduchu); 2. ztratit rozum]; Hangin (1986, str. 633): **hiirheh** – „to become excited“ [být rozrušený].

hii o'vc'in – přen. šílenství, hysterie; dosl. vzduch nemoc¹⁷⁸

medrel (ni) muudah – být nervní, nervózní, podrážděný; dosl. nervy (jeho) se zhoršují

medreliin o'vc'in – neuróza; dosl. nervová nemoc

medreliin o'vc'ton – neurotik; dosl. nervově nemocný

oron garan – hovor. blázen, pomatenec, chaotik; dosl. vstupuje a vycházejí¹⁷⁹

setgel medreliin asuudaltai hu'n – blázen, psychicky nemocný; dosl. člověk s problémy mysli a nervů (eufemismus)

setgel unaz' tatah – hovor., lidový ustálený výraz: mít ataky, záchvaty nemoci, křeče; dosl. upadnout myslí a mít záchvat¹⁸⁰

setgeliig har darah – hovor. mít stres, deprese; dosl. tlačit černě mysl

setgeliin yavdaltai hu'n – blázen; dosl. člověk s děním / událostmi / problémem mysli

setgelzu'in o'vc'in – psychické onemocnění; dosl. nemoc řádu mysli

setgeciin o'vc'in – psychóza, mentální onemocnění

solio galzuu (hu'n) – šílenec, blázen; dosl. zuřivý, zběsilý, vztekly (člověk), párové slovo (hors'oo u'g)¹⁸¹

soliotoi hu'n – pomatenec, pitomec, blbec, blázen; dosl. zmatený člověk¹⁸²

soliotoi amitan – šílenec, maniak, pomatenec, blázen; dosl. zmatené zvíře / živočich

Hovory s komentáři

Hovor č. 1

Mongolskou infolinku kontaktovala paní ve věku okolo padesáti let, která v České republice žila s manželem, oba manželé byli v době kontaktu infolinky občané Mongolska, zaměstnaní v ČR a měli trvalý pobyt na území ČR (minimálně 5 let již soustavně žili v ČR).¹⁸³ Manžel podnikal a jeho žena mu pomáhala, pracovala z domova. Rozhodli se

178 Srov. Hangin (1986, str. 632): „mental disease, insanity“ [duševní onemocnění, šílenství]; Ganhuyag (2005, str. 1102): „hysteria“ [hysterie]; MHD TT (2008, str. 2505): „a. Mongol anagaah uhaanii u'ndsen zurgaan o'vc'nii neg, hii hurimtag-dan hyamraldaz' tu'unii belge c'anariin gol bu'reldehuund urvalt boloh s'inz' temdeg ilerdeg o'vc'nii yeronhii ner, b. Gol-duu medrelees s'altgaalz' u'usdeg medreliin neg o'vc'in [a. Jedna z šesti základních nemocí mongolského lékařství, obecné pojmenování příznaků nemoci či zánětu, který vzniká přílišným nahromaděním vzduchu a působením jeho složení/vlastností, b. psychické onemocnění vznikající a související především s nervy].

179 Výraz není vůbec uveden ve slovnících, byl zaznamenán v nahrávaném hovoru k tématu s doc. Luvsandorž'em v lednu 2018.

180 Neuvedeno ve slovnících, z rozhovoru s doc. Luvsandorž'em.

181 Srov. MHD TT (2008, str. 464), **solio galzuu hors'oo** – „a. **setgeciin eldev o'vc'in emgeg**“ [značné poškození psychickou nemocí].

182 Srov. MHD TT (2008, str. 1739): **soliotoi II** – „solio o'vc'tei“ [člověk s nervovým onemocněním]; Ganhuyag (2005, str. 778): **soliotoi** – „lunatic, maniacal“ [šílený, bláznivý]; Ceval (1966, str. 478): **solio II** – „medreliin o'vc'in; solio o'vc'tei hu'n“ [nervové onemocnění, nervově nemocný člověk]; Hangin (1986, str. 446): **soliotoi** – „mad, crazy, nonsensical, confused, mixed-up“ [bláznivý, šílený, nesmyslný, zmatený, popletený].

183 Hovor z roku 2016, délka hovoru okolo 50 minut.

adoptovat svého mongolského vnuka, u kterého se od narození začaly objevovat projevy autismu, aby ho mohli přivést do ČR a zkusili mu zajistit léčení a lepší zdravotní péči než v Mongolsku:

Operátor:¹⁸⁴ *Harita tuslamz'iin utas baina, sain baina uu.*

Charitní linka pomoci, dobrý den.

Klient:¹⁸⁵ *Sain, sain baina uu.*

Dobrý den.

O: *Sain, sain.*

Dobrý den.

K: *Za, tanaas yum asuuz' boloh uu?*

Dobrý den. Můžu se vás na něco zeptat?

O: *Za, ta yarina uu.*

Ano, povídejte.

K: *Bi end amidraad arav u'gui ee arvan tavan z'il, za barag l arvan tavan z'il bolz' baina, end no'hor maani baidag. No'hor bid hoyor az'illadag baisan. Odoo bolohoor no'hor maani huviaraa az'il erheldeg ba biznesiin az'il erhleh erhiin gerc'ilgeetei. Bi tu'und tusaldag tegeheer hoyolaa hamtran az'illadag. Harin sayahan bi ac' hu'ugee end avc'irsan odoo ter bidentei hamt amidardag. Tegeheer **bidend iim asuudal ga-raad baina. Ac' hu'u maani mas' sain hu'uhed l dee, bid tu'und hairtai, bid tu'unii alban yosnii eceg eh ni bolson.***

Já tady žiju už deset, ne patnáct let, skoro přesně patnáct let, mám tady manžela. My jsme oba s manželem pracovali. Teď je manžel živnostník, má oprávnění podnikat. Já mu pomáhám, a tak spolu pracujeme. A nedávno jsem sem přivezla svého vnuka a on teď žije s námi. **A vznikl nám takový problém. Vnuk je moc hodný a máme ho rádi** a oficiálně jsme se stali jeho rodiči.

O: *Aanhaa, tanii ac' hu'u heden nastai ve?*

Aha, a jak je starý váš vnuk?

K: *Ter zurgaan nastai. Mongold eez'teigee, minii ohintoi amidarc' baisan yum, odoo bolohoor end baigaa. Ac' hu'u maani **to'rohdoo sogogtoi to'rson.** Tegeheer bid ohin-doo tuslah gez' ac' hu'ugee C'ehad avc'irsan. Yaagaad gevel endhiin u'ilc'ilgee sain, C'ehad bidentei hamt baival saiz'rah baih gez' bodood mo'n bid tu'untei hamt baihiig hu'ssen. Tegeheer odoo hu'u maani bidentei hamt amidarc' baigaa bid tiim c' zaluu bis' bolohoor odoo **yuu hiihee medehgu'i baina.***

Je mu šest let. Žil v Mongolsku s matkou, s její dcerou, teď je tady. Náš vnuk **se narodil s vadou.** Tak jsme chtěli pomoci dceři a vzali jsme vnuka do Čech. Protože jsem myslela, že zdejší služby/péče jsou dobré, že když bude s námi v Čechách, tak se

184 Dále uvedeno jako O.

185 Dále uvedeno jako K.

možná zlepšit, a taky jsme si přáli být s ním. Takže teď náš syn žije s námi a my nejsme moc mladí, tak **nevím, co mám teď dělat.**

O: *Tegeheer tanii ac' hu'u zurgaan nastai tantai hamt amidardag harin tanii ohin bol Mongold amidardag tiim u'u?*

Takže vnukovi je teď šest let a žije s vámi, ale vaše dcera žije v Mongolsku, je to tak?

K: *Tiimee, tiim, Mongold, ohin maani c' uhal kompanid menez'er hiideg.*

Ano, ano, je v Mongolsku, naše dcera pracuje ve významné firmě jako manažerka.

O: *Ta manai utas ruu zalgalaa, yamar negen asuudal garsan met sonsogdoz' baina. Tand yuu tohioldoo ve? Yamar uc'raas manai utas ruu handlaa ve? Yuunii talaar ya- rilcahiig hu'slee ve?*

A teď voláte k nám na linku, slyším, jako byste měla nějaké starosti. Copak se vám stalo? Z jakého důvodu voláte na linku? O čem si přejete mluvit?

K: *Bi Mongold suvilagc'iin mergez'leer suraad az'illaz' baisan. Tiim bolohoor yamar negen tuslamz' ac' hu'udee o'gc' c'adna gez' bodoz' bailaa. Bi c'eh heleer sain yariz' c'addaggu'i. Ac' hu'uteigee neg tiis'ee yavah esvel hu'u maani o'vdvol emneleg yavah yum uu, yamar negen emc'iin zo'vlogoo avah hereg garna, tiim bolohoor bi u'uniig hiiz' c'adahgu'i yum s'ig sanagddag. Deerees ni hu'u maani ih ho'dolgoontei, ter minii u'giig sain sonsdoggu'i met nadad sanagddag.*

Víte, já jsem studovala v Mongolsku a pracovala jsem jako zdravotní sestra, tak jsem myslela, že zvládnu vnukovi poskytnout pomoc. Neumím moc mluvit česky. Když potřebuju s vnukem někam jít, nebo když vnuk onemocní, zajít do nemocnice, nebo když je potřeba poradit se s nějakým doktorem, tak mám pocit, že to nezvládnu (dosl. nedokážu to dělat). **A navíc náš syn je velice neposedný, zdá se mi, že dobře neposlouchá, co mu říkám.**

O: *Aaan.*

Aha.

K: *Ter o'vc'tei to'rson.*

On se narodil nemocný.

O: *Yamar o'vc'tei to'rson be? Yuu terend tohioldoo ve?*

S jakou nemocí se narodil? Co se mu stalo?

K: *Ter tarhinií gaz'igtai za yaz' heleh bilee? Z'iriin hu'uhduud s'ig bis', haraa hyanaltgu'i gancaar baiz' bolohgu'i.*

Má mozkovou vadu, jak bych to řekla? **Není jako běžné děti, nemůže být sám bez dozoru.**

O: *Ene tu'ruunii yarisan ho'dolgoontei hamaaraltai yuu?*

Souvisí to nějak s tím, jak jste prve říkala, že je aktivní?

K: *Yuug ta heleed baina?*

O čem to (teď) mluvíte? (odmítavý nebo vyhýbavý postoj mluvčího)

O: *Tegeheer bid tanii ac' hu'ugiin talaar yariz' baina. Ta tu'ruun helehdee tanii ac' hu'u*

ho'dolgoon ihteí haraa hyanaltgu'i baiz' bolohgu'i gez' helsen bolohoor, tanií yarísaniig bagclaad yuu tu'und tohioldson yamar zu'il heregtei gedgiig asuuh gesen yum.

No my právě mluvíme o vašem vnukovi. Vy jste prve říkala, že je váš vnuk hodně aktivní (dosl. pohyblivý) a nemůže být bez dozoru, tak si to dávám dohromady, co se mu stalo, a chtěla bych se zeptat, co potřebuje?

K: Ted hu'ug maani **tarihíndaa do'rovdugeer zergiin autizm o'vc'tei** gez' onos'loson. Diagnostikovali mu **čtvrtý stupeň autismu v mozku**.

O: *Hm.*¹⁸⁶

Hm.

K: *Minii bodolloor ene tiim c' aims'igtai hecu'u zu'il gez' bodohgu'i baina.*

Já si **nemyslím, že je to tak strašný**.

O: *Ene talaar ta yamar bodoltoi baina ve? Terend yuu tohioldloo ve?*

A jaký názor ohledně toho máte vy? Co se mu stalo?

K: *Hu'u maani eheesee to'rood hecu'u baisan, C'ehad irvel endhiin eru'ul mendiin u'ilc'ilgeeg avc' saiz'irna gez' bodood irsen. Tegeed emc'id hu'ugee u'zuultel ted nar yamar negen eru'ul mendiin daatgal nadaas nehse ter ni manai hu'ud odoogoor baihgu'i uc'ir emc'ilgee ni mas' u'netei boloh yum baina.*

Od začátku, když se narodil, tak **to bylo těžký**, mysleli jsme, že kdyby přijel do Česka, mohl by tady dostat lepší zdravotní služby a zlepšil by se. Když jsme ho nechali prohlédnout u doktorů, žádali vždy nějaký to zdravotní pojištění, a to náš syn doteď nemá, a proto je léčba velice drahá.

O: *Tegvel minii oilgosnoor tanií ac' hu'u baingiin ors'in suuh erh baihgu'i bolohoor hu-viin daatgal avdag yum baina tiim u'u?*

Rozumím tomu tak, že váš vnuk tady nemá trvalý pobyt, a proto má uzavřené soukromé pojištění, je to tak?

K: *Tiimee.*

Ano.

O: *Tiim bolohoor eru'ul mendiin u'ilc'ilgee tand u'netei tusaz' baina.*

A proto jsou zdravotní služby pro vás dost drahé (dosl. dotknou se vás, zasahují vás).

K: *Tiimee asar ih u'netei.*

No, obrovsky drahé.

O: *Za odoo dahin negtgeed helye tegeheer bi tanaas hed heden zu'iliig todruulz' asu-uya. Tanií ac' hu'u ho'dolgoon ihteí tu'und baingiin anhaaral halamz' s'aardlagatai. Hu'ugee avc'irsanii uc'ir ni emc'ilgee hiilgez' eru'ul bolgohiig hu'ssen tiim u'u?*

Abych to shrnula, tak si to ještě upřesním a zeptám se vás. Váš vnuk je velice aktivní, je nutné mu neustále věnovat pozornost a péči. A důvodem, proč jste si ho vzali, je to, že jste si přáli ho léčit, aby se uzdravil, je to tak?

186 Slabý povzdech, vydechnutí vzduchu.

K: *Tiimee tiim. Ohin maani yaaz' c' c'adahgu'i baina. Hediigeer ter kompanid az'illaz' o'ndor calin avdag c' gesen calin ni ac' hu'ug hardag asragc'iin to'lbort zarcuulagddag.* Ano, tak. Naše dcera to sama nezvládne. Přestože pracuje ve firmě a bere vysoký plat, její plat vystačí (jen) na poplatky za hlídání a péči o vnuka.

O: *Za, ta bidentei holbogdson uc'ir ni yamar negen medee medeelel tuslamz'iig ava-hiig hu'ssen baih, ta odoo yuu medeh heregtei baina ve? Hoyoulaa hamtran yarilcy.* Jo a důvod, že jste se s námi spojila, přejete si asi nějakou informaci nebo pomoc, co byste teď potřebovala vědět? Můžeme si o tom promluvit.

K: *C'eh ulsad yamar negen o'driin hu'uhtiin asramz'iin to'v baidag bolov uu? O'dor bolgon hu'ug maani haraad bi hu'ugee oroi irz' avdag tiim to'v baidag uu? Esvel horin do'rvon cagiin u'ilc'ilgeetei asramz'iin gazar baidag uu? Mo'n urt hugacaanii viz avaad eru'ul mendiin u'ilc'ilgee hiilgemeer baina.*

Existují v Čechách centra denní péče o děti? Přes den by tam hlídali našeho syna a já bych syna večer vyzvedla, taková centra jsou? Nebo domovy s pečovatelskou službou na dvacet čtyři hodin (dosl. místa s 24hodinovou pečovatelskou službou)? Chci (pro něj) získat dlouhodobé vízum a zajistit zdravotní služby.

O: *Minii bodoloor iim u'ilc'ilgeeg avc' bolno gez' bodoz' baina gehdee ta zo'vs'oorvol nadad tanii odoogiin baidiin talaar ilu'u ih medeelel heregtei baina.*

Myslím, že takové služby je možné získat, ale pokud byste dovolila, potřebuji ještě více informací o vaší současné situaci.

K: *Za.*

Ano.

Hovor dále pokračoval asi 30 minut, klientka hovořila o dalších tématech souvisejících s výchovou a komunikací s jejím vnukem. K tématu psychického onemocnění neuvedla už další nové skutečnosti a opětovně Infolinku zřejmě nekontaktovala.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Když měla klientka – babička dítěte popsat zdravotní stav svého vnuka a problematické projevy chování, mluvila o něm převážně pozitivně a jen velmi postupně se dostávala ke sdělení o diagnostikované nemoci. Nejprve hovořila o vnukovi v kladném smyslu a postupně pojmenovávala těžkosti, se kterými se setkávali při společném soužití. Pro negativní vyjádření používala klientka převážně opisná vyjádření:

(67) *asuudal* – problém

(68) *sogogtoi* – s vadou

(69) *ho'dolgoonte* – aktivní, neposedný

(70) *minii u'giig sain sonsdoggu'i met nadad sanagddag* – jako by dobře neposlouchal má slova

(71) *z'iriin hu'uhtuud s'ig bis', haraa hyanaltgu'i gancaar baiz' bolohgu'i* – není jako běžné děti, nemůže být sám bez dozoru

(72) *tiim c' aims'igtai hecu'u zu'il gez' bodohgu'i baina* – nemyslím si, že je to tak strašné

(73) *hecu'u baisan* – bylo to těžké

(74) *ter tarhinii gaz'igtai* – má mozkovou potíž, odchylku, nenormálnost

Oproti tomu přímé pojmenování přesné nepříznivé diagnózy použila mluvčí v celém hovoru jen jednou:

(75) *tarhindaa do'rovdugeer zergiin autizm o'vc'tei gez' onos'loson* – diagnostikovali mu čtvrtý stupeň autismu v mozku.

Následující věty, které použila klientka pro popis vztahu prarodičů k vnukovi a popis onemocnění a zdravotního stavu vnuka, jsou vyřaty z dlouhého hovoru při zachování následného pořadí užití vět v hovoru.

(76) *Ac' hu'u maani mas' sain hu'uhed l dee, bid tu'und hairtai, bid tu'unii alban yosnii eceg eh ni bolson.*

Náš vnuk je **moc hodný** (dvě částice zesilující a potvrzující obsah výpovědi) a máme ho rádi a oficiálně jsme se stali jeho rodiči.

(77) *Ac' hu'u maani to'rohdoog sogogtoi to'rson.*

Náš vnuk se narodil s **vadou** (dosl. **potížemi**).

(78) *Deerees ni hu'u maani ih ho'dolgoontei, ter minii u'giig sain sonsdoggu'i met nadad sanagddag.*

A navíc náš syn je **velice neposedný** (dosl. **velmi pohyblivý**), zdá se mi, že **neposlouchá dobře**, co mu říkám.

(79) *Ter o'vc'tei to'rson.*

On se narodil **nemocný**.

(80) *Ter tarhinii gaz'igtai za yaz' heleh bilee? Z'iriin hu'uhduud s'ig bis', haraa hyanaltgu'i gancaar baiz' bolohgu'i.*

Má **mozkovou vadu** (dosl. **nenormálnost, potíž, odchylku, problém**), jak bych to jen řekla (rozpaky mluvčího)? **Není jako běžné děti, nemůže být sám bez dozoru.**

(81) *Ted hu'ug maani tarhindaa do'rov du'geer zergiin autizm o'vc'tei gez' onos'loson.* Diagnostikovali mu nemoc, **čtvrtý stupeň autismu v mozku.**¹⁸⁷

Poté, co po dlouhém hovoru mluvčí nakonec přesně vysloví stanovenou diagnózu, ihned ji vzápětí zmírní a zpochybní:

(82) *Minii bodloor ene tiim c' aims'igtai hecu'u zu'il gez' bodohgu'i baina.*

187 Domnívám se, že jednou z motivací ke skutečnosti, že klient se v posledním uvedeném příkladu nevyhýbá přímému pojmenování a neužívá opisná vyjádření pro pojmenování nemoci, může být i vliv instituce nebo „vyšší autority“, která diagnózu stanovila. V tomto konkrétním případě už klient nehovoří sám za sebe, ale opakuje dále informaci, kterou dostal od společensky uznávané instituce.

Já si **nemyslím, že je to tak těžký případ.**

(83) *Hu'u maani eheesee to'rood hecu'u baisan.*

Od začátku, co se náš syn narodil, tak to bylo těžké.

Z výše přepsaných vět části hovoru je patrné, že pro mongolského mluvčího je velmi obtížné přímo pojmenovat jakýkoli problém a také mluvit o dětech nebo blízkých členech rodiny v negativních souvislostech. Mluvčí se dostávala k přesnému popisu situace jen velmi pozvolna a na některé dotazy operátora téměř nereagovala. Ve společnosti, především u lidí pocházejících z venkova, je stále patrné povědomí o všeexistujících zlých silách, které je možné přivolat zlým slovem, vyslovená myšlenka se může zhmotnit silou slova v živou samostatnou entitu. Zlé síly a běsi mohou napadat především malé děti, které je potřeba obzvláště chránit. Jedním z prostředků ochrany může být i zástupné a ochranné vlastní jméno dítěte.¹⁸⁸

Dalším specifickým fenoménem hojně rozšířeným v mongolských rodinách je péče prarodičů a širší rodiny o malé děti. V tradiční společnosti vychovává děti celá společnost, což v užším pojetí znamená pokrevní rodina a blízké *ajly*.¹⁸⁹ Nezřídka nastává situace, že rodiče dětí odjedou pracovat do ciziny a posílají vydělané peníze domů do Mongolska a o děti se starají prarodiče nebo sourozenci rodičů. Tato skutečnost dokládá vnímání rodiny v širším pojetí a odráží ekonomické potřeby rodiny, kdy produktivní členové rodiny odjíždí zajistit finanční prostředky a ostatní dospělí vytvářejí zázemí a zajišťují péči o děti.¹⁹⁰

Hovor č. 2

Následující ukázka zachycuje malý úsek hovoru s mongolskou mluvčí.¹⁹¹ Nejedná se o klientku Infolinky, ale o rodilou mluvčí mongolského jazyka, která se vyjadřovala k tématu nemoci a psychického onemocnění. Proto ji v přepisu hovoru uvádím jako Konzultanta (Ko). Konzultantka mluví o situaci a možnostech léčby ve specializovaném nemocničním zařízení v Ulánbátaru, které se zaměřuje na léčbu psychických onemocnění:

Operátor:¹⁹² **Setgel zu'in setgeciin o'vc'tei hu'nd** yamar tuslamz' avc' u'zuuleh ve?

Jaká je pomoc pro **psychicky a duševně nemocné lidi?**

Konzultant:¹⁹³ Ene c'ini yuu gesen u'g ve, **galzuu** gesen u'g u'u?

Dále také Oberfalzerová (2003, str. 29-31; 2006, str. 85-88), *The use of Mongolian in the perspective of cultural context*. In: Mongolica Pragensia '03. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha 2003.

189 Skupinky jurt postavené na dohled a společně si vypomáhající při chovu dobytka, starosti o domácnost a péči o děti.

190 Srov. Makúch (2013, str. 37-40), a dále také s informacemi v kapitole 3.2 Výchova dětí.

191 Nahrávaný rozhovor s rodilou mluvčí mongolského jazyka byl uskutečněn v listopadu 2017.

192 Dále uvedeno jako O.

193 Dále uvedeno jako Ko.

Co tímhle máte na mysli, že je (člověk) **blázen**?

O: *Setgeciin o'vc'in ni dotroo olon yanz baina l daa, anhan s'atnii zarimdaa yamar neg o'orc'olt esvel bu'r hu'nd s'atnii orc'in toirondoo ayuultai c' yum uu tiim hu'muusiig haas' ni avaac'dag ve?*

Mezi psychickými onemocněními je mnoho druhů, (nemoc) **počátečního stupně** to je někdy jen nějaká **změna**, naopak (nemoc) **úplně těžkého stupně**, to je dokonce **nebezpečné svému okolí**, kde přijímají takové lidi?

Ko: *Mongold yo'roosoo ganchan emneleg baidag. Hu'nd s'atnii hu'muusiig tend avaac'iz' emc'ildag baih, gaigu'i hu'muus ni yer ni bol Mongold huviin setgel zu'ic' geed zo'vlogoo o'gdog hu'muus setgel zu'ic' nar baina l daa, yer ni bol tiim setgeciin o'vc'tei hu'ndee or honog ni olddoggu'i gehdee emc'ilgee saitai l geh yum baina l s'u'u dee, yamartai c' ganchan emneleg baigaa.*

V Mongolsku je jen jediná taková nemocnice. **Lidi (s psychickým onemocněním) těžkého stupně** asi přijímají a léčí tam, **ne tak závažné případy** (dosl. bez potíží, bez nsnází), (pro ty) jsou v Mongolsku soukromí **psychologové**, kteří poskytují poradenství lidem, **takto psychicky nemocného člověka na léčení nepřijmou** (dosl. svému člověku s takovou psychickou nemocí nenajdou jeho postel den), ale říká se, že léčení je tam opravdu dobré, je jen jediná taková nemocnice.

O: *Ho'doo hu'n hol baival yamar tuslamz' avah ve?*

Pokud je někdo daleko na venkově, jakou pomoc dostane?

Ko: *Medehgu'i, ail geriinhen l arga hemz'ee avah baih l daa, bu'r hecu'udvel bu'r ter S'ar hadand¹⁹⁴ avaac'iz' o'goh baih, huuc'in l oron nutagt baisan yum s'ig baigaan,¹⁹⁵ odoo bol baihgu'i.*

Nevím, asi se o něj **postará rodina** (dosl. **ti ajlu a jurty přijmou opatření**), pokud se to hodně zhoršuje, asi ho **odvezou do „Žluté skály“**, dříve asi byly takové i v krajích, ale dnes už (tam) nejsou.

O: *Bo'o ene tereer emc'ildeggui yum baih daa.*

Neléčí se snad taky prostřednictvím šamana a **takovými způsoby**?

Ko: *Anhan s'atnii hu'muusiig tegz' emc'ildag baih, z'is'ee ni u'ye u'ye ho'doldog tiim o'vc'tei hu'muusiig yanz bu'riin tiim hu'muus baidag s'u'u dee, uliraliinhan ni u'yed ni S'ar hadand avaac'ihdag baih. Gehdee ter tal deer sain medehgui, tiim setgeciin o'vc'tei hu'muusiig ger bu'liinhen ni gerees ni gargadaggu'i, minii oir havid tiim hu'n baigaagu'i bolohoor sain medehgui baina.*

194 S'ar had [Žlutá skála] je místní název psychiatrické léčebny, jediné nemocniční instituce pro celý Ulánbátar a Mongolsko poskytující odbornou léčbu pro psychicky nemocné pacienty. Mezi mongolskou veřejností je to dobře známý pojem stejně jako třeba „Bohnice“ v českém kulturním prostředí.

195 Ponechán přesný přepis tvaru dle výslovnosti hovorového jazyka, zkráceného od baigaa yum [je věc].

196 Domnívám se, že konzultance bylo téma otázek a setrvání delší dobu u negativního tématu nepříjemné, proto začala odpovídat více vyhýbavě „nevím o tom“, „v mém okolí nebyl“ apod.

Lidi (s nemocí) počátečního stupně asi tak léčí, například lidi s **občasnými příznaky nemoci** (čas od času propukající, dosl. čas, nemoc, se pohybuje), určitě jsou různí takoví lidé, asi **v určitých obdobích je** (dosl. ty „čtvrtletníky“, ty „obdobníky“) přivázejí do „Žluté skály“. Ale **nevím o tom mnoho** (dosl. na té straně dobře nevím), lidi s takovými psychickými onemocněními jejich příbuzní **drží doma** (dosl. nevypouštějí je z jurty), v mém blízkém okolí takový člověk nebyl, proto o tom mnoho nevím.¹⁹⁶

* * *

(odmlka)

Harin tiim ho'gz'liin berhs'eeltei hu'muus baidag s'u'u dee. O'oriinhoo biyeiig avc' yavah c'advargu'i, tiim hu'n manai hadam tald baidag, odoo horin hedtei zaluu, bagadaa yamar neg tarhinii asuudaltai baisan yum, ug ni uhaan sanaa ni eruul mo'rtloo, havar namar c' yumuu o'vc'in ni sedreed ehledeg, yadraad unaz' tataad baidag, ter hu'niig bol emeer l daraad baidag s'u'u dee, S'ar hadnii hyanaltand baidag, taivs'ruulaad, mansuuraliin baidald oruulc'ihdag.

Jsou takoví lidé s **postižením** (dosl. s vývojovými potížemi). **Neschopní postarat se o sebe** (dosl. ovládat své tělo, bez schopnosti své tělo vzít a jít), u **příbuzných ze strany manžela** je takový člověk, teď je mu přes dvacet let, když byl malý, měl nějaké **psychické problémy, rozum měl v pořádku**, ale na jaře i na podzim se mu **nemoc začala vždy zhoršovat, měl záchvaty** (dosl. byl vyčerpaný/unavený a (jeho tělo/mysl) padaje tahalo), samozřejmě **dostával léky** (dosl. toho člověka (po) tlačili pomocí léků), byl pod dozorem (personálu nemocnice) ze „Žluté skály“ (dosl. byl pod kontrolou „Žluté skály“), byly to uklidňující léky, které ho omámily (dosl. zklidnily ho a nechaly ho vstoupit do drogovaného stavu).

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Při nastolení tématu léčby psychických onemocnění se operátor dotazoval pomocí neutrálních oficiálních výrazů užívaných pro **psychicky a duševně nemocné lidi** (*setgel zu'in setgeciin o'vc'tei hu'n*). Mongolská mluvčí ale termíny neznala a zmátlo ji užití těchto až odborných výrazů, na které je možné narazit spíše v psaném textu než v hovorovém jazyce. Při ujištění použila mongolská mluvčí hovorový výraz **blázen** (*galzuu*), který může být užit v hovorě neutrálně až pejorativně. Operátor pak pokračoval v dotazech a znovu užíval odbornou terminologii **nemoc počátečního stupně a nemoc těžkého stupně** (*anhan s'atnii, bu'r hu'nd s'atnii setgeciin o'vc'in*), kterou se snažil vysvětlit příklady (změna, nebezpečí pro okolí), aby komunikační partner lépe pochopil, jaký význam se za termíny skrývá. Z celého úseku hovoru je patrné, že operátor užíval spíše odborné termíny a přesná neutrální pojmenování jevů, zatímco mongolská mluvčí často užila metaforická vyjádření a eufemistické opisné popisy jevů:

(84) *ail geriinhen l arga hemz'ee avah* – postará se rodina; dosl. ti ajlu a jurty přijmou opatření

- (85) *gaigu'i hu'muus* – ne tak závažné případy; dosl. lidé bez potíží, lidé bez nesnází; přen. lidé v pohodě, v pořádku
- (86) *emeer darah* – zaléčit, medikovat; dosl. tlačit lékem
- (87) *ho'gz'liin berhs'eeltei hu'n* – člověk s (mentálním či fyzickým) postižením; dosl. člověk s vývojovými potížemi
- (88) *o'oriinhoo biyeiig avc' yavah c'advargu'i* – neschopný ovládat své tělo; dosl. bez schopnosti vzít své tělo a jít
- (89) *taivs'ruulaad, mansuuraliin baidald oruulah* – poskytnout zklidňující / utišující prostředky; dosl. zklidnily ho a nechaly ho vstoupit do zmámeného stavu
- (90) *tiim setgeciin o'vc'tei hu'ndee or honog ni olddoggu'i* – takto psychicky nemocného člověka na léčení nepřijmou; dosl. svému člověku s takovou psychickou nemocí nenajdou jeho postel den
- (91) *uhaan sanaa ni eruul* – rozum měl v pořádku; dosl. jeho rozum a mysl (párové slovo, hors'oo u'g) zdravé
- (92) *uliraliinhan ni u'yed ni* – v čase jejich záchvatů; dosl. ty „čtvrtletníky“, ty „obdobníky“, ty v určitých jejich obdobích
- (93) *u'ye u'ye ho'dloh* – s občasnými příznaky nemoci, propuká čas od času; dosl. čas čas (nemoc) se pohybuje
- (94) *yadraad unaz' tatah* – mít záchvaty; dosl. vyčerpat se, upadnout a tahat
- (95) *yamar neg tarhinii asuudaltai baih* – mít nějaké psychické problémy; dosl. být s jakým nějakým mozkovým problémem

Shrnutí

Na základě sémantického rozboru vybraných prepisů hovorů a na základě komentářů rodilých mluvčích mongolského jazyka ke zvolenému tématu lze usuzovat, že pro mongolského mluvčího je možné použít výrazy a nahlas pojmenovat téma a okolnosti související s nemocí či psychickým onemocněním v běžném hovoru, který není nijak obsahově spojen s jeho osobou nebo jemu blízkými osobami. Dává ovšem v hovoru ostentativně najevo, že s tématem nemá nic společného, a mluví i trochu neochotně. Zmínky o šamanech přechází mlčením, zdůrazňuje činnost psychologů, přestože psychologická a psychiatrická péče je v Mongolsku pro běžné občany téměř nedostupná.

Pokud se hovor dotýká přímo osoby mluvčího nebo členů jeho rodiny, vyhýbá se mluvčí v hovoru přímému pojmenování, neboť téma je ve společnosti stále ještě silně tabuizované (obava z moci vyřčeného slova, obava ze zlosil a negativních vlivů). Pro rodilého mluvčího mongolského jazyka je velmi nepřirozené, aby užíval výrazy negativního významu na veřejnosti, natož ve spojitosti s jemu blízkými osobami. Mluvčí volí opisné výrazy nebo eufemistická pojmenování negativních jevů. Pokud je konfrontován s přímou otázkou, kterou pociťuje jako nepřijemnou, často volí vyhýbavou odpověď, změni téma hovoru nebo může takový dotaz úplně pominout.

Povědomí o psychických onemocněních je v mongolském kulturním prostředí jen velmi malé. Také péče o nemocné s různými typy psychických nemocí je jen velmi základní a týká se především pacientů, kteří jsou nebezpeční sobě či svému okolí. Péče spojená s psychoterapií či poskytováním krizové intervence je velmi málo rozšířená. Proto si běžní mluvčí mongolského jazyka většinou nedokážou pod pojmy a výrazy spojenými s tímto tématem představit konkrétní obsah a nerozumí postupům a dějům, o kterých se v souvislosti s tématem v českém kulturním prostředí hovoří. Pro lepší pochopení je nutné volit opisné výrazy a opisná pojmenování, je možné přiblížit roli a konání psychoterapeuta k léčebným úkonům lamy či šamana nebo jinak osvětlit oblast, která je běžným mongolským mluvčím jen velmi málo známa.

9.2.3 Závislosti, domácí násilí

Téma závislosti na návykových látkách a téma domácího násilí v Mongolsku nebylo zatím v rámci výzkumu české mongolistiky, etnologie či antropologie zkoumáno. Pouze Weigert (2005, 81-87) věnuje část svého výzkumu a diplomové práce tématům tradiční mongolské rodiny a rozvodům, a součástí tohoto výzkumu jsou i výsledky rozhovorů na téma rozvod. Na základě analýzy těchto hovorů uvádí jako hlavní příčiny rozpadu manželství v mongolské společnosti alkoholismus, nezaměstnanost, násilí páchané na ženách a domácí násilí, znásilnění. Závislost na dalších návykových látkách mimo alkohol výzkum nezahrnoval, a Weigertova práce (2005) neobsahuje slovník výrazů či slovních spojení k tématu. Velmi výstižně komentuje většinový názor mongolské společnosti na tato témata z období kolem roku 2005 a doplňuje je o demografická data a statistické údaje sociologických výzkumů. Tématem se okrajově zabývala také Oberfalzerová (2006, str. 106-117) v rámci analýzy několika konkrétních vybraných metaforických výrazů a slovních spojení, které uvádí ve své práci. Podrobnější etnolingvistickou studii k tématu jsem nenašla v českém ani mongolském jazyce. Sociologické a demografické průzkumy provedli Bulag¹⁹⁷ (1998) a Ganhuyag (1997).¹⁹⁸

Sociální a kulturní kontext

Přístup k návykovým látkám byl pro obyvatele žijící na území Mongolského státu v dřívějších dobách ne zcela snadný. Mezi dostupné prostředky patřil od nejstarších dob dovážený tabák a alkohol nejčastěji vlastní výroby. Až do počátku 21. století se na tyto látky nepohlíželo jako na návykové drogy, ale jako na prostředky široce společensky tolerované a byly jakožto součást společenských styků běžně využívány v neverbální komunikaci. Přístup k návykovým látkám typu opium nebo kokain byl vždy vyhrazen pouze pro velmi majetnou vrstvu obyvatelstva žijící ve městě a mající styky se zahraničím. Také v sou-

197 BULAG, U., 1998, *Nationalism and Hybridity in Mongolia*. Clarendon Press, Oxford.

198 GANHUYAG, D., 1997, *Mongoliin hu'n am zu'in setgu'ul* [Mongolský demografický časopis]. MUIS, Ulánbátar.

časné době se nelegální návykové látky dostávají do Ulánbátaru nejčastěji dovozem přes čínské hranice. Nikdy ovšem nedošlo k rozšíření jejich užívání mezi vyšší počet obyvatel nebo na venkov.¹⁹⁹

Obecně lze konstatovat, že užívání návykových látek, které mají silný povzbuzující či naopak tlumící vliv na fyzickou i duševní činnost jedince není slučitelné s nomádským způsobem života a každodenní péčí o stáda. Téměř nulové rozšíření užívání tvrdých drog a psychotropních látek mezi venkovské obyvatelstvo lze tedy přičíst velmi malé dostupnosti těchto látek, kdy velké vzdálenosti a nízká hustota obyvatel neumožnila jejich rozšíření, ale také způsobu kočovného života, kdy sepětí s přírodou a každodenní nutnost pečovat o stáda a zajistit tak své přežití v drsných klimatických podmínkách vylučuje užívání silných drog.

Užívání různých halucinogenních látek získávaných z přírodních zdrojů bylo vyhazeno pro úzký okruh lidí a je spojeno se šamanismem nebo léčebnými praktikami. K hojnému rozšíření mezi obyvatelstvem naopak došlo u tabáku nebo alkoholu, kdy se tyto látky staly součástí společenské komunikace a zčásti i ukazatelem příhodného chování pro konkrétní komunikační situace, jak bude popsáno níže.

Závislost na herních automatech či chorobná závislost na hraní hazardních her (gamblerství, gambling) už není v Mongolsku rozšířena, neboť herní automaty a casina jsou na území Mongolského státu zákonem zakázány. V 90. letech 20. století došlo po revoluci k uvolnění společenské atmosféry a velkému nárůstu casin a herních míst v Ulánbátaru, zakládaných především cizinci – novodobými podnikateli nebo lidmi se zkušeností v cizině. Mezi obyvateli začala rychle narůstat obliba těchto míst a následně došlo ke značnému nárůstu závislých lidí na hraní hazardních her, hraní na hracích automatech a hraní pokeru. Tato skutečnost vedla k rychlému řešení ze strany mongolské vlády – k zákazu legálního provozování této činnosti.

Vybrané výrazy a slovní spojení (závislost na drogách)

Cílem této disertační práce nebylo provést sociologický výzkum k danému tématu, ale zaznamenat z hovorů Asistenční infolinky v mongolském jazyce, a také z nahrávaných rozhovorů s mongolskými konzultanty, specifický slovník k tématu, včetně opisných a metaforických vyjádření. V hovorech zmiňovali mluvčí závislost na drogách (mimo alkohol a tabák) jen nepřímo, za dobu fungování Mongolské infolinky nebyla poskytnuta telefonická krizová intervence na toto téma, pouze v jediném případě se klient zmínil neurčitým opisem o závislosti svého syna, jak bude uvedeno níže v modelovém hovoru. Konzultanti popřeli v rozhovorech, že by oni osobně nebo někdo z jejich blízkých měl zkušenost s užíváním drog (mimo tabák a alkohol). O tématu hovořili velmi otevřeně, ale

199 Údaje k tématu byly zjištěny od konzultantů při nahrávaných konzultacích a rozhovorech v období listopad 2017– březen 2018.

jen v obecné rovině, jako o jevu, který existuje, ale v mongolské společnosti není téměř rozšířený. Tato skutečnost může vyplývat z opravdové neznalosti konzultantů, neboť ti to nemají přístup k nepovoleným látkám a o jevu se dozvídají především z médií. Zároveň však byli konzultanti schopni užít mnoho přímých pojmenování, výrazů a slovních spojení, která se k tématu vážou. Situaci by mohl osvětlit podrobný sociologický výzkum k tématu, ze kterého by mohlo vyplynout, zda se jev závislosti vyskytuje v mongolské společnosti opravdu jen sporadicky, či je téma natolik tabuizované, že mluvčí nejsou schopni hovořit o vlastní zkušenosti s cizím člověkem ani pomocí zástupných slov.

Konzultanti a mluvčí Infolinky užili následující výrazy, vážící se k danému tématu:

dontoh – přen. být závislý; dosl. být posedlý démonem²⁰⁰

donton – závislák, feťák, narkoman; dosl. být posedlý démonem²⁰¹

dontuulagc' mansuurah bodis – návyková látka, droga;²⁰² dosl. demonizující omamná látka

dontuulagc' mansuurah bodis avah – brát / užívat návykové látky; dosl. vzít (si) demonizující omamnou látku

em – lék, droga

emiin zu'il – lék, medikament, léčivá věc / přípravek

har tamhi – přen. droga; dosl. černý tabák nebo čirý tabák²⁰³

har tamhind dontson – závislý na drogách; dosl. závislý / „zdemóněný“ v čirém / černém tabáku

har tamhinii don – závislost na droze; dosl. závislost na černém / čirém tabáku²⁰⁴

har tamhi ilru'ulegc' nohoi – pes vycvičený k vyhledávání drog; dosl. pes ozjevňující čirý tabák

200 Srov. Hangin (1986, str. 170): **dontoh** – „to babble possessed by some evil spirit“ [blábolit posednutý ďábelským duchem]. Srov. Ganhuyag (2005, str. 352). Sloveso odvozeno od substantiva **don** – závislost, posedlost. Srov. Ganhuyag (2005, str. 352): „addiction, obsession“ [závislost, posedlost], srov. Hangin (1986, str. 170): „devil, demon, obsession“ [ďábel, démon, posedlost], srov. MHD TT (2008, str. 706): „*ad, hii yum*“ [démon, zlý duch; dosl. běs, vzdušná věc], Ceval (1966, str. 199): „*s'as'in ad hii yum*“ [(v) náboženství, démon, zlý duch; dosl. náboženství, běs vzdušná věc]. Luvsandorž se domnívá, že slovo don bylo do mongolského jazyka přejato z tibetštiny ve významu běs, démon (*horlogc' bug c'o'tgor*).

201 Srov. Ganhuyag (2005, str. 352): **televiziin donton** – television addict [televizní závislák] / **har tamhinii tonton** – drug addict [drogově závislý] / **sahariin donton** – sugar [freak] junkie [závislák na cukru].

202 Heslo Ceval, Ganhuyag, Hangin a MHD TT neuvádějí. Dohledáno pouze v internetovém slovníku Bolor toli http://bolor-toli.com/dictionary/word?search=%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%83%D0%B-B%D0%B0%D0%B3%D1%87&selected_lang=4-1&see_usages=true&see_variants=true (25. 3. 2018).

203 Výraz je užíván také pro skutečný tabák, v hovorů nejčastěji ve zkrácené formě tamhi ve významu tabák nebo cigareta, **tamhi tatah** – kouřit, kouřit cigaretu. Srov. MHD TT (2008, str. 1909).

204 Viz poznámku 144. Výraz don je dle Luvsandorž'e tibetského původu a spojován s označením pro démona. V českém, respektive evropském, kulturním prostředí se lidé závislí na drogách (alkohol, návykové psychotropní látky) vyjadřují o své závislosti odosobněně a nazývají ji „démonem“ či jiným zástupným jménem, jak je patrné např. v díle Jacka Londona s názvem „Démon alkohol“ nebo z díla Josefa Formánka „Úsměvy smutných mužů“, kde svou závislost Formánek nazývá „černý drak“.

hor hiih – zdrogovat, otrávit se; dosl. udělat jed²⁰⁵

hortoi em – jedovatý lék

horiotoi em – zakázaný lék

id s'idtei em – droga; dosl. kouzelný lék, lék mající kouzla a čary²⁰⁶

mansuurah – být závislý (na drogách); dosl. být v mrákotách / omámení²⁰⁷

mansuurah bodis – droga, návyková látka; dosl. omamná látka²⁰⁸

mansuurah don – závislost (na omamných látkách); dosl. démon²⁰⁹

mansuurah donton – závislý, narkoman

mansuurah dontoi boloh – stát se závislým; dosl. mít omámenou mysl přítomností démona

mansuurah yum – droga; dosl. omamná věc²¹⁰

mansuuragc' – drogově závislý (člověk), závislák, narkoman, feťák; dosl. „omámenec“²¹¹

mansuural – závislost, intoxikace²¹²

mansuurald avtah – být závislý; dosl. přemožen závislostí

mansuuruulagc' – droga, omamná látka, narkotikum; dosl. „omamovák“²¹³

mansuuruulah bodis – droga, návyková látka; dosl. omamující látka²¹⁴

o'oriigoo zahirgaa aldah – ztratit kontrolu; dosl. ztratit vlastní vedení / řízení

setgeliin ho'orold avtah – být závislý / pod vlivem drog; dosl. přemožen zvržením / kypěním mysli (obrazomalebne slovo, dursleh u'g)²¹⁵

205 Srov. Hangin (1986, str. 651): „to harm, to compound a poison“ [uškodit / poškodit / ublížit, smíchat jed]. Srov. Ceval (1966, str. 693) a MHD TT (2008, str. 2563), uvádějí stejné vysvětlení u hesla *hor hiih*: „busdad hor hu'geh, horiig nairu-ulah“ [podat jinému jed, umíchat jed]. Ganhuyag (2005) heslo *hor hiih* neuvádí.

206 *Id s'id* je párové slovo (*hors'oo u'g*) nesoucí význam „kouzla, čary“. Srov. MHD TT (2008, str. 1086).

207 Heslo uvádí jen MHD TT (2008, str. 1207), Ganhuyag a Ceval heslo neuvádí, Hangin (1986, str. 305) uvádí pouze heslo *mans'uurah*: „to be in a stupor, for the mind to wander“ [být v omámení, být v mrákotách, bloumat / bloudit o mysl].

208 Heslo uvádí jen MHD TT (2008, str. 1207), Ganhuyag (2005), Hangin (1986) a Ceval (1966) heslo neuvádějí.

209 Viz poznámku 144 a 148.

210 Ve výrazu *mansuurah yum* [droga, dosl. omamná věc] je užito zástupné slovo *yum* [věc] namísto přímého pojmenování *bodis* [látka], aby se mluvčí mohl vyhnout přímému pojmenování negativní skutečnosti.

211 Srov. Ganhuyag (2005, str. 528) a MHD TT (2008, str. 1207). Hangin (1986) a Ceval (1966) heslo neuvádějí.

212 Srov. MHD TT (2008, str. 1207). Ceval (1966), Ganhuyag (2005) a Hangin (1986) heslo neuvádějí.

213 Srov. MHD TT (2008, str. 1207). Ceval (1966), Ganhuyag (2005) a Hangin (1986) heslo neuvádějí.

214 Srov. MHD TT (2008, str. 1207) a Ganhuyag (2005, str. 528). Hangin (1986) a Ceval (1966) heslo neuvádějí.

215 Srov. MHD TT (2008, str. 2631-2632), substantivum *ho'orol* je názvem děje slovesa *ho'oroh*, odvozeno od slovesa *ho'oroh*, které patří mezi obrazomalebna slova (*dursleh u'g*), s primárním významem zvedat se do vzduchu, vzlétat, poletovat ve spojitosti s letadlem, mlhou, oblaky a sluncem. Dále se slovesa *ho'oroh* užívá ve významu kypět, vířit, především ve spojitosti s mlékem *su'u ho'oroh* [vzkypět (o mléce)] a s vlnou *maiiin noos ho'oroh* [ostřihat vlnu (chovných) zvířat], slovo *ho'oroh* je zvukomalebne a při vyslovení vyvolává obraz něčeho (nejčastěji jemného) poletujícího vzduchem. Ve spojení *setgel ho'oroh* nese význam „*setgel ho'gz'ih, bayarlah*“ [oblažít, obšťátnit mysl].

216 Jedná se o převzaté slovo z ruštiny *инъекция* [injekční stříkačka], původně převzato z německého výrazu *die Spritze* [injekční stříkačka], výraz se používá v mongolském hovorovém jazyce, písemná forma odpovídá fonetickému přepisu slova. Spisovný výraz pro injekční stříkačku v mongolském jazyce je *tariur*, srov. Ganhuyag (2005, str. 839) a MHD TT (2008, str. 1926).

s'pric²¹⁶ **avah** – píchnout si, vzít si drogu; dosl. vzít si injekční stříkačku²¹⁷

uhaan balrah – nekontrolovat se; dosl. ztratit / „vymazat“ vědomí

uhaan z'oologu'i met boloh – být zmatený, nekontrolovat se; dosl. stát se jako bez řízení mysli / vědomí

z'orgu'i em – droga, přen. nezákonný lék; dosl. lék bez předpisu

Tabák

Sociální a kulturní kontext

Tabák byl užíván především mužskou částí obyvatelstva od nejstarších dob ve formě šňupacího prášku (hamiin tamhi, dosl. nosní tabák) nebo hrubě zpracovaných surových tabákových listů určených k vykouření v dýmce (amiin tamhi, dosl. ústní tabák).

Luvсандорз' v rozhovoru z ledna 2018 uvádí, že šňupací tabák se do Mongolska rozšířil nejspíše s příchodem buddhismu v několika vlnách, ve 12. století z Indie a v 17. století z Tibetu. V 19. a během 20. století bylo jeho užívání oblíbené mezi inteligencí a básníky. Ti v souvislosti se šňupáním tabáku zmiňovali očekávaný příchod literární inspirace přinášené prostřednictvím *ongonů* [duchové zemělých předků]. Věřili, že pomocí šňupacího tabáku se uvedou do stavu, kdy *ongod oroh* [vstoupí *ongoni* / duchové zesnulých předků] a s nimi i inspirace.

Tabák je tradičně uchováván v porcelánových nádobkách ve tvaru malé lahvičky s uzávěrem (*s'aazan ho'orog*). Při setkání či na návštěvě v jurtě si pak muži vyměňují nádobky obřadným podáním *tamhi solilcoh arga helber* [způsob výměny tabáku/kuřiva], kdy levá ruka lehce podpírá prsty a dlaní pravou ruku v lokti či předloktí, v níž je lahvička držena tak, aby malíček pravé ruky podpíral její dno a bránil případnému upuštění předmětu. Ruce s lahvičkami dvou účastníků komunikace se přiblíží a pohybem prstů dojde k výměně nádobek. Poté dojde k nabídnutí si tabáku a prohlížení lahvičky, materiálu a zdobného motivu, ke krátké rozpravě o nádobkách, případnému opětovnému nabídnutí

217 V klasických slovnících (Ceval, Hangin, Ganhuuyag, MHDTT) výraz *s'pric* neuveden, dohledán pouze v internetovém slovníku Bolor toli s významy „syringe, sausage filler“ [injekční stříkačka, plnička párků], http://bolor-toli.com/dictionary/word?search=%D1%88%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%86&selected_lang=4-1&see_usages=true&see_variant=true (25. 3. 2018).

218 Srov. MHDTT (2008, str. 2267): „*uhaan balartah – elii balai boloh*“ [ztratit vědomí, být dezorientovaný].

219 Z rozhovoru s konzultantem Luvсандорз'em: „Stejně jako například recitátoři eposů přednášeli hrdinné eposy pouze za určitých podmínek a věřili, že to nejsou oni sami, kdo přednáší, nýbrž že je posedají *ongoni* [duchové mrtvých předků, duchové přednesu eposů], probouzejí v nich vlastnost dobrého přednesu a přinášejí slova eposu.“

220 Nádobky mohou být vyrobeny také ze stříbra či jiného drahého kovu, z jednoho kusu drahého kamene a umně vybroušeny či s vyřezanými tradičními symboly štěstí a hojnosti, přírodními, pasteveckými či jinými motivy. Uzávěr je pak nejčastěji z kusu zbrouseného červeného korálu a je k němu připevněna malá kovová tenká lžička na nabírání tabáku. Staré a zděděné nádobky jsou velmi ceněné, jednak pro svou nominální hodnotu (drahý kámen či kov), ale i jakožto rodinná památka. Nové také od konce 20. století i v plastových lahvičkách, což není považováno společensky za příliš reprezentativní. Z osobní zkušenosti mohu uvést příklad používání plastové lahvičky od hotelového šamponu, do které si opakovaně sype šňupací tabák doc. Luvсандорз' a používá ji ve všední dny i při slavnostnější příležitosti, neboť je to dle jeho slov „praktická lehká nádobka, která se dobře nosí v kapse“.

si tabáku či jen přičichnutí k uzávěru či pootevřené lahvičce. Tato komunikace je ukončena navrácením lahviček svým majitelům opětovně obřadným výše popsaným způsobem.

Ženy mají svou vlastní lahvičku se šňupacím tabákem jen výjimečně, nejsou ale z komunikace vyloučeny, naopak je jim také nabídnuto převzetí nádoby, ke které nejčastěji jen symbolicky přivoní. Během svého pobytu v Mongolsku jsem byla několikrát přítomna tomuto obřadu, mohla ho pozorovat, a byla jsem i vybidnuta k účasti a zapojení se do této slavnostní komunikace včetně všech úkonů.

Při příležitosti velkých svátků a oslav, v zimě *Cagaan sar* [dosl. Bílý měsíc] nebo v létě svátek *Eriin gurvan naadam* [dosl. Tři mužské hry], je dodržení tohoto komunikačního obřadu naprostou nutností, především v prostředí mongolského venkova. Při svém terénním výzkumu v roce 2011 v Archangajském ajmaku jsem byla očitým svědkem situace, kdy se celá mongolská rodina chystala obcházet příbuzné a známé u příležitosti návštěv oslavy nového lunárního roku *Cagaan sar*, musela se ale po odchodu z jurty vracet zpět domů, neboť byl doma zapomenut ho'orog [lahvička se šňupacím tabákem] a bez něj nebylo možné sváteční návštěvy a komunikaci náležitě absolvovat.

Nonverbální komunikaci s podáním lahvičky ho'orog lze připodobnit co do významu k podání rukou v českém kulturním prostředí. Ne každému komunikačnímu partnerovi, a ne při každé příležitosti, se ruka podává. V některých situacích je to ale společensky nezbytné a vyžadované.

Dnes již méně rozšířený způsob užití tabáku je jeho vykouření pomocí malé tenké dýmky s malou hlavičkou a rovnou delší troubelí. Také zacházení s dýmkou a její používání odráží kulturní vzorce chování mongolských pastevců a je spojeno s komunikací. Pastevci dýmku tradičně nosili, a někteří ještě stále nosí, zastrčenou ve vysoké kožené botě troubelí dolů, přičemž z pohledu zvenku je vidět jen hlavička dýmky vyčnívající ven pod spodním lemem délu (*gaans hormoid cuhuiz' baina*).²²¹

Během terénního výzkumu jsem byla opakovaně přítomna situaci, kdy host na návštěvě v jurtě vstupuje při procesu přípravy a zapálení dýmky do komunikačních situací. Vzniká prostor pro komunikaci se ženou, neboť ta mu po nacpání dýmky tabákem (*tamhi nereh*) nabídne pro první připálení horký uhlík (*haluun cog*) vytažený dlouhými kleštěmi (*haic'*) z kamínek stojících v centru jurty (*gal o'gdog zans'il*, dosl. zvyk předání ohně, připálení). Host sedící nejčastěji v prostoru hoimoru²²² vedle pána jurty si připálil a pro-

221 Dýmka i předměty jsou vyrobeny z cenných materiálů, náustek z drahého kamene (*c'uluun soruul*), jaspisu, chalcedonu či jadeitu, často také umně vybrošněného. Troubel z lakovaného či jinak barveného vzácného dřeva (*modon is*), hlavička (*to'mor tolgoi*) a krček dýmky ze vzácných kovů, často stříbra. K opasku na délu pak měli muži tenkými stříbrnými nebo kovovými řetízky připevněny hedvábný prošívaný pytlík na tabák (*tamhinii havtaga*) uprostřed s otvorem (am, dosl. ústa) pro snadnější vyjmutí tabáku, a na řetízky byly připevněny také nástroje k udržování dýmky; dlouhý kovový trn (*setgu'ur*) sloužil k čištění dýmky a odstranění tvrdé zátky tabáku a umožňoval vyklepat starý tabák a popel; dále pak křesadlo (*cohiur*) ve tvaru malé kovové místičky s otvorem, do kterého se vyklepával horký popel či doutnající uhlík. Podrobný popis předmětů a výklad zvyklostí uvedl v nahrávaném rozhovoru v lednu 2018 konzultant Luvsandorž'.

222 Severní prostor v jurtě, naproti vstupním dveřím, určený pro usednutí vážených osob.

hodil několik zdvořilostních vět, poté dvakrát nebo třikrát potáhl z dýmky, očistil náustek dlaní nebo dlouhým rukávem dělu a předal ji pánovi jurty. Pokud ten kouřil, potáhl si také z dýmky, pokud nekouřil, jen přivoněl k hlavičce dýmky a poté ji zase obřadně vrátil zpět. Protože je hlavička dýmky velmi malá, mohl ji účastník návštěvy po vykouření tabáku vyčistit a znovu nacpat, k připálení mohl použít žhavý popel vyklepaný do otvoru křesadla. Po druhém vykouření dýmky už se většinou nepokračovalo, neboť by to bylo společensky považováno za nevhodné a pocitově nepříjemné (evgu'i). Mluvčí během procesu pronášeli zdvořilostní fráze, vyměřovali tabák či dýmky, komentovali předměty a spoluutvářeli bezpečný prostor pro další konverzaci, spojenou většinou se společným pitím čaje:

(96) ***Ta sain baina uu?***

Máte se dobře?; dosl. Vy dobře jste?

(97) ***Tanaihan sain uu?***

Jak se má vaše rodina?; dosl. Vaši dobře?

(98) ***Amar baina uu, biye sain uu?***

Jak se máte?; dosl. Je klid? Tělo dobré?²²³

Tento úvodní rituál trval několik desítek minut, neboť pro mongolské mluvčí je nutné rozvíjet hovor jen pozvolna a postupně, zdvořilostní fáze hovoru probíhá delší čas, než jsme na to zvyklí z českého kulturního prostředí.

Poměrně nedávno přijatý antikuřácký zákon, který zakazuje kouření na veřejných místech v blízkosti úřadů a institucí, a také v jejich prostorách, byl přijat mongolskou společností celkem bez výhrad, přestože kouření je mezi mongolskou populací silně rozšířeno. Dodržování pravidel se týká ovšem především života v centru Ulánbátaru, v místech jurtovišť, menších sídel či na venkově se změny obyvatel příliš nedotýkají. Uvnitř jurty, kde kouř samovolně odchází střešním otvorem (toono), nevzniká potřeba usměrňovat letité zvyklosti.

Vybrané výrazy a slovní spojení (tabák, kouření)

Rozmluvy na téma užívání tabáku proběhly s konzultanty velmi otevřeně, mluvčí neužívali zástupná slova a nevyhýbali se přímé odpovědi na dotazy. V rozhovorech používali nejčastěji následující slovní spojení:

tamhi tatah – kouřit, šňupat tabák; dosl. táhnout nebo tahat tabák, potahovat tabák

tamhind oroh – začít kouřit; dosl. vstoupit do tabáku

tamhic'in – kuřák, odvozeno od kořene tamhi [tabák] připojením produktivního sufixu -c'in, užívaného pro činitele děje; dosl. tedy uživatel tabáku, „tabáčník“

tamhic'in boloh – stát se kuřákem

tamhinaas garah – přestat kouřit; dosl. vystoupit z tabáku

223 Informace a zkušenosti jsem získala během terénního výzkumu v Chovdském ajmaku v roce 2015.

Alkohol

Sociální a kulturní kontext

V tradiční mongolské kočovné kultuře bylo požívání alkoholu spojeno především s velkými oslavami, jako například svátek příchodu nového lunárního roku *Cagaan sar* [dosl. Bílý měsíc] nebo svátek *Eriin gurvan naadam* [dosl. Tři mužské hry], zkráceně nazývaný jako Naadam [Hry], zahrnující koňské závody, lukostřelbu a zápas. Při těchto příležitostech se popíjel *airag* [kumys]²²⁴, *ingenii hoormog* [kumys z mléka velbloudice], nebo *s'imiin arhi* [destilovaný alkohol, mléčná vodka], alkohol destilovaný z fermentovaného mléka. Hostům se nabízelo z jedné společné misky postupně dokola po směru slunce. Hostitel vždy dolil alkohol, aby byla miska plná, host pronesl přípitek, upil a vrátil misku hostiteli, který dolil alkohol a podal dalšímu hostu. Takto třikrát dokola. Dětem a ženám zhruba do čtyřiceti let věku se příliš nenabízelo, neboť byla velká pravděpodobnost, že ženy jsou těhotné nebo kojí. Weigert (2005, 82) k tomu uvádí:

„Podle mongolské tradice se s'imiin arhi vítali vzácní a vážení hosté. Podávání arhi symbolizoval dostatek, kterým hostitelská rodina oplývala. Arhi bylo nabízeno jen starším hostům mužského pohlaví a ženy nesměly pít vůbec. Mladí, kterým nebylo ještě 25 let, se alkoholu nemohli vůbec dotknout a ochutnat alkohol se dovolovalo až mužům, kteří překročili čtyřicetku. V tradiční mongolské společnosti se pití alkoholu nesmělo přehánět a pít se mělo vždy s mírou.“

* * *

„Alkohol se užíval jen při slavnostech, nánamech. Při oslavách dětských svátků, jako bylo například první stříhání vlasů, nebo při pohřbech se alkohol nesměl pít vůbec. Při oslavách *cagaan sar* se alkohol podával jen starším lidem k oslavným přípitkům. Bylo normou pít vždy s mírou, a spíše se jen lehce ochutnávalo. Opilství bylo považováno za ostudu a velkou neslušnost. Opilci byli terčem posměchu a říkalo se, že život toho, kdo moc pije, je zmatený a neuspořádaný.“

Tato tradice byla přerušena po revoluci v roce 1921 a postupně byla do Mongolska dovážena silnější vodka ze Sovětského svazu. Weigert zaznamenává výrazné projevy alkoholismu v mongolské společnosti od 60. let 20. století:

„Problém alkoholismu se v Mongolsku začíná objevovat výrazněji až v 60. letech minulého století. V polovině 60. let se z Mongolska stala jakási nárazníková zóna, která chránila část jižní hranice Sovětského svazu před útokem z jihu, a v zemi byl v roce 1966 rozmístěn silný kontingent sovětské armády. Z Mongolska se v této době pomalu stávala neoficiální sovětská kolonie. Přicházelo stále více ruských občanů, kteří v Mongolsku pracovali, a rusifikace sílila. Do Mongolska byla také stále častěji dovážena ruská vodka a Mongolové začali více pít. Zlovyk pití si zpět do své vlasti přivezlo také velké množství

224 Alkoholický nápoj z kvašeného kobyliho mléka, s obsahem alkoholu kolem 1 %, silný kumys může mít kolem 4 %–5 % obsahu alkoholu.

studentů, kteří studovali stále častěji na vysokých školách v bývalém Sovětském svazu. Problém pití se tak začal rozšiřovat.“ (Weigert 2005, 83)

S rozvojem závislosti na alkoholu v mongolské populaci souvisí i celková společenská situace v zemi. V 90. letech 20. století ztratila velká část obyvatel své zaměstnání v důsledku vládních a ekonomických reforem. Někteří lidé v reakci na nečekané události a deziluzi začali více konzumovat alkohol. Na venkově se při návštěvách nezdá nalévat i dospívajícím chlapcům.²²⁵

Nižší tolerance k alkoholu a náchylnost ke vzniku závislosti tak může být způsobena tím, že se mongolské obyvatelstvo setkala s konzumací silného alkoholu až později než jiná etnika, s čímž také souvisí fakt, že části mongolské populace chybí enzym alkoholdehydrogenáza (ADH), který pomáhá odbourávat alkohol v játrech.²²⁶ Weigert uvádí i další faktor ovlivňující zvyklost konzumace alkoholu ve zvýšené míře, a tím je rychlý způsob pití velkého množství vodky v krátkém časovém úseku. Domnívá se, že se jedná o způsob pití alkoholu okopírovaný z ruského kulturního prostředí, který mimo poškození lidského organismu vyvolává i prudkou agresivitu:

„Náchylnost, jakou mongolská společnost projevila k alkoholismu po převratu v roce 1990, způsobila ještě komplikovanější situaci v celé společnosti. Alkoholismus poznal především muže, kteří jako tradiční živitelé rodiny často díky obrovské nezaměstnanosti nemohli rodinu uživit, a z beznaděje začali ještě více pít. K pití se přidávalo také násilí páchané v opilosti na rodinných příslušnících a postupná ztráta zájmu o rodinu a o sebe sama. Dalším důvodem pro tento stav je také zvýšený počet lidí, kteří žijí na hranicích chudoby, což způsobuje pokles finančních příjmů obyvatel, a prakticky nefungující státní politika na podporu rodiny.“ (Weigert 2005, 84)

Závislost na alkoholu bývá spojena s hrubým chováním, někdy i s domácím násilím. Z kontaktů na infolince CHČR, ale i z hovorů konzultantů²²⁷ vyplývá, že pro některé páry či ženy je řešením takové situace odjezd celé rodiny či vyslání závislého partnera do cizí země. Je to obdobný přijatý a zvnitřněný model chování řešení obtížných situací typický pro kočovnou kulturu závislou na prosperitě dobytka. Pokud nastanou příliš drsné přírodní podmínky (sucho s nedostatkem vody, špatná pastva) a většinou je to možné, pastevec odkočuje se stádem na příhodnější místo pro dobytek, následuje vodu a pastvu. Stejný postup uplatňuje i v mezilidských vztazích, například žijí-li v blízkosti nějakým způsobem obtížní sousedé, dá se situace vyřešit odkočováním na jiné místo. Stejný princip řešení situace je patrný i v některých rodinách, kde manžel je závislý na alkoholu. Ženy většinou doufají, že se odjezdem přeruší dostupnost alkoholu pro manžela a změnou prostředí a sociálních kontaktů dojde i ke zlepšení a uzdravení ze závislosti. Bohužel ze zjištěných případů tomu bývá právě naopak, závislý člověk ve své nadměrné konzumaci pokračuje

225 Údaje z rozhovoru s konzultantkou Otgon-Erdene Erdenebat z prosince 2017.

226 <https://www.tribune.cz/clanek/27088-tolerance-k-alkohol> (2. 4. 2018).

i v zahraničí (ČR) a vzhledem k deficitu sociálních kontaktů se často stupňují i projevy domácího násilí. Mongolská operátorka Infolinky shrnula své zkušenosti takto:

(90) „Mezi lidmi obracejícími se na naši poradenskou linku jsou případy žen samotvůrců středního věku, pro něž byl hlavním důvodem příchodu do České republiky nezbytný rozchod s původním manželem, který se stal závislým na alkoholu a týral svou rodinu a děti. Osobně jsem se setkala s několika opilými mongolskými alkoholiky na vlakových nádražích a v městských centrech. Na dřívějším Odboru cizinecké policie a nyníšším Centru prodlužování víz cizincům Ministerstva vnitra jsem vídala opilé Mongoly, to bylo v roce 2008, kdy Mongolové přicházeli do České republiky pracovat ve velkém počtu. Na základě konkrétních případů jsem vypožorovala, že některé rodiny se takto snažily zbavit svého člena závislého na alkoholu, že jej vyslaly do jiného státu, především pak do České republiky coby státu s nízkými náklady na živobytí. Možná to tak rodiny dělaly v naději, že se alkoholik v novém prostředí změní a zbaví se své závislosti.“²²⁸

Počátkem 90. let se v Mongolsku rozšířilo křesťanství, včetně různých náboženských směrů a sekt (Johnová 2001).²²⁹ Církevní organizace začaly uskutečňovat rozličné projekty zaměřené právě na lidi závislé na alkoholu. Osoby mající zájem dostat se ze závislosti na alkoholu zvou do center na setkání a bohoslužby a organizují další činnost ve spolupráci s různými, především zahraničními, psychologickými centry. Tato pomoc si ale jen velmi pomalu získává důvěru místních obyvatel. V Mongolsku nejsou v podstatě žádné služby státních či soukromých protialkoholních léčeben. Lidé se obracejí zejména na buddhistického lamu nebo šamana, aby pomocí obřadů a podobného léčení pomohl vymanit člověka ze závislosti na alkoholu. Sami postižení nebo jejich rodinní příslušníci se v buddhistických chrámech účastní obřadů, čtení modliteb, magických invokací (mantry) a rituálů, a věří ve zlepšení situace a stavu závislého.

Závislý člověk také může navštívit šamana, který provede nápravné úkony. Léčebný proces má často drastický průběh, šaman působí současně na psychický i fyzický stav léčeného. Takový šamanský léčebný proces se rozhodl podstoupit i syn mongolských rodičů, kteří dlouhodobě žijí v České republice. Léčbu provedla šamanka z Vnitřního Mongolska (autonomní oblast Čínské lidové republiky), toho času byla stejně jako léčený v České republice na návštěvě. Úkon pod dohledem šamanky trval jen krátce, do železné nádoby se vložily na oheň rozpálené kameny, šamanka je v místnosti chaty polila vodkou ze dvou lahví a léčený přiklekl nad nádobu a byl přikryt dekou. V této pozici ho pak drželi tři lidé, neboť intenzivně inhaloval vroucí alkoholové výpary po dobu několika málo minut

228 Dle přepisu nahrávaného rozhovoru s konzultantkou Otgon-Erdene Erdenebat, která pracuje jako interkulturní pracovnice pro mongolskojazyčné klienty různých neziskových organizací v ČR. Originál nahrávky z roku 2015 nedochován.

229 JOHNŮVÁ, E., 2001, Nové směry v religiozitě současných Mongolů. Diplomová práce, ÚDV FF UK, Praha.

a šamanka nad ním dělala znamení a zaříkávala ho. Přitom vyháněla z těla léčené osoby ducha alkoholu tak, že léčeného několikrát udeřila přes záda. Léčebný proces pak dozníval ještě týden, neboť hned po úkonu se léčenému udělalo velmi nevolno od žaludku a také měl popálený obličej a pravděpodobně i sliznice z jedovatých alkoholových výparů. Pod odborným dohledem nemocničního bratra proběhla na místě rekonvalescence léčeného. Intenzivní a fyzicky bolestivý způsob léčebného úkonu mohl být zvolen s ohledem na vysokou míru závislosti na alkoholu léčeného. Šamanka byla oblečena do běžného dělu a nepoužívala během léčby šamanské předměty.²³⁰

Možnost úspěšného vyléčení dotyčného odhadovala šamanka jedna ku jedné, buď se závislosti na alkoholu naprosto zbaví jako mnozí, kterým pomohla, nebo už mu není pomoci, což byl bohužel tento případ.

Několik konzultantů²³¹ ve spojitosti s tématem závislost na alkoholu popsalo neobvyklou situaci v Ulánbátaru v roce 1993. Začala se dovážet levná vodka z Číny s čínským názvem a s vyobrazením stařečka v dělu na etiketě, což vyvolalo mírné posměšky, neboť tradičně se pro název alkoholu volila jména význačných historických osob nebo na pojmenování na etiketě se uváděly spíše oslavné nebo úctu vzbuzující názvy (např. dodnes oblíbená vodka *C'ingis* [Čingischán], vodka *Yero'ol* [Požehnání, pronesení oslavné řeči / písně]). Lidé vodu pojmenovali podle obrázku na „Stařečkovu vodu“ (*o'vgont arhi*). Záhy se ukázalo, že vodka je smíchána s technickým lihem, obsahuje jedovaté látky, její požití může způsobit oslepnutí nebo smrt. Z důvodu nízké ceny ji však kupoval nemalý počet lidí, kteří zůstávali ležet zpití v boční ulici vedle hlavních komunikací v centru Ulánbátaru, na místě dříve označovaném jako *Urt cagaan* (Dlouhá bílá), myšleno dlouhá bílá dvoupodlažová velká budova, nacházející se v blízkosti ulice. Nově pak místo přejmenovali na *O'vgontiin ho'ndii* (údolí „Stařečkovy“) a dodnes mnozí lidé podle tohoto označení přesně vědí, o které místo se jedná, neboť tam zemřelo mnoho opilých.

Vybrané výrazy a slovní spojení (alkohol)

S tématem nadměrného požívání alkoholu je rozšířena následující slovní zásoba, kterou použily operátorky Mongolské infolinky nebo další konzultanti v rozhovorech k tématu uskutečněných v ČR:

agsan tavih – vzteknout se po požití, trochu se napít (alkoholu), „přihnout si“ (ne však příliš), a v důsledku toho reagovat podrážděně až agresivně, někomu vynadat nebo říct něco nepříjemného nahlas; lidové vyjádření²³²

230 Konzultantka Radana Slámová, majitelka chaty zapůjčené pro provedení léčebných úkonů a rekonvalescence. Konzultant Dalibor Kubiska, očítý svědek události.

231 Nezávisle na sobě zmínili toto téma konzultanti Otgon-Erdene Erdenebat, Enhz'argal Holáková i konzultant Luvsandorž'.

232 Srov. Hangin (1986, str. 8): „*agsan* – furious, raging (of a drunken person); *agsan mori* – fiery, mettlesome horse; *agsan tavih* – to rage (of a drunken person); *to be furious*“ [agsan – zuřivý, rozzuřený, divoký (o opilém člověku); *agsan mori* – divoký bujný kůň; *agsan tavih* – běsnit, řádit, vyvádět (o opilém člověku)].

arhind oroh – začít pít (alkohol); dosl. vstoupit do alkoholu

arhinaas garah – přestat pít (alkohol); dosl. vystoupit z alkoholu

arhinii dev / don tu'geesen hu'n – člověk uchvácen démonem vodky; dosl. vodkového démona šířící člověk²³³

arhinii don gargah heregtei – fráze: je potřeba vyhnat démona alkoholu

arhinii mundag – požitkář, opilec; dosl. skvělýodkař, vodkový specialista

arhinii zo'nog – sklerotik, dement, blázen z alkoholu; dosl. vodkově senilní²³⁴

nu'dnii hor – onemocnět / otrávit někoho pohledem, dosl. oční jed, tomuto jedu jsou vystaveny veřejně činné osoby (politici, učitelé apod.)

sogtuu hu'n – opilý člověk, opilec; běžný výraz

Hovory s komentáři

Pro doložení výše popsané situace, týkající se migrace Mongolů motivované snahou o únik od „démona alkoholu“ a snahou začít nový život uvedu dvě ukázky z konverzace zachycené při práci na Infolince. Na základě analýzy hovorů s konzultanty a přepisů vybraných kontaktů Mongolské infolinky mohu konstatovat, že pokud dotazovaní mluví o jakékoli závislosti či patologickém jednání v obecné rovině, užívají mluvčí mongolského jazyka konkrétní pojmenování a nevyhýbají se ani popsání negativních jevů skrze přímé výrazy. Pokud ale dotazovaný hovoří o tématu v souvislosti se svou rodinou nebo blízkou osobou, spíše se vyhýbá přímému pojmenování negativních jevů a volí opisné a zjemňující výrazy pro popis tíživé situace, ve které se on nebo celá rodina nachází. Je to patrné z příkladu přepisu hovoru s mongolskou klientkou, která volala na Infolinku v situaci, kdy byl její syn už těžce závislý na drogách a svým jednáním dostal rodinu do exekuce:²³⁵

(99) *Sain baina uu. Bi gertee irsen c'ini end yuu c' baihu'gi baina. Manai hu'u bu'h yumaa lombard tawc'ihsan. Tegeed deerees ni mo'ngo neheed baina. Z'aahan uusan c' yum uu neg sonin baina. No'goo yumaa dahiad avsan yum uu medehgu'gi baina. Nadad tuslaac'. Mo'ngo baihu'gi gertee honoh or c' baihu'gi, bu'h yumaa tiis'ee o'gson. Oird bas hu'ugiin biye ni tiim sain bis' baina.*

Dobrý den, přišla jsem domů a nic tady není. Náš syn dal všechny věci do zastavárny. A ještě k tomu chce peníze. Vypadá to, jako by byl (**trošku**) **opilý**, je divný. Asi si **zase vzal tu věc**, nevím. Pomozte mi. Nemáme peníze, nemáme ani postel na spaní, všechno tam dal. Poslední dobou je na tom syn zdravotně **špatně** (**dosl. není moc dobře**).

Situace klientky se synem pod vlivem omamných látek byla velice vážná, závislost na alkoholu a drogách přivedla rodinu do existenčních a zdravotních problémů. Klientka ho-

233 Neuvedeno ve slovnících, z rozhovoru s konzultantem Luvsandorž'em (únor 2018).

234 Srov. Hangin (1986, str. 247): „zo'nog – senility, senile“ [senilita, senilní].

235 Příklad z hovoru Asistenční infolinky v mongolském jazyce z června 2014.

vořila o své situaci poměrně otevřeně, ale negativní jevy pojmenovávala pomocí opisných výrazů či eufemismů.

Hovor č. 1

V následujícím hovoru je zaznamenán počáteční úsek rozmluvy s mongolským operátorem, na Infolinku volá žena – klientka, které je kolem 40 let. S manželem a třemi dětmi žijí v ČR už více než 5 let. Manžel klientky je alkoholik a rodina se dostává v důsledku jeho chování do finanční tísně:

Operátor:²³⁶ *Baina uu, Haritagiin lavlah dugaar, taniig sonsoz' baina.*

Haló, charitní informační linka, poslouchám vás.

Klient:²³⁷ *Bi neg zu'il asuumaar baina, bi no'horteigee end C'eh ulsad nileed udaan amidarc' baina, daz'gu'i saihaan l baina, end bas manai guravdahi ohin maani to'rson, su'uliin u'yed iim neg asuudal baina.*

Já bych se chtěla na něco zeptat, s manželem žiju tady v ČR už docela dlouho, je to moc hezké, narodila se tady naše třetí dcera, ale teď v poslední době máme takový problém.

O: *Aan za, ene talaar ta nadad todorhoi helz' boloh uu?*

Aha, mohla byste mi o tom říct něco víc?

K: *Harin su'uliin u'yed manai n'ohor maani ayagu'i ih uugaad barag bu'h l calingaaraa uudag bolson, bid hoyor c'ini gurvan hu'uuhedtei baihu' yuu'. Bi odoo bu'r yaahaa medehgu'i bolc'ihood baina.*

V poslední době manžel hodně pije, začal propíjet celý svůj plat, máme tři děti. Už vůbec nevím, co mám dělat.

O: *Hmmm.*²³⁸

Hmmm.

K: *Bu'r ih l uugaad baihu yum!*

Už opravdu moc pije! (dosl. Úplně hodně pijící věc to je.)

O: *Tegeheer ta no'hriinhoo talaar asuuz' baina uu? Ene tal deer yaah ve, yaaz' uuhiig ni boliulah ve gedeg talaar asuuz' baina uu?*

Takže se ptáte na situaci manžela? Ptáte se, co s tím dělat, aby přestal pít?

K: *Tiimee, bi yamar neg arhinaas gargadag emc'ilgee, tiim arhinii esreg emneleg ene ter baidag yum bolov uu l geed. Hervee baidag bol gadaad hu'muus orolcoz' bol-dog eseh tavigdah s'aardlaga ni yamar baidgiig asuuh geed.*

Ano, chtěla bych vědět, jestli existuje nějaká **protialkoholní léčba** (dosl. **léčba vyjití z alkoholu**) nebo **protialkoholní léčebna** (dosl. **nemocnice proti alkoholu**). Pokud je, mohou tam jít i cizinci nebo chci se zeptat na podmínky umístění.

236 Dále uvedeno jako O.

237 Dále uvedeno jako K.

238 Vydechnutí, povzdech.

* * *

Hovor dále pokračoval, ale bohužel vzhledem k silné jazykové bariéře manžela klientky operátorka nenašla specializované zařízení, které by mohlo připadat v úvahu pro poskytování žádaných služeb i pro cizince a případně nabídnout léčbu.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Sama operátorka pak na supervizi k případu dodala následující vysvětlení a komentář: „Je zřejmé, že dotyčná žena se na Infolinku obrátila v době, kdy již manželova závislost na alkoholu dostoupila značně vysokého stupně. K takové situaci dojde možná proto, že ji Mongolové vnímají jako běžnou věc, když někdo pije alkohol nadměru, chodí opilý domů nebo někde škodí druhým. Například na venkově lidé poměrně hodně pijí alkohol. Možná je to dáno tím, že člověk ze své podstaty si potřebuje užít nějakým způsobem radosti a pobavit se, a pokud se mu toho nedostane, nahrazuje to alkoholem. Na mongolském venkově chybí bary a zábavní podniky, tak přece venkovan nebude sám v lesích tancovat, navštíví raději souseda vzdáleného třeba 10 kilometrů a společně popijí alkohol. Na mongolském venkově je pro mě nejnejpříjemnějším zvykem, když v noci ve dvě nebo ve tři hodiny přijde nějaký opilec a nechá si nalít (vodky) tak, jako by to bylo jeho právo. Protože většina Mongolů na venkově žije v jurtách, všichni rodinní příslušníci se v takovém případě nutně vzbudí. Když přijde takový opilý host, musí pán nebo paní domu vstát, uvařit mu čaj a nepřetržitě mu dolévat vodku. Jakmile si někteří z takových opilých nočních hostů trochu přihnou, začnou se chvástat a donekonečna žvanit. A když to tak jde dál, za chvíli je z dotyčného alkoholik. A když se někdo stane alkoholikem, stává se jen vzácně, že se ze své závislosti vymaní.“²³⁹

Hovor č. 2

Také další konzultanti uvedli svou zkušenost s rušivými nočními návštěvami přiopilých hostů. Většina z nich dává do přímé souvislosti závislost na alkoholu a domácí násilí. Patrně je to například v následující ukázce z rozhovoru s paní Bayan (leden 2018): vzděláním právnička, dříve pracovala v Ulánbátaru, která hovoří o závislosti na alkoholu ve spojitosti s problémem domácího násilí, uvádí obecně rozšířený celospolečenský pohled na věc i vlastní zkušenost ze soužití s manželem:

Konzultant: *Yer ni bol o'noodor tertei tergu'igeer manaihii mongoliin niigemd ediin zasgiin z'aran orc'im huviig barag dalan orc'im c' yum uu tiim huviig emegteic'uud avc' yavz' baina. Mongoliin emegteic'uud ni ilu'u z'aahan ilu'u bolovsroltoi bolood c' ter yum uu, emegteic'uud yer ni bol ar geree avc' yavdag. No'hor ni arhi uudag mo'ngo oldo-ggu'i oldog baisan c' arhi uugaad nemergu'i, Mongolc'uudiin neg handlaga baidag l daa, ehner no'hriin hoorond ilz'ig bu'u z'orool geed ger bu'liin daramtand baigaa*

239 Z nahrávaného rozhovoru s Otgon-Erdene Erdenebat v květnu 2016.

emegteid bol tuslah bolomz' ih muu. Ho'ndlongiin hu'n bol tuslaz' c'adahgu'i yaah ve, bu'r aimaar I yum boldoggu'in yum bol, hecu'u baidald orloo gehed cagdaa duudna tegeed yah ve no'hriig ni avc' yavna tegeed I margaas' o'gloo ni taviad garga-na tegeed I bolloo. Harin ene hoyordugaar sariin negnees hu'c'irhiilelin talaar dorvitoi huuli garsan gesen gehdee bi sudalz' u'zeegu'i I dee. Teru'un deer bol yah ve ... Mongol emegteic'uud z'aran huvi ni ger bu'liin hu'c'irhiileld o'rtdog.

Obecně vzato, v dnešní době, **tak či onak**, v mongolské společnosti 60 % ekonomiky, skoro 70 % vytvářejí ženy. Mongolské ženy se staly více vzdělanými, obecně žena **se stará o rodinu (zajišťuje obživu)**. Muž pije alkohol a nevydělává peníze, a když by i vydělal, **jen pije a nic nedělá** (je budižkničemu). Mongolové k tomu mají takový přístup „**nesměruj osla mezi manželku a manžela**“, možnosti pomoci **ženě v domácím násilí** jsou hodně špatné. Co naplat, člověk zvenku pomoci nedokáže, nedá se to pochopit, že se dějí takové strašlivé věci, když se někdo dostane do těžkostí, zavolá policii, a **co naplat**, odvedou muže a nazítří ráno ho propustí a tím to skončí. Ale slyšela jsem, že letos 1. února vydali zásadní zákon ohledně násilí, ale ještě jsem ho nečetla. Ale co už s tím ... šedesát procent mongolských žen spadne do domácího násilí.

Operátor: *Ter talaar yariz' boloh uu? Hu'c'irhiilel gez' yuu yamar baidgiig yariz' boloh uu?* Můžete o tom mluvit? Můžete prosím říct více o tom násilí?

Konzultant: *Ger bu'liin hu'c'irhiilel bol no'hor ni arhi uudag mo'ngo oldoggu'i, mo'ngo oldog baisan c' yalgaagu'i, hu'c'irhiilel bol olon to'rol I do'o, bi c' gesen tiim hu'c'irhiileld o'rtoz' baisan, hu'c'irhiileld orsoniihoo zu'gees Prahad ireed tegeed neg bai-guullagaar ni handaad tuslamz' hu'ssen, yer ni bol arhinaas bolson, ehleed uurladag baiz' baigaad daraa ni agsan taviad neg cohidog baisan daraa ni hoyor cohidog bolno.*

Co se týče domácího násilí, manžel pije alkohol a nevydělává peníze, neliší se to, ani kdyby vydělával peníze, je mnoho druhů násilí, i mě to zasáhlo, **kvůli násilí** jsem přijela do Prahy, obrátila jsem se o pomoc na jednu organizaci, všechno to vzniklo kvůli alkoholu, nejdřív se (manžel) zlobil / rozčiloval, pak **se vztekl** a **jednu mi vrazil**, pak mě **bil**.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Z výše uvedené ukázky hovoru na téma domácí násilí je patrné, že konzultantka užívá hojný počet opisných výrazů a zástupných slov, metafory a přirovnání. Nevyhýbá se ani přímému pojmenování problému, přestože se týká jejích osobních zážitků a rodinného života. V tomto případě je nutné dodat, že konzultantka se takto rozhovořila až po delším čase probíhajícího rozhovoru na třetí společné schůzce, na které byla přítomna i její mongolská kamarádka, která o situaci v rodině již dříve věděla. Na prvních schůzkách mluvila konzultantka k tématu jen velmi stručně a obecně, osobní zkušenosti a negativní zážitky vůbec nepopisovala.

Vybrané výrazy a slovní spojení (domácí násilí)

Níže jsou zaznamenány výrazy, kterých užili konzultanti či klienti Infolinky v souvislosti s tématem domácího násilí:

agsan tavih – vzteknout se; dosl. dát / postavit / vyvíjet divokost / prudkost / vztek
ar geree avc' yavah – zajistit obživu, zajistit živobytí, starat se o rodinu; dosl. svou zadní část a jurtu / domov vzít a jít

arhi uuh – pít vodku, pít alkohol

arhi uugaad nemergu'i – pije alkohol a je zbytečný, k ničemu, nepoužitelný, nečinný, zahálčivý; dosl. pije alkohol / vodku a (je) bez nápomoci, bez prospěchu, bez pomoci

bu'r aimar l yum boldoggu'in yum bol – takové strašlivé věci se nemohou dít; nedá se to pochopit, že se dějí takové strašlivé věci; dosl. pokud (nastane) úplně strašlivá věc a věc, která nenastává (nemůže se dít; neze připustit, aby se děla)

ehner no'hriin hoorond ilz'ig bu'u z'orool – nestrkej nos do cizích věcí, nepleť se do cizích záležitostí; dosl. neříd' / nesměruj osla mezi manželku a manžela (přísluví – zu'ir u'g); dosl. mezi manželi ať osel neběhá mimochodem²⁴⁰

ger bu'liin daramtand baigaa emegtei – žena v domácím násilí; dosl. žena v tlaku jurty a členů rodiny / domácnosti

ger bu'liin hu'c'irhiilel – domácí násilí; dosl. násilí / násilnost jurty a členů rodiny

ger bu'liin hu'c'irhiileld o'rt – dostat se / spadnout do domácího násilí, být zasažen / dotknut domácím násilím; dosl. podstoupit / utrpět domácí násilí

hecu'u baidald oroh – dostat se do těžkostí; dosl. vstoupit do těžkého / obtížného stavu / situace

hoyor cohiih – bít, tlouct; dosl. udeřit / uhodit dvakrát

ho'ndlongiin hu'n – člověk zvenku, cizí člověk, třetí strana / osoba; ten, který má jiné zájmy; dosl. člověk, který jde napříč směru; ten, který jde napříč

hu'c'irhiileld orsoniihoo zu'gees – kvůli násilí; dosl. ze směru svého vstupu do násilí

neg cohiih – vrazit jednu; dosl. udeřit / uhodit jednu

(tegeed) yah ve – co už s tím, co naplat; dosl. tak děláje, jak dělat

tertei tergu'i – tak jako tak, tak či onak, v každém případě; dosl. s tím bez toho (párové slovo – hors'oo u'g)

teru'un deer bol yah ve – co už s tím, co naplat; dosl. co se toho týče, jak dělat

uurlah – zlobit se, mít vztek, rozčilovat se

240 Luvsandorž v komentáři k přepisu hovoru v březnu 2018 uvedl, že představa osla pobíhajícího mimochodem vyvolává nepříjemné až směšné pocity, je to protiklad k ceněnému a obdivovanému mimochodníkovi (z'oroo mori), osel jako zvíře je spojován se špatnými vlastnostmi, nedokonalostmi; mongolští pastevcí nechovají osly, pouze koně; osel je spojován s čínskými obchodníky nebo muslimským obyvatelstvem; pokud běží kůň mimochodem, je to ceněno; pokud osel běží mimochodem, je to směšné; když by měl mongolský pastevec jet na oslovi, velmi by se styděl.

Shrnutí

Zvyky popsané ve spojitosti s užíváním tabáku a alkoholu a zdvořilé, někdy až obřadní, chování jsou z hlediska etnografie komunikace nedílnou součástí neverbální komunikace mongolských pastevců. Popsaná specifická slovní zásoba a její užití v řeči jsou úzce spojeny s kulturními vzorci chování. Požívání alkoholu a tabáku je společensky široce tolerováno, proto mluvčí mongolského jazyka hovořili o tématu velmi otevřeně a neměli potřebu užívat opisné výrazy či metafory. Přesto je mezi mongolskými mluvčími rozšířeno také následující pořekadlo:

Arhi arvan nas talna

Tamhi tavan nas u'rne²⁴¹

Alkohol připraví o deset let
tabák promrhá pět let.

Jiná situace nastává, pokud mluvčí hovoří o vlastní traumatické zkušenosti s alkoholem ve spojitosti s tématem domácího násilí. Vlastní zkušenosti s fyzickým napadením ovlivnily výpověď konzultantky natolik, že volila mnoho opisných výrazů a metaforických vyjádření. Snažila se řešit obtížné soužití s manželem a bezvýhodnou situaci rodiny v Mongolsku odjezdem do ČR, bohužel strategie změny místa působnosti se v takovém případě neosvědčila. Přestože konzultantka sama nepocházela z mongolského venkovského prostředí (právnička z Ulánbátaru), byl v jejím jednání patrný tradiční kulturní vzorec chování kočovného způsobu života, kdy je výhodnější v nevyhovující situaci způsobené těžkými přírodními či sociálními podmínkami odkočovat, a zajistit tak pro stáda i své blízké dobré podmínky k přežití.

Konzultanti v rozhovorech popřeli i jen vzdálenou zkušenost s užíváním drog (mimo tabák a alkohol) či rozšířenost tohoto jevu v mongolské společnosti. O tématu mluvili otevřeně v obecné rovině. Pro ucelenější zmapování jazykových výrazů a prostředků by bylo vhodné uskutečnit rozhovor i s konzultantem, který má zkušenost se závislostí na drogách. Pak bych mohla posoudit, zda v případě, že bude mluvčí hovořit o vlastní zkušenosti, bude užívat zástupné, opisné či metaforické výrazy nebo bude schopen pojmenovávat skutečnost přímo.

V hovorách s klienty Infolinky se objevil pouze jediný případ týkající se nepřímo závislosti na drogách. Klientka potřebovala vyřešit svou tíživou finanční situaci, rodině hrozila exekuce, do které ji přivedl závislý syn klientky. Žena mluvila o závislosti svého syna velice náznakově, spíše jako o začínajícím onemocnění. Ze situace však bylo zřejmé, že volila velmi zlehčující a eufemistická pojmenování skutečnosti, přestože potřebovala vyjádřit závažný stav svého dítěte. Pravděpodobně tak jednala z přesvědčení, že v obtížné situaci nelze pojmenovat negativní skutečnost přímo, neboť by se tím mohly přivolat další zlé síly a situace by se mohla ještě zhoršit.

241 Zmínil konzultant Luvsandorž v rozhovoru v březnu 2018.

9.2.4 Úmrtí, pohřeb

V této kapitole se věnuji tomu, jakým způsobem mongolští mluvčí v rámci zkoumaného materiálu hovoří o tématech spojených s úmrtím a pohřbem. Na základě informací od konzultantů i na základě analýzy zkoumaného materiálu se domnívám, že v mongolské promluvě je zcela vyloučeno užít výrazu *u'heh* [zemřít] pro člověka, pokud se komunikace týká vlastní rodiny či blízkého okolí mluvčího. Konzultanti uvedli, že výraz *u'heh* [zemřít] se užívá v řeči spíše ve spojitosti se zvířaty nebo dobytkem. Výraz *ors'uulga* [pohřeb] se také neužívá příliš často, zvláště když hovoříme s člověkem, v jehož rodině se úmrtí stalo. Lze ho použít, pokud se mluví o úmrtí někoho neznámého, s kým nepojí mluvčího žádný vztah. Častěji se namísto toho užívá ustálených zástupných a opisných výrazů jako *buyanii az'il u'ilc'ilgee* [dobročinný / záslužný skutek a služba], *az'il yavdal* [práce a záležitost / věc / událost], *o'ngordogiig gargah* [nechat vyjít pominuvšího]. Pro pojmenování zesnulého se pak používají výrazy jako *o'ngordog* [pominuvší], *taliigaac'* [mrtvý / zesnulý, dosl. uprchnuvší], *burhan bolooc'* [nebožtík, dosl. stavší se božstvem]. Téma úmrtí a smrti je v mongolské společnosti silně tabuizováno a mluvčí velmi dbají na pravidla a výběr správně zvolených formulací, aby nikoho neurazili, neponížili nebo nevyjádřili negativní vztah směrem k zesnulému či jeho rodině.

Sociální a kulturní kontext

S úkony i slovní zásobou souvisejícími s pohřbem se pojí mnoho zvyků a tradic. Podrobně jsou popsány v diplomové práci „Pohřební obřady Mongolů“, kterou vypracovala a obhájila Jitka Stanja v roce 1998 na Ústavu Dálného východu FF UK.

Tradiční způsob pohřbívání mongolských nomádů souvisí s položením těla zesnulého do volné krajiny, do stepi nebo na skaliska.²⁴² Výjimečné je pohřbívání žehem nebo umístění těla zesnulého či jeho popela do větví koruny stromu či pod navršené kamení. Tyto způsoby pohřbu jsou vyhrazeny převážně jen pro šamany.²⁴³ Pohřeb do země neumožňují klimatické podmínky daného regionu, neboť velkou část roku je země zmrzlá, a přestože by se v letních měsících dalo kopat do země, vyhloubit díru ve stepi je fyzicky velmi náročné. Obecně také převládá nechuť a obava zasahovat do útrob země, neboť půda je ztělesněním „matky Země“ a jakékoli její narušení je pocítováno jako bolestný zásah do živého těla krajiny.²⁴⁴

Pro Mongoly žijící v Mongolsku je rozloučení se zesnulým, obřady k tomu příslušející (včetně těch, které zajišťuje lama nebo šaman) velmi důležitá a neoddělitelná součást

242 Srov. Stanja (1998, str. 11-15).

243 Srov. Stanja (1998, str. 16-20).

244 Mongolští pastevci nesou velmi útrpné rozšiřující se těžbu nerostných surovin. Jednak z důvodu záboru tradičních pastvin pro domácí zvířata, ale také z důvodu převládajícího povědomí o nutnosti chránit „tělo“ matky Země a nezasahovat do něj. Jakýkoli zásah do nitra země může vyvolat nelibost a hněv pána daného místa, což může přinést hněv a odvetu v podobě nepříznivé počasí či neblahých událostí pro obyvatele daného místa ve formě nemoci, úhynu dobytka a jiných nešťastných událostí. Srov. Oberfalzerová (2006, str. 29).

života. V mongolské společnosti je rozšířené všeobecné povědomí, že pokud by nebožtík nebyl správně zaopatřen a nebyly by provedeny nutné úkony a obřady na jeho poslední cestě, nemohl by se pak zesnulý přerodit do další formy bytí (dle buddhistického náhledu) nebo odejít správně z „tohoto“ světa (dle animistických a šamanských představ). Tíha a důsledky nesprávného zaopatření „duše“ zesnulého by se pak mohly obrátit proti rodině, mohly by přilákat běsy a špatné síly a postihnout potomky. S provedením úkonu pohřbu se pojí celá řada zvyků a zákazů, od prvního dotknutí se těla zesnulého (yas barih; dosl. vzít kosti) a úpravy těla nebožtíka k pohřbu, přes určení způsobu pohřbu, výběru a úpravy místa k pohřbení, způsobu vynesení těla nebožtíka z jurty a očistě jurty, interpretaci symboliky jevů, které pohřbívající potkají na cestě k místu pohřbení, způsobu položení těla zesnulého ve stepi, obřady vykonané po návratu z pohřbu, očistu pohřbívajících před vstupem do jurty až po zákazy a úkony nutné vykonávat po celé období držení smutku.²⁴⁵

Během období socialismu v Mongolsku (1921–1990) začal pronikat sílící ruský vliv také do oblasti pohřbívání. Nejrozšířenější způsob pohřbívání – položení těla ve stepi k sežrání dravé zvěří byl na konci 30. let zakázán a u měst byly zakládány hřbitovy umožňující pohřbívání do země. V Ulánbátaru to byly tři hlavní hřbitovy *Cagaan davaa*, *Altan o'lgii* a *Bayan hos'uu*. Ve stepi přetval tradiční způsob položení těla a pohřbívání do hrobů se neujalo. Obřady pod vlivem tibetského buddhismu byly zakázány a vznikala směsice zvyků ovlivněná šamanismem i evropskými a čínskými prvky (pálení vonných tyčinek, ovázání barevnými stuhami či hadagy²⁴⁶, stříkání mléka apod.).²⁴⁷ Od 90. let 20. století byly obnoveny tradice pohřbu položením volně do stepi či položením těla zesnulých na hřbitovech. V 90. letech byl v mongolském parlamentu předložen návrh na výstavbu krematoria, byl však zamítnut.²⁴⁸ Konzultanti se domnívají, že v současné době je možné v Ulánbátaru nechat zpopelnit tělo zesnulého v krematoriu, bližší informace o tom ale neznají a nebylo možné je dohledat na internetu. Sami by takový způsob pohřbu nevolili, neboť předpokládají, že by při něm nemohly být dodrženy tradiční zvyky a náležitosti důležité pro správný odchod zesnulého z tohoto světa.

Vědomí nutnosti zaopatřit řádným způsobem tělo zesnulého a provést patřičné úkony spojené s pohřbem je patrné i u mluvčích, kteří žijí více let v České republice. Přestože je zřejmé, že v českém kulturním prostředí nemohou proběhnout stejné obřady jako v Mongolsku, je pro mluvčí bytostně důležité snažit se převzít jakožto osoba s velmi blízkou rodinnou vazbou na zesnulého plnou odpovědnost za průběh pohřbu a zajistit vše potřebné.

245 Srov. Stanja (1998, str. 37-78).

246 Hedvábné pruhy látky používané k rituálním úkonům.

247 Srov. Stanja (1998, str. 95-99). Za socialismu byly obřady tibetského buddhismu zakázány a rituální prvky a úkony původně spojené s buddhismem nahrazeny novými, např. vykuřování pomocí drceného jalovce bylo zaměněno za vonné tyčinky, místo postřikání pohřebního místa pramenem (ars'aan) se začalo stříkat mléko, na rakve se vedle hadagů vázaly i stuhy a pokládaly květiny.

248 Srov. Stanja (1998, str. 100).

V mongolském kulturním prostředí převládá víra, že nahlas vyslovovat jméno zesnulého a hovořit o něm ruší jeho klidný spánek, a proto není možné při rozhovoru o zesnulém vyslovovat jeho jméno a profesi, ani se nesmí pojmenovávat vztah, v němž byl zesnulý k mluvčímu, v případě, že se jedná o blízkou osobu (např. manžel, otec, matka). Namísto vlastního jména zesnulého se mimo již zmíněné výrazy *o'ngordog* [pomínuvší], *taliigaac'* [mrtvý / zesnulý, dosl. uprchnuvší], *burhan bolooc'* [nebožtík, dosl. stavší se božstvem] používá zástupné **hecu'u nert** [(ten s) těžkým / obtížným jménem]. Tohoto zástupného označení se užívá v hovoru také v případě, že se někdo jmenuje stejně jako zesnulý a je zakázáno vyslovit toto jméno nahlas.

Př. 1: **Hecu'u nerttei sariin o'mno uulzsar.**

Setkal jsem se s ním [(s tím) s těžkým / obtížným jménem] před měsícem.

Wybrané výrazy a slovní spojení (smrt, pohřeb)

Na základě soupisu eufemismů, které Mongolové používají místo jména zesnulého a místo slova zemřít, uvedených v diplomové práci Jitky Stanji²⁴⁹, sebraného materiálu z rozhovorů z terénního výzkumu a analýzy přepisů nahrávek s klienty Infolinky a konzultanty (rodilými mluvčími mongolského jazyka) vznikl přehled následujících zástupných slov užívaných v souvislosti s tématem smrti a pohřbu:

amisgaa huraah – zemřít, zesnout; dosl. krátkit svůj dech

arilaac' – nebožtík, zesnulý; dosl. zmizelý

az'il yavdal – pohřeb; dosl. práce událost, párové slovo (hors'oo u'g), přen. záležitost, věc, událost

biye barah – zemřít; dosl. skončit / vyčerpat / spotřebovat / dovršit tělo

bis' boloh – zemřít; dosl. nebyt, přestat být

burhan bologc' / burhan bolooc' – nebožtík, zesnulý; dosl. stavší se božstvem / burchanem²⁵⁰

249 Srov. Stanja (1998, str. 101-103).

250 Konzultant doc. Luvsandorž uvedl v rozhovoru (leden 2018), že výraz souvisí s lidovou etymologií vzniklou na základě odvozeniny od staromongolského slova *burqan s významem vrba, souvisí s jedním z původních způsobů pohřbívání v oblastech dnešního severního a SZ Mongolska, kdy se tělo zemřelého položilo do větví vrby pro nesnadnost / nemožnost pohřbívát do země, mimo jinak hojně rozšířený způsob položení ostatků zemřelého na určená místa volně do stepu. Srov. také Stanja (1998, str. 19): „Významný mongolista B. Rinčin vykládá původ slova burchan (burqan) – což je mongolský výraz pro boha či božstvo obecně – od slova burgas (buriyasu) – vrba a chan (qan) – pán, tedy „pán vrby“ (Banzarov 1955, 271 podle Acta orientalia, Budapest 1951, vol I fol. 1.). Tuto teorii zastává i významný mongolský etnolog S. Dulam a lingvista Dž. Luvsandorž. Lingvista Ch. Sampildendev tvrdí, že hora, kterou uctíval Čingis chaan Burchan chaldun uul (burqan qaldun ayula) je vlastně hora, na které se uctívá duch předka ve vrbovém stromu (Ar'jaasüren-Njambuu 1992, 512). Myslím si, že toto uctívání vrby, zákazy s ní spjaté a odvození slova „božstvo“ od slova „vrba“ pramení vlastně z dávného pohřbívání šamana do stromu nebo na stromě a z uctívání stromu, ve kterém je šaman pohřben.“ V dnešní době je dle konzultantů výraz burhan chápán ve svém pozdějším významu „božstvo, bůh“ a používán v eufemistickém významu slovního spojení zemřít – stát se božstvem (burhan boloh).

bu'rlaec' – mrtvý, zesnulý; zastaralý název, dosl. ten, který úplně (odešel); ten, který navždy (odešel)²⁵¹

buyanii az'il u'ilc'ilgee – pohřeb; dosl. dobročinná práce skutek, záslužná služba

horvoogoos halih – zemřít, odjít z (tohoto) světa; dosl. odtéci z lidského světa

nas barah – zemřít; dosl. skončit / vyčerpat / spotřebovat / dovršit věk

nas no'gc'ih – zemřít; dosl. dokončit věk

nas ecesleh – zemřít; dosl. ukončit věk

nu'd anih – zemřít, skonat; dosl. zavřít oči (lze říci jen o sobě samém)²⁵²

od harvah – zemřít, skonat; dosl. hvězda padá / „vystřeluje obloukem dolů“²⁵³

o'ngoorogc' – zesnulý; dosl. pominuvší, minulý, odvozeno od slovesa o'ngoroh v původním významu minout, pominout, přestat existovat

o'ngordog – zesnulý; dosl. pominuvší

o'ngordogiig gargah – pohřbit; dosl. vynést / nechat vyjít pominuvšího

o'ngoroh – zemřít, přestat existovat; dosl. pominout, minout

o'od bologc' – nebožtík, zesnulý, dosl. stavší se vyšším / horním

o'od boloh – zemřít; dosl. stát se hořejším, směrem vzhůru / směrem proti proudu řeky, odplynout

ors'uulga – pohřeb; dosl. umístění

taliigaac' – nebožtík, zesnulý; dosl. uprchnuvší, odvozeno od slovesa taliih v původním významu „rychle cválat směrem pryč od mluvčího a na pohled se zmenšovat“²⁵⁴

taliigaac' boloh – zemřít, stát se nebožtíkem; dosl. stát se uprchnuvším

tengert halih – zemřít, skonat; dosl. přetéci do nebe

u'gui boloh – zemřít; dosl. nebýt, přestat být, stát se ne

yasaa tavih – zemřít; dosl. položit své kosti²⁵⁵

yavah / tenger lu'u yavah – zemřít; dosl. odejít / odejít do nebe

yuu yaah – zemřít; dosl. co dělat jak²⁵⁶

251 Srov. Stanja (1998, str. 101): „Zastaralý název pro zesnulého je *bürleeč* (bürlügeči). Toto slovo má původ ve slově „*büren*“ (büřin), které znamená celý, úplný (Cevet 1966, 118). Slovo „*bürleeč*“ („bürlügeči“) tedy znamená „ten, který úplně odešel, navždy odešel.“

251 Uvedeno pouze v práci J. Stanji (1998, str. 102), konzultanti toto spojení neuvedli.

252 Spojení uvedl v rozhovoru konzultant Mo'nhuul – souvisí s lidovou pověrou, že každý člověk má na nebi svou hvězdu, která je spojena s jeho životem. Pokud člověk vidí padající hvězdu, říká se: „*ene minii od bis*; *ene c'inii od*“ [to není moje hvězda, to je tvoje hvězda], ve smyslu, že hvězda mluvčího stále svítí na nebi, a tudíž mluvčí bude mít ještě dlouhý život a pevné zdraví.

253 Dále viz Oberfalzerová (2006, str. 52).

254 Výklad uvedl v nahrávaném rozhovoru konzultant doc. Luvsandorz' (leden 2018).

255 Srov. Hangin (1986, str. 881) uvádí hesla: „*yas barih* – to be at the deathbed of someone, bury someone“ [být u smrtelné postele, pohřbit někoho], „*yas gargah* – to remove a corpse“ [vynést mrtvolu], „*yas tavih* – to die“ [zemřít], ale také „*yas hagacah* – to give birth“ [porodit; dosl. oddělit kosti].

256 Zástupné slovní spojení *yuu yaah* [dosl. co dělat jak] lze dle konzultantů použít namísto vyjádření jakékoli činnosti, tedy i pohřbívání.

Kromě těchto zástupných výrazů stále aktivně užívaných v hovoru zmiňuje Stanja (1998, 102) i zastaralé eufemismy nebo termíny užívané v rámci buddhistické terminologie:

bu'rlaec' boloh – zemřít; dosl. stát se nebožtíkem, zesnulým

yo'rto'nciin mo'nh busiig u'zuuleh – zemřít; dosl. ukázat nevěčnost / pomíjivost lidského světa

nirvan boloh – zemřít; dosl. dostat se do stavu nirvány

nirvan du'riig u'zuuleh – zemřít; dosl. ukázat libost / potěšení nirvány

taalal boloh – zemřít; dosl. stát se myslí

taalal to'gsoh – zemřít; dosl. ukončit mysl

tenger boloh – zesnout, zemřít; dosl. stát se nebesy, stát se božstvem (knižní výraz)

su'uder halih – zemřít, odejít ze života; dosl. přetéci o životě²⁵⁷

zo'v es boloh – zemřít; dosl. stát se nesprávným

z'anc' halah – zemřít; dosl. propustit lamovský úbor

Hovory s komentáři

V následující části jsou uvedeny dva hovory na téma pohřeb s mongolskou klientkou Infolinky, ženě je kolem padesáti let. Usuzováno dle tématu a zakázky klientky se pravděpodobně jedná o jednu a tutéž mongolsky hovořící paní, která volá na Infolinku s jasně formulovaným přáním, potřebuje právní poradenství a kontakt na právníka. Téma hovoru bylo vzhledem k zakázkám ostatních klientů velmi neobvyklé. Postupně klientka hovoří se dvěma pracovníci linky, každá z nich užívá trochu jinou slovní zásobu, která se váže k citlivému tématu smrti manžela klientky a jeho pohřbu. Proto je možné porovnat volbu opisných vyjádření u každého z operátorů, a jestli výběr určitých slovních vyjádření pomohl při poskytování krizové intervence klientce.

Hovor č. 1

Klientka má trvalý pobyt rodinného příslušníka občana ČR a žije v ČR více než 5 let. Operátor se doptává na důvody jejího požadavku a objasnění situace, ve které se klientka právě nachází. Zjišťuje, že mongolská klientka se chystá na pohřeb manžela – Čecha, pohřeb se má uskutečnit zanedlouho. Klientka se dozvěděla, že platba za pohřeb pravděpodobně už uhradila bývalá manželka jejího zesnulého manžela, Češka. Vzniklou situaci vnímá jako podvod a ohrožení svých práv, chce sama zajistit vypravení pohřbu včetně finančních nákladů obřadu.

Operátor:²⁵⁸ **Sain baina uu, Lavlah utas.** Dobrý den, Infolinka.

257 Srov. Hangin (1986, str. 605): „halih – (*obsof. and hon.*) to die“. Srov. Stanja (1998, str. 102): „süüder chalich (següder qaliqu) – odejít ze života (základní význam slova „süüder“ je stín, někdy se však používá i ve významu „život“).

258 Dále uvedeno zkráceně jako O.

Klient:²⁵⁹ *Sain baina uu.* Dobrý den.

O: *Sain baina uu.* Dobrý den.

K: *Tuslamz' heregtei baina.* Potřebuju pomoct.

O: *Taniig sonsoz' baina.* Poslouchám vás.

K: *Bi ... Nadad huulic' heregtei baina l daa.*

Já ..., já potřebuju právníka.

O: *Manaid huulic' baigaa, gehdee ta nadad yuund heregtei baigaa talaar yariz' boloh uu.*

Máme právníka, ale můžete mi prosím povědět něco víc, proč ho potřebujete.

K: *Minii no'hor o'od bolson yumaa, o'ngordogiinhoo buyanii zardliig to'loh gesen yum tegeed ene tal deer huulic'aas asuuz' zo'vlogoo avah gesen yum.*

Zemřel (dosl. stal se vzhůru / odplynul) mi manžel. A potřebuju zaplatit **pohřeb manžela (dosl. výdaje na dobročinný skutek (pro) svého odšedšího / pominuvšího)**. A potřebuju kvůli tomu radu od právníka.

O: *Tegeheer huulic'iin zo'vlogoo ter to'lboriin tal deer heregtei baina uu?*

Potřebujete radu právníka kvůli té platbě?

K: *Tiim ee, huulic' heregtei baina.*

Ano, potřebuju právníka.

O: *Ene talaar nadad arai delgerengu'i helz' boloh bolov uu!*

Můžete mně o tom říct ještě trochu víc, prosím.

K: *Za, manai no'hor C'eh hu'n baisan yum.* No, můj manžel byl Čech.

O: *Za.* Ano.

K: *O'mno ni ehneritei baisan yum.* A dřív měl manželku.

O: *Za.* Ano.

K: *Ter huuc'in ehner ni odoo ors'uulgiin zardaliig to'loh geed baigaa yum aa, nadad ene ni sonin sanagdaad, yaagaad ingeed huuc'in ehner ni orolcoh geed baigaa yum bol oo!*

A ta jeho stará manželka teď chce zaplatit **pohřební výdaje**, zdá se mi to divné, proč jen do tohoto vstupuje ta bývalá manželka.

O: *Ene tiim engiin bis' yum l daa, tand sonin sanagdaz' baigaa ni oilgomz'toi yum.*

Tegeheer ta bol o'ngordogiin alban yosnii ehner bolohoor az'il yavdliin zardaliig, ors'uulgiig to'loh gesen c' ter emegtei orolcood baigaa yum baina tiim uu?

To opravdu není moc obvyklé, rozumím tomu, že se vám to zdá podivné. Znamená to, že vy jste teď manželka **zesnulého (dosl. pominuvšího)** ze zákona a chtěla byste zaplatit **pohřební výdaje (dosl. výdaje události, párové slovo hors'oo u'g – práce a události)**, pohřeb, ale ta žena do toho vstupuje.

K: *Tiim ee, bi odoo alban yosnii ehner ni baihad ter hu'nii ingeh s'altgaaniig olz' harahgu'i baina.*

259 Dále uvedeno zkráceně jako K.

Ano, když já jsem teď jeho právoplatná manželka, tak nevidím důvod, proč ona do toho **zasahuje** (dosl. **pro takové děláni toho člověka nevidím a nenalézám důvod**).

O: *Ta ter hu'niig tanihu'i tand yamar neg zu'il bodogdoz' baina uu, yaagaad ingez' baigaa talaar ta yuu gez' bodoz' baina?*

Neznáte ji, ale napadá vás něco k tomu jejímu důvodu, co si o tom myslíte, že se **tohle děje** (dosl. **jak děláje tak děláje to je**)?

K: *Yostoi medehgu'i yum daa, bi ter emegteitei yamar c' harilcaagu'i baidag, medeh yum alga, az'il yavdliin zardaliig bi o'oroo l to'Imoor baina.*

Já vůbec nevím, já s tou ženou nejsem v kontaktu, **prostě nevím**. A chci **výdaje za pohřeb** zaplatit já sama.

O: *Za, tanii baidal oilgomz'toi yum l daa, ta o'ngordogiin ehner, hoyoulaa ene talaarh praktik zu'iliin talaar yarilcaz' bolmoor. Daraa ni huulic'tai dahin yarilcaz' boloh yum, ta oir zuuriin engiin praktik zu'iliin talaar yarilcah uu?*

Ano, rozumím vaší situaci, jste jeho (dosl. **pominuvšího**) manželka, můžeme si k tomu říct úplně základní konkrétní věci. A vy potom můžete ještě promluvit s právníkem, a mezitím můžeme si k tomu říct to základní?

K: *Tiimee, tegz' boloh c', o'ngordogiig maani gargana, bi ter to'lboriig ni hiimeer baina bi c'ini alban yosnii ehner ni yum s'u'u dee.*

Ano, to můžeme, **pohřeb proběhne** (dosl. **pominuvšího mého vynesou / vydají**), a já chci ten pohřeb zaplatit, já přeci jsem jeho zákonitá manželka.

O: *Bi zu'geer l asuuhad ter az'il yavdliin ..., ors'uulga yamar u'netei gedgiig ni medeh baih tiim u'u?*

Já se jen zeptám, ten **pohřeb**, asi znáte cenu toho **pohřbu**, vidíte?

K: *Tiim.* Ano.

O: *Tanaas zu'geer asuuhad ter to'lbor hiih no'hcoliig harsan uu, hervee tand barimt bic'iz' o'gson bol tend hezee hiih yostoig bic'sen baidag. Gehdee ter to'lbor zaaval o'noodor az'il yavdaliin o'mno hiih yostoi yu? Buyanii az'liig hiideg gazar bu'r o'or o'or baidag.* Já se vás jenom zeptám, jestli jste viděla ty platební podmínky, jestli vám dali písemné potvrzení, mělo by tam být napsáno, kdy se musí zaplatit. Jestli ta platba musí proběhnout ještě dnes před pohřbem, to má každý **pohřební ústav** (dosl. **místo dělající práci dobrých skutků**) jinak.

K: *U'gui.* Ne.

O: *Ta buyanii az'liin zardaliin to'lboriig hiih tuhai yamar negeh barimt avaagu'i yuu?*

A dostala jste nějaké potvrzení ohledně platby za ten **pohřeb** (dosl. práce dobrého skutku)?

K: *Avaagu'i.*

Nedostala.

O: *Tegeheer az'il yavdaliin zahialga to'lboriin talaar ta yuu c' medehgu'i gesen u'g u'u?*

To znamená, že nevíte nic ohledně platby a objednání **pohřbu** (dosl. **práce událost**)?

K: *Tegz' l taarc' baina, yaagaad gevel ter huuc'in ehner ni nadruu zalgaad ter ors'uulgiin to'lboriig hiisen gesen yum. Bi bu'r yaahaa medehgu'i baina.*

Asi zřejmě ano, protože mi volala jeho bývalá žena, že zaplatila ten pohřeb. Tak já nevím kudy kam (dosl. své jak dělat nevím).

O: *Teriig bi oilgoz' baina, caas' ni uhaz' oilgohiig hic'eez' baina, tegeheer ors'uulgiig gu'icetgedeg ter baiguullagatai ta holbogdson uu esvel tanaas o'or hu'n?*

To chápu. A dál se tomu pokusím nějak rozumět. Znamená to, že s pohřební službou, s pohřebním ústavem jste se spojila vy nebo někdo jiný?

K: *O'or hu'n, bi bas c'eh heliig sain medehgu'i.*

Někdo jiný, já moc neumím česky.

O: *Ter o'dor tanai hu'n o'od bolohod gertee o'od bolson uu? Emnelegt u'u?*

V ten den, kdy váš manžel **zemřel** (dosl. **váš člověk stal se směrem vzhůru**), zemřel doma nebo v nemocnici?

K: **Gertee o'od bolson.**

Zemřel (dosl. **stal se směrem vzhůru**) doma.

O: *Gertee o'ngorson bol tu'rgen tuslamz' irsen baih tegeed yag yaasan be nadad ter talaar helz' boloh uu?*

Jestli zemřel (dosl. **pominul**) doma, tak přijela asi záchranná služba, jak to bylo dál, můžete mi prosím popsat, jak to proběhlo?

K: *Ene talaar yarihad nadad hecu'u baina l daa.*

Mně se o tom opravdu těžko mluví.

O: *Bi taniig sain oilgoz' baina, ene odoo tand nileed hu'nd u'e baisan, bas no'goo talaar yuu bolson yaaz' bolsoniig oilgohiig hic'eez' baina.*

To chápu, to byla těžká chvíle pro vás, na druhou stranu se pokouším nějak porozumět, jak se to stalo a co se stalo.

K: *U'nendee medeh yum alga bu'h zu'il ih hurdan bolz' o'ngorson, ene bol minii huvid hu'nee aldsan ui gas'uudaltai hereg, mas' hu'nd hecu'u baidal.*

Popravdě, já prostě nevím, všechno se to stalo tak rychle, že ztratit svého člověka, to je pro mě **moc smutná událost, hodně těžká a obtížná situace.**

O: *Tanii yarianaas nadad to'soologdoz' baina, tanii huvid tom ui gas'uu baih ni oilgomz'toi yum daa.*

Už to začínám více chápat, (dosl. z vaší řeči už se více orientuji) je opravdu pochopitelné, že je to pro vás **velká ztráta** (dosl. **byť ve velkém smutku, ui gas'uu** – párové slovo, hors'oo u'g).

K: *Tiim ee.* Ano.

O: *Bi taniig sonsoz' baigaa, nadtai o'oriinhoo baidal, burhan bolooc'iin az'il yavdliin talaar yer ni yuunii c' talaar yariz' bolno, bi bas no'goo talaar yag yuu bolz' o'ngorson yaagaad az'il yavdliig to'lovloh baidal yaagaad taniig toirood o'ngorson zergiig bodoz' haiz' baina.*

Já vás poslouchám a můžete mluvit o čemkoli, co se týká **pohřbu vašeho manžela** (dosl. **práce a skutku stanuvšího se božstvem**) a vůbec té situace a na druhé straně hledám, co se vlastně stalo, a kde šla ta věc mimo vás ohledně plánování pohřbu.

K: *Za, bi medeh yum alga l daa, bi yer ni alban yosnii yag odoogiin ehner baihad yaa-gaad ter huuc'in ehner ni orolcoh bolsniig ogt oilgohod berh baina.*

No, já přeci vůbec nevím, když já jsem momentálně jeho manželka, tak proč do té situace vstupuje ta jeho bývalá manželka, prostě **to je těžké pochopit**.

O: *Medeez' hereg, bi bas ene baidliig uhaz' oilgohiig hic'eez' baina, tiim c' tohioldood baidag zu'il bis' l dee, magadgu'i huuc'in ehner ni yamar neg huuliin erhteí baisan baiz' magadgu'i esvel tand tuslahiig hu'ssen c' baiz' boloh taltai yum.*

Jasně, také se tomu snažím porozumět, není to obvyklé, jestli třeba bývalá manželka nebyla nějak oprávněná, anebo zda třeba vám chtěla i pomoci?

(snaha operátora přerámovat situaci v něco pozitivního)

K: *Bi ter emegteitei yuu c' yaridaggu'i, bi tanihgu'i c' yuu c' ternii talaar bi medehgu'i.*

Já se s tou ženou vůbec nebavím, neznám ji, vůbec o ní nic nevím.

O: *Taniig sonsoz' baihad ter emegteig u'und orolcoz' baigaad durgu'icez' uurlaz' baih s'ig baina.*

Jak vás poslouchám, tak se asi zlobíte, že do toho vstoupila?

K: *Tiimee, minii uur hu'rz' baina.*

Ano, zlobím se.

O: *O'oriinhoo orolcoh s'aardlagagu'i hiih yosgu'i zu'iliig hiisend u'u?*

Že udělala něco, co neměla, pletla se, kam nemá?

K: *Yag tiim, ene bol nileed tiim yos surtahuungu'i yum. Bi huuli yosnii ehner ni geed baiz' baina, bi to'loh yostoi baital.*

K: Přesně tak, je to **nemorální** (nemorální nemravné, párové slovo, hors'oo u'u, dosl. bez zákona a mravu). Když já jsem jeho právoplatná manželka, tak bych měla zaplatit já.

O: *Oilgomz'toi, ta o'ngordogiinhoo buyanii az'liin zardliig to'loh hu'seltei baigaa.*

Jasně, rozumím, přejete si sama zaplatit **výdaje za pohřeb** (dosl. **výdaje za práci dobrého skutku (pro) svého pominuvšího**).

K: *Tiimee.* Ano.

O: *Tiimee, bi oilgoz' baina, bu'h zu'il hurdan bolz' baigaa bolohoor uc'ir zu'ig hurdan olohod hu'ndhen baigaa baih.*

A taky chápu, že se ty věci staly náhle, a že možná pro vás bylo poměrně těžké se v tom tak rychle zorientovat.

K: *Ter c' tiim dee.*

Ano, i tak to je.

O: *Ta odoó uc'riig oilgoson bolohoor zasaz' zalruulya gez' bodoz' baina uu?*

Ale teď už jste se v tom **zorientovala** (dosl. **pochopila důvod**) a ráda byste to napravila?

K: *Tiimee*. Ano.

O: *Yamar baiguullaga buyanii az'liig zohion baiguulz' baigaag medeh uu?*

Víte nebo tušíte, jaká pohřební služba **vypravuje ten pohřeb** (dosl. organizuje práci dobrého skutku)?

K: *Barag medeh baihaa*.

Asi vím.

O: *Neg zu'iliig asuuhad burhan bolooc'iin az'il yavdal yamar baidaltai boloh talaar medeh u'u?*

A ještě se zeptám, jestli víte, jak ten **pohřeb** (dosl. **práce a událost stanivšího se božstvem**) bude probíhat, máte o tom představu?

K: *Engiin z'izig ors'uulga bolno, nadad ah du'u geed baih yum baihgu'i, o'ngordogt c' olon hamaatan baigaagu'i*.

Bude to obyčejný malý **pohřeb**, já nemám sourozence (dosl. staršího bratra a mladší sourozence) ani **zesnulý** (dosl. **pominuvší**) neměl moc příbuzných.

O: *Z'izig gedeg ni Krematoria-d bolno gesen u'g u'u esvel ors'uulgiin gazar boloh uu?*

Malý pohřeb a znamená to, že se odehrává někde v **krematoriu** (zachován fonetický přepis českého slova, které použil mluvčí) nebo na **hřbitově** (dosl. **pohřební místo**)?

K: *Krematoria-d*.

V krematoriu.²⁶⁰

O: *Krematoria-d az'il yavdaliin tanhimd uu?*

V krematoriu, v **obřadní síni** (dosl. v **síni / hale práce a události**)?

K: *Tiimee*, *tegne*.

Přesně tak.

O: *Pragad hu'ndetgeliin zan u'il boldog gazar uu?*

V Praze v obřadní síni (dosl. místo, kde nastává uctivý úkon / zvyk a čin – párové slovo hors'oo u'g – obřady)?

K: *Tiimee*.

Ano.

O: *Minii to'soolz' baigaagaar taliigaac'iig gargah uulc'ilgeenii zardal nileed u'netei garah baihdaa barag arvan myangaas ilu'u boloh baih yer ni arvan tavan myangaas dees' u'netei boldog*.

Dovedu si představit, že to je poměrně velká částka za ten **pohřeb** (dosl. **výdaje za**

260 Klient opakuje mongolský výraz pro „krematorium“ podle mluvčího, jedná se o doslovné fonetické převzetí českého výrazu, neužívá jinak také možný výraz *hu'ur s'ataah gazar* – dosl místo pálení mrtvolky nebo *hu'ur s'ataah zuuh* – dosl. pec pálení mrtvolky, což jsou doslovné technické popisy pro zařízení a zcela nevhodné pro jejich užití v této konverzaci, ani jeden z mluvčích konverzace je zřejmě nezná. Výrazy *hu'ur s'ataah gazar*, *hu'ur s'atah gazar*, *hu'ur s'ataah zuuh* dohledány v elektronických internetových slovnících, internetovém tisku (unuudur.mn) a internetových diskusních fórech: http://bolor-toli.com/dictionary/word?search=%D1%85%D2%AF%D2%AF%D1%80%20%D1%88%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%85%20%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80&selected_lang=4-1&see_usages=true&see_variants=true, v internetovém tisku: <http://unuudur.mn/article/26235> (17. 3. 2018).

služby vydání / vynesení uprchnuvšího), která asi přesahuje deset tisíc, to bude tak k patnácti tisícům.

K: *Nadad iim mo'ngo baigaa l daa.*

Já na to ale mám (dosl. mám ale přeci takové peníze).

O: *Ene tal deer bi c'ergelzsengu'i yer ni oir toirnii engiin zu'ilu'ud c'uhal baidag.*

Já to (dosl. na této straně) nezpochybňuji, jen že i tyhle **okolnosti** (dosl. **běžné věci blízko** (i) **okolo – kolem**, párové slovo hors'oo u'g) jsou nějak důležité.

K: *O'ngordogoo* bi hairlaz' baisan bolohoor minii huvid ih l c'uhal yum daa.

Je to pro mě opravdu důležité, jelikož já jsem **ho** (dosl. **svého pominuvšího**) milovala.

O: *Tiim, ta c'ini burhan bolooc'iig su'uliin zamd ni u'deh gez' baigaa, az'il yavdliig hiih gez' baigaa hu'n s'u'u dee.*

Ano, vy jste přeci ta, která chce **zajistit pohřeb** (dosl. **vyprovodit stanivšího se božstvem na jeho poslední cestě**; operátorka užívá metaforu českého kulturního prostředí „vyprovodit na jeho poslední cestě“), a vy jste ta, která by taky chtěla **pohřeb vypravit** (dosl. **udělat práci skutek**).

K: *Harin tiimee.*

Ano.

O: *Tegeheer ta taliigaac'iig gargah u'ilc'ilgee zohion baiguulah gazartai holboo bariad tendees to'lboriin talaar asuupal tohiromz'toi baih gez' bodoz' baina.*

Takže, myslím, že by bylo vhodné, abyste byla ve spojení s tou **pohřební službou** (dosl. **držíte spojení s místem zorganizování služeb vydání nebožtíka**) a zeptala se jich ohledně té platby.

K: Hm.²⁶¹ Chm.

O: *Hed bolohiig ta medeh u'u?*

Kolik to stojí, to víte?

K: *Yag tag medehg'ui l dee, ta yuu gez' bodoz' baina, ene talaar asuuz' yarilcaz' he-regtei yuu?*

Přesně (yag tag – párové slovo, hors'oo u'g) nevím, co myslíte, je potřeba se ohledně toho zeptat a popovídat si o tom?

O: *Tegsen ni deer gez' zo'volmoor baina, tednees hen zahiansan, yaaz' yavagdsan, yamar u'netei boloh, hediigeer to'ison baih yostoi, to'lbor hiigdsen eseh gedgiig asu- uval zu'geer.*

Velmi to doporučuju, bylo by dobré, zeptat se jich, jak to bylo s objednááním (pohřbu), jak se to seběhlo, kolik to stojí, kdy se má zaplatit a zda je to už zaplacené.

K: *Za tegye dee, nadad huulic'tai holboo barih utas o'gc'ih u'u?*

Ano, dobře a dáte mi ten kontakt na právníka?

O: *Tegelgu'i yaah ve?*

261 Povzdechnutí.

Určitě můžu, jakpak by ne.

K: *Za, ta nadad messez' bic'ih u'u?*

Dobře. *Napíšete mi esemesku??*

O: *Za, tand bic'ne ee, tu'unees gadna hervee az'il yavdaliin talaar caas'id dahiz' asu-uh bidentei yarilcah heregtei sanagdval bidend zalgaz' yarilcahiig sanal bolgoz' baina.* Napíšu vám a mimo to navrhuju, budete-li chtít, znovu nám zavolejte a můžete říct, co jste se dozvěděla ohledně **pohřbu** (dosl. **práce událost**).

K: *Za, yamartai c' tegez' taarah s'ig ene talaar yarilcmaar l baina.*

Tak, na každý pád, chci si o tom popovídat.

O: *Za, bid end, manai uulc'ilgeenii gol zorilgo ene yum. Tand setgeliin hu'c' ten-heetei baihiig hu'sye. Za tand messez' bic'ne, tegeed taniig dahiad zalgaval bid bayartai baina.*

Dobře, my **jsme tu od toho** (abychom o těch věcech mluvili, dosl. **hlavní cíl naší služby je tato věc**). **Já vám moc budu držet palce** (dosl. **přeji vám sílu a klid mysli**). Napíšu vám esemesku? a budeme rádi, když nám znovu zavoláte.

K: *Za, bayarlala.*

Jo, děkuju (dosl. zaradovala jsem se).

O: *Za bayartai.*

Mějte se, nashle (dosl. s radostí).

K: *Bayartai.*

Nashle (dosl. s radostí).

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Klientka při prvním pojmenování vzniklé situace volí opisná metaforická vyjádření, mluví o bolestné situaci ve svém osobním životě:

(100) *Minii no'hor o'od bolson yumaa, o'ngordogiinhoo buyanii zardliig to'loh gesen yum tegeed ene tal deer huulic'aas asuuz' zo'vlogoo avah gesen yum.*

Zemřel (dosl. **stal se vzhůru / odplynul**) mi manžel. A potřebuju zaplatit **pohřeb manžela** (dosl. **výdaje na dobročinný skutek (pro) svého odšedšího / pomínuvšího**).

A potřebuju kvůli tomu radu od právníka.

Pokud spojuje událost s předchozí ženou svého muže, volí formálnější pojmenování:

(101) *Ter huuc'in ehner ni odoo ors'uulgiin zardaliig to'loh geed baigaa yum aa, nadad ene ni sonin sanagdaad, yaagaad ingeed huuc'in ehner ni orolcoh geed baigaa yum bol oo!*

A ta jeho stará manželka teď chce zaplatit **pohřební výdaje**, zdá se mi to divné, proč jen do tohoto vstupuje ta bývalá manželka.

Orientace v právním postavení mongolské manželky Čechů může být složitá, neboť pokud mongolská žena sdílí s mužem jeho domácnost, považuje sebe samu za právoplat-

nou manželku svého muže, přestože třeba nebyli oddáni, a nemá tedy platný dokument stvrzující její postavení, a formální právní stránka věci pro ni není až tolik důležitá. Tudíž ve výše popsané situaci si operátor nemůže být jistý, zda volající žena i přes svá ujištění, že ona jediná je právoplatná manželka muže, není partnerka českého muže, který je z pohledu právního stále sezdán s českou manželkou a který žije s mongolskou partnerkou „na hromádce“.

Operátor volí vzhledem k závažnosti situace, citlivosti tématu a emočně napjatému hovoru také opisné výrazy, emočně spíše neutrální:

(102) *Za, tanii baidal oilgomz'toi yum l daa, ta o'ngordogiin ehner, hoyoulaa ene talaarh praktik zu'iliin talaar yarilcaz' bolmoor. Daraa ni huulic'tai dahin yarilcaz' boloh yum, ta oir zuuriin engiin praktik zu'iliin talaar yarilcah uu?*

Ano, rozumím vaší situaci, jste jeho (dosl. **pominuvšího**) manželka, můžeme si k tomu říct úplně základní konkrétní věci. A vy potom můžete znovu promluvit s právníkem, a mezitím můžeme si k tomu říct to základní?

(103) *Oilgomz'toi, ta o'ngordogiinhoo buyanii az'liin zardliig to'loh hu'seltei baigaa.* Jasně, rozumím, přejete si sama zaplatit **výdaje za pohřeb** (dosl. **výdaje za práci dobrého skutku (pro) svého pominuvšího**)

(104) *Neg zu'iliig asuuhad burhan bolooc'iin az'il yavdal yamar baidaltai boloh talaar medeh u'u?*

A ještě se zeptám, jestli víte, jak ten pohřeb (dosl. **práce a událost stanivšího se božstvem**) bude probíhat, máte o tom představu?

Neobvyklá opisná vyjádření volí operátor u výrazu pro pohřební ústav – **buyanii az'liig hiideg gazar** (dosl. místo dělající práci dobrých skutků). V komentáři k přepisu nahrávky operátorka přiznala, že se za svého života nesetkala s obdobnou situací a nemusela sama jednat a zařizovat úkony spojené s pohřbem blízké osoby, proto si nebyla jistá ohledně slovní zásoby a termínů spojených s tématem. Volila v komunikaci raději opisná vyjádření, u kterých si byla jistá, že klientku spíše uklidní a dopomohou poskytnout krizovou intervenci.

Operátorka dále uvedla, že si během hovoru vůbec nemohla vybavit mongolský termín pro „krematorium“, a není si jistá, jaké výrazy se v Mongolsku užívají, proto použila český výraz, což není neobvyklé, například pro termíny pro různé typy pobytů nebo formulářů volí v hovoru dva mongolští mluvčí raději česká slova, aby nedošlo k záměně. Výraz ovšem slyšela vždy v hovoru v českém jazyce ve tvaru genitivu singuláru (např. Odvezli ho do krematoria.; Šli do krematoria.), proto neznala příslušný tvar v nominativu „krematorium“ a používala i v mongolském hovoru výraz přesně foneticky přenesený v jí známém tvaru tak, jak ho slyšela v komunikaci, a připojila k němu mongolskou koncovku dativu lokativu:

(105) **Krematoria-d** bolno gesen u'g u'u esvel ors'uulgiin gazar boloh uu?

Malý pohřeb a znamená to, že se odehrává někde v **krematoriu** (*zachován fonetický přepis českého slova, které použil mluvčí*) nebo na **hřbitově** (dosl. **pohřební místo**)?

Mluvčí nepoužili pro pojmenování místa výraz krematorium: *hu'ur s'ataah gazar* – dosl místo pálení mrtvoly, *hu'ur s'ataah zuuh* – dosl. pec pálení mrtvoly, což jsou doslovné technické popisy pro zařízení a nejsou nevhodné pro užití v konverzaci při poskytování krizové intervence nebo pokud mluvčí hovoří o úmrtí blízké osoby.

Obdobně operátorka zvolila opisný výraz pro „obřadní síň krematoria“, neboť si nebyla jistá termínem v mongolském jazyce a snažila se vyhnout přímému pojmenování, což by narušilo atmosféru důvěry při poskytování krizové intervence:

(106) *Krematoria-d az'il yavdaliin tanhimd uu?*

V krematoriu, **v obřadní síni** (dosl. **v síni / hale práce a události**)?

Emočně vypjatě reagovala klientka při zmínce o možné výši platby za pohřební služby, neboť v mongolském kulturním prostředí je povinností rodiny zaopatřit zesnulého co nejlépe na jeho poslední cestě a otázka financí nehraje roli. Za přečtení patřičných manter buddhistickými mnichy se sice platí v chrámu, ale částka nebývá nijak vysoká. Po debatě na supervizním setkání Infolinky a na základě analýzy uvedené zakázky se rodilé mluvčí mongolštiny, operátorky Infolinky, přiklonily k vysvětlení, které je ovšem jen domněnkou ohledně motivace klientky, že klientka považuje možná platbu za pohřeb za součást správného provedení celého rituálu a pokud by rodina zesnulého nezajistila provedení náležitých obřadů, mohla by se duše zesnulého vracet a škodit potomkům či některým členům rodiny:

(107) *Nadad iim mo'ngo baigaa l daa.* – Já na to ale mám (dosl. mám přeci ale takové peníze).

Fráze, které užila operátorka při ukončování hovoru, mohou na klientku působit strojeně a nepřírozně, zvláště pokud by pocházela z prostředí mongolského venkova. Jedná se o pokus užít fráze naučené z výcviku poskytování krizové intervence po telefonu, který ovšem probíhal v českém jazyce:

(108) *Za, bid end, manai uilc'ilgeenii gol zorilgo ene yum. Tand setgeliin hu'c' tenheetei baihiig hu'sie. Za tand messez' bic'ne, tegeed taniig dahiad zalgaval bid bayartai baina.*

Dobře, my **jsme tu od toho** (**abychom o těch věcech mluvili**, dosl. **hlavní cíl naší služby je tato věc**). Já vám **moc budu držet palce** (dosl. **přeji vám sílu a klid mysli**). Napíšu vám esemesku? a budeme rádi, když nám znovu zavoláte.

Hovor č. 2

Mongolsky hovořící klientka, které zemřel český manžel, volá opětovně na Infolinku v den pohřbu zesnulého manžela, potřebuje právní poradenství a kontakt na právníka. Pohřeb

jejího muže se má uskutečnit odpoledne toho dne, kdy volá na linku. Klientka se dozvěděla, že platba za pohřeb už uhradila bývalá manželka jejího zesnulého manžela, klientka s tímto nesouhlasí a chce sama zajistit vypravení pohřbu včetně finančních nákladů obřadu. Hovor přijala jiná pracovnice Infolinky bez znalosti předchozí komunikace s klientkou.

Operátor:²⁶² *Sain baina uu, Harita lavlah baina aa.*

Dobrý den, Infolinka Charita.

Klient:²⁶³ *Sain baina uu, nadad o'oriin hergiig zaaval s'iideh hereg baina.*

Dobrý den, já potřebuju nutně vyřešit **svoji situaci** (dosl. **vlastní věc**).

O: *Za, taniig sonsoz' baina.* Ano, já vás poslouchám.

K: *Nadad magadgui huulic' heregtei baih.*

Já asi potřebuju právníka.

O: *Ta nadad ilu'u todruulz' yarina uu.*

Povězte mi (prosím) o tom něco víc.

K: *Nadad odoo mas' ih hecu'u baina, yagaad geheer nadad cag alga. U'dees hois' ors'uulgiin yosol bolno tegeed nadad huulic' heregtei baina.*

Je to pro mě teď **moc těžké**, protože nemám moc času. Odpoledne bude **pohřeb** a já potřebuju právníka.

O: *Tand yaaraltai huulic' heregteig bi oilgoloo gehdee tand huulic'iin zo'vlogoo yuund heregtei baina ve?*

Rozumím, že potřebujete rychle právníka, ale k čemu potřebujete právní poradenství?

K: *Taliigaac' maani minii no'hor yum tegeed huulic'aas hen ors'uulgiin zardliig to'loh yostoig medeh geed uc'ir ni bi ene talaar C'eh ulsad yaaz' s'iidhiig medehgui, yaagaad gevel bi Mongol ulsiin irgen endhiin zu'iluudiig sain medehgu'i bolohoor.*

Nebožtík (dosl. náš odšedší) je můj muž, a já potřebuju od právníka vědět, kdo by ten pohřeb měl zaplatit, tak já chci zjistit, jak se to řeší v České republice, protože já jsem občanka Mongolska a **moc se tady v tom nevyznám** (dosl. **zdejší věci dobře neznám**).

O: *Hen ni ors'uulgiig to'loh ve gevel u'und ihevc'len ger bu'liin hu'n baidag, ter hu'n maani nas barsan hu'niig u'dez' mo'n ors'uulgiin zardliig to'ldog.*

Kdo ten **pohřeb** zaplatí, to je obvykle člen rodiny, **kdo** (dosl. **ten člověk náš**) **vypraví pohřeb** (dosl. **loučí se / vyprovází nebožtíka**, dosl. překlad z čj) a platí za **pohřební výdaje**.

K: *Tegeed yag u'unii c'ini talaar nadad huulic'iin tuslamz' heregtei baina. Minii no'hor nas barc'ihsan tegsen tu'unii hoit ehner ni no'hriin mini ors'uulgiig to'loh hu'selteig bi olz' medeed.*

262 Dále uvedeno zkráceně jako O.

263 Dále uvedeno zkráceně jako K.

No, a **právě kvůli tomu** (dosl. **ze strany přesně toho tvého**) potřebuju pomoc právníka. Mně **zesnul** (dosl. **završil věk**) manžel a já jsem zjistila, že pohřeb mého manžela chce platit jeho druhá žena.

O: *Hac'irhaltai yavdal baina, ta ene talaar odoo hamtran yarihiig hu'sez' baina uu? Ene talaar ilu'u ih todorhoi yarihiig hu'sez' baina uu? Ene bol yer busiin zu'il baina.*

Taková neobvyklá situace, chcete, abychom o tom teď spolu mluvily? Přejete si říct mi o tom něco víc? To je neobvyklá situace.

K: **Ors'uulga** ni odoo u'dees hois' bolno, tiimees nadad yaaraltai huulic' heregtei baina.

Ten pohřeb je už teď odpoledne, tak já rychle potřebuju právníka.

O: *Za, medeez' bid tand tanai geriin hayagiin daguu huulic'iin holboo barih utas hayaigiig zuuc'ilna. Ta haanaas zalgaz' baina?*

Ano, my vám můžeme samozřejmě zprostředkovat kontakt na právníka někde poblíž vašeho bydliště. Odkud voláte?

K: *Bi Pragaas yariz' baina.*

Já volám z Prahy.

O: *Za, bid ni Haritagiin hu'reend huuli erh zu'in u'ilc'ilgeeg o'gdog baigaa tiimees tand manai huulic'iin holboo barih utas hayagiig o'gye. Huulic' maani doloo honogt hoyor udaa az'illadag.*

Ano, my tady v rámci Charity máme právníckou službu a můžeme vám dát kontakt na našeho právníka. Bývá tady dvakrát týdně.

K: *Gehdee namaig oilgoz' baina uu ... Zugeer l ter emegtei u'uniig to'loh geed, ene c'ini tu'unii hoit ehner. Gehdee bi tu'unii ehner tiimees bi to'loh yostoi.*

Ale rozumíte ... Prostě ta žena to chce zaplatit, to je jeho bývalá žena (dosl. druhá žena). Ale já jsem přece jeho žena, tak já to musím zaplatit.

O: **Huuli yosoor gerleltee batluulaagu'i c' medeez' yos surtahuuni huvid ta tu'unii ehner tiim uc'raas taniig to'loh geed baigaag oilgoz' baina.**

Nedá se říct, že **ze zákona** (dosl. **i přesto, že jste právně nestvrdili své manželství**), ale samozřejmě snad i z nějakých etických / morálních důvodů jste jeho žena a tedy ten, kdo má zaplatit pohřeb, to je pravda.

K: *Bi tegvel ingeed hoit ehner ni helz' boloh uu?*

Tak můžu to takhle té jeho bývalé ženě říct?

O: *Medeez' bololgu'i yaah ve gehdee bi tand neg sanal bolgyo, medeez' ta hu'svel s'u'u dee, tegeheer ta taliigaac' no'hriinhoo hoit ehner ni hamt uc'ir s'altgaanaa yarilcval yamar baina, ta uurtai baina uu daa?*

Samozřejmě, že jí to můžete říct, ale navrhuju vám, samozřejmě jen jestli se vám chce, můžeme si promluvit o věci (dosl. o důvodech a podmínkách) s **bývalou ženou vašeho zesnulého muže**, to Vás rozčiluje, že?

K: *Ter c'in C'eh hu'n, namaig yuu heleh geed baigaag mini oilgohgu'i.*

Ona je Češka, ona nepochopí, co já jí budu říkat.

O: *Ter taniig oilgodoggu'i ee?*

Ona vám neporozumí?

K: *Medehgu'i, bi tu'uniig ogt medehgu'i.*

Já nevím, já se s ní vlastně vůbec neznám. (vyhýbavá odpověď, konfrontace s nepřijemností)

O: *Tanai no'hor C'eh hu'n baisan uu?*

Váš muž byl Čech?

K: *Tiimee.*

Ano.

O: *Oilgomz'toi, tegeheer ta yamar s'altgaanaas bolood hoid ehner ni ors'uulgiin to'lboriig to'loh geed baigaag medehgu'i yum baina tiim uu?*

Jasně. To znamená, že vy ani nevíte, jaké má jeho bývalá žena důvody, že chce zaplatit ten pohřeb?

K: *Magadgu'i ... medehgu'i ... magadgu'i ter namaig dutaah geed c' yum uu. Bi medehgu'i baina.*

Asi ..., nevím, asi ..., možná mě chce nějak **ponížit**. Já nevím. (Místo obvyklého domrz'loh – ponížit užito výrazu dutaah – nedostávat se, chybět, dosl. chce mě nechat chybět.)

O: *Ene bol hac'irhaltai yavdal baina, yer busiin zu'il baina.*

Je to neobvyklé jednání, zvláštní věc.

K: *Magadagu'i ter namaig bolomz'gu'i, ene u'il az'illagaag zohion baiguulz' c'adahgu'i uc'ir ni namaig gadaad, Mongol gez' bodoz' baiz' magad.*

Ona asi myslí, že já jsem **neschopná** (dosl. **bez možností**), že **ten obřad** (párové slovo **čin a činnost**, dosl. **proces, činnost, čin a práce**) nedokážu zařídit, když jsem cizinka, Mongolka, že to asi nedokážu zařídit.

O: *Ene ors'uulgiin to'lboriig to'lohod mas' engiin enehu'u to'lbor ni ta bolon ors'uulgiin tovc'oo hoorond yavagdah zu'il.*

To je velmi jednoduché zařídit **platbu pohřbu**, to je něco, co proběhne mezi vámi a **pohřebním ústavem** (dosl. pohřbívacím centrem).

K: *Tegeed herev ter to'lboriig to'lon baival bi tend oc'ood tu'unii mo'ngiig bucaagaad o'gc'ih uu?*

No, a když ona už to zaplatila, tak já tam půjdu a vrátím jí peníze?

O: *Tegelgu'i yaah ve, ta tegz' bolno s'uu dee. Huulic'tand medeez' zo'vlogoo o'gno. To'lboroo caas' ni yaaz' to'loh talaar tus bolno mo'n ors'uulgiin tovc'ood c' bas tand ene asuudal deer tus boloh baih, harin tand tedentei yarilcahad orc'uulga hereg boloh u'guig bid medehgu'i baina.*

To samozřejmě můžete udělat. Ten právník vám jistě poradí. Jak s tou platbou postupovat, i v tom pohřebním ústavu vám s tím můžou poradit, nevíme (užito bid – mn. číslo), jestli ovšem nepotřebujete tlumočnicka, pro to jednání s nimi.

K: *Orc'uulagc' olc'ih baih gehdee bi medehgu'i baina ... Yaagaad gevel bi ter hoid eh-
nertei ni yarihiig hu'sehgui baina, gehdee bi ors'uulgiin zardliig o'oroo to'lmoor baina
tegeheer yuu hiiz' yaha medehgu'i baina.*

Plumočníka, to si asi seženu, ale, já vlastně nevím ... Protože já s ní nechci mluvit
s tou bývalou ženou, ale chci sama zaplatit pohřeb, **tak nevím, jak to mám udělat**
(dosl. **tak dělají co dělat jak dělat nevím**).

O: *Tand zo'vloz' helehed, magadgu'i yaarsan u'idel baiz' boloh yum, medeez' u'unii
talaar manai huulic'tai zo'vloldoz' bolno. Bid huulic'tai helelcy. Ta ors'uulgiin tovc'o-
ond oc'ood o'origoo taliigaac'iin ehner, no'hriigoo suuliin zamd ni gargah hu'n
gez' helee. Mo'n ors'uulgiin zardaliin talaar gevel, herev zardaliig to'lson baival ta
o'oroo to'loh hu'seltee heleed to'logdson mo'ngiig ni bucaaz' o'goh talaar asuuz' yaril-
caarai, harin to'lboriig to'loogu'i bol o'origoo to'loh hu'selteigee heleerei. Durdan hele-
hed zardaliig ni heden kron medehgu'i baigaa bol bas asuugaarai.*

Já bych doporučila, možná to bude takový rychlý postup, určitě to můžete ještě zkon-
zultovat s naším právníkem. A my to můžeme domluvit s právníkem. Můžete udělat to,
že půjdete do toho **pohřebního ústavu** a řeknete, že vy jste **manželka zesnulého
a vypravíte pohřeb manžela** (dosl. **člověk vydávající / vypouštějící manžela na
jeho poslední cestu**). A můžete se zeptat na **cenu pohřbu**, a pokud by byl už zapla-
cený, tak s nimi jednat o tom, že to chcete zaplatit vy a chcete, aby se ta platba vrátila,
a pokud nebyl zaplacený, tak řekněte, že ho zaplatíte vy sama. A chtěla bych zmínit,
abyste se zeptala také na cenu pohřbu, pokud ji neznáte.

K: *Za, bi ors'uulgiin tovc'oo ruu yavz' asuuya.*

Tak dobře, já zajdu na pohřební ústav zeptat se tam.

O: *Tand tegehiig zo'vlye. Tand amz'ilt hu'sye. Ta hu'ssen medeelelee avsan baih gez'
naidaz' baina esvel ta deerh zu'illiin talaar ilu'u ih yarihiig hu'sc' baina uu? Uc'ir ni ene
zu'il bayanga tohioldood baidaggu'i.*

To **doporučuju udělat** (dosl. doporučuji tak dělat). Velmi vám budu držet palce a říkám
si, jestli jste dostala očekávané informace, anebo o tom potřebujete víc mluvit. Je to
přeci jenom neobvyklá situace.

K: *Za magadgu'i bi tani ruu dahin zalgaz' magadgu'i, odoo nadad zav alga, yaagaad
gevel ors'uulga ni udahgu'i bolloo.*

No možná vám ještě zavolám, snad, ale teď nemám čas, protože ten pohřeb už bude
za chvíli.

O: *Za, tegeheer z'urmiin talaar bid tohirolcson bid huulic'tai yariz' zahialga avaad mes-
sez' bic'ye.*

Dobře, na postupu jsme se domluvily a my se tady zatím domluvíme s naším právní-
kem a pošleme vám zprávu (sms).

K: *Za, tegeed huulic'tai uulzah esehiig nadruu messez' yavuulc'ih ...*

Dobře, když mi pak pošlete esemesku, jestli se můžu setkat s právníkem ...

O: Bid tand messez' yavuulya ta harin daraa ni biden luu zalgaarai.
 Pošleme vám esemesku, a vy nás potom kontaktujte, prosím.
 K: Za, hervee ene asuudliig s'iidez' c'adahgu'i bol, zaaval bi zalgana.
 Dobře, když se mi tenhle problém nepodaří vyřídit, tak já určitě zavolám.
 O: Tand amz'ilt husye.
 Budeme vám držet palce.
 K: Za.
 Dobře.

KOMENTÁŘ K HOVORU:

Při analýze hovoru rodilými mluvčími mongolského jazyka dospěli operátorky Infolinky v rámci pravidelného supervizního setkání a konzultanti ve svých komentářích k následujícím závěrům: Během rozmluvy s operátorem se jeví jako potřebné poskytnout krizovou intervenci a ošetřit silné emoce klientky. Doznívá pravděpodobně šok ze smrti manžela a klientka se nově potýká s nečekanou situací vyžadující komunikaci s bývalou ženou zesnulého. Pro klientku je vzniklá situace nepochopitelná, považuje iniciativu předchozí ženy za ohrožení jejích bytostných práv – rozloučit se se zesnulým mužem a zaopatřit pohřeb se vším všudy. Nelze zcela vyloučit i předchozí averzi mluvčí k bývalé ženě zesnulého, podle průběhu situace se však zdá více pravděpodobné, že mluvčí má k předchozí ženě spíše neurčitý a neutrální vztah. Negativně hodnotí klientka především neočekávané převzetí odpovědnosti bývalou ženou ve vzniklé situaci. Klientka volí zástupná slova:

(109) *Taliigaac' maani minii no'hor yum tegeed huulic'aas hen ors'uulgiin zardliig to'loh yostoig medeh geed uc'ir ni bi ene talaar C'eh ulsad yaaz' s'iidhiig medehgui, yaagaad gevel bi Mongol ulsiin irgen endhiin zu'iluudiig sain medehgu'i bolohoor.*

Nebožtík (dosl. náš odšedší) **je můj muž věc**, a já potřebuju od právníka vědět, kdo by ten pohřeb měl zaplatit, tak já chci zjistit, jak to chodí v České republice, protože já jsem občanka Mongolska a **moc se tady v tom nevyznám** (dosl. **zdejší věci dobře neznám**).

(110) *Tegeed yag u'unii c'ini talaar nadad huulic'iin tuslamz' heregtei baina. Minii no'hor nas barc'ihsan tegsen tu'unii hoit ehner ni no'hriin mini ors'uulgiig to'loh hu'selteig bi olz' medeed.*

No, a **právě kvůli tomu** (dosl. **ze strany přesně toho tvého**) potřebuju pomoc právníka. Mně **zesnul** (dosl. **zavřil věk**) manžel a já jsem zjistila, že pohřeb mého manžela chce platit jeho bývalá žena.

Operátorka volí přímé neutrální pojmenování, ale také zástupná slova, ovšem z pohledu mongolského mluvčího se jedná o netypickou metaforu, neboť operátorka se blíží opisu užívanému v českém jazyce, nejspíše už je při volbě metaforických vyjádření ovlivněna českým kulturním prostředím:

(111) *Hen ni ors'uulgiig to'loh ve gevel u'und ihevc'len ger bu'liin hu'n baidag, ter hu'n maani nas barsan hu'niig u'dez' mo'n ors'uulgiin zardliig to'ldog.*

Kdo ten **pohřeb** zaplatí, to je obvykle nějaká blízká osoba z rodiny, **kdo** (dosl. **ten člověk náš**) **vypraví pohřeb** (dosl. **loučí se / vyprovází nebožtíka**, dosl. překlad z čj) a platí za **pohřební výdaje**.

Operátorka se také potýkala s překladem termínu „pohřební ústav“, v komentáři k tomu uvedla, že takovou instituci z mongolského kulturního prostředí nezná a s termínem se nikdy nesetkala. Užitý výraz *ors'uulgiin tovc'oo* je novotvar operátorky:

(112) *Ene ors'uulgiin to'lborig to'lohod mas' engiin enehu'u to'lborig ni ta bolon ors'uulgiin tovc'oo hoorond yavagdah zu'il.*

To je velmi jednoduché zařídít **platbu pohřbu**, to je něco, co proběhne mezi vámi a **pohřebním ústavem**.

Zvolenou frází při rozloučení hodnotili konzultanti v této situaci a ve spojitosti s tématem jako zcela nevhodnou. Operátorka se snažila ukončit hovor něčím pozitivním, což je jednou ze strategií ukončování krizové intervence, bohužel v kontextu celého hovoru působí fráze velmi nepatřičně:

(113) *Tand amz'ilt husye.* – Budeme vám držet palce. (dosl. Přeji vám úspěch.)

Operátorka konfrontovala mongolskou klientku s jejími negativními emocemi. Reakcí bylo odmítnutí a uzavření se na straně klientky, která pak odpovídala už jen velmi stroze. Operátorka v komentáři k hovoru uvedla, že to byl obtížný moment. Ztracenou důvěru klientky se podařilo opětovně navázat až po chvíli, kdy operátorka použila techniky zrcadlení a přerámování emoce z „negativní“ na „zvláštní“.

(114) *O: Medeez' bololgu'i yaah ve gehdee bi tand neg sanal bolgyo, medeez' ta hu'svel s'u'u dee, tegeheer ta taliigaac' no'hriinhoo hoit ehneritei ni hamt uc'ir s'altgaanaa yarilcval yamar baina, ta uurtai baina uu daa?*

Samozřejmě, že jí to můžete říct, ale navrhuju vám, samozřejmě jen jestli se vám chce, můžeme si promluvit o věci (dosl. o důvodech a podmínkách) s **bývalou ženou vašeho zesnulého muže**, to Vás rozčiluje, že?

K: *Ter c'in C'eh hu'n, namaig yuu heleh geed baigaag mini oilgohgu'i.*

Ona je Češka, ona nepochopí, co já jí budu říkat.

O: *Ter taniig oilgodoggu'i ee?*

Ona vám neporozumí?

K: *Medehgu'i, bi tu'uniig ogt medehgu'i.*

Já nevím, já se s ní vlastně vůbec neznám. (vyhýbavá odpověď, konfrontace s nepříjemností)

O: *Tanai no'hor C'eh hu'n baisan uu?*

Váš muž byl Čech?

K: *Tiimee*. Ano.

O: *Oilgomz'toi, tegeheer ta yamar s'altgaanaas bolood hoid ehner ni ors'uulgiin to'lbo-riig to'loh geed baigaag medehgu'i yum baina tiim uu?*

Jasně. To znamená, že vy ani nevíte, jaké má jeho bývalá žena důvody, že chce za-
platit ten pohřeb?

K: Magadgu'i ... medehgu'i ... magadgu'i ter **namaig dutaah** geed c' yum uu. Bi me-
dehgu'i baina.

Asi ..., nevím, asi ..., možná mě chce nějak **ponížit**. Já nevím. (Místo obvyklého do-
romz'loh – ponížit užito výrazu dutaah – nedostávat se, chybět, dosl. myslí si, že jsem
nedostatečná.)

O: *Ene bol hac'irhaltai yavdal baina, yer busiin zu'il baina.*

Je to neobvyklé jednání, zvláštní věc.

K: *Magadagu'i ter namaig bolomz'gu'i, ene u'il az'illagaag zohion baiguulz' c'adah-
gu'i uc'ir ni namaig gadaad, Mongol gez' bodoz' baiz' magad.*

Ona asi myslí, že já jsem **neschopná** (dosl. **bez možnosti**), že **ten obřad** (párové
slovo **čin a činnost**, dosl. **proces, činnost, čin a práce**) nedokážu zařídit, když jsem
cizinka, Mongolka, že to asi nedokážu zařídit.

Shrnutí

Podle mého předpokladu se potvrdilo, že mluvčí mongolského jazyka ve spojitosti s téma-
tem úmrtí a pohřbu zcela tabuizují výraz *uheh* [zemřít]. Namísto něho užívají v komunikaci
celou škálu zástupných slov a slovních spojení, jedná se vždy o zástupná a metaforická
vyjádření nesoucí eufemický či uctivý význam.

Mluvčí mongolského jazyka, kteří žijí v České republice už více než deset let, se potý-
kají s neznalostí termínů pro výrazy „krematorium“ a „pohřební ústav“. Jedná se o termí-
ny, které nebyly známe v mongolském kulturním prostředí v době odchodu mluvčích do
ČR. V případě potřeby užít v hovoru tato pojmenování, užili buď české slovo nebo opisný
novotvar. V obou případech komunikační partner pochopil smysl vyjádření. Z hovorů není
zcela zřejmé, zda měla mongolská klientka dostatek informací o tom, jak probíhá obřad
pohřbu v ČR. Vzhledem ke skutečnosti, že obřad rozloučení s nebožtíkem a další rituální
úkony s tímto spojené mohou v mongolském kulturním prostředí probíhat zcela odlišně,
bylo by asi patřičné, aby se operátoři Infolinky pokusili doptávat více i na zcela konkrétní
představy a obeznámenost klienta s průběhem pohřbu v ČR.

9.2.5 Shrnutí poznatků komunikace mongolských mluvčích

Cílem této části publikace bylo na základě analýzy přepisů nahrávek hovorů Asistenční
infolinky v mongolském jazyce popsat některá specifika, hodnoty a tradiční představy o
uspořádání světa u mluvčích mongolského jazyka. Zkoumala jsem vliv komunikačních

pravidel mongolského kulturního prostředí na komunikaci mongolských mluvčích v českém kulturním prostředí. Za tímto účelem jsem zvolila etnolingvistický a sociolingvistický přístup k analýze zkoumaného materiálu, zejména poznatky oborů etnografie komunikace a interkulturní komunikace. Všimla jsem si momentů vznikajícího nedorozumění nebo konfliktních situací na Infolince a ověřovala, zda tyto nechtěné situace vznikají na základě nesprávného užití výrazů a slovních spojení v konkrétní komunikační situaci. Dále jsem si všimla, jak mluvčí používají kulturně specifické výrazy, fráze a slovní spojení, a rozdílů jejich užívání v komunikaci v českém a mongolském kulturním prostředí. V neposlední řadě jsem se zabývala vlivem pravidel komunikačního chování a tabu na komunikaci mongolských mluvčích v obtížných, někdy až krizových, životních situacích, a také rozdílů v komunikaci mluvčích z venkovského a městského kulturního prostředí. K dispozici jsem měla i nahrávky schůzek operátorů Infolinky a mohla analyzovat jejich komentáře k zakázkám klientů. Získat nahrávky hovorů mongolských mluvčích v krizových situacích je velmi obtížné, a snad i proto nebylo zvolené téma práce dosud zpracováno. Svolení k etnolingvistickému prozkoumání unikátního materiálu jsem obdržela zejména vzhledem ke skutečnosti, že se jako pracovník Infolinky tímto materiálem již dlouhodobě zabývám v rámci své pracovní činnosti u organizace Charita ČR.

Pravidla a tabu

Ze zkoumaného materiálu vyplývá, že mluvčí mongolského jazyka téměř bezvýhradně dodržují tabu a pravidla komunikačního chování osvojená z mongolského kulturního prostředí i v českém kulturním prostředí. Mongolové věří v moc a sílu vyřčeného slova, pojmenovat přímo negativní skutečnost je pro ně velmi obtížné, neboť by se tím mohlo špatné dění ještě umocnit či přivolat. V situaci, kdy je nutné vyslovit a popsat nepříjemné či tragické události, volí celou škálu zástupných a opisných výrazů a slovních spojení, užívají také metafory, přísloví a pořekadla, pomocí nichž se snaží situaci vystihnout. Pokud mají pocit, že jsou nuceni vyslovit tabuizovanou skutečnost, raději mlčí nebo uvedou, že neví. Velmi časté je popsání závažné situace pomocí eufemismů, zvláště ve spojitosti s dětmi. Volba takových výrazů by mohla být považována za zlehčování situace, jedná se ale o snahu ochránit dítě před zlými silami.

Kromě kulturně specifických zástupných a opisných výrazů, které se vážou ke konkrétnímu tématu či jevu, mohou mongolští mluvčí využívat i jakási univerzální zástupná slova vhodná pro vyjádření každé konkrétní situace či děje, patří mezi ně:

az'il (yavdal / u'ilc'ilgee) – dosl. práce (skutek / služba / událost); zástupný výraz za nějakou událost, to, ono:

az'il yavdal – dosl. práce událost, párové slovo (hors'oo u'g); přen. pohřeb, záležitost, věc, událost

(buyanii) az'il u'ilc'ilgee – dosl. (dobročinná) práce skutek, (záslužná) služba; přen. pohřeb

az'il yavdaliin zahialga – dosl. objednání práce události; přen. objednání pohřbu

yum – dosl. věc, přen. i člověk; zástupný výraz pro věci, zvířata i lidi, to, ono;
mansuurah yum – dosl. omamná věc; přen. droga
no'goo yumaa dahiad avsan – dosl. zase si vzal tu věc; přen. vzal si drogu
ingeh – dosl. takto dělat, dělat toto, dít se (o tomto); zástupný výraz pro jakýkoli děj:
ter hu'nii ingeh s'altgaaniig olz' harahgu'i baina – dosl. toho člověka tak děláje důvod
nenalézám a nevidím; přen. nevidím důvod, proč ona do toho zasahuje
tegeh – dosl. tak dělat, to dělat, to se dít; zástupný výraz za jakýkoli děj
(yuu) yaah – zástupný výraz za jakýkoli děj; dosl. co dělat jak / co se dít
(yum) hiih – dosl. (věc) dělat, (něco) dělat; zástupný výraz za jakýkoli děj, zastupuje „to
udělat“:
hor hiih – dosl. udělat jed; přen. zdrogovat, otrávit se

Dalším zjištěním na základě analýzy komunikačních situací je skutečnost, že mongolští mluvčí, kteří kontaktovali Infolinku a nacházeli se v krizové nebo emočně vypjaté situaci, nedokázali často zpracovat své emoce a nebyli schopni popsat dění a problémy fakticky a hovor s operátorem se zacyklil. Obecně se v asijském kulturním prostředí nevyjadřují emoce na veřejnosti tak otevřeně, jako je to možné v euroamerické společnosti. Také v mongolském kulturním prostředí se potlačuje vyjádření na veřejnosti především negativních emocí jako smutek, pláč, zlost apod. Pokud byl operátor trpělivý a využil postupů jednání vhodných při poskytování krizové intervence (techniky zrcadlení, doptávání se, sumarizace, přerámování apod.), pracoval s implicitními emocemi klienta (vyjádření zájmu, otevřenosti, užití patřičného tónu hlasu), umožnil klientovi vyjádřit emoce a následně i popsat zakázku. Analýza prokázala, že pokud operátor dbá na volbu patřičných výrazů a jazykových prostředků (metafora, opisná pojmenování a slovní spojení) a dodržuje patřičná komunikační pravidla a tabu (tabuizované výrazy, zástupná slova), klient je schopen obtížnou situaci zvládnout. Vhodnými jazykovými prostředky jsou zástupná a opisná slova a slovní spojení, metafora, přirovnání, přísloví a poučení (*zu'ir cecen u'g*), ideofony (*du'rsleh u'g*) a párová slova (*hors'oo ug*). V mongolském mluvčím navozují pocit důvěry, neboť odrážejí kulturní specifickou, pojetí světa, mohou nést emoční náboj bez jeho přímého pojmenování a mluvčí jim velmi dobře rozumí.

Zabývala jsem se teoretickými východisky a metodami pro svůj výzkum. Dospěla jsem k závěru, že zatím nebyla uskutečněna analýza podobného materiálu a sepsána studie či práce na obdobné téma v Mongolsku ani České republice. Jako výchozí teoretický základ jsem zvolila přístup etnolingvistický a sociolingvistický. Pro analýzu materiálu se osvědčilo využít poznatků a metod etnografie komunikace, kdy se vnímání okolního světa a postavení jedince v něm projevuje v užívání řeči a ovlivňuje volbu jazykových prostředků. Při analýze konkrétních komunikačních situací jsem vycházela z poznatků v oblasti interkulturní komunikace, kdy se klade důraz na zkoumání vlivu kultury a socio-historického zázemí jedince na komunikační chování a volbu slovníku mluvčího (Piller 2011).

Abych byla schopná porovnat používání zjištěných výrazů a slovních spojení, vycházela jsem také z materiálu získaného během svých terénních výzkumů v Mongolsku v Archangajském a Chovdském ajmaku, v Ulánbátaru a na dalších místech v letech 2011 a 2015, a také z informací, které jsem získala během mnoha konzultací s rodilými mluvčími mongolského jazyka v České republice, kterých jsem se dotazovala na komentáře k vybraným hovorům a jejich tématům ohledně užití specifických výrazů v komunikaci vybraných situací. Terénní výzkum jsem prováděla metodou řízených rozhovorů na předem připravené dotazy a témata, v menší míře i pomocí nezúčastněného sledování a pořizování zápisků a poznámek.

Tyto zvolené metody a teoretické přístupy mi umožnily uvažovat mnohé vlivy a zkoumat specifika materiálu ve velké šíři.

Samostatnou část tvoří analýza rozhovorů, tematicky rozdělených do pěti podskupin. Při zahájení a ukončení hovoru volí mongolští mluvčí původem z venkova a ti z městského prostředí odlišné slovní obraty. Dospěla jsem ke zjištění, že setrvání operátora v naučených příliš formálních obrazech může v mluvčím vyvolat nevoli nebo uzavřít jeho důvěru. Uplatňování užívání doslovných překladů českých frází nebo mongolských frází dle českých pravidel komunikačního chování může na mongolského mluvčího působit směšným nebo nepřístojným dojmem. Důležitou roli hraje v počátku navázání hovoru správná volba oslovení a zájmen, což může mít vliv na určení hierarchie a rolí v dalším hovoru. Konzultanti vyslovili shodný názor, že oproti běžnému začátku telefonického hovoru **Baina uu!** [dosl. Jsi / jste (tam)?; přen. Haló?] působí fráze užívané operátory Info-linky příliš formálním dojmem:

Sain baina uu, Harita lavlah baina. Za, taniig sonsoz' baina.

Dobrý den, Info(linka) Charita, poslouchám Vás.

Harita tuslamz'iin utas baina, sain baina uu.

Charitní linka pomoci, dobrý den.

Sain baina uu, ta Harita baiguullagatai holbogdloo. Za, bi taniig sonsoz' baina, ta yariz' bolnoo.

Dobrý den, jste ve spojení s Charitou. Já vás poslouchám, povídejte prosím.

V příkladě 61 předpokládala mongolská mluvčí podle svého odhadu hlasu operátora, že mongolská operátorka informační linky je mladší, a obrací se na operátora z pozice „starší sestry / známé / sousedky.“

(61) K: *Bi end ohintoigoo hamt amidarc' az'illadag hu'n yum aa, egc'dee tus bolz' boloh uu?*

Žiju tady s dcerkou a pracuju, dosl: **prokázala bys své starší sestře pomoc (přen. mohli byste mi pomoci?)**

Tímto oslovením navozuje atmosféru bližšího důvěrnějšího vztahu s operátorkou,

a sobě určuje hierarchicky nadřazené postavení, ve kterém by měla v tradiční mongolské společnosti „mladší sestra / známá“ projevit úctu a respekt. Operátoři infolinky se s takovým postojem mluvčích setkávají poměrně často (bylo zjištěno v 13 zkoumaných případech) a hodnotí svou pozici jako problematickou, protože v ní dochází ke konfliktu tradičního vychování s normou profesionálního chování. Dle metodického pokynu Infolinky setrvají v hovoru ve formální roli operátora a užívají v hovoru zájmena „Vy“ (ta) a po celou dobu standardně klientovi vykaží. Zároveň operátoři uvedli, že nemají snahu žádat po klientovi, aby jim také vykal, protože vyhodnoceno podle hlasu klienta a dle pomyslného určení jeho věku je dle komunikačních pravidel mongolských mluvčích v mongolském kulturním prostředí celá situace a užívání tykání a vykání v pořádku.

Velmi citlivé téma pro mongolské mluvčí je jakákoli negativní skutečnost spojená s dětmi. Pojetí výchovy dětí se v mongolském prostředí značně liší od českého. Dítě vychovávají nejen rodiče, ale i další členové rodiny ve stejné míře, nezřídka sourozenci či prarodiče. Na výchově dětí se ale podílí i celá komunita sousedů a blízkých lidí z okolí. Při výchově se k dítěti přistupuje velmi laskavě, hlavní snahou je dítě chránit proti nepřízním a zlým silám. To se projevuje také v jazyce v podobě tabuizování oslovení dítěte jménem nebo při volbě vhodného osobního jména. Rovněž při hovoru o dětech se daleko častěji než vlastní jména používá označení „náš syn“, „naše dcera“ nebo „naše dítě“. Jakékoli vyslovení negativní skutečnosti ve spojitosti s dítětem je nepřijatelné. Proto ve chvíli, kdy je potřebné vyjádřit špatnou událost či nepříznivý děj, volí mluvčí nejčastěji eufemismy, dále pak zástupné a opisné výrazy a slovní spojení. Při komunikaci může docházet k nepochopení ohledně fungování některých institucí a úřadů (OSPOD). Nejen že tyto v Mongolsku neexistují, je velmi složité vysvětlit jejich smysl a funkci ve společnosti, pokud jsou v rozporu s kulturními zvyklostmi a představami o fungování a řádu světa. Například představa dítěte odebraného z kruhu svých blízkých, byť by dítěti i ubližovali, je pro mongolského mluvčího neakceptovatelná. Principy adopce dítěte se od českého prostředí značně liší, což se odráží i ve specifických výrazech spojených s tímto tématem.

V oblasti zdravotní péče se mongolský mluvčí v ČR orientuje jen velmi nesnadno, neboť systémy péče a možnosti léčby se v obou kulturních prostředích velmi liší. Patrné je to zejména ve spojitosti s psychickým onemocněním. Téma je v mongolské společnosti silně tabuizováno, neboť i odborná péče a její dostupnost jsou zatím stále na území Mongolska nedostačující. Absenci emočně neutrálních až odborných výrazů nahrazuje v mongolském prostředí množství zástupných, často i hovorových, výrazů užívaných v komunikaci. Pokud musí mluvčí hovořit o psychickém onemocnění ve spojitosti se svou rodinou, dětmi, volí eufemistické opisné tvary a slovní zásobu. Klientka pro popis závažného onemocnění a zdravotního stavu vnuka použila následující slovní obraty:

– *Ac' hu'ua maani mas' sain hu'uhed I dee, bid tu'und hairtai, bid tu'unii alban yosnii eceg eh ni bolson.*

Náš vnuk je **moc hodný** (dvě částice zesilující a potvrzující obsah výpovědi) a **máme** ho **rádi** a oficiálně jsme se stali jeho rodiči.

– *Ac' hu'u maani to'rohdoog sogogtoi to'rsen.*

Náš vnuk se narodil **s vadou** (dosl. **potížemi**).

– *Deerees ni hu'u maani ih ho'dolgoontei, ter minii u'giig sain sonsdoggu'i met nadad sanagddag.*

A navíc náš syn je **velice neposedný** (dosl. **velmi pohyblivý**), zdá se mi, že **neposlouchá dobře**, co mu říkám.

– *Ter o'vc'tei to'rsen.*

On se narodil **nemocný**.

– *Ter tarhinii gaz'igtai za yaz' heleh bilee? Z'iriin hu'uhduud s'ig bis', haraa hyanaltgu'i gancaar baiz' bolohgu'i.*

Má **mozkovou vadu** (dosl. **nenormálnost, potíž, odchylku, problém**), jak bych to jen řekla (rozpaky mluvčího)? **Není jako běžné děti, nemůže být sám bez dozoru.**

Užívání běžně dostupných drog jako tabák a alkohol je v mongolské společnosti široce tolerováno. Nejen to, tabák i alkohol jsou zejména na mongolském venkově součástí rituálního chování. Jsou součástí zdvořilostní nonverbální komunikace. Pokud se mongolský mluvčí chce zapojit například do komunikace při oslavách významných svátků (*Naadam, Cagaan sar*), musí mít osvojena pravidla této zdvořilostní komunikace a znát patřičné úkony s nimi spojené. Nadměrné užívání alkoholu je společensky také tolerováno, do nedávné doby nebylo regulováno, ani v souvislosti s domácím násilím, se kterým bývá spojováno. V souvislosti s malou dostupností psychologické a psychiatrické zdravotní péče se lidé závislí na alkoholu obracejí často na šamana či lamu, aby je závislosti zbavil. Mongolští mluvčí hovořili velmi otevřeně o těchto tématech, pokud se přímo netýkala jejich rodiny či jich samých. Jakmile začalo téma být osobní, volili mluvčí zástupná slova a opisné výrazy. Množství termínů uvedli i pro téma užívání drog, popřeli ale, že by se užívání drog a jev závislosti na tvrdých drogách v mongolské společnosti vyskytoval.

Popření existence tabuizované skutečnosti jsem zaznamenala u všech mluvčích mongolského jazyka, ve spojitosti s tématem psychických nemocí či drog volili klienti Infolinky opisná slova, operátorky a konzultanti pak v rozhovorech uváděli, že takové problémy se v mongolské společnosti téměř nevyskytují, nebo že jev se sice vyskytuje, ale nemají s ním žádné osobní či vzdálenější zkušenosti. Podle své zkušenosti s mongolským kulturním prostředím považují tento jev za blízký tabuizaci – popření negativního jevu mluvčím zajišťuje určité bezpečí před jeho působením.

Velmi specifický slovník a striktní pravidla tabuizace užití některých výrazů se pojí k tématu pohřbu a smrti. V mongolské společnosti je řádné zajištění všech patřičných úkonů spojených s pohřbem velmi důležité. Toto povědomí se přenáší i do českého kulturního prostředí. Přestože Mongolové nemohou v ČR uskutečnit pohřební obřad odpovídající

mongolskou formou, dodržují striktně tabu a zvyklostní pravidla komunikační situace. Potýkají se i s kulturní odlišností formy pohřbu a jeho uskutečnění, která se projevuje v jazyce ve formě absence některých výrazů, jako například pro krematorium či pohřební ústav. Mluvčí si vypomáhají opisnými pojmenováními nebo prostě použijí v hovoru český výraz (jakožto jednu z možných forem eufemismu):

buyanii az'liig hiideg gazar – dosl. místo dělající práci dobrých skutků; přen. pohřební ústav

ors'uulgiin tovc'oo – dosl. pohřbívací centrum; přen. pohřební ústav

Krematoria-d az'il yavdaliin tanhimd – dosl. v síni / hale práce a události v „Krematoria“; přen. v obřadní síni krematoria

Tato publikace se mimo jiné zabývá analýzou materiálu, který zatím nebyl v rámci mongolistického výzkumu v ČR zkoumán. Jedná se o první práci v oblasti etnolingvistické analýzy živých hovorů mluvčích mongolského jazyka v českém kulturním prostředí. Je to jedna z mála vědeckých prací věnovaných mongolské komunitě v ČR a jazykové kontinuitě a proměnám v novém prostředí. Je vůbec první prací (co se týče mongolštiny) mapující komunikaci v situacích kulturního střetu a strategie řešení takových situací.

Publikace reaguje na současné dění v české společnosti a přispívá k výzkumu komunikačního chování Mongolů žijících v České republice. Na základě etnolingvistické analýzy se zohledněním prvků interkulturní komunikace přispívá k poznání způsobu života a nazírání světa mongolských mluvčích. Toto poznání by mohlo být využito i v praxi pro instituce, které se zabývají nastavením integračních procesů pro cizince v ČR, a které mají napomoci bezkonfliktnímu soužití s českou většinou společností.

Všechny vyslovené závěry uvádím s vědomím skutečnosti, že mongolskou Infolinku kontaktují lidé spíše méně integrovaní do české společnosti. V mnoha případech však žijí v ČR již dlouho (více než pět let) a tvoří homogenní skupinu, služby Infolinky využívají ženy i muži, lidé různého věku, vzdělání i sociálního postavení. Jedná se o pestrý vzorek mluvčích z venkovského i městského prostředí a analýza jejich užívání jazyka v komunikaci může podhalit část obrazu světa mluvčích mongolštiny.

Materiál hovorů Infolinky by jistě bylo dobré podrobně prozkoumat ze sociolingvistického hlediska. Zůstává stále množství témat, která jsem do práce nezačlenila, a u kterých předpokládám, že se budou kulturně i jazykově lišit od pravidel komunikace českého prostředí (např. pojetí času a prostoru), či budou silně tabuizována (např. trestná činnost, zneužívání dětí, pohlavní choroby apod.). Navazující etnolingvistický výzkum týkající se užívání mongolštiny v českém kulturním prostředí, používání zástupných výrazů ve spojitosti s vybranými tématy, by mohl být proveden u skupin pracovníků velkých podniků v Pardubicích, Roudnici nad Labem či v Benešově.

Na území Mongolského státu působí in současnou dobu linka pomoci (telefonní číslo

107 – informační linka policie města Ulánbátar týkající se domácího násilí, telefonní číslo 108 – linka pomoci dětem), kterou pomáhala zakládat nevládní organizace *Hu'c'irhiiliin esreg u'ndesnii to'v* [Národní centrum proti násilí]. Bylo by jistě velmi zajímavé porovnat strategie komunikačního chování krizových infolinek pro mongolské mluvčí v českém a mongolském kulturním prostředí.

Práce může přispět k výstupům určeným jako informační materiál pro činnost mediátorů, interkulturních pracovníků a komunitních tlumočnicků v ČR. Některé její části by pak mohly být užitečné jako studijní a informační materiál pro školení pracovníků institucí státní správy, kteří přicházejí do styku s migranty a narážejí na limity a kulturní nepochopení při komunikaci s cizinci. Jsem přesvědčena, že právě skrze jazyk lze lépe pochopit myšlení a potažmo i konání a reakce klientů. V současné době je dostupné nemalé množství literatury týkající se kulturních rozdílů a interkulturních dovedností při jednání s klienty, ovšem jen v malé míře akcentují jazyk, ve kterém se způsoby myšlení a nazírání světa cizinců odrážejí. Proto se snaží tato disertační práce doplnit poznatky a veřejně přístupné informace ke zmíněnému tématu.

Literatura

Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 1998.

ARIYAASU'REN, C., 1991, *Mongol yos zans'liin dund tailbar toli* [Střední výkladový slovník mongolských zvyků]. Hu'uhdiin hevleliin gazar, Ulaanbaatar.

BARTMIŃSKI, J., VAŇKOVÁ, I., 2016, *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolinguistiky*. Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha.

BASSO, K. H., 1970, "To give up on the words": silence in Western Apache culture ["Vzdát se slov": ticho v kultuře Západních Apačů], *Southwestern Journal of Anthropology* 26.

BATSU'REN, C., 2007, *Maliin baidaltai holbootoi u'geer gazar nutгаа nerlesen baidal* [Způsob pojmenování krajiny označnými souvisejícími s podobou zvířat]. In: *Gadaad hel, soyol sudlal* – Erdem s'inzi'lgeneii bic'ig No 283(11) [Studia cizích jazyků a kultury – Vědecké práce č. 283 (11)]. MUIS-iin Hevleh uildver, Ulaanbaatar, str. 76-109.

BEDNÁŘOVÁ, Z., 2009, *Domácí násilí: zkušenosti z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*. Acorus, Praha.

BLANÁR, V., 1996, *Teória vlastného mena* [Teorie vlastního jména]. Veda, Bratislava.

BOAS, F., 1940, *The Methods of Ethnology*. Race, Language and Culture, New York.

BROSIG, B., 2018, *Pronouns and other terms of address in Khalkha Mongolian*. [Zájmena a další výrazy pro oslovení v chalchské mongolštině] In: *Philology of the Grasslands. Essays in Mongolic, Turkic, and Tungusic studies*. Edited by Ákos Bertalan Apatóczy, Christopher Atwood, Béla Kempf. Brill, Leiden, str. 101-111.

BROŽ, F., VODÁČKOVÁ, D., 2015, *Krizová intervence v kazuistikách*. Portál, Praha.

BUDIL, I. T., 2003, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Triton, Praha.

BULAG, U., 1998, *Nationalism and Hybridity in Mongolia*. Clarendon Press, Oxford.

CEVEL, Ya., 1966, *Mongol helnii tovc' tailbar toli* [Stručný výkladový slovník mongolského jazyka]. Ulaanbaatar.

Cizinci v ČR. ČSÚ, Praha 2015.

Cizinci v ČR. ČSÚ, Praha 2017.

Cognitive models in language and thought: ideology, metaphors and meanings [Kognitivní modely v jazyce a myšlení: ideologie, metafory a význam]. De Gruyter, Berlin 2003.

Cognitive sociolinguistics: language variation, cultural models, social systems [Kognitivní sociolingvistika: jazyk, variety, kulturní modely, sociální systém]. Mouton de Gruyter, Berlin, New York 2008.

Česko-mongolský slovník pro interkulturní práci: Sojel choorondyn evlėruulėn zuučlalyn Čech Mongol tol'. InBáze, Praha 2014.

Domácí násilí: přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích: studie. Bílý kruh bezpečí, Praha 2002.

DOVCHIN, S., 2015, *Language, multiple authenticities and social media: The online language practices of university students in Mongolia* [Jazyk, autenticita a sociální media: Jazyková cvičení online vysokoškolských studentů v Mongolsku], *Journal of Sociolinguistics*, Volume19, Issue 4, str. 437-459.

ELIADE, M., 2004, *Iniciace, rituály, tajné společnosti*, Mystická zrození. Computer Press, Brno.

ENHBAT, H. D., 2004, *Hu'muunii zohist ner* [Vhodné jméno člověka]. Zuuni nom, Ulaanbaatar.

Ethnosyntax: explorations in grammar and culture [Etnosyntax: Průzkumy do gramatiky a kultury]. Oxford University Press, Oxford 2004.

GRUNTOV, I., MAZO, O., SOLOVYOVA, A., 2016, *Mongolian euphemisms and taboos: Animals and hunting*. [Mongolské aufemismy a tabu: Zvířata a lov], In: *Mongolica Pragensia* Vol. 9 No. 1, Triton, Praha.

Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: zahraniční zkušenosti, praxe a vzdělávání v ČR. InBáze, Praha 2014.

FRAZER, J. G., 1994, *Zlatá ratolest*. Votobia, Praha.

GАНHUYAG, C., 2005, *Mongolian English Dictionary* [Mongolsko-anglický slovník]. Project Monendic, Ulaanbaatar.

GАНHUYAG, D., 1997, *Mongoliin hu'n am zu'in setgu'ul* [Mongolský demografický časopis]. MUIS, Ulaanbaatar.

GROLLOVÁ, I., ZIKMUNDOVÁ V., 2001, *Mongolové pravnuči Čingischána*. Triton, Praha.

HANGIN, G., 1986, *A Modern Mongolian-English Dictionary* [Moderní mongolsko-anglický slovník]. Research Institute for Inner Asian Studies, Indiana University.

HARRISON, K. D., 2007, *When languages die: the extinction of the world's languages and the erosion of human knowledge* [Když jazyky umírají: Vyhynutí světových jazyků a eroze lidského vědění]. Oxford University Press, Oxford.

HEATH, J., 1985, *Discourse in the field: clause structure in Ngandī* [Diskurs k tématu: větná struktura v jazyce Ngandī]. Anthony C. Woodbury (ed.), Cambridge University Press.

HOFSTEDE, G. H., HOFSTEDE, G. J., 2005, *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Inter-cultural Cooperation and its Importance for Survival* [Kultury a organizace: Software mysli: Interkulturní spolupráce a její význam pro přežití]. New York.

HYMES, D. H., 1962, *The ethnography of speaking, Anthropology and human behavior* [Etnografie řeči, Antropologie a lidské chování], str. 13-53.

JANHUNEN, J. A., 2003, *The Mongolic languages* [Mongolské jazyky]. Routledge, London.

JANHUNEN, J. A., 2012, *Mongolian* [Mongolský jazyk]. John Benjamins.

JOHNOVÁ, E., 2001, *Nové směry v religiozitě současných Mongolů*. Diplomová práce, ÚDV FF UK, Praha.

KLÉR, A., 2007, *Tezaurus jazyka českého*. Lidové noviny, Praha.

KALUZYNSKI, S., 1998, *Klasyczny język mongolski*, [Klasický mongolský jazyk], Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.

KORDÍKOVÁ, D., 2013, *„Dom“ v kontextu tradiční mongolské medicíny*. Diplomová práce, ÚJCA FF UK, Praha.

LAKOFF, G., JOHNSEN, M., 2003, *Metaphors we live by* [Metaforý, se kterými žijeme]. The university of Chicago press, London.

Language and national identity in Asia [Jazyk a národní identita v Asii]. Oxford University Press, Oxford 2007.

Language, culture, and society: key topics in linguistic anthropology [Jazyk, kultura a společnost: klíčová témata lingvistické antropologie]. Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Language in Culture [Jazyk v kultuře]. The University of Chicago Press 1960.

LEONARD, S. P., 2015, *Some ethnolinguistic notes on Polar Eskimo* [Ethnolingvistické poznámky – polární Eskymáci]. Switzerland: Peter Lang, Bern.

LUVSANDORZ', Z', 1986, *Malc' nii erdem* [Moudrost pastevců]. Ulaanbaatar.

LUVSANDORZ', Z', 1995, *Základy mongolského písma*. Praha.

LUVSANDORZ', Z', 2007, *The Secret History of the Mongols in the mirror of metaphors* (2). In: *Mongolica Pragensia* '07, *Ethnolinguistics and Sociolinguistics and Culture*. Vol.1. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 55-85.

LUVSANDORZ', Z', VACEK, J., 2004, *Colloquial Mongolian. An Introductory Intensive Course*. Triton, Prague.

MAKÚCH, B., 2013, *Výchovné metody mongolských kočovníků, Zvyklosti ve vybraných lokalitách*. Diplomová práce, ÚJCA FF UK, Praha.

MATEJOVIČOVÁ, J., 2012, *Fonetika češtiny ve výuce cizinců s mongolštinou jako mateřským jazykem*. Bakalářská práce, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci, Liberec. *Mongolc' uudiin tu'uh, soyoliin atlas* [Atlas dějin a kultury Mongolů]. Ulaanbaatar 2004.

Mongol helnii delgerengu' i tailbar toli [Podrobný výkladový slovník mongolského jazyka]. Ulaanbaatar 2008, zkráceně MHD TT.

MOREE, D., BITTL K. H., *Dobrodružství s kulturou: transkulturní učení v česko-německé práci s mládeží*. Koordinační centrum česko-německých výměn mládeže Tandem; Koordinierungszentrum Deutsch-Tschechischer Jugendaustausch. Plzeň, Regensburg.

MOSES, L., 1988, *Naming Patterns among the Mongols* [Typy pojmenování u Mongolů]. In: *Journal of the Mongolian Society* [Časopis Mongolské společnosti]. Volume XI, str. 25-34.

NAVRÁTILOVÁ, A., 2004, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyšehrad, Praha.

NEKVAPIL, J., SLOBODA, M., WAGNER, P., 2009, *Mnohojazyčnost v České republice*. NLN, Praha.

Nový akademický slovník cizích slov. Kolektiv autorů vedl Jiří Kraus. Academia, Praha 2008, zkráceně NASCS.

BERFALZEROVÁ, A., 2002, *Metaforická řeč a myšlení mongolských nomádů (analýza živých rozhovorů)*. Disertační práce, ÚDV FF UK, Praha.

BERFALZEROVÁ, A., 2003, *The use of Mongolian in the perspective of cultural context*. In: *Mongolo-Tibetica Pragensia* '03, *Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and Diachrony*. (Volume 1, No. 1). Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 11-41.

BERFALZEROVÁ, A., 2006, *Metaphors and Nomads* [Metafora a nomádi]. Triton, Praha.

BERFALZEROVÁ, A., 2008, *Hora s poraněným hřbetem*. In: *Mýtus a geografie*. Hermann & synové, Praha, str. 303-320.

BERFALZEROVÁ, A., 2008, *Fear and contentment as experienced by the Mongolian nomads. Nutag*. In: *Mongolo-Tibetica Pragensia* '08, *Ethnolinguistics, Sociolinguistics, Religion and Culture*. (Volume 1, No. 1). Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 9-43.

BERFALZEROVÁ, A., 2009, *Onomatopoeia and iconopoeia – as an expressive means in Mongolian*. In: *Mongolo-Tibetica Pragensia* '09, *Ethnolinguistics and Sociolinguistics, Religion and Culture*. (Volume 2, No. 1). Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 29-60.

BRÁTILOVÁ, E., 2010, *Motivace pojmenování ve vlastních jménech mongolských nomádů* (Některé projevy nazírání světa mongolských nomádů na základě sémantického rozboru osobních jmen a místních názvů). Diplomová práce, ÚJCA FF UK, Praha.

OTARΓUI-YIN MAŇI: *Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Üsüg-ün endegürel-ün qarangyui-yi arilyayçi Oyтарыу-уин Маңи кемекү орушба* [Komentář k „Nitérné podstatě“ (Jirüken-ü tolta) – „Drahokam nebes“ osvětluje temnotu záměny písmen]. (Xylograf Burjatského kláštera Agiin Sum). In: BALDANZ' APOV, P. B., 1962, *Jirüken-ü tolta-yin tailburi – mongol'skoe grammatičeskoe sočinienie XVIII veka* [Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Komentář k „Nitérné podstatě“ – Mongolské gramatické pojednání 18. století]. Ulan-Ude, str. 51-53.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L., KNAPPOVÁ, M., MALENÍNSKÁ, J., MATUŠOVÁ, J., 1995, *Pomístní jména v Čechách, O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Academia, Praha.

- PILLER, I., 2011, *Intercultural Communication* (A Critical Introduction) [Interkulturní komunikace (kritické představení)]. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- PLESKALOVÁ, J., 1998, *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- POKORNÝ, J., 2010, *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Grada, Praha.
- POPPE, N., 1955, *Introduction to Mongolian Comparative Studies* [Úvod do srovnávacích studií mongolštiny]. Helsinki.
- PRŮCHA, J., 2010, *Interkulturní komunikace*. Grada, Praha.
- RAMSTEDT, G. J., 1952-1957, *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft* [Úvod do altajské jazykovědy], 'Introduction to Altaic Linguistics', 2 volumes. Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- RAVDAN, E., 2007, *Mongol gazar nutgiin ner (MGN)-iig sudlah onoliin suuri zarc'muud* [Základní principy teorie výzkumu mongolských geografických názvů]. In: Gadaad hel, soyol sudlal – Erdem s'in'zilgeenii bic'ig No 283(11) [Studia cizích jazyků a kultury – Vědecké práce č. 283 (11)]. MUIS-iin Hevleh uildver, Ulaanbaatar, str. 35-50.
- RAVDAN, E., 2004, *Mongol gazar nutgiin neriin zu'ilc'ilen toli* [Tematický slovník mongolských místních názvů]. Ulaanbaatar.
- RYBATZKI, V., 2006, *Die Personennamen und Titel mittelmongolischen Dokumente* [Osobní jména a tituly mongolských středověkých dokumentů]. Helsinki.
- SANZHEEV, G. D., 1963, *A comparative grammar of Mongolian languages* [Srovnávací gramatika mongolských jazyků]. Moscow.
- SALZMANN, Z., 1997, *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie*. Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, Praha.
- SAPIR, E., 1921, *Language: an Introduction to the Study of Speech* [Jazyk: Úvod do studia řeči]. Harcourt, Brace, New York.
- SCOLLON, R., SCOLLON, S. W. (2000), *Intercultural communication: A Discourse Approach* [Interkulturní komunikace: diskurzní přístup]. Blackwell, Oxford.
- SCHIFFRIN, D., 1994, *Approaches to discourse* [Přístupy k diskurzu]. MA & Oxford: Blackwell, Cambridge.
- SCHMIDT, I. J., 1831, *Grammatik der Mongolischen Sprache* [Gramatika mongolského jazyka].
- SERZ'EE, B. Z', 1992, *Mongol hu'nii ner* [Mongolská osobní jména]. S'UA-iin Hel zohiolin hu'reelen Erdem, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', 2007, *Mongol hu'nii neriin toli* [Slovník mongolských osobních jmen]. MUIS, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', 2007, *Mongol ovgiin neriin uc'ir* [Význam mongolských rodových jmen]. MUIS, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', OC'IR, T. A., 1998, *Mongolc'uddin ovgiin lavlah* [Informace o mongolských rodech]. S'UA-iin Informatikiin Hu'reelen, Ulaanbaatar.
- SODNOM, C', 1964, *Mongol hu'nii neriin tuhai* [O mongolských osobních jménech]. In: Mongolin sudlalin zarim asuudal [Některé otázky mongolského výzkumu]. S'UA, Ulaanbaatar.
- SOLOVYOVA, A., 2011, *Демоны и экзорцисты современного Улан-Батора* [Démoni a exorcisté současného Ulánbátaru]. Вестник РГТУ. Серия «Филологические науки. Литературоведение. Фольклористика». № 9 (71) / 11. Moskva, str. 199-215.
- SOUKUP, V., 2004, *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál, Praha.
- STANJA, J., 1998, *Pohřební obřady Mongolů*. Diplomová práce, ÚDV FF UK, Praha.
- STEINER, F. B., 1999, *Taboo, truth, and religion* [Tabu, pravda a náboženství]. Berghahn, New York.
- SVANTESSON, J. O. et al., 2005, *The phonology of Mongolian* [Fonologie mongolštiny]. Oxford Linguistics.
- SVOBODA, J., 1964, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. ČSAV, Praha.
- ŠATAVA, L., 2013, *Etnicita a jazyk: teorie, praxe, trendy: čítanka textů*. Tribun EU, Brno.
- ŠÍMA, J., LUVSANDZ'AV, C', 1987, *Mongolsko-český a česko-mongolský kapesní slovník*. SPN n. p., Praha.
- ŠMILAUER, V., 1966, *Úvod do toponomastiky*. SPN, Praha.
- ŠÍŠKOVÁ, T., 2012, *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. Portál, Praha.

Tajná kronika Mongolů (v překladu Pavla Pouchy). Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.

TAUBE, E., TAUBE, M., 1983, *Schamanen und Rhapsoden, Die geistige Kultur der alten Mongolei* [Šamani a rapsódi, Duchovní kultura starého Mongolska]. Koehler & Amelang (VOB), Leipzig.

TODAEVA, B.Kh., 1951, *A Grammar of Modern Mongolian. Phonology and Morphology* [Gramatika moderní mongolštiny, Fonologie a morfologie]. Moscow.

TOLSTOJ, N. I., BAUEROVÁ, J., 2016, *Magie slova a textu: moskevská etnolingvistická škola*. Karolinum, Praha.

TO'MORCEREN, Z', 1974, *Mongol helnii u'gsiin sangiin sudlal* [Studie mongolské slovní zásoby]. S'UA, Ulaanbaatar.

TRAGER, G. L., MUTZIGER J. G., 1947, *The Linguistic Structure of Mongolian Placenames* [Lingvistická struktura mongolských zeměpisných jmen]. In: Journal of the Americal Oriental Society Vol. 67, No. 3 [Časopis Americké orientální společnosti, Sb. 67, č. 3]. University of Oklahoma, str. 184-195.

Vanishing voices: the extinction of the world's languages [Zmizelé hlasy: zánik světových jazyků]. Oxford University Press, Oxford 2002.

VINKOVICS, J., 1985, *Name-giving among the Mongols* [Dávání jména u Mongolů]. In: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus XXXIX (1). Budapest, str. 25-37.

VLADIMIROV, B. J., 1929, *Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхасского наречия: Введение и фонетика*. [Srovnávací gramatika mongolského písemného jazyka a chchského dialektu: úvod a fonetika.]. Leningrad.

VOBOŘILOVÁ, J., 2004, *Některé projevy uctívání přírody v chování a řeči mongolských nomádů*. Diplomová práce ústavu Dálného východu FF UK, Praha.

VODÁČKOVÁ, D., 2012, *Krizová intervence*. Portál, Praha.

VRHEL, F., 1981, *Základy etnolingvistiky*, Praha.

VRHEL, F., 1996, *Jazyk a obraz světa*, Český lid 83, Praha.

VRHEL, F., 1996, *Symbol: A transcultural view*. In: *Cultural Symbols and Ethnic Counsciousness*, FFUK Praha, str. 5-15.

VRHEL, F., *Vlastní jména: etnologická reflexe*. Text je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, FF UK v Praze (plánované ukončení řešení 31. 12. 2011).

WEIGERT, V., 2005, *Mongolská rodina v sociokulturních proměnách*. Diplomová práce Ústavu jižní a centrální Asie FF UK, Praha.

ŽUKOVSKAJA, N. L., 1996, *Kategorien und Symbolik in der traditionellen Kultur der Mongolen* [Kategorie a symbolika v tradiční kultuře Mongolů]. Reinhold Schletzer Verlag, Berlin.

Internetové zdroje:

<http://safefuture.mn> (7. 2. 2017)

https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/tiskove_zpravy/x2018_01_31_vlada_schvalila_prichod_kvalifikovanych_pracovniku_ze_zahranici.html (12. 3. 2018)

https://cs.wikipedia.org/wiki/Orgán_sociálně-právní_ochrany_dětí (15. 3. 2018)

http://bolor-toli.com/dictionary/word?search=%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%83%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D1%87&selected_lang=4-1&see_usages=true&see_variants=true (25. 3. 2018)

http://bolor-toli.com/dictionary/word?search=%D1%88%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%86&selected_lang=4-1&see_usages=true&see_variants=true (25. 3. 2018)

<https://www.tribune.cz/clanek/27088-tolerance-k-alkohol> (2. 4. 2018)

10. Závěrem

Daniela Vodáčková

V autorském kolektivu jsme sledovali několik cílů: Ukázali jsme možnosti pracoviště Infolinky pro volající ve vietnamském a mongolském jazyce, různou metodologii a postupy, jak pracovat s krizovými situacemi. Dalším cílem bylo ukázat vedení rozhovoru, a především krizově intervenčního rozhovoru, v obou jazykových prostředích. Dále jsme chtěli ukázat některá frekventovaná témata a dívat se na ně optikou cizince hledajícího nový modus vivendi v jiné zemi. Věříme, že tyto sociolingvistické, sociologické a sociálně-psychologické souvislosti pomohou porozumět řadě situací, v nichž se mluvčí z Vietnamu a Mongolska (a v obecné rovině i mluvčí z dalších destinací) v České republice ocitají. V průběhu naší spolupráce – týmu vietnamských, mongolských a českých pracovníků, který se prolínal s autorským kolektivem, jsme opakovaně prožili mnoho vlastních aha zážitků a jsem si jistá, že jsme se dotýkali všelidských hodnot. Pevně doufáme, že i když nabízíme čtenáři text náročný, nabízíme zároveň i text laskavý a chápalící lidskou nouzi, potřebu obstát v jiné zemi, žít důstojný život, vychovávat děti v bezpečí a v dobrých životních podmínkách.

Daniela Vodáčková, Eva Obrátilová, eds.

POROZUMĚNÍ a KRIZE

PODPORA INTERKULTURNÍ VNÍMAVOSTI ČESKÉ SPOLEČNOSTI
PROSTŘEDNICTVÍM ROZBORŮ KRIZOVÝCH SITUACÍ
U VIETNAMCŮ A MONGOLŮ ŽIJÍCÍCH V ČR

Vydala Charita Česká republika | Vladislavova 12, 110 00 Praha 1 | www.charita.cz

Korektoři: Klára Boumová, Jan Jaroš
Tisk: GOFIPRINT s.r.o., Praha – Kunratice
Grafika a sazba: Viola Urbanová
Praha 2018

